

VU Research Portal

Georganiseerde criminaliteit in Nederland; rapportage op basis van de WODC-monitor
van de Bunt, H.G.; Kleemans, E.R.; van den Berg, E.A.I.M.

1998

[Link to publication in VU Research Portal](#)

citation for published version (APA)

van de Bunt, H. G., Kleemans, E. R., & van den Berg, E. A. I. M. (1998). *Georganiseerde criminaliteit in Nederland; rapportage op basis van de WODC-monitor*. Ministerie van Justitie.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal ?

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

E-mail address:

vuresearchportal.ub@vu.nl

Georgani- seerde criminaliteit 173 in Nederland

Onderzoek en beleid

Rapportage op basis van de
WODC-monitor

E.R. Kleemans

E.A.I.M. van den Berg

H.G. van de Bunt

m.m.v. M. Brouwers

R.F. Kouwenberg

G. Paulides

**Wetenschappelijk
Onderzoek- en
Documentatiecentrum**

1998

Exemplaren van dit rapport kunnen
schriftelijk worden aangevraagd bij

Infodesk WODC, Kamer H 1418
Postbus 20301, 2500 EH Den Haag
Fax: (070) 3 70 79 48
E-mail: infodesk@wodc.minjust.nl

© 1998 WODC

Auteursrecht voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voorzover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16B Auteurswet 1912 jo. het Besluit van 20 juni 1974, Stb. 351, zoals gewijzigd bij het Besluit van 23 augustus 1985, Stb. 471 en artikel 17 Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 882, 1180 AW Amstelveen). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) dient men zich tot de uitgever te wenden.

Voorwoord

Bij de start van dit project twee jaar geleden hebben wij wel eens twijfels gehad over het nut van een wetenschappelijk onderzoek naar georganiseerde criminaliteit zo kort na het verschijnen van de rapportage van de onderzoeksgroep Fijnaut. Deze onderzoeksgroep had in het kader van de Parlementaire Enquête Opsporingsmethoden immers in 1996 al uitgebreid gerapporteerd over de aard van de georganiseerde criminaliteit in Nederland. De Tweede Kamer heeft echter uitdrukkelijk gevraagd om periodieke rapportages over de georganiseerde criminaliteit om goed op de hoogte te blijven van de stand van zaken, eventuele ontwikkelingen en trends. Gedurende de uitvoering van dit project zijn onze twijfels over de toegevoegde waarde van dit project langzaam weggeëbd. Het werken in de schaduw van het veelomvattende onderzoek van Fijnaut c.s. bleek meer voordelen dan nadelen op te leveren. Aan de ene kant kon dankbaar gebruik worden gemaakt van de ervaringen en bevindingen van de onderzoeksgroep, waarvan één van ons deel heeft uitgemaakt. Zo is in het voetspoor van de onderzoeksgroep een aandachtspuntenlijst geconstrueerd, die de leidraad is geweest bij het op systematische wijze beschrijven en analyseren van concrete gevallen van georganiseerde criminaliteit. Aan de andere kant bleek deze werkwijze voldoende nieuwe inzichten op te leveren en daarmee een zinvolle aanvulling te vormen op het veelomvattende onderzoeksproject van Fijnaut c.s.

Door een groot aantal mensen is actief medewerking verleend aan de uitvoering van dit onderzoek. Hun medewerking is onder meer gevraagd bij de inventarisatie van lopende en recent afgesloten opsporingsonderzoeken, het geven van toelichting op concrete gevallen van georganiseerde criminaliteit en het verstrekken van mondelinge en schriftelijke informatie over ontwikkelingen op het terrein van de georganiseerde criminaliteit. Het zou te ver voeren om iedereen hiervoor individueel te bedanken. Wij volstaan daarom met een woord van dank aan alle door ons benaderde instellingen: de arrondissementsparketten, de rechercheafdelingen van regiokorpsen, de Kernteams, de bijzondere opsporingsdiensten FIOD, AID en ECD, de divisie Centrale Recherche Informatie, het Meldpunt Ongebruikelijke Transacties en de Binnenlandse Veiligheidsdienst.

Het voor u liggende rapport is het resultaat van de gezamenlijke inspanning van velen. René Hesseling is bij de aanloopfase van het onderzoek betrokken geweest en Marisca Brouwers, Gerard Paulides, Ruud Kouwenberg, Roberto Aidala en Nicolette Dijkhoff hebben tijdens de fase van gegevensverzameling een belangrijke rol vervuld. Daarnaast hebben wij tijdens de fase van analyse en rapportage veel steun ondervonden van onze begeleidingscommissie, onder voorzitterschap van Cyrille

Fijnaut, en de leescommissie van het WODC, bestaande uit Maurits Kruissink, Hans Nelen en Bas van Stokkom. Tot slot bedanken wij Ingeborg Schmidt en Marita Kok voor hun hulp bij het 'drukklaar' maken van het rapport.

Den Haag, 15 december 1998

Edward Kleemans, Ellen van den Berg en Henk van de Bunt

Ten geleide

Nederland is een land waar er op alle terreinen van het maatschappelijk leven een nauwe wisselwerking bestaat tussen onderzoek en beleid. Wie regelmatig de *Staatscourant* leest, kan dit gemakkelijk – zonder nader onderzoek! – zelf vaststellen: er vloeit een onophoudelijke stroom van studies en rapporten over economische vraagstukken, sociale kwesties, problemen van ruimtelijke ordening et cetera over het land. De vele publicaties die jaarlijks door het WODC worden uitgegeven met betrekking tot veiligheid, strafrechtspleging en criminaliteitsbestrijding, vormen dus geen uitzondering. Zij bevestigen alleen maar dat wat in het algemeen voor Nederland geldt, ook op de genoemde gebieden van toepassing is.

Niettemin kunnen er wel deelproblemen worden aangewezen die om uiteenlopende redenen enige tijd worden onttrokken aan het oog van de wetenschap. Het probleem van de georganiseerde criminaliteit was een aantal jaren zo'n probleem. Tot in de jaren negentig werd deze vorm van criminaliteit immers niet alleen algemeen getypeerd als een verschijnsel dat voor buitenstaanders 'onzichtbaar' was, maar ook als een fenomeen dat exclusief toebehoorde aan politie en justitie; wetenschappers hadden hier niets te zoeken. Het gevolg was dat georganiseerde criminaliteit lange jaren een wat mythisch probleem bleef waarover in de samenleving de meest uiteenlopende verhalen de ronde deden. Waar er voor sommigen sprake was van een reële en acute bedreiging voor de democratische rechtsstaat, daar hadden anderen het over een exotische bagatel.

Met de oprichting van de Parlementaire Enquêtecommissie Opsporingsmethoden in november 1994 kwam aan deze situatie naar veler aanvoelen een einde. Deze commissie stelde zich immers resoluut op het standpunt dat een grondige wetenschappelijke analyse van het probleem van de georganiseerde criminaliteit een absolute voorwaarde is voor een juiste bepaling van het beleid dat met betrekking tot (de regulering en de toepassing van) bijzondere opsporingsmethoden moet worden gevoerd. Het vervolg is bekend: de commissie belastte de onderzoeksgroep Fijnaut met een onderzoek naar de aard, omvang en ernst van de georganiseerde criminaliteit in Nederland. En de resultaten van dit onderzoek hebben een van de fundamenteën gevormd voor het eindrapport van de commissie.

Hierom is het niet verwonderlijk dat de Enquêtecommissie Opsporingsmethoden onder meer heeft aanbevolen dat in de toekomst – 'op vergelijkbare wijze als de onderzoeksgroep Fijnaut heeft gedaan' – het beeld van de georganiseerde criminaliteit zou moeten worden verfijnd, en dat in reactie hierop door de ministers van Justitie en Binnenlandse Zaken in 1996 werd toegezegd aan de Tweede Kamer om tweejaarlijks te rapporteren over de aard van de georganiseerde criminaliteit in Nederland en over de ontwikkelingen die zich hierin voordoen. Met het onderhavige rapport doen zij deze toezegging voor de eerste keer gestand.

Wie dit rapport vergelijkt met het eindrapport van de onderzoeksgroep Fijnaut moet tot de vaststelling komen dat het beeld van de georganiseerde criminaliteit in Nederland er inderdaad door wordt verfijnd. Dit is niet alleen het resultaat van het feit dat de onderzoekers bepaalde vormen van georganiseerde criminaliteit diepgaander hebben kunnen bestuderen dan de onderzoeksgroep Fijnaut kon doen, maar het is ook een gevolg van het feit dat hun bestudering heeft plaatsgevonden vanuit een wat andere invalshoek. In het bijzonder de consequente benadering van de (criminele en wettige) omgeving waarin georganiseerde criminaliteit zich afspeelt als 'risicofactor' werpt een licht op bepaalde aspecten van de aard van de georganiseerde criminaliteit in Nederland die in het eindrapport van de onderzoeksgroep Fijnaut onderbelicht zijn gebleven. Hierbij kan bijvoorbeeld worden gedacht aan de talrijke problemen die door georganiseerde criminelen moeten worden opgelost, dan wel voorkomen, om hun illegale activiteiten met succes te kunnen bekronen. Het spreekt welhaast voor zichzelf dat in dit rapport nog slechts mondjesmaat wordt ingegaan op de ontwikkelingen die zich in Nederland aftekenen in de aard van de georganiseerde criminaliteit. Om dergelijke ontwikkelingen verantwoord in beeld te kunnen brengen, moet de situatie immers reeds herhaalde malen op eenzelfde of toch tenminste soortgelijke manier zijn geanalyseerd. Het zal dus al gauw nog een jaar of vier – of twee rapporten – vergen alvorens het WODC ook op dit punt kan voldoen aan de alleszins gerechtvaardigde toezegging die aan de Tweede Kamer is gedaan.

Op dat moment zal in dit verband trouwens met vrucht gebruik kunnen worden gemaakt van de jaarlijkse rapporten die de divisie Centrale Recherche Informatie van het Korps Landelijke Politiediensten sinds kort maakt over de strafrechtelijke onderzoeken die door het Landelijk Recherche-team en de Interregionale Recherche-teams – en in de toekomst ook door de Regionale Divisies Georganiseerde Criminaliteit – worden ingesteld met betrekking tot allerlei vormen van georganiseerde criminaliteit. Het voorbeeld van de *Lagebilder* die het Bundeskriminalamt reeds sinds jaren vervaardigt op grond van de strafrechtelijke onderzoeken die hiernaar in Duitsland worden verricht, toont immers aan dat dergelijke rapporten op de langere termijn niet alleen een belangrijke graadmeter vormen voor de strafrechtelijke inspanningen die de overheid zich op dit gebied getroost, maar ook een onmisbare bron van inzicht zijn in de trends van de georganiseerde criminaliteit als zodanig. De jaarrapporten die het Belgische Ministerie van Justitie sinds 1996 naar het Duitse voorbeeld publiceert over (het strafrechtelijk onderzoek naar) de georganiseerde criminaliteit in het land, bewijzen dit overigens ook.

Tot slot zou ik erop willen wijzen dat met dit rapport een beeld wordt verschaft van slechts één van de voornaamste vormen van zware criminaliteit in Nederland. Andere belangrijke vormen van zware criminaliteit – in het bijzonder organisatiecriminaliteit, professionele misdaad en kapitale delicten allerlei – blijven hier dus buiten beschouwing. Die komen natuurlijk wel her en der in andere publicaties aan bod, bijvoorbeeld in het rapport dat Huisman en Niemeyer (1998) onlangs in opdracht van het Ministerie van Justitie hebben geschreven over organisatiecrimina-

liteit. Op termijn zou het evenwel goed zijn dat er regelmatig zowel rapporten zouden worden gemaakt over de verschillende vormen van zware criminaliteit als rapporten waarin hun uitkomsten zouden worden gebundeld. Pas dan zou de overheid beschikken over een beeld van de situatie op het stuk van de zware criminaliteit dat als vertrekpunt kan dienen voor het beleid dat zij in de volle omvang ten aanzien van deze criminaliteit wenst te voeren.

Prof. dr. Cyrille Fijnaut, gewoon hoogleraar criminologie en strafrecht K.U. Leuven

Inhoud

Gebruikte afkortingen

Samenvatting 1

1	Probleemstelling en verantwoording	15
1.1	Aanleiding tot het onderzoek	15
1.2	Probleemstelling van de WODC-monitor georganiseerde criminaliteit	16
1.3	Onderzoeksvragen van dit rapport	17
1.4	Onderzoeksopzet en onderzoeksmethoden	20
1.4.1	De analyse van recent afgeronde opsporingsonderzoeken	21
1.4.2	Het gebruik van overige bronnen	25
1.5	Beschrijving van het onderzoeksmateriaal	26
1.6	Reikwijdte van het onderzoek	28
1.7	Indeling van het rapport	29
2	Netwerken van georganiseerde criminaliteit	31
2.1	Inleiding	31
2.2	Theoretisch perspectief	32
2.2.1	Drie 'oerbeelden' van georganiseerde criminaliteit	32
2.2.2	Criminele samenwerkingsverbanden in hun sociale en maatschappelijke context	34
2.3	Piramidale organisaties versus criminele netwerken	35
2.4	De rol van sociale relaties	42
2.4.1	Sociale relaties en internationale samenwerkingsverbanden	43
2.4.2	Etniciteit en criminele samenwerkingsverbanden	45
2.4.3	De onderbelichte rol van de vrouw in de georganiseerde criminaliteit	48
2.5	De dynamiek van criminele samenwerkingsverbanden	51
2.6	Dwarsverbanden tussen misdaadvelden	56
2.7	Recapitulatie	58
3	De omgeving als bondgenoot	61
3.1	Inleiding	61
3.2	Samenwerking en dienstverlening binnen het criminele milieu	64
3.2.1	Samenwerking in de uitvoering van misdrijven	64
3.2.2	Dienstverlening binnen het criminele milieu	69
3.3	Steun van de wettige omgeving	74
3.3.1	Steun van de wettige omgeving als levensvoorwaarde	75

- 3.3.2 De faciliterende rol van de wettige omgeving 81
- 3.4 Recapitulatie 90

4 De omgeving als risicofactor 93

- 4.1 Inleiding 93
- 4.2 Het criminele milieu als risicofactor 93
  - 4.2.1 Alledaagse risico's en onzekerheden 94
  - 4.2.2 Opzettelijk veroorzaakte problemen 98
  - 4.2.3 Liquidaties 101
- 4.3 De wettige omgeving als risicofactor 106
  - 4.3.1 Onvermijdelijke confrontaties 106
  - 4.3.2 Opsporing en vervolging 109
  - 4.3.3 Contra de overheid? 118
- 4.4 Recapitulatie 122

5 Slotbeschouwing 123

- 5.1 Inleiding 123
- 5.2 Criminele netwerken 125
- 5.3 Sociale relaties 127
- 5.4 *Raakvlakken met de wettige omgeving* 130
- 5.5 Confrontaties met de overheid 133
- 5.6 Epiloog 135

Summary 137

Literatuur 139

- Bijlage 1:** Samenstelling begeleidingscommissie 145
- Bijlage 2:** Aandachtspuntenlijst 147
- Bijlage 3:** Casusbeschrijvingen 159

Gebruikte afkortingen

AID	Algemene Inspectiedienst (ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij)
BFO	bureau Financiële ondersteuning
BMK	benzylmethylketon
BTW	belasting toegevoegde waarde
BV	besloten vennootschap
BVD	Binnenlandse Veiligheidsdienst
CBO	Coördinerend Beleidsoverleg
CBS	Centraal Bureau voor de Statistiek
CID	Criminele Inlichtingen Dienst
DCRI	divisie Centrale Recherche Informatie
ECD	Economische Controle Dienst (ministerie van Economische Zaken)
EU	Europese Unie
EZ	ministerie van Economische Zaken
FIOD	Fiscale Inlichtingen- en Opsporingsdienst (ministerie van Financiën)
gvo	gerechtelijk vooronderzoek
IPIT	Internationaal Politie Instituut Twente
IRT	Interregionaal Recherche Team (ook wel 'Kernteam' genoemd)
IVA	Instituut voor sociaal wetenschappelijk beleidsonderzoek en advies
jd	justitiële documentatie
KMAR	Koninklijke Marechaussee
MOT	meldpunt ongebruikelijke transacties
OM	openbaar ministerie
ovj	officier van justitie
PEO	Parlementaire Enquêtecommissie Opsporingsmethoden
PMK	piperonylmethylketon
pv	proces-verbaal
RCID	Regionale Criminele Inlichtingen Dienst
sfo	strafrechtelijk financieel onderzoek
USD	Unit Synthetische Drugs
VS	Verenigde Staten
WIF	Wet identificatie bij financiële dienstverlening
WODC	Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum
WVMC	Wet voorkoming misbruik van chemicaliën
wvv	wederrechtelijk verkregen voordeel
XTC	ecstasy

Samenvatting

Aanleiding tot het onderzoek

In 1996 concludeerde de Parlementaire Enquêtecommissie Opsporingsmethoden in haar eindrapport dat aan het beleid ter bestrijding van georganiseerde criminaliteit in de afgelopen jaren een beter onderbouwd inzicht ten grondslag had moeten liggen. De studie, die de onderzoeksgroep Fijnaut ten behoeve van de Enquêtecommissie had verricht, voorzag dan ook duidelijk in een behoefte. Naar aanleiding van de conclusies van de Enquêtecommissie heeft de minister van Justitie de Tweede Kamer toegezegd om – in navolging van de studie van de onderzoeksgroep Fijnaut – tweejaarlijks te rapporteren over de aard van de georganiseerde criminaliteit in Nederland en te signaleren ontwikkelingen. Daartoe is door het WODC de 'Monitor georganiseerde criminaliteit' opgezet, op basis waarvan regelmatig publicaties over georganiseerde criminaliteit zullen verschijnen. Het monitor-onderzoek houdt – kort gezegd – in dat er tweejaarlijks gestructureerde gegevensverzameling plaatsvindt met betrekking tot recent afgesloten opsporingsonderzoeken op het terrein van de georganiseerde criminaliteit. Dit rapport is de eerste rapportage die op deze monitor is gebaseerd.

Doelstelling, probleemstelling en onderzoeksvragen

Hoewel er een grote behoefte bestaat aan betrouwbaar en actueel onderzoek naar georganiseerde criminaliteit, moet tegelijkertijd worden geconstateerd dat tot voor kort veel van de kennis die tijdens opsporingsonderzoeken werd opgedaan, verloren ging. Er vond namelijk geen systematische beschrijving en ontsluiting plaats van de belangrijkste gegevens en opgedane inzichten uit opsporingsonderzoeken. Het vermogen van politie en justitie om lering te trekken uit de eigen ervaringskennis was daardoor zwak ontwikkeld. Het doel van de WODC-monitor is om dit leervermogen te vergroten door de inzichten die aan de concrete zaken kunnen worden ontleend, terug te koppelen naar degenen die zijn belast met het ontwikkelen en uitvoeren van preventief en repressief beleid inzake georganiseerde criminaliteit.

De WODC-monitor betreft een periodiek onderzoek naar georganiseerde criminaliteit met als centrale probleemstelling: *Wat is de aard van de georganiseerde criminaliteit in Nederland en welke ontwikkelingen zijn op dit gebied te onderkennen?* In deze eerste rapportage ligt het zwaartepunt op de analyse van de aard van de georganiseerde criminaliteit. In volgende rapportages zullen ook de ontwikkelingen meer aan bod komen.

Bij de gegevensverzameling en de analyse zijn twee belangrijke beleidsvragen de leidraad geweest: hoe werken (de leden van) criminele samenwerkingsverbanden met elkaar samen en hoe verlopen de interacties tussen deze criminele samenwerkingsverbanden en de (wettige en onwettige) omgeving? De beantwoording van deze vragen is beleidsmatig van groot belang voor de bepaling van de grenzen en de mogelijkheden van preventieve en repressieve maatregelen tegen georganiseerde criminaliteit.

De centrale probleemstelling van de monitor is in deze rapportage geconcretiseerd in de volgende vier onderzoeksvragen:

- 1 Wat is de aard van de criminele samenwerkingsverbanden die zich in Nederland schuldig maken aan georganiseerde criminaliteit? (hoofdstuk 2).
- 2 Welke mogelijkheden worden aan criminele samenwerkingsverbanden geboden door de omgeving en hoe gaan criminele samenwerkingsverbanden met deze mogelijkheden om? (hoofdstuk 3).
- 3 Met welke risico's worden criminele samenwerkingsverbanden vanuit hun omgeving geconfronteerd en hoe gaan zij met deze risico's om? (hoofdstuk 4).
- 4 Welke implicaties hebben de onderzoeksresultaten voor de preventie en de bestrijding van de georganiseerde criminaliteit in Nederland? (hoofdstuk 5).

Onderzoeksoptzet en onderzoeksmethoden

De WODC-monitor is er op gericht om de politieke kennis van georganiseerde criminaliteit zo goed mogelijk vast te leggen en te analyseren. Dit is enerzijds de kracht, maar anderzijds ook de potentiële zwakte van de monitor. Aan de ene kant zijn opsporingsinstanties de belangrijkste bron van kennis over georganiseerde criminaliteit. Het systematisch exploreren van deze bron is ontegenzeggelijk de waarde van de monitor. Maar aan de andere kant is de monitor hiermee ook de gevangene van de politieke prioriteitenstelling: er ontstaat alleen kennis op die gebieden waaraan opsporingsinstanties aandacht besteden. Daarom bestaat het onderzoek uit twee fasen, waarbij in de tweede fase ook gebruik is gemaakt van gegevens uit andere bronnen dan afgesloten opsporingsonderzoeken.

In de eerste fase hebben analyses plaatsgevonden van afgeronde opsporingsonderzoeken op het terrein van de georganiseerde criminaliteit in de periode 1996-1997. Hiertoe is in het voorjaar van 1997 een brede inventarisatie uitgevoerd bij alle arrondissementsparketten, Kernteams en FIOD-vestigingen. Op basis van ingevulde inventarisatieformulieren en aanvullende interviews is een groslijst samengesteld van ongeveer vierhonderd zaken, die volgens de betrokkenen mogelijk zouden kunnen vallen onder de begripsbepaling van de onderzoeksgroep Fijnaut (*er is sprake van georganiseerde criminaliteit indien groepen die primair gericht zijn op illegaal gewin systematisch misdrijven plegen met ernstige gevolgen voor de samenleving, en in staat zijn deze misdaden op betrekkelijk effectieve wijze af te schermen*). Aan de respondenten is gevraagd om bij de inventarisatie het begrip afscherming breed op

te vatten (naast geweld en corruptie bijvoorbeeld ook het gebruik van dekmantelfirma's, contra-observatie, et cetera) en naast de handel in verdovende middelen ook aandacht te schenken aan bijvoorbeeld fraude, wapenhandel, milieucriminaliteit, mensensmokkel en vrouwenhandel.

Vervolgens is op basis van deze zeer brede inventarisatie een selectie gemaakt van veertig zaken die gedetailleerd beschreven en geanalyseerd zouden gaan worden. Deze selectie kwam tot stand door na te gaan of de genoemde gevallen onder de zojuist weergegeven begripsbepaling van georganiseerde criminaliteit vielen. Daarnaast moest het gaan om recente en 'harde' zaken: alleen die opsporingsonderzoeken kwamen in aanmerking waarvan het gerechtelijk vooronderzoek was afgesloten in de periode 1996-1997 en waarbij, gelet op de beslissing van de officier van justitie (om vervolging in te stellen), kennelijk voldoende bewijs was vergaard om de verdachten te kunnen vervolgen.

Ten slotte zijn van de ongeveer honderd overgebleven zaken de veertig zaken geselecteerd met de meeste toegevoegde waarde. Sommige zaken voegen immers meer toe aan onze kennis van georganiseerde criminaliteit dan andere. Zo bestaat er reeds vrij veel kennis over de handel in de traditionele verdovende middelen. Veel recenter is de aandacht van politie en justitie voor bijvoorbeeld mensensmokkel, vrouwenhandel en synthetische drugs. Aangezien opsporingsonderzoeken op deze gebieden veel meer toevoegen aan onze kennis dan het zoveelste traditionele drugsonderzoek is in het kader van dit onderzoek extra aandacht besteed aan opsporingsonderzoeken op deze gebieden. De selectie van uitgebreid geanalyseerde zaken is dus niet willekeurig maar bewust selectief. Op deze manier kan enig tegenwicht worden geboden tegen de prioriteitenstelling van politie en justitie, die in de praktijk blijkt uit te monden in een grote hoeveelheid drugsonderzoeken.

De selectie van de veertig zaken ziet er als volgt uit (zie ook bijlage 3). Naast de traditionele drugsonderzoeken (zestien zaken) zijn zaken bestudeerd die betrekking hebben op synthetische drugs (zeven zaken), mensensmokkel (vier zaken) en vrouwenhandel (zeven zaken). De resterende zes zaken hebben betrekking op fraude, witwassen en andere delicten.

De uitgebreide analyses van de zaken zijn telkens gestart met interviews met betrokken rechercheurs, officieren van justitie en parketsecretarissen, waarbij gebruik is gemaakt van een uitgebreide aandachtspuntenlijst (zie bijlage 2). Vervolgens is op basis van de interviews al het achterliggende bronnenmateriaal bestudeerd, dat relevant was om de verzamelde gegevens in hun context te plaatsen en deze op hun betrouwbaarheid te toetsen: processen-verbaal, tapverslagen, observatieverslagen, verhoren, CID-rapporten, op schrift gestelde misdaadanalyses, et cetera.

Indien uitsluitend gebruik zou worden gemaakt van de analyses van de veertig zaken, bestaat het gevaar dat de overige kennis bij opsporingsinstanties onvoldoende wordt benut. Daarom is ook gebruik gemaakt van vertrouwelijke rapportages, fenomeenonderzoeken, landelijke en regionale misdaadanalyses en (wetenschappelijke) literatuur. In het voorjaar van 1998 is gepoogd deze schriftelijke bronnen

systematisch in kaart te brengen. Daarnaast zijn in het voorjaar en in de zomer van 1998 interviews gehouden met verschillende medewerkers van de Kernteams, de divisie Centrale Recherche Informatie, het Meldpunt Ongebruikelijke transacties, de bijzondere opsporingsdiensten FIOD, AID en ECD en de Binnenlandse Veiligheidsdienst. Deze fase van het onderzoek heeft naast de interviewverslagen meer dan negentig schriftelijke rapportages opgeleverd en meer dan honderd beknopte casusbeschrijvingen van afgesloten en lopende opsporingsonderzoeken.

Op basis van dit materiaal kunnen uiteraard geen uitspraken worden gedaan over de omvang van 'de' georganiseerde criminaliteit in Nederland. Wel kunnen op verantwoorde wijze kwalitatieve uitspraken worden gedaan over bepaalde verschijnselen. Zo is ons onderzoeksmateriaal zeer geschikt voor de beantwoording van vragen zoals: hoe werken daders samen?; op welke wijze trekken criminele samenwerkingsverbanden profijt uit de mogelijkheden die de omgeving hen biedt?; en welke soorten afschermingsmaatregelen treffen criminele samenwerkingsverbanden tegen de risico's waarmee zij worden geconfronteerd? Een beperking van dit onderzoek is dat de reikwijdte van onze uitspraken in principe moet worden beperkt tot de door ons onderzochte zaken; de antwoorden op de onderzoeksvragen kunnen niet worden gegeneraliseerd naar het totale verschijnsel georganiseerde criminaliteit. Dit probleem zou overigens niet principieel anders liggen wanneer wij alle opsporingsonderzoeken zouden hebben onderzocht: ook in dat geval is er immers sprake van een 'selectieve steekproef' (bepaald door de capaciteit en de prioriteitenstelling van opsporingsinstanties), waardoor onmogelijk kan worden gegeneraliseerd naar het totale verschijnsel georganiseerde criminaliteit.

Opzet van het rapport

Na de probleemstelling en verantwoording (hoofdstuk 1) wordt in hoofdstuk 2 nader ingegaan op de aard van de criminele samenwerkingsverbanden. Tevens bevat dit hoofdstuk een uiteenzetting over het theoretisch perspectief van deze rapportage. Dit perspectief belicht vooral de onderlinge wisselwerking tussen criminele samenwerkingsverbanden en hun omgeving. De omgeving kent voor een crimineel samenwerkingsverband twee gezichten. Aan de ene kant kan georganiseerde criminaliteit slechts bestaan bij de gratie van haar sociale en maatschappelijke omgeving: de omgeving als bondgenoot (hoofdstuk 3). Aan de andere kant noodzaakt de illegaliteit van de gedragingen criminele samenwerkingsverbanden tot geheimhouding en afscherming, niet alleen ten aanzien van de wettige omgeving maar ook ten aanzien van het eigen criminele milieu: de omgeving als risicofactor (hoofdstuk 4). Tenslotte worden in hoofdstuk 5 de belangrijkste onderzoeksresultaten weergegeven en wordt nagegaan welke implicaties deze resultaten kunnen hebben voor de preventie en de bestrijding van de georganiseerde criminaliteit in Nederland. Deze conclusies en beleidsimplicaties worden in het onderstaande samengevat.

Conclusies en beleidsimplicaties

De twee gezichten van de omgeving

Er bestaan vele raakvlakken tussen vormen van georganiseerde criminaliteit en hun sociale omgeving. Aan de ene kant is de omgeving bedreigend voor criminele samenwerkingsverbanden. Deze kunnen immers schade ondervinden van de wettige omgeving door bijvoorbeeld controle- of opsporingsactiviteiten. Ook in het criminele milieu zijn risico's aanwezig, bijvoorbeeld in de vorm van bedrog (ripdeals) of buitensporig geweld als reactie op zakelijke meningsverschillen. Wij zien dat samenwerkingsverbanden anticiperen op dergelijke bedreigingen, onder meer door gebruik te maken van codetaal in hun onderlinge communicatie en door hun activiteiten geheim te houden, ook tegenover het criminele milieu. Deze geheimhouding beperkt zowel de mogelijkheden tot samenwerking als de mogelijkheden van open competitie. Het is als gevolg van deze geheimhouding voor daders bovendien moeilijk om uit te maken of verkeerd lopende zaken in de samenwerking met anderen te wijten zijn aan moedwil, misverstand of onvermogen van de veroorzaker van de problemen. Daarnaast beschikken daders over minder mogelijkheden om problemen te voorkomen of op te lossen dan het geval is in de 'legale' wereld. Als gevolg hiervan kunnen alledaagse fouten of 'gewone' zakelijke meningsverschillen uitgroeien tot gewelddadige conflicten. Daders van georganiseerde criminaliteit worden wel eens vergeleken met gewone ondernemers, die zich door winstbejag laten leiden. Deze vergelijking miskent evenwel dat het illegale karakter van de bedrijfsvoering sterk van invloed is op de aard van de samenwerkingsverbanden en op de relatie van de samenwerkingsverbanden met hun omgeving.

Aan de andere kant is de omgeving niet alleen een risicofactor maar ook een bondgenoot. De bewuste of onbewuste medewerking van de omgeving is onmisbaar voor de productie van illegale goederen of voor de afname ervan. Soms toont de omgeving zich zelfs bereid om steun te geven aan de uitvoering of de afscherming van misdrijven. Slechts weinig vormen van georganiseerde criminaliteit brengen louter nadeel toe aan anderen; vaak is er naast het toebrengen van schade ook sprake van het ontstaan van symbiotische relaties met onderdelen van de maatschappelijke omgeving. Op deze kant van de omgeving spelen de samenwerkingsverbanden ook in, namelijk door in plaats van zich af te zonderen te kiezen voor het aanknopen van contacten met de omgeving. Criminele samenwerkingsverbanden blijken elkaar in de onderzochte zaken niet in felle concurrentieslagen te bestrijden; voorzover er sprake is van contacten zijn deze er vooral op gericht om door samenwerking wederzijds voordeel te behalen of gemeenschappelijke problemen op te lossen.

Of de omgeving meer risicofactor is of bondgenoot hangt niet alleen af van de wijze waarop de samenwerkingsverbanden met de gevaren en mogelijkheden van de omgeving omgaan. Van belang is ook in hoeverre de gepleegde misdrijven schade toebrengen aan of voordeel opleveren voor de omgeving. Groepen die zich met ripdeals of flessentrekkerij bezighouden zullen eerder tegen de risico's van hun

bedrijvigheid oplopen dan mensensmokkelaars, EU-fraudeurs, geldwisselaars of vrouwenhandelaren.

Criminele netwerken

Eén van de in het oog springende conclusies van ons onderzoek is dat de wereld van de georganiseerde criminaliteit wordt gekenmerkt door samenwerkingsverbanden die geregeld van samenstelling veranderen en waarin dus ook de taakverdeling tussen de leden niet duurzaam van karakter is. Deze kenmerken wijken af van het beeld van criminele samenwerkingsverbanden, die piramidaal van opbouw zijn en waarbij taakverdeling en taakuitvoering volgens vaste patronen verlopen die door gedragscodes en interne sancties worden gehandhaafd. Hiermee is uiteraard niet gezegd dat er geen groepen zijn die hiërarchisch georganiseerd zijn en die steeds in dezelfde samenstelling opereren. Dergelijke groepen zijn evenwel in de door ons onderzochte zaken eerder uitzondering dan regel. Evenmin wordt door ons beweerd dat er geen taakverdeling zou zijn. Wij hebben in de door ons bestudeerde zaken juist waargenomen dat in wisselende samenwerkingsverbanden vaak dezelfde individuen als hoofdpersonen opduiken, en dat er wel degelijk sprake kan zijn van hiërarchische verhoudingen. Ook is geconcludeerd dat verschillende samenwerkingsverbanden steeds een beroep doen op dezelfde illegale dienstverleners, zoals ondergrondse bankiers, geldwisselaars en paspoortvervalsers. Maar de aanwezigheid van dergelijke 'knooppunten' staat de zojuist geformuleerde conclusie niet in de weg. Overheersend blijft de constatering van het 'fluïde' karakter van de samenwerkingsverbanden.

Dit beweeglijke karakter vormt ook de basis voor de ontwikkeling en de groei van criminele samenwerkingsverbanden en criminele netwerken. Personen die betrokken raken bij criminele samenwerkingsverbanden worden na enige tijd minder afhankelijk van andermans hulpbronnen, zoals geld, kennis en contacten, en zoeken vervolgens hun eigen weg. Bij deze nieuwe samenwerkingsverbanden betrekken zij weer personen uit hun eigen sociale omgeving en het verhaal begint opnieuw.

De bestrijding van georganiseerde criminaliteit is in het recente verleden sterk beïnvloed door het beeld van piramidale organisaties. Een expliciet geformuleerde doelstelling van menig grootschalig rechercheonderzoek was om 'de top' van de criminele organisatie aan te pakken. Mede hierdoor zijn diverse onderzoeken groot van opzet en wordt met een lange doorlooptijd rekening gehouden. Maar de vraag die op basis van ons onderzoek gesteld kan worden is of men wel kan vinden waar naar men zoekt. Bovendien kan men zich afvragen of bij de inzet van bijzondere opsporingsmethoden in het recente verleden, zoals infiltratie en het gecontroleerd doorvoeren van drugs, wel voldoende rekening is gehouden met de wisselende samenstellingen waarin samenwerkingsverbanden opereren.

Overwogen zou moeten worden om de doeleinden van rechercheonderzoeken bij te stellen. Naast langdurig onderzoek met verregaande opsporingsmethoden, dat nodig blijft om hoofdpersonen uit de georganiseerde criminaliteit aan te kunnen pakken,

zou de strategie van de 'korte klappen' veelvuldiger gebruikt kunnen worden. Deze strategie, die ten onrechte wel eens als noodscenario (als het terugschroeven van ambities) wordt beschouwd, sluit misschien beter aan bij de aard en het door ons geconstateerde 'groeiprincede' van georganiseerde criminaliteit. Korte klappen impliceert de mogelijkheid om sneller in te grijpen. Bij dit ingrijpen zou de strategie gericht kunnen zijn op het opsporen van de 'knooppunten' in de netwerken. Zoals zojuist gesteld, zijn in de wisselende samenwerkingsverbanden enkele constanten te ontwaren. Het draait veelal om dezelfde hoofdpersonen en in een aantal gevallen duiken bij verschillende samenwerkingsverbanden steeds weer de namen van dezelfde illegale dienstverleners op, zoals van documentenvervalsers en geldwisselaars. Dergelijke dienstverleners staan in de regel ver af van de gepleegde 'gronddelicten' en staan daardoor in het onderzoek niet op de voorgrond. Gezien de belangrijke rol die deze dienstverleners vervullen in het verschaffen of verspreiden van kennis aan meerdere samenwerkingsverbanden, is deze marginale positie onterecht. Voor het ontwaren van deze knooppunten is de inzet van misdaadanalisten onontbeerlijk. De korte klappen-strategie zou, tenslotte, ook gericht kunnen zijn op het verwijderen van een schakel in een samenwerkingsketen. Het logistieke proces van mensen-smokkel en van de productie van en de handel in drugs vergt de inzet van personen op verschillende plaatsen in de wereld, die de verantwoordelijkheid dragen voor een specifiek deelproject in een lange keten van activiteiten. De aanpak van enkele schakels kan de samenwerking in de keten op de korte termijn sterk ontwrichten. Een dergelijke ontwrichting vindt ook plaats bij het inbeslagnemen van illegale goederen. Binnen opsporingsinstanties valt de gedachte te beluisteren dat het jagen op kilo's drugs of op koeriers geen enkel soelaas biedt, omdat de criminele organisatie er niet door zou worden geraakt: koeriers en drugs zijn gemakkelijk vervangbaar, het verlies ervan zou slechts een financieel bedrijfsrisico zijn dat in het licht van de grote winsten van gering belang is. Deze gedachte wordt niet door onze bevindingen gestaafd. Dergelijke inbeslagnames raken een gevoelige snaar binnen samenwerkingsverbanden omdat zij het onderling wantrouwen versterken en daardoor niet bevorderlijk zijn voor de stabiliteit van de samenwerkingsverbanden. Het moge evenwel duidelijk zijn dat de strategie van de korte klappen alleen niet afdoende is. De korte klappen hebben immers dezelfde beperkingen die ook aan het 'snellen van koppen' kleven: het rendement is van korte duur. Maar dit neemt uiteraard niet weg dat de strategie een belangrijk onderdeel kan vormen binnen het groter geheel van overige preventieve en repressieve activiteiten.

Sociale relaties

Sociale relaties ontstaan niet willekeurig, maar volgen veelal de wetten van sociale en geografische afstand. Dit zien wij ook terug in de samenstelling en werkwijze van criminele samenwerkingsverbanden. Zo zien wij in enkele onderzochte casussen vrijwel alleen maar daders die geboren en getogen zijn in dezelfde stad of in dezelfde buurt. Zij leggen zich voornamelijk toe op het bedienen van lokale illegale markten. Ook in andere casussen zien wij dat de voornaamste criminele activiteiten bestaan

uit het bevoorraden van markten in landen of plaatsen waar men vandaan komt of waarmee men rechtstreekse contacten heeft.

In het rapport wordt uiteengezet hoe sociale relaties de brug slaan tussen criminele netwerken in verschillende landen. De sociale bindingen die bijvoorbeeld door migratie zijn ontstaan tussen Nederland en de moederlanden bieden een vruchtbare voedingsbodem voor internationale drugshandel, omdat deze moederlanden tevens belangrijke bronlanden of doorvoerlanden zijn van drugs. Niet etniciteit vormt in deze voorbeelden de basis van de criminele samenwerkingsverbanden, maar de sociale relaties die tussen de verschillende personen bestaan.

Blijkens de literatuur over georganiseerde criminaliteit wordt vaak het bestaan verondersteld van etnische scheidslijnen tussen criminele groepen. Ook door de onderzoeksgroep Fijnaut wordt geconcludeerd dat er sprake is van geslotenheid van etnische circuits. Dit zou met name bij Chinezen en Turken het geval zijn (PEO, Bijlage VII, 1996, p. 209). Wij concluderen dat etniciteit een belangrijke rol speelt in het leven van mensen en om die reden, langs de weg van de sociale relaties, van invloed is op de samenstelling van criminele samenwerkingsverbanden. Een zekere etnische homogeniteit valt dan ook te verwachten, maar van etnische geslotenheid is beslist geen sprake. In verschillende van de door ons bestudeerde zaken treffen wij juist een bonte mengeling van etniciteiten aan. Mogelijk is dit een aanwijzing voor een belangrijke trend en is er sprake van een toenemende etnische heterogeniteit van criminele samenwerkingsverbanden. Toenemende integratie van etnische minderheden in de Nederlandse samenleving zal zich naar onze verwachting ook weer spiegelen in een meer heterogene samenstelling van criminele samenwerkingsverbanden. Politie en justitie zouden hiermee in de toekomst meer rekening moeten houden.

Ook het scala van illegale activiteiten dat gepleegd wordt door samenwerkingsverbanden is heterogener dan door de onderzoeksgroep Fijnaut is geconstateerd. Mogelijk is ook hier sprake van een recente ontwikkeling, waarin vooral de criminele samenwerkingsverbanden in de drugshandel zich toeleggen op de handel in meerdere soorten drugs: synthetische en niet-synthetische drugs, hard- en softdrugs. De stelling dat etnische groepen zich specifiek met de handel in één type drugs bezighouden (bijvoorbeeld Turken: heroïne; Colombianen: cocaïne) wordt door ons casusmateriaal weerlegd. De werkelijkheid van de Nederlandse georganiseerde criminaliteit blijkt er veelkleuriger uit te zien dan de stelling van 'etnische specialisatie' doet voorkomen. Ook de stelling dat er op het niveau van de groothandel in drugs sprake zou zijn van een scheiding van markten, wordt door ons onderzoeksmateriaal weerlegd.

De consequenties van deze heterogeniteit zijn van velerlei aard. Wij volstaan hier met twee voorbeelden. Ten eerste worden de mogelijkheden van politiële infiltratie groter. Het is bijvoorbeeld niet meer per definitie nodig om Turkse infiltranten in te zetten tegen Turkse samenwerkingsverbanden. Ten tweede kan dit consequenties hebben voor de huidige indeling van de aandachtsgebieden van de Kernteams. De huidige indeling berust immers grotendeels op de verdeling van etnische groepen.

Een dergelijke 'specialisatie' heeft onmiskenbaar voordelen voorzover het bijvoorbeeld gaat om kennis van etnische groepen en de situatie in het moederland of om de samenwerking met het buitenland. Anderzijds wordt door de geconstateerde etnische heterogeniteit de noodzaak sterker om te komen tot onderlinge samenwerking en informatie-uitwisseling, zowel tussen Kernteams onderling als tussen Kernteams, regiokorpsen en andere opsporingsinstanties.

Wat betreft het belang van sociale relaties verdient de positie van vrouwen specifieke vermelding. Vrouwen blijken een belangrijke rol te spelen in het leggen van contacten en het verstevigen van de onderlinge banden. Afgaande op onze casusbeschrijvingen kan het belang hiervan niet worden overschat. In de meerderheid van onze casussen behoren een of meer vrouwen tot de groep van verdachten. Opmerkelijk is dat vrouwen ook in zaken waarin zij niet door de politie als verdachten zijn aangemerkt, functies hebben vervuld in de communicatie (berichten doorgeven; leggen van contacten). Het verdient, gelet op de sterke 'informatiepositie' van vrouwen, aanbeveling om meer aandacht aan hen te besteden bij opsporingsonderzoeken.

Hoe zeer sociale relaties ook een rol spelen in de vorming van criminele samenwerkingsverbanden, het zou een misvatting zijn om te stellen dat deze samenwerkingsvormen louter vriendenclubs zijn. Juist doordat de leden bepaalde banden met elkaar hebben, worden individuele gedragingen die indruisen tegen het belang van de groep gemakkelijk als deloyaal uitgelegd. Dit kan tot escalatie van geweld leiden. Sociale relaties blijken niet altijd voldoende bindingskracht te geven om in de 'jungle' van de illegaliteit te kunnen overleven. Dreiging of toepassing van geweld is naast sociale relaties en het economisch voordeel dat mensen aan de deelname aan een groep onttelen, dan ook één van de 'bindingsmechanismen' die criminele samenwerkingsverbanden bijeen houden. Geweld en intimidatie treffen wij overigens niet alleen in de wereld van de verdovende middelen aan. Ook in verschillende vrouwenhandelzaken en fraudezaken vinden wij sporen van intimidatie en geweld.

Sociale relaties onttrekken zich aan het analytisch onderscheid tussen de wettige omgeving en het illegale milieu. Volgens een recent onderzoek ontstaan er problemen wanneer beide werelden worden verbonden door sociale relaties. Uit het onderzoek komt naar voren dat 'lekker' (onoorbare informatie-uitwisseling) vooral wordt veroorzaakt doordat de betrokkenen uit het criminele milieu en politiefunctionarissen elkaar uit andere hoofde kennen (Van Ruth en Gunther Moor, 1997, p. 251). Maar het is evenzeer een probleem voor de criminele samenwerkingsverbanden; leden van deze verbanden zijn graag bereid om elkaar of hun relaties daarbuiten meer informatie te verstrekken dan strikt noodzakelijk is. Het 'need to know' beginsel gaat nu eenmaal ten koste van de kwaliteit van de sociale relaties, ook van de relaties binnen criminele samenwerkingsverbanden. Ondanks de noodzaak om niet te veel met elkaar te praten, wordt er dan ook veel gepraat en weten de leden van

samenwerkingsverbanden in de regel veel over de illegale activiteiten die hebben plaatsgevonden. Veel praten is het onvermijdelijke gevolg van het hebben van hechte sociale relaties. Uit onze inventarisatie van wat de aanleiding is geweest tot het doen instellen van opsporingsonderzoek in de veertig casussen is naar voren gekomen dat de aanleiding vaak door het criminele milieu zelf is gegeven. Informatie van RCID'en, die de informatie grotendeels hebben betrokken uit het criminele milieu, alsook verklaringen die verdachten in andere onderzoeken hebben afgelegd, staan meestal aan de basis van de onderzoeken. Tijdens de onderzoeken zelf (tappen, verhoren) blijkt ook de loslippigheid van de verdachten. Ook dit gegeven biedt mogelijkheden voor de opsporende overheid. Bij wijze van discussiepunt werpen wij hier op dat de overheid zijn mogelijkheden verder zou kunnen vergroten door de bereidheid om te praten te stimuleren. In de eerste plaats kan hierbij worden gedacht aan het stimuleren van slachtoffers (vrouwenhandel, flessentrekkerij) om aangifte te doen en zo veel mogelijk mededelingen over de criminele groep te verstrekken. In de tweede plaats zou de justitiële overheid ervoor kunnen kiezen om deloyaliteit aan het samenwerkingsverband te belonen met onder meer vermindering van straf. Momenteel is een wetswijziging in voorbereiding om getuigen die tevens verdachten zijn, strafvermindering te geven wanneer zij relevante gegevens over andere verdachten verstrekken.¹ Wij gaan hier verder niet in op de voors en tegens van een dergelijke regeling, maar volstaan met de constatering dat dergelijke regelingen gelet op de 'loslippigheid' van verdachten, vermoedelijk effectief zullen zijn. Tot slot constateren wij dat daders veel ontmoetingen hebben met hun mededaders. Dikwijls fungeren gewone uitgaansgelegenheden (restaurant, café) daarvoor als vaste ontmoetingspunten. In aansluiting op de constatering dat er veel met elkaar wordt gesproken, is het positief te noemen dat de minister van Justitie recentelijk op verzoek van de Tweede Kamer in het wetsvoorstel over direct af luisteren, de mogelijkheden van direct af luisteren heeft verruimd. Oorspronkelijk zou af luisteren alleen in openbare ruimten zijn toegestaan, nu wordt ook direct af luisteren in woningen onder voorwaarden toegestaan (Kamerstukken, 1996-1997, 25 403, nr. 7, p. 6).

Raakvlakken met de wettige omgeving

Er bestaan vele raakvlakken tussen georganiseerde criminaliteit en de wettige omgeving. De aanwezigheid en de steun van de wettige omgeving zijn een levensvoorwaarde voor veel vormen van georganiseerde criminaliteit. Dit geldt bijvoorbeeld voor de noodzakelijke medewerking van de wettige omgeving bij de productie van illegale goederen (bijvoorbeeld grondstoffen voor synthetische drugs) en de afzet van goederen. Voor veel vormen van georganiseerde criminaliteit geldt dat deze geen overlevingskansen hebben als de wettige omgeving geen afnemer zou zijn van

¹ Kamerstukken, 1998-1999, 26 294. In dit wetsontwerp wordt ook geregeld dat deze getuigen in aanmerking kunnen komen voor een protectieprogramma.

hun diensten of producten. Vrouwenhandel en de verkoop van illegale goederen zoals drugs en illegale cd's, zijn hiervan de meest duidelijke voorbeelden. Ook blijkt dat de wettige omgeving een faciliterende bijdrage levert aan georganiseerde criminaliteit. De voordelen van de gewone maatschappelijke infrastructuur (vervoer, huisvesting, dienstverlening) worden ook door criminele samenwerkingsverbanden benut. Wij concluderen dat deze benutting plaats kan vinden zonder enige bewuste medewerking van de wettige omgeving. Maar er zijn ook situaties aangetroffen (in het vervoer en in de dienstverlening) die wijzen op een verwijtbare betrokkenheid van personen of organisaties bij georganiseerde criminaliteit. De vele raakvlakken met de wettige omgeving vormen de achilleshiel van criminele samenwerkingsverbanden. Zij bieden derhalve goede aanknopingspunten voor de preventie en de bestrijding van deze criminaliteit. De maatregelen zouden vooral betrekking moeten hebben op het verminderen van de mogelijkheden die de wettige omgeving momenteel verschaft aan de georganiseerde criminaliteit. In de eerste plaats kan hierbij gedacht worden aan het versterken van toezicht en controle. Diverse, zeer uiteenlopende gevallen (oliefraude, mensensmokkel, XTC-productie, creditcardfraude) maken duidelijk dat georganiseerde criminaliteit kansen krijgt voor illegale activiteiten, wanneer degenen die toezicht moeten houden tekort schieten. In enkele gevallen schiet het toezicht tekort omdat de toezichthouder geen belang heeft bij scherpe controle: de luchtvaartmaatschappij oefent uit concurrentieoverwegingen geen scherp toezicht uit op reisdocumenten en creditcardmaatschappijen nemen uit bedrijfseconomische overwegingen een bepaald niveau van fraude met creditcards voor lief. Via aanscherping van wetgeving zou hierin verbetering kunnen worden gebracht.

Daarnaast kan het toezicht tekort schieten doordat samenwerkingsverbanden zich er gemakkelijk aan kunnen onttrekken door internationaal te gaan opereren. Sluitende(r) controle op het financiële verkeer in Nederland heeft geleid tot verplaatsingsgedrag van personen die misdaadgeld in het girale verkeer willen brengen; zij storten bijvoorbeeld geldbedragen op bankrekeningen in Zwitserland of Luxemburg. Een vergelijkbaar voorbeeld uit een geheel ander misdaadveld: toezicht van de Economische Controle Dienst (ECD) op de vervaardiging en verkoop van grondstoffen voor XTC in Nederland wordt illusoir, wanneer de grondstoffen vrij gemakkelijk uit het (verre) buitenland kunnen worden betrokken. Betere, internationale samenwerking is onontbeerlijk voor een effectief toezicht in eigen land. Tenslotte kan gebrek aan toezicht het gevolg zijn van het impliciet of expliciet stellen van posterioriteiten. In de afgelopen jaren heeft de controle op bordelen slechts beperkt aandacht gevonden van opsporingsinstanties/vreemdelingendiensten. Door deze diensten is vooral onvoldoende onderkend dat achter prostitutie vrouwenhandel schuil kan gaan. Dit blijkt onder meer uit het gedrag van de uitbaters van bordelen of clubs. Zij treffen maatregelen om te voorkomen dat vrouwen worden uitgezet omdat zij geen geldige werk- en verblijfsvergunning hebben. Zij houden er geen rekening mee dat de controle aan het licht zou kunnen brengen dat de vrouwen onder dwang moeten werken.

Het huidige gedoogbeleid inzake de exploitatie van bordelen heeft er kennelijk toe bijgedragen dat de mening heeft post gevat onder exploitanten dat er op het gebied van prostitutie veel is toegestaan. In elk geval blijkt het gedoogbeleid onvoldoende onderscheidend te zijn geweest; de vrouwenhandelaren uit onze dossiers zijn in sommige gevallen 'gewone' exploitanten van bordelen of seksclubs. De opheffing van het bordeelverbod licht de exploitatie van bordelen uit de huidige schemerzone tussen legaliteit en illegaliteit. Dit kan aan de ene kant betekenen dat gedwongen prostitutie eerder ontdekt en voorkomen wordt dan onder het huidige gedoogbeleid het geval is. Maar het effect kan ook zijn dat er ontwijkingsstrategieën worden ontwikkeld (bijvoorbeeld: escortservice), waardoor verhandelde vrouwen verder aan het oog van de overheidscontrole worden onttrokken dan nu reeds het geval is. Het verdient aanbeveling om bij de invoering van de nieuwe wet bedacht te zijn op het optreden van dergelijke negatieve neveneffecten.

Ook door het gedoogbeleid inzake softdrugs wordt een raakvlak gecreëerd tussen de wettige omgeving en de illegaliteit. Hierdoor wordt niet alleen een illegale markt in stand gehouden, maar wordt ook onduidelijkheid geschapen over het illegale karakter van de handel. In de luwte van het gedoogbeleid hebben enkele Nederlandse groepen zich tot groothandelaren in softdrugs kunnen ontwikkelen (PEO, Bijlage VIII, 1996, p. 19). Slechts ten koste van grote inspanningen van politie en justitie is het vervolgens gelukt deze grote criminele samenwerkingsverbanden op te sporen en te vervolgen. Uit oogpunt van bestrijding van georganiseerde criminaliteit² verdient het aanbeveling om de nadelen van de inherente tegenstelling van het gedoogbeleid (gedogen aan de voordeur, vervolgen aan de achterdeur) zo goed mogelijk te ondervangen. Dit kan gebeuren door verder te gaan dan thans in het toestaan van de productie en toelevering van softdrugs aan gedoogde verkooppunten, dan wel door de strafrechtelijke repressie van de aanbodzijde wat verder door te trekken naar de consumentenkant (strikttere reglementering). Vooral criminele samenwerkingsverbanden lijken baat te hebben bij het schemergebied dat wordt gecreëerd door toe te staan wat verboden is.

Professionele beroepsgroepen en dienstverleners komen allen in aanraking met georganiseerde criminaliteit. Advocaten komen er qualitate qua mee in aanraking, maar ook van auto-leasemaatschappijen en bankinstellingen zullen diensten worden gevraagd. Veel van deze contacten zijn onvermijdelijk: de dienstverleners behoeven zich er niet altijd van bewust te zijn dat de geleasde auto wordt gebruikt als vluchtauto of dat door de girale overboeking van geld naar het buitenland misdaadgeld naar elders wordt verplaatst. In toenemende mate wordt van de dienstverleners evenwel verwacht dat zij alert zijn op het mogelijke misbruik dat van hun dienstver-

2 Overigens kan het gedoogbeleid uit volksgezondheidsperspectief misschien veel positiever worden beoordeeld. Wij oordelen slechts vanuit het perspectief van de bestrijding van georganiseerde criminaliteit.

lening wordt gemaakt. Een aantal beroepsgroepen heeft richtlijnen geformuleerd waarin gespecificeerd wordt onder welke omstandigheden de dienstverlener argwaan moet krijgen, en nader moet doorvragen naar de bonafiditeit van het verzoek of de verzoeker, dan wel zijn medewerking aan de gevraagde dienstverlening moet weigeren. De bekendste wetgeving op dit terrein is de wet Melding Ongebruikelijke Transacties, die financiële dienstverleners verplicht om ongebruikelijke transacties aan te melden bij een centraal meldpunt. Daarnaast hebben enkele professionele beroepsgroepen, zoals de advocatuur en het notariaat, vertrouwenspersonen aangesteld die door de beroepsbeoefenaar kunnen worden geconsulteerd, indien hij twijfels heeft over de bonafiditeit van het verzoek van de cliënt. Over de ervaringen die tot nu toe met de richtlijnen en de vertrouwenspersonen zijn opgedaan, is nu nog weinig bekend. Het verdient aanbeveling om nader onderzoek hiernaar te verrichten. Dit geldt ook voor de effecten van de bestuurlijke aanpak van de georganiseerde criminaliteit in Amsterdam. Naar aanleiding van de resultaten van de onderzoeksgroep Fijnaut heeft het openbaar bestuur in samenwerking met politie en justitie een uitgebreid en veelbelovend actieprogramma geformuleerd waarbij de georganiseerde criminaliteit geïntegreerd, zowel met inzet van vele bestuurlijke middelen als met strafrechtelijke middelen, wordt bestreden. Het is van groot belang de resultaten van deze aanpak nauwlettend te volgen.

Confrontaties met de overheid

Criminele samenwerkingsverbanden zijn uit op het verdienen van geld, niet op het vestigen van de hegemonie in een bepaald territorium. Zo moeten ook de door ons geconstateerde contrastrategieën tegen de overheid worden begrepen. Zij zijn waarschijnlijk bedoeld als afweer en niet als aanval. De gevallen zijn ernstig van karakter, maar wij betwijfelen of deze gebeurtenissen een nieuwe, gevaarlijke ontwikkeling in de georganiseerde criminaliteit inluiden. Er zou evenwel meer aandacht gegeven moeten worden aan een verschijnsel dat veel minder ruchtbaarheid verkrijgt, namelijk dat criminele samenwerkingsverbanden met succes de confrontatie met de overheid uit de weg gaan. Vanuit het perspectief van deze groepen bezien, is het mijden van de confrontatie met de overheid verstandiger dan het trotseren van de overheidsmacht. Het ontwijkingsgedrag van de groepen wijst erop dat strafrechtelijk optreden zijn schaduw vooruit werpt en invloed heeft. Het zou een aanmoediging kunnen vormen voor de Nederlandse politie en justitie om verder te gaan, dat wil zeggen om zelf eerder de confrontatie aan te gaan, bijvoorbeeld door het aanpakken van illegale dienstverleners of de strategie van 'korte klappen'. Hiermee kan ook een wig worden gedreven in het precaire onderlinge vertrouwen tussen daders, waardoor de onderlinge samenwerking onder druk wordt gezet.

Hierbij is gelet op het ontwijkingsgedrag van criminele samenwerkingsverbanden meer internationale samenwerking noodzakelijk. Want in één opzicht troeven criminele samenwerkingsverbanden de nationale overheden duidelijk af, namelijk in hun vermogen om internationaal te opereren.

Probleemstelling en verantwoording

1.1 Aanleiding tot het onderzoek

De aanleiding tot dit onderzoek is een geconstateerd tekort aan empirisch gefundeerde kennis over de georganiseerde criminaliteit in Nederland. Al in 1993 stelde de toenmalige werkgroep Deskundigheidsbevordering vast dat er veel geld, tijd en menskracht werd geïnvesteerd in grootschalige rechercheonderzoeken naar vormen van georganiseerde criminaliteit, maar dat de ervaringskennis die tijdens deze opsporingsonderzoeken werd opgedaan niet systematisch werd beschreven en opgeslagen.³ Daarmee liep men volgens de werkgroep een unieke kans mis om het leervermogen van politie en justitie te vergroten door deze kennis terug te koppelen naar personen die op beleidsmatig of uitvoerend niveau betrokken zijn bij de bestrijding van georganiseerde criminaliteit.

Het gebrek aan systematisch vastgelegde kennis over de georganiseerde criminaliteit in Nederland kwam het meest evident naar voren tijdens de Parlementaire Enquête Opsporingsmethoden. In haar eindrapport *Inzake Opsporing* concludeerde de Parlementaire Enquêtecommissie Opsporingsmethoden (PEO) dat aan het beleid ter bestrijding van georganiseerde criminaliteit van de afgelopen jaren een beter onderbouwd inzicht ten grondslag had moeten liggen (PEO, Eindrapport, 1996, p. 421). Volgens de Enquêtecommissie hadden noch de analyses van politie en justitie noch de uitkomsten van wetenschappelijk onderzoek dit inzicht tot dan toe geboden: 'Een beter kwalitatief en kwantitatief beeld van de georganiseerde criminaliteit was wenselijk geweest, vooral om een werkelijke inschatting van het probleem en betere keuzes te kunnen maken. De basis voor het te voeren beleid zou minder ter discussie hebben gestaan. De keuze van de te onderzoeken zaken zou meer richtinggevend zijn geweest. Regering en parlement, maar ook de Nederlandse publieke opinie zouden de werkelijke problematiek van de georganiseerde criminaliteit beter hebben kunnen beoordelen' (PEO, Eindrapport, 1996, p. 32).

Volgens de Enquêtecommissie was inzicht in de aard, omvang en ernst van de georganiseerde criminaliteit van groot belang om verantwoorde uitspraken te kunnen doen over de vraag welke opsporingsmethoden in de democratische rechtsstaat effectief en verantwoord zijn in de strijd tegen de georganiseerde criminaliteit. Daarom gaf zij aan vier hoogleraren criminologie, later bekend geworden als de

3 Het betreft de werkgroep Deskundigheidsbevordering ten behoeve van het project Aanpak Zware Georganiseerde Criminaliteit, onder voorzitterschap van mr. R.A.M. Behling (ook wel de werkgroep Behling genoemd).

onderzoeksgroep Fijnaut, de opdracht om een uitgebreid onderzoek uit te voeren naar de aard en omvang van de georganiseerde criminaliteit in Nederland. Het belangrijkste beleidsprobleem betrof overigens niet zozeer de verontrusting over de omvang maar over de aard van de problematiek, namelijk de verweving van georganiseerde criminaliteit met de legale sectoren van de samenleving (Bovenkerk e.a., 1997, p. 58).

Over het belang van de studie van de onderzoeksgroep Fijnaut merkte de voorzitter van de Enquêtecommissie later op: '(...) het criminologisch onderzoek heeft een van de fundamenteën gelegd voor het eindrapport en gezorgd voor een constante samenwerking tussen het onderzoek naar de werking van alle opsporingsmethoden en organisaties en de werkelijkheid van de georganiseerde criminaliteit. Zonder het beeld van Fijnaut c.s. was ons onderzoek onvolledig geweest. Het heeft ons gesterkt in de overtuiging dat een sober en werkelijk beeld van de georganiseerde criminaliteit de beste basis verschaft voor effectieve en rechtsstatelijke opsporing. Dat beeld mag geen speelbal worden van politieke emoties die een realistische benadering in de weg staan. De politiek dient vanaf nu regelmatig dit soort onderzoek te laten verrichten ...' (Van Traa, 1996, pp. 15-16).

1.2 Probleemstelling van de WODC-monitor georganiseerde criminaliteit

Mede naar aanleiding van de conclusies van de Parlementaire Enquêtecommissie Opsporingsmethoden heeft de minister van Justitie besloten om het informatie-beleid met betrekking tot de georganiseerde criminaliteit te herzien. In dit verband is aan de Tweede Kamer onder meer toegezegd om tweejaarlijks te rapporteren over de aard van de georganiseerde criminaliteit in Nederland en te signaleren ontwikkelingen.⁴

De WODC-monitor georganiseerde criminaliteit vormt de concrete invulling van deze toezegging. Dit monitor-onderzoek heeft als doel om door middel van systematische verzameling van kennis het leervermogen van politie en justitie te vergroten en een relevante basis te verschaffen voor de vorming en uitvoering van preventief en repressief beleid. Het betreft een periodiek onderzoek met als centrale probleemstelling:

Wat is de aard van de georganiseerde criminaliteit in Nederland en welke ontwikkelingen zijn op dit gebied te onderkennen?

Het monitor-onderzoek houdt – kort gezegd – in dat er periodiek (tweejaarlijks) gestructureerde gegevensverzameling plaatsvindt met betrekking tot recent afgesloten opsporingsonderzoeken op het terrein van de georganiseerde criminaliteit. Daarbij wordt informatie verzameld over de volgende zes onderwerpen:⁵

4 Deze toezegging is verwoord in het 'Plan van aanpak ter implementatie besluitvorming Parlementaire Enquête Opsporingsmethoden' (Ministerie van Justitie / Ministerie van Binnenlandse Zaken, 1996, p. 6, punt 4.1).

5 Deze onderwerpen komen grotendeels overeen met het analyseschema van de onderzoeksgroep

- de aard van het criminele samenwerkingsverband
- de activiteiten
- de werkwijze
- de wijze van afscherming
- de omvang en besteding van het wederrechtelijk verkregen voordeel
- de strafrechtelijke afdoening.⁶

De aldus periodiek verzamelde informatie kan voor verschillende doelen worden aangewend. Om te beginnen vormt deze informatie – aangevuld met informatie uit andere bronnen – de basis voor de onderhavige rapportage, de eerste rapportage op basis van de WODC-monitor georganiseerde criminaliteit. Daarnaast kent deze gestructureerde gegevensverzameling ook een langetermijnbelang: het verzamelde onderzoeksmateriaal is niet alleen relevant voor de huidige rapportage, maar ook voor toekomstige rapportages en verdiepingsstudies op deelterreinen.⁷ De monitor vormt dus als het ware de rode draad van het door het WODC uitgevoerde en uitbestede onderzoek naar georganiseerde criminaliteit.

In de onderstaande paragrafen wordt een verantwoording gegeven van de totstandkoming van deze eerste rapportage op basis van de WODC-monitor georganiseerde criminaliteit. In paragraaf 1.3. worden de onderzoeksvragen van dit rapport besproken en worden de belangrijkste verschillen toegelicht met enkele voorgaande rapportages over georganiseerde criminaliteit in Nederland. Vervolgens wordt in paragraaf 1.4 nader ingegaan op de gehanteerde onderzoeksopzet en onderzoeksmethoden. In paragraaf 1.5 wordt een beknopte beschrijving gegeven van het onderzoeksmateriaal dat is gebruikt bij het schrijven van dit rapport, waarna in paragraaf 1.6 wordt aangegeven welke uitspraken wel en niet op basis van dit materiaal kunnen worden gedaan. Tenslotte geeft paragraaf 1.7 een korte toelichting op de indeling van het rapport.

1.3 Onderzoeksvragen van dit rapport

Dit rapport staat niet op zichzelf. Het is een vervolg op de voormalige CBO-inventarisaties⁸ en het werk van de onderzoeksgroep Fijnaut. Daarom zal eerst kort worden

Fijnaut. De onderwerpen zijn nader uitgewerkt in een aandachtspuntenlijst die is gebruikt bij de analyse van afgeronde opsporingsonderzoeken (zie bijlage 2).

- 6 Het zal duidelijk zijn dat de strafrechtelijke afdoening in verband met de lange doorlooptijd van strafzaken pas op termijn kan (en zal) worden nagegaan. Hetzelfde geldt – zij het in mindere mate – voor het wederrechtelijk verkregen voordeel.
- 7 Voorgenomen en reeds uitgezette verdiepingsstudies op deelterreinen hebben onder meer betrekking op de achtergronden van liquidaties, criminele carrières, de strafrechtelijke afloop van opsporingsonderzoeken, de besteding van criminele opbrengsten, illegale financiële dienstverlening en ondergronds bankieren.
- 8 Het doel en de inhoud van deze inventarisaties van het Coördinerend Beleidsoverleg (CBO) worden in het onderstaande kort toegelicht. Zie ook: PEO, Eindrapport, 1996, pp. 29-31.

ingegaan op de meest in het oog springende verschillen met deze voorgaande rapportages, alvorens wordt ingegaan op de onderzoeksvragen van dit rapport.

De voormalige CBO-inventarisaties

Het primaire doel van dit onderzoek betreft de systematische verzameling van kennis over georganiseerde criminaliteit die relevant kan zijn voor de vorming en uitvoering van preventief en repressief beleid. Daarmee onderscheidt dit onderzoek zich qua doelstelling van de voormalige CBO-inventarisaties. Deze inventarisaties uit 1988, 1991, 1993 en 1995 dienden een direct operationeel doel. Getracht werd om door middel van een enquête bij politiekorpsen een beeld te krijgen van actieve criminele groepen in Nederland. Het primaire doel van deze inventarisaties was het stellen van prioriteiten met betrekking tot concreet te starten opsporingsonderzoeken: welke criminele groepen moeten bij voorrang worden aangepakt door politie en justitie?

Inmiddels is de methode van prioriteitenstelling op landelijk niveau gewijzigd (zie: College van procureurs-generaal, 1998). Met de nieuwe methode wordt getracht om een oplossing te vinden voor de dreigende vicieuze cirkel van de prioriteitenstelling. Immers, op die gebieden waar operationele opsporingsonderzoeken worden uitgevoerd, ontstaat vaak tevens informatie over criminele activiteiten van andere personen en groepen. Dit leidt vervolgens weer tot nieuwe projectvoorstellen voor operationeel opsporingsonderzoek met betrekking tot nauw verwante activiteiten, personen en groepen. Om dit fundamentele probleem van de prioriteitenstelling op te lossen, worden nu op landelijk niveau aan de kernteams bepaalde aandachtsgebieden toebedeeld en worden er opdrachten verstrekt tot het doen van verkennend onderzoek op specifieke, onontgonnen terreinen. Op deze manier hoopt men te voorkomen dat de 'zoeklichten' van opsporingsinstanties steeds gericht blijven op hetzelfde deel van de criminele werkelijkheid.

De onderzoeksgroep Fijnaut

Een verschil met de onderzoeksgroep Fijnaut is dat de probleemstelling van de onderzoeksgroep Fijnaut niet alleen betrekking had op de aard van de georganiseerde criminaliteit in Nederland, maar ook op de ernst en de omvang van de problematiek. Overigens was de onderzoeksgroep Fijnaut zich van meet af aan bewust dat het niet mogelijk zou zijn om de omvang van de georganiseerde criminaliteit verantwoord te bepalen. Georganiseerde criminaliteit komt immers vooral aan het licht, wanneer opsporingsinstanties daar onderzoek naar verrichten. Daardoor is onze kennis over georganiseerde criminaliteit veelal gevangen in de 'fuik' van de prioriteitenstelling: er ontstaat alleen kennis op die gebieden waaraan opsporingsinstanties aandacht besteden.

Voor onderzoek naar de omvang van georganiseerde criminaliteit vormt dit een fundamenteel probleem. Ook voor ons onderzoek naar de aard van de georganiseerde criminaliteit levert dit problemen op: ook al zouden we gebruik maken van alle kennis van opsporingsinstanties en ook al zouden we alle afgesloten en lopende

opsporingsonderzoeken analyseren, dan nog ontkomen we niet aan het probleem dat de kennis van opsporingsinstanties selectief is.⁹

Aan de andere kant geldt dat opsporingsinstanties de belangrijkste bron van kennis over georganiseerde criminaliteit vormen. Er zijn geen andere instanties met vergelijkbare mogelijkheden om zo uitgebreid en intensief zoeklichten te richten op delen van de criminele werkelijkheid. Daarom zullen wij ons – evenals de onderzoeksgroep Fijnaut – grotendeels baseren op de kennis van opsporingsinstanties. Een verschil met de onderzoeksgroep Fijnaut is wel dat wij zelf geen branche-studies of lokale studies hebben uitgevoerd. Voorzover wij gebruik maken van branche-studies of lokale studies, baseren wij ons op het werk van anderen (zie ook: paragraaf 1.4).

Onderzoeksvragen van dit rapport

Met dit rapport wordt niet gestreefd naar alomvattendheid. Beoogd wordt voort te bouwen op bestaande kennis en om nieuwe inzichten te bieden in de aard van de georganiseerde criminaliteit in Nederland.

Voor de aanpak van het verschijnsel georganiseerde criminaliteit is het in de eerste plaats van belang te weten met wat voor soort criminele samenwerkingsverbanden we van doen hebben. Zijn dit bijvoorbeeld piramidale organisaties met een strenge hiërarchie, een duidelijke taakverdeling, een gedragscode en een intern sanctie-systeem of is eerder het door de onderzoeksgroep Fijnaut geschetste beeld van toepassing: criminele netwerken, waarbinnen daders in wisselende verbanden samenwerken? Wat is het belang van de sociale en etnische achtergrond van daders? Op welke manier groeien criminele samenwerkingsverbanden? Specialiseren criminele samenwerkingsverbanden zich in één categorie misdrijven of houden zij zich bezig met meerdere criminele activiteiten? Het zal duidelijk zijn dat een antwoord op dergelijke vragen over de aard van criminele samenwerkingsverbanden consequenties heeft voor de discussie over de aanpak van het verschijnsel georganiseerde criminaliteit.

In de tweede plaats is het van belang om na te gaan welke wisselwerking er bestaat tussen criminele samenwerkingsverbanden en hun sociale en maatschappelijke omgeving. Voor een crimineel samenwerkingsverband heeft de omgeving twee gezichten. Aan de ene kant kan georganiseerde criminaliteit slechts bestaan bij de gratie van haar sociale en maatschappelijke omgeving: georganiseerde criminaliteit kan voorzien in een bepaalde maatschappelijke vraag en de omgeving kan op verschillende manieren profijt hebben van georganiseerde criminaliteit of deze bewust of onbewust faciliteren. Aan de andere kant noodzaakt de illegaliteit van het samenwerkingsverband tot geheimhouding en tot afscherming ten aanzien van formele

9 Zie voor een uitgebreide uiteenzetting over de mogelijkheden en beperkingen van onderzoek naar georganiseerde criminaliteit: PEO, Bijlage VII, 1996, pp. 30-45. In deze uiteenzetting wordt overigens aangegeven dat het probleem van de selectiviteit ook niet moet worden overdreven.

en informele sociale controle. De omgeving is dus zowel een bondgenoot als een risicofactor.

Deze twee gezichten van de omgeving hebben consequenties voor de preventieve en de repressieve aanpak van georganiseerde criminaliteit. Enerzijds kunnen maatregelen worden gericht op het verminderen van de mogelijkheden die de omgeving biedt aan criminele samenwerkingsverbanden (de omgeving als bondgenoot), anderzijds kan men zich richten op het stimuleren van risicofactoren (de omgeving als risicofactor).

De bovenstaande beleidsmatig relevante vragen over de aard van de georganiseerde criminaliteit in Nederland, sluiten aan bij het theoretisch perspectief van dit rapport dat in hoofdstuk 2 nader zal worden toegelicht. Dit perspectief legt een sterke nadruk op de interactie tussen criminele samenwerkingsverbanden en de sociale en maatschappelijke omgeving, hetgeen ook te herkennen is in de structuur van de onderstaande vier *onderzoeksvragen* van dit rapport:

- 1 Wat is de aard van de criminele samenwerkingsverbanden die zich in Nederland schuldig maken aan georganiseerde criminaliteit? (hoofdstuk 2).
- 2 Welke mogelijkheden worden aan criminele samenwerkingsverbanden geboden door de omgeving en hoe gaan criminele samenwerkingsverbanden met deze mogelijkheden om? (hoofdstuk 3).
- 3 Met welke risico's worden criminele samenwerkingsverbanden vanuit hun omgeving geconfronteerd en hoe gaan zij met deze risico's om? (hoofdstuk 4).
- 4 Welke implicaties hebben de onderzoeksresultaten voor de preventie en de bestrijding van de georganiseerde criminaliteit in Nederland? (hoofdstuk 5).

De onderzoeksvragen zullen in de volgende hoofdstukken worden beantwoord op basis van het onderzoeksmateriaal dat is verzameld in het kader van de WODC-monitor georganiseerde criminaliteit, aangevuld met informatie uit andere bronnen (zie: paragraaf 1.4.2). De gemaakte keuzen in het onderzoek zullen in de volgende paragraaf nader worden verantwoord.

1.4 Onderzoeksopzet en onderzoeksmethoden

Informatie over georganiseerde criminaliteit wordt ons niet op een presenteerblaadje aangeboden. Tijdens grootschalige opsporingsonderzoeken wordt weliswaar een schat aan informatie verzameld over de handel en wandel van bepaalde criminele samenwerkingsverbanden, maar de opgedane ervaringskennis wordt zelden systematisch beschreven en opgeslagen. Het systematisch beschrijven van deze kennis door middel van het houden van interviews en het analyseren van vaak zeer omvangrijke dossiers (in sommige gevallen zelfs 'een kamertje vol'), is dan ook een buitengewoon tijdrovende aangelegenheid. Dit is echter tevens een van de weinige manieren om betrouwbare en geldige informatie te verzamelen over het

verschijnsel georganiseerde criminaliteit.¹⁰ Daarom bestaat er onmiskenbaar een spanning tussen het streven naar alomvattendheid en de intensiteit waarmee opsporingsonderzoeken kunnen worden geanalyseerd. Het is kiezen tussen 'breed en oppervlakkig' of 'selectief en intensief' onderzoek.

In dit onderzoek is ervoor gekozen om de nadruk te leggen op de intensieve bestudering van de resultaten van veertig geselecteerde grootschalige opsporingsonderzoeken (paragraaf 1.4.1). Daarnaast is ernaar gestreefd om zo volledig mogelijk gebruik te maken van de overige kennis bij opsporingsinstanties en om oog te hebben voor mogelijke nieuwe ontwikkelingen. Daartoe is zeer breed informatie verzameld uit overige opsporingsonderzoeken en is gebruik gemaakt van vertrouwelijke rapportages, fenomeenonderzoeken, landelijke en regionale misdaadanalyses, interviews met experts en sleutelpersonen en (wetenschappelijke) literatuur (paragraaf 1.4.2).

1.4.1 De analyse van recent afgeronde opsporingsonderzoeken

Het doel van de analyse van recent afgeronde grootschalige opsporingsonderzoeken is het systematisch vastleggen van opgedane kennis over de aard van de georganiseerde criminaliteit in Nederland. Deze systematische casusbeschrijvingen dienen – zoals al eerder is opgemerkt – ook een langetermijnbelang: het verzamelde materiaal is niet alleen relevant voor de huidige rapportage, maar ook voor toekomstige rapportages en verdiepingsstudies op deelterreinen.

De hardheid en betrouwbaarheid van het onderzoeksmateriaal

De belangrijkste bron voor dit onderzoek wordt gevormd door recent afgeronde opsporingsonderzoeken. Om precies te zijn: opsporingsonderzoeken waarin het gerechtelijk vooronderzoek (gvo) tegen de betrokkenen is afgesloten in de periode 1996-1997¹¹ en waarbij er voldoende bewijs is vergaard om de verdachten te vervolgen.¹²

10 Een andere methode is het houden van daderinterviews en/of het verrichten van participerende observatie. Voor een bespreking van de voor- en nadelen van deze methoden wordt verwezen naar Potter (1994, pp. 25-46), PEO (Bijlage VII, 1996, pp. 30-45) en Bovenkerk (1998).

11 De periode 1996-1997 valt na het onderzoek van de onderzoeksgroep Fijnaut. Daardoor kan een mogelijke overlap alleen optreden met betrekking tot opsporingsonderzoeken die door de onderzoeksgroep Fijnaut als lopend onderzoek zijn geanalyseerd.

12 Het gaat hierbij om de 'hardheid' van het onderzoeksmateriaal. Zaken waarbij onvoldoende bewijs is vergaard tegen de verdachten om vervolging mogelijk te maken, worden daarom niet meegenomen. Wel meegenomen worden: zaken die voor de rechter worden gebracht; zaken waarbij het OM kiest voor een andere afhandeling van de zaak (transactie, fiscale aanpak of anderszins); en zaken waarbij er een duidelijk aanwijsbare reden is (anders dan gebrek aan bewijs) om niet te vervolgen (bijvoorbeeld: een aanwijzing van de minister van Justitie om niet te vervolgen). Overigens geldt dat strafrechtelijke financiële onderzoeken (sfo's) evenals gerechtelijke vooronderzoeken (gvo's) tegen minder belangrijke verdachten soms nog kunnen doorlopen na de periode 1996-1997. In het kader van de WODC-monitor volgen wij ook de resultaten van de sfo's evenals de afloop van de rechtszaken. Daarbij geldt natuurlijk

De belangrijkste reden om te kiezen voor afgesloten onderzoeken is dat deze redelijk 'harde' informatie opleveren over de aard van de georganiseerde criminaliteit. Dit is niet het geval bij onderzoeken die net zijn gestart en waarbij er nog hoofdzakelijk sprake is van 'zachte' informatie van de Criminele Inlichtingen Dienst (CID), evenmin is dit het geval bij zaken waarbij er wordt geseponneerd wegens gebrek aan bewijs. Door te kiezen voor afgesloten onderzoeken kan het kaf van het koren worden gescheiden en kan gebruik worden gemaakt van 'uitgefilterde' gegevens die goed in hun specifieke context kunnen worden beoordeeld.

De inventarisatie van opsporingsonderzoeken

Om een bewuste keuze te kunnen maken uit alle mogelijk te analyseren opsporingsonderzoeken, is in het voorjaar van 1997 een brede inventarisatie uitgevoerd bij alle arrondissementsparketten, kernteams en vestigingen van de Fiscale Inlichtingen- en Opsporingsdienst (FIOD). Op basis van ingevulde inventarisatieformulieren en aanvullende interviews is een groslijst samengesteld van ongeveer 400 zaken, die volgens de betrokkenen mogelijk zouden kunnen vallen onder de definitie van 'georganiseerde criminaliteit' van de onderzoeksgroep Fijnaut. Het ging daarbij om opsporingsonderzoeken waarin het gvo was afgesloten na 1 januari 1996 en nog lopende onderzoeken. Voor de lopende onderzoeken is vervolgens eind 1997 / begin 1998 nagegaan of deze inmiddels waren afgerond.

Bij dit aantal van ongeveer vierhonderd zaken past een waarschuwing. Het 'tellen' van zaken is een hachelijke aangelegenheid, omdat op verschillende manieren kan worden omgegaan met de onderlinge verwevenheid van opsporingsonderzoeken: enerzijds kunnen verschillende zaken op elkaar voortbouwen of betrekking hebben op deelonderzoeken met betrekking tot één en hetzelfde criminele samenwerkingsverband, anderzijds kan één bepaalde zaak betrekking hebben op meerdere criminele samenwerkingsverbanden tegelijkertijd. Het aantal van ongeveer vierhonderd zaken wordt hier dus enkel en alleen genoemd ter verantwoording van de gemaakte keuzen in het onderzoek. Het zegt niets over het aantal actieve criminele groepen of over de omvang van de georganiseerde criminaliteit in Nederland.

De definitie van georganiseerde criminaliteit

Bij de brede inventarisatie van opsporingsonderzoeken is de definitie (of beter gezegd: de begripsbepaling) van de onderzoeksgroep Fijnaut als uitgangspunt gehanteerd (PEO, Bijlage VII, 1996, p. 24):

Er is sprake van georganiseerde criminaliteit indien groepen die primair gericht zijn op illegaal gewin systematisch misdaden plegen met ernstige gevolgen voor de

dat vonnissen met een duidelijk negatief oordeel over het feitenmateriaal het gebruikte politiemateriaal kunnen diskwalificeren. Daar staat echter tegenover dat het voor het onderhavige onderzoek niet wenselijk is om jaren te wachten tot vonnissen onherroepelijk zijn geworden. Zie voor een overzicht van deze bekende discussie: PEO, Bijlage VII, 1996, pp. 38-39.

samenleving, en in staat zijn deze misdaden op betrekkelijk effectieve wijze af te schermen.

Om te voorkomen dat er op voorhand een te 'enge' selectie van opsporingsonderzoeken zou worden aangemeld, is gevraagd om het begrip afscherming breed op te vatten en daarbij niet alleen te denken aan corruptie en de dreiging met of het gebruik van geweld, maar ook aan het gebruik van dekmantelfirma's, codetaal, contra-observatie, desinformatie in de media of aan misbruik van deskundige derden zoals notarissen, advocaten en accountants. Daarnaast is gevraagd om bij de inventarisatie niet alleen aandacht te besteden aan de handel in verdovende middelen, maar ook aan bijvoorbeeld vrouwenhandel, mensensmokkel, wapenhandel, georganiseerde diefstal van auto's en vrachtwagens, protectie, afpersing, het illegale gokwezen, koppelbazerij, afvalstoffenhandel, grootschalige olie- en milieufraude, BTW-fraude, EU-fraude en andere vormen van fraude.

Geprobeerd is dus om het 'vangnet' in eerste instantie zo ver mogelijk uit te werpen. Vervolgens is op basis van deze zeer brede inventarisatie een selectie gemaakt van veertig uitgebreid te analyseren onderzoeken.

Bij deze selectie was de begripsbepaling van de onderzoeksgroep Fijnaut vooral van belang, omdat daarbij een analytisch onderscheid wordt gemaakt tussen 'georganiseerde criminaliteit' en 'organisatiecriminaliteit'. Van organisatiecriminaliteit is sprake als leden van een op zich legale organisatie misdrijven plegen in het kader van de uitoefening van hun reguliere taken (PEO, Bijlage VII, 1996, pp. 22-29). Dit analytisch onderscheid wordt niet gemaakt omdat de gevolgen voor de samenleving van georganiseerde criminaliteit ernstiger zouden zijn dan die van organisatiecriminaliteit. Integendeel: sommige vormen van milieucriminaliteit door reguliere bedrijven zijn buitengewoon bedreigend voor het leefmilieu en sommige vormen van fraude leveren de schatkist aanzienlijke schade op. Dit neemt echter niet weg dat het bij georganiseerde criminaliteit en organisatiecriminaliteit in ideaaltypische vorm gaat om samenwerkingsverbanden van een geheel andere orde: afgeschermden samenwerkingsverbanden die speciaal voor criminele doeleinden zijn gevormd versus reguliere organisaties die naast hun legale activiteiten ook illegale activiteiten ontplooiën. Beide vormen van criminaliteit kunnen zeer ernstige schade opleveren voor de samenleving, maar zij onderscheiden zich van elkaar wat betreft de aard van het samenwerkingsverband, de wijze van werken en de 'zichtbaarheid' van de organisatie. Dat er interessante mengvormen bestaan tussen georganiseerde criminaliteit en organisatiecriminaliteit doet aan de zin van dit *analytisch* onderscheid niets af.¹³

13 Aangezien het verschijnsel organisatiecriminaliteit buiten het kader van dit onderzoek valt, verwijzen wij geïnteresseerden naar het door het WODC uitbestede onderzoek van Huisman en Niemeijer (1998).

De selectie van veertig uitgebreid te analyseren opsporingsonderzoeken

De brede inventarisatie van opsporingsonderzoeken leverde een groslijst op van ongeveer vierhonderd zaken, die volgens de betrokkenen mogelijk zouden kunnen vallen onder de definitie van georganiseerde criminaliteit van de onderzoeksgroep Fijnaut.

Aangezien het vangnet in eerste instantie bewust zo ver mogelijk was uitgeworpen, bevatte de groslijst rijp en groen. Op basis van de aangeleverde informatie en de gehouden interviews moest bijna driekwart van de zaken afvallen: te 'oude' onderzoeken (sluiting gvo voor 1996), voorbereidende onderzoeken zonder strafrechtelijk vervolg, zaken die waren geseponneerd wegens gebrek aan bewijs, zaken die op geen enkele manier onder het begrip georganiseerde criminaliteit waren te brengen (waaronder veel vormen van organisatiecriminaliteit), en nog lopende onderzoeken die niet voor het einde van 1997 waren afgerond.

Vervolgens zijn uit de ongeveer honderd overgebleven zaken de veertig opsporingsonderzoeken geselecteerd met de meeste 'toegevoegde waarde'.¹⁴ Sommige opsporingsonderzoeken voegen immers meer toe aan onze kennis over georganiseerde criminaliteit dan andere. Zo bestaat er reeds vrij veel kennis over de handel in traditionele verdovende middelen, aangezien politie en justitie hier van oudsher veel aandacht aan besteden. Veel recenter is de aandacht voor bijvoorbeeld mensen-smokkel, vrouwenhandel¹⁵ en synthetische drugs. Aangezien opsporingsonderzoeken op deze gebieden veel meer toevoegen aan onze kennis dan het zoveelste traditionele drugsonderzoek, is in het kader van dit onderzoek extra aandacht besteed aan opsporingsonderzoeken op deze gebieden. Daarnaast is een inschatting gemaakt van de 'toegevoegde waarde' van opsporingsonderzoeken op basis van de informatie uit de inventarisatie en de gesprekken met sleutelpersonen. Daarbij is rekening gehouden met die aspecten van georganiseerde criminaliteit waarover nog niet zoveel bekend is. Voorbeelden hiervan zijn de relatie tussen 'onderwereld' en 'bovenwereld', de manier waarop criminele samenwerkingsverbanden zich afschermen en de financiële aspecten van georganiseerde criminaliteit.

De selectie van uitgebreid geanalyseerde opsporingsonderzoeken is dus niet willekeurig, maar bewust selectief. Op deze manier kan enig tegenwicht worden geboden tegen de prioriteitenstelling van politie en justitie, die in de praktijk blijkt uit te monden in een grote hoeveelheid drugsonderzoeken.¹⁶ Overigens is een dergelijke bewuste selectie van casusmateriaal geheel in overeenstemming met de reik-

14 Zie voor een beschrijving van deze zaken: bijlage 3.

15 In dit rapport zal steeds worden gesproken over vrouwenhandel in plaats van over mensenhandel. Enerzijds om verwarring tussen de verschillende delicten mensenhandel en mensensmokkel te voorkomen, anderzijds omdat in alle onderzochte gevallen vrouwen de slachtoffers waren.

16 Men kan zich overigens afvragen of dit alleen een gevolg van de prioriteitenstelling is of dat de georganiseerde criminaliteit in Nederland inderdaad voor het overgrote deel bestaat uit drugshandel, zoals de Parlementaire Enquêtecommissie Opsporingsmethoden concludeerde (PEO, Eindrapport, 1996, p. 422).

wijde van dit onderzoek en vormt het geen enkel beletsel voor het soort uitspraken dat wij op basis van ons onderzoek kunnen doen (zie paragraaf 1.6). Daarnaast geldt dat in vergelijkbaar sociaal-wetenschappelijk onderzoek een dergelijke bewuste selectie van casusmateriaal zeer gebruikelijk is (Swanborn, 1996, pp. 55-77).

De analyse van opsporingsonderzoeken

De uitgebreide analyse van opsporingsonderzoeken is telkens gestart met interviews met betrokken rechercheurs, officieren van justitie en parketsecretarissen. Daarbij is gebruik gemaakt van een uitgebreide aandachtspuntenlijst (zie bijlage 2). Het doel van deze aandachtspuntenlijst was om alle relevante aspecten van een zaak zo systematisch mogelijk te behandelen en zo min mogelijk verschillen te laten ontstaan tussen analyses van verschillende onderzoekers. Vervolgens is op basis van de interviews al het achterliggende bronnenmateriaal bestudeerd, dat relevant was om de verzamelde gegevens in hun context te plaatsen en deze op hun betrouwbaarheid te toetsen: processen-verbaal, tapverslagen, observatieverslagen, verhoren, CID-rapporten, op schrift gestelde misdaadanalyses, et cetera. Hierbij is zo veel mogelijk onderscheid gemaakt tussen niet of onvoldoende hard gemaakte vermoedens en 'vastgestelde feiten'.

Om de betrouwbaarheid van de analyses te verhogen is zo veel mogelijk gewerkt in koppels. Alleen bij het dossieronderzoek is uit efficiëntie-overwegingen niet in koppels gewerkt, maar is er wel tussentijds teruggekoppeld met een collega-onderzoeker. Tevens is getracht om de betrouwbaarheid van de analyses te verhogen door terug te koppelen met de betrokken rechercheurs teneinde mogelijke onjuistheden te corrigeren. De gemiddelde tijdsbesteding bedroeg ongeveer twee weken per opsporingsonderzoek.

1.4.2 Het gebruik van overige bronnen

De bewuste keuze voor de intensieve analyse van afgesloten opsporingsonderzoeken heeft ook nadelen. Indien wij ons *uitsluitend* zouden baseren op analyses van recent afgeronde opsporingsonderzoeken, bestaat het gevaar dat wij onvoldoende gebruik maken van de overige kennis bij opsporingsinstanties en onvoldoende oog hebben voor mogelijke nieuwe ontwikkelingen. Daarom is ook gebruik gemaakt van informatie uit overige opsporingsonderzoeken, vertrouwelijke rapportages, fenomeenonderzoeken, landelijke en regionale misdaadanalyses, interviews met experts en sleutelpersonen en (wetenschappelijke) literatuur.

In het voorjaar van 1998 is gepoogd om deze bronnen systematisch in kaart te brengen. Daartoe zijn allereerst voor alle regiokorpsen contactpersonen aangesteld, veelal uit de hoek van de CID of de projectvoorbereiding. Naar aanleiding van gesprekken met de desbetreffende contactpersonen zijn relevante rapportages aan de onderzoekers verstrekt of door de onderzoekers ter plekke doorgenomen. Daarnaast zijn in het voorjaar en de zomer van 1998 interviews gehouden met verschillende medewerkers van de kernteams, de divisie Centrale Recherche Informatie

(DCRI), het Meldpunt Ongebruikelijke Transacties (MOT), de Fiscale Inlichtingen- en Opsporingsdienst (FIOD), de Algemene Inspectiedienst (AID) en de Economische Controledienst (ECD). Tevens zijn gesprekken gevoerd met medewerkers van de Binnenlandse Veiligheidsdienst (BVD).

Deze fase van het onderzoek heeft – naast de interviewverslagen – 92 vertrouwelijke rapportages opgeleverd en meer dan honderd beknopte casusbeschrijvingen.¹⁷ De kwaliteit van deze informatie varieert echter sterk. Ook is het in veel gevallen niet mogelijk om de betrouwbaarheid van de informatie te toetsen. Daarnaast geldt dat vooral de bruikbaarheid van de vertrouwelijke rapportages wordt beperkt doordat in deze openbare rapportage niet rechtstreeks kan worden verwezen naar vertrouwelijke rapporten. Bovendien zijn veel van deze vertrouwelijke rapporten sterk gericht op één bepaald misdaadveld of op één bepaalde stad, regio of branche. Tenslotte gebiedt de eerlijkheid te zeggen dat deze fase van het onderzoek ook minder nieuwe relevante ‘ontwikkelingen’ of ‘trends’ heeft opgeleverd dan aanvankelijk was gehoopt. Het belangrijkste nut van de verzamelde informatie is dan ook het creëren van ‘overzicht’ en het toetsen en eventueel aanvullen van het beeld dat is ontstaan op basis van de analyses van afgesloten opsporingsonderzoeken.

1.5 Beschrijving van het onderzoeksmateriaal

Het onderzoeksmateriaal bestaat uit veertig uitgebreide casusbeschrijvingen van recent afgesloten opsporingsonderzoeken (vaak bestaande uit meerdere deelonderzoeken), interviewverslagen, meer dan honderd beknopte casusbeschrijvingen en 92 vertrouwelijke rapportages.

De betrouwbaarheid van dit onderzoeksmateriaal varieert. Alleen voor de ‘uitgebreide casusbeschrijvingen’ geldt dat de gegevens door de onderzoekers zeer intensief zijn bestudeerd. Voor de ‘beknopte casusbeschrijvingen’ is dit echter niet het geval. In een deel van de gevallen gaat het om interviews gevolgd door een korte bestudering van het achterliggende dossier, in een ander deel van de gevallen om beschrijvingen en analyses van derden. Vanwege dit mogelijke verschil in betrouwbaarheid zullen wij in deze rapportage in voorkomende gevallen verwijzen naar een ‘casus’ respectievelijk een ‘beknopte casus’ als bron.

Op wat voor soort delicten of misdaadvelden hebben de veertig uitgebreid geanalyseerde onderzoeken nu betrekking? Een eenduidig antwoord op deze vraag is moeilijk te geven, omdat de onderzochte zaken vaak meerdere delicten of meerdere criminele samenwerkingsverbanden betreffen. Een voorbeeld is een zaak die niet

17 Het betreft 109 beknopte beschrijvingen van afgesloten en lopende opsporingsonderzoeken en 63 beknopte beschrijvingen van deelaspecten van bepaalde opsporingsonderzoeken (waardoor er sprake kan zijn van overlap). In het laatste geval gaat het bijvoorbeeld om witwasconstructies en om de mogelijke betrokkenheid van openbaar bestuur, financiële instellingen, financiële adviseurs, notarissen en makelaars bij vormen van georganiseerde criminaliteit.

alleen betrekking heeft op drugs, maar ook op afpersing, flessentrekkerij en illegale loterijen. Bij de onderzochte zaken is een 'één-op-één-op-één-relatie' (één zaak, één crimineel samenwerkingsverband, één delict) eerder uitzondering dan regel. Categoriseren, tellen en turven is dan een uitermate lastige aangelegenheid. De aantallen die hierna worden genoemd, dienen dan ook alleen ter verantwoording van de gemaakte keuzen in het onderzoek.¹⁸ Voor een (kwalitatieve) beschrijving van de veertig intensief bestudeerde zaken wordt verwezen naar bijlage 3.

Naast de traditionele drugsonderzoeken (zestien zaken) is – zoals gezegd – extra aandacht besteed aan opsporingsonderzoeken op het gebied van synthetische drugs, mensensmokkel en vrouwenhandel. Dit komt ook tot uitdrukking in het relatief grote aantal geanalyseerde zaken¹⁹ met betrekking tot synthetische drugs (zeven zaken), mensensmokkel (vier zaken) en vrouwenhandel (zeven zaken). De resterende zes zaken hebben betrekking op fraude, witwassen en andere delicten. Het relatief bescheiden aantal uitgebreid geanalyseerde fraudezaken heeft te maken met het feit dat het verschijnsel fraude door de onderzoeksgroep Fijnaut reeds vrij uitputtend is beschreven (PEO, Bijlage X, 1996). Bovendien is er over BTW-fraude ook vrij recent een WODC-rapport verschenen (Aronowitz e.a., 1996). Bij de analyse van het verschijnsel fraude is daarom voortgebouwd op deze kennis en is vooral nagegaan in hoeverre de conclusies uit voorgaand onderzoek bijstelling behoeven en of er sprake is van nieuwe ontwikkelingen. Besloten is daarom om de nadruk te leggen op interviews met experts en sleutelpersonen alsmede op de beknopte casusbeschrijvingen. Fraudezaken zijn bij de beknopte casussen dan ook goed vertegenwoordigd: ongeveer eenderde van de beknopte casussen betreft zaken als BTW-fraude, accijnsfraude, EU-fraude, beursfraude, merkvervalsing, oplichting en overige fraude/witwassen. In al deze gevallen bevat de beknopte casusbeschrijving voldoende informatie voor het doel van deze rapportage.

Milieuzaken zijn wel sterk ondervertegenwoordigd in het onderzoeksmateriaal: geen van de uitgebreide casussen en slechts een beperkt aantal beknopte casussen en vertrouwelijke rapportages heeft betrekking op milieucriminaliteit. De reden hiervan is dat alle geïnventariseerde milieuonderzoeken betrekking bleken te hebben op vormen van organisatiecriminaliteit. Deze kunnen weliswaar ernstig van aard zijn, maar dienen daarom nog niet als 'georganiseerde criminaliteit' te worden betiteld. Deze conclusie is in overeenstemming met de bevindingen van de onderzoeksgroep Fijnaut.

18 De onderstaande categorisering is gebaseerd op het soort criminaliteit dat in het opsporingsonderzoek de meeste aandacht heeft gekregen.

19 In vergelijking tot het aantal synthetische drugszaken, mensensmokkelzaken en vrouwenhandelzaken in de totale populatie van geïnventariseerde opsporingsonderzoeken.

1.6 Reikwijdte van het onderzoek

Wat voor uitspraken kunnen er nu op basis van dit onderzoeksmateriaal worden gedaan over de aard van de georganiseerde criminaliteit in Nederland?

In de eerste plaats kunnen op basis van ons onderzoeksmateriaal kwalitatieve uitspraken worden gedaan over bepaalde verschijnselen. Zo kunnen wij bijvoorbeeld aangeven welke soorten afschermingsmaatregelen wij tegenkomen in de door ons onderzochte zaken of welke mogelijkheden er door de omgeving worden geboden aan criminele samenwerkingsverbanden. Onze enige beperking is dat wij van bepaalde verschijnselen alleen kunnen aangeven: dat zij voorkomen; dat zij meer dan incidenteel voorkomen; of dat zij niet voorkomen (voorzover wij weten). Hoe vaak bepaalde verschijnselen voorkomen, is op basis van ons onderzoek echter niet verantwoord aan te geven. Het enige antwoord dat wij op dit soort vragen kunnen geven, is het aantal keren dat bijvoorbeeld geweld of een ander verschijnsel voorkomt *in de door ons onderzochte zaken*.²⁰ Overigens zou dit probleem niet principieel anders liggen, wanneer wij alle opsporingsonderzoeken zouden hebben onderzocht: ook in dat geval is er immers sprake van een 'selectieve steekproef' (bepaald door de prioriteitenstelling van opsporingsinstanties), waardoor onmogelijk kan worden gegeneraliseerd naar het totale verschijnsel georganiseerde criminaliteit.

In de tweede plaats kunnen op basis van ons onderzoek uitspraken worden gedaan over bepaalde mechanismen en bepaalde relaties tussen verschijnselen. Welk verband bestaat er bijvoorbeeld tussen sociale netwerken en criminele netwerken? Hoe ontwikkelen criminele samenwerkingsverbanden zich? En hoe vindt er groei plaats van criminele netwerken? Voor het vinden van een antwoord op dergelijke vragen zijn juist systematische casusstudies uitermate geschikt (Swanborn, 1996). Deze mechanismen worden immers vooral duidelijk, wanneer bepaalde zaken zeer intensief worden bestudeerd. De onderzoeksresultaten kunnen vervolgens worden onderbouwd met behulp van theoretische argumenten en casusmateriaal. De overtuigingskracht van een dergelijke onderbouwing hoeft niet onder te doen voor die van 'de kwantitatieve methode'.²¹ Bovendien geldt dat de kwantitatieve methode in dit geval geen reëel alternatief is, omdat er – zoals gezegd – altijd sprake is van een selectieve steekproef. Hierdoor treden er onvermijdelijk generaliseerbaarheidsproblemen op, terwijl normaliter juist het oplossen van generaliseerbaarheidsproblemen de kracht vormt van 'de kwantitatieve methode'.

In de derde plaats kunnen uitspraken worden gedaan over mogelijke verschillen tussen misdaadvelden. Bij de selectie van de uitgebreid te analyseren opsporingsonderzoeken is immers bewust gestreefd naar enige variatie in misdaadvelden.

20 Alle 'kwantificerende' uitspraken in dit rapport in de vorm van 'veel', 'vaak', 'soms', 'niet of nauwelijks' of 'in het merendeel van de gevallen' dienen dus op deze wijze te worden geïnterpreteerd.

21 Onder de kwantitatieve methode wordt hier verstaan: het vanuit een steekproef via de inductieve statistiek generaliseren van onderzoeksresultaten naar een andere populatie.

Zo hebben wij niet alleen traditionele drugsonderzoeken geanalyseerd, maar bijvoorbeeld ook onderzoeken naar mensensmokkel, vrouwenhandel, synthetische drugs en fraude. Deze variatie biedt extra analysemogelijkheden doordat markante verschillen tussen verschillende misdaadvelden tegen elkaar kunnen worden uitgespeeld: maakt het bijvoorbeeld verschil voor het ontlopen van overheidscontroles dat een klant van een mensensmokkelaar vrijwillig wordt vervoerd, terwijl dit bij slachtoffers van vrouwenhandel niet het geval is? Of heeft het grote verschil in omvang tussen softdrugs en harddrugs (in vergelijking tot de waarde ervan) consequenties voor de smokkelmethoden die worden gebruikt? Vergelijkingen tussen verschillende casussen en tussen verschillende misdaadvelden kunnen ons op het spoor brengen van algemene mechanismen en samenhangen. Een zekere variatie in het soort geanalyseerde opsporingsonderzoeken biedt daarbij extra mogelijkheden. Wat wij echter niet kunnen, is het maken van kwantitatieve vergelijkingen tussen verschillende misdaadvelden. Het is bijvoorbeeld onmogelijk om een antwoord te geven op de vraag of er meer geweld voorkomt bij drugshandel dan bij fraude.

Samenvattend kan worden geconcludeerd dat er weliswaar beperkingen kleven aan de gehanteerde onderzoeksmethode, maar dat er op basis van het onderzoeksmateriaal verantwoorde en controleerbare uitspraken kunnen worden gedaan over de aard van de georganiseerde criminaliteit in Nederland. De reikwijdte van deze uitspraken is hierboven nader toegelicht. De beoordeling van de overtuigingskracht van dit rapport aan de hand van de gebruikte argumenten en het bestudeerde casusmateriaal is aan de lezer.

1.7 Indeling van het rapport

In hoofdstuk 2 wordt nader ingegaan op de aard van de onderzochte criminele samenwerkingsverbanden (*de eerste onderzoeksvraag*). Tevens bevat dit hoofdstuk een uiteenzetting over het theoretisch perspectief van deze rapportage. Dit perspectief legt een sterke nadruk op het belang van sociale relaties en op de interactie tussen criminele samenwerkingsverbanden en hun sociale en maatschappelijke omgeving. De omgeving heeft voor een crimineel samenwerkingsverband twee gezichten. Aan de ene kant kan georganiseerde criminaliteit slechts bestaan bij de gratie van haar sociale en maatschappelijke omgeving: 'de omgeving als bondgenoot'. Aan de andere kant noodzaakt de illegaliteit van het samenwerkingsverband tot geheimhouding en tot afscherming ten aanzien van formele en informele sociale controle: 'de omgeving als risicofactor'.

Deze twee gezichten van de sociale en maatschappelijke omgeving staan centraal in hoofdstuk 3 en 4. In hoofdstuk 3 wordt aandacht besteed aan de omgeving als bondgenoot. Daarbij wordt de vraag beantwoord welke mogelijkheden er aan criminele samenwerkingsverbanden worden geboden door de omgeving en hoe criminele samenwerkingsverbanden met deze mogelijkheden omgaan (*de tweede onderzoeksvraag*). Vervolgens wordt in hoofdstuk 4 aandacht besteed aan de om-

geving als risicofactor: met welke risico's worden criminele samenwerkingsverbanden vanuit hun omgeving geconfronteerd en hoe gaan zij met deze risico's om? (*de derde onderzoeksvraag*).

Tenslotte worden in hoofdstuk 5 de belangrijkste onderzoeksresultaten gerecapituleerd en wordt nagegaan welke implicaties deze onderzoeksresultaten kunnen hebben voor de preventie en de bestrijding van het verschijnsel georganiseerde criminaliteit in Nederland (*de vierde onderzoeksvraag*).

niet beperken tot één bepaalde categorie misdrijven en in hoeverre er dwarsverbanden bestaan tussen verschillende misdaadvelden. Tenslotte wordt het hoofdstuk afgesloten met een recapitulatie van de belangrijkste onderzoeksbevindingen (paragraaf 2.7).

2.2 Theoretisch perspectief

2.2.1 Drie 'oerbeelden' van georganiseerde criminaliteit

In de discussie over georganiseerde criminaliteit keren drie 'oerbeelden' telkens weer terug:²² georganiseerde criminaliteit als een *alien conspiracy* (een centraal geleide samenzwering van buitenstaanders, die de samenleving bedreigt); georganiseerde criminaliteit als een *bureaucratische organisatievorm* (een piramidale organisatie met een strenge hiërarchie, een duidelijke taakverdeling, een gedragscode en een intern sanctiesysteem); en georganiseerde criminaliteit als *illegaal ondernemerschap* (het beeld van 'de calculerende misdaadondernemer').

Het 'alien conspiracy'-model

Het beeld van de 'alien conspiracy' heeft vooral in de Verenigde Staten tot in de jaren tachtig de discussie over georganiseerde criminaliteit gedomineerd. Het probleem van de georganiseerde criminaliteit zou in deze visie zijn geïmporteerd tijdens de Italiaanse immigratiegolf aan het einde van de negentiende en het begin van de twintigste eeuw en zou bestaan uit de 'verborgen hand' van een op etnische grondslag gebaseerde, centraal geleide samenzwering van buitenstaanders. Deze centraal geleide samenzwering zou een bedreiging vormen voor de open, democratische Amerikaanse samenleving.

In veel gevallen worden aan dit 'alien conspiracy'-model nog enkele kenmerken toegeschreven (Potter, 1994, pp. 2-6), die we tevens in andere benaderingen van georganiseerde criminaliteit terugvinden:

- een bureaucratische organisatievorm
- een streven naar monopolie- en kartelvorming
- etnische homogeniteit
- ondermijning van de democratie door corruptie.

Ook in de Nederlandse discussie over allochtone criminele groepen zien we dikwijls elementen van het 'alien conspiracy'-model terugkeren, of het nu gaat over de dreiging van 'de Russische maffia' of over de betrokkenheid van immigrantengemeenschappen bij de georganiseerde drugshandel. Uit deze discussies blijkt dat

22 Zoals duidelijk wordt uit de onderstaande bespreking bestaat er soms een overlap tussen deze drie oerbeelden. Zo maakt het bureaucratie-model vaak onderdeel uit van het 'alien conspiracy'-model, terwijl dit model soms ook wordt gecombineerd met het perspectief van het illegaal ondernemerschap. Aangezien het bureaucratie-model een geheel eigen rol speelt in de discussie, wordt het in deze paragraaf besproken als een afzonderlijk model.

Netwerken van georganiseerde criminaliteit

2.1 Inleiding

Discussies over de aanpak van georganiseerde criminaliteit worden sterk beïnvloed door beelden over de samenwerkingsverbanden die bestreden moeten worden. Zo is in de jaren voor de Parlementaire Enquête Opsporingsmethoden bij herhaling het beeld van 'de Octopus' gebruikt om de top van de autochtone georganiseerde criminaliteit in Nederland te karakteriseren: één organisatie waarvan de verschillende geledingen quasi automatisch functioneren als één groot organisch geheel. Met dit beeld heeft de onderzoeksgroep Fijnaut korte metten gemaakt: 'In de dossiers die ik heb geraadpleegd (...) heb ik dat beest nooit aangetroffen', verklaarde Fijnaut tijdens zijn verhoor voor de Enquêtecommissie (PEO, Bijlage II, 1996, p. 22). Het beeld van 'de Octopus' diende volgens de onderzoeksgroep daarom zo snel mogelijk uit de discussie te worden verbannen: 'Het doet meer kwaad dan goed, omdat het de ontwikkeling van een heldere kijk op de feitelijke situatie voortdurend belemmert.' (PEO, Bijlage VIII, 1996, p. 26).

Het verbannen van bepaalde 'oerbeelden' uit de discussie is echter gemakkelijker gezegd dan gedaan. Op de achtergrond blijven deze toch vaak een rol spelen, omdat ze corresponderen met bepaalde dreigingsbeelden en probleemdefinities. Dit hoofdstuk, waarin wordt ingegaan op de aard van criminele samenwerkingsverbanden, begint daarom met een beknopte bespreking van enkele 'oerbeelden' van georganiseerde criminaliteit (paragraaf 2.2.1). Daarna geeft paragraaf 2.2.2 een korte schets van het theoretisch perspectief van deze rapportage.

In de overige paragrafen wordt vervolgens ingegaan op verschillende aspecten van de onderzochte criminele samenwerkingsverbanden. Paragraaf 2.3 gaat in op de vraag of criminele samenwerkingsverbanden moeten worden beschouwd als piramidale organisaties of veeleer als criminele netwerken, waarbinnen daders in wisselende verbanden met elkaar samenwerken. Vervolgens wordt in paragraaf 2.4 ingegaan op de rol van sociale relaties. Daarbij wordt onder meer aandacht besteed aan het verband tussen sociale relaties en internationale criminele samenwerkingsverbanden (paragraaf 2.4.1), aan de factor etniciteit (paragraaf 2.4.2) en aan de onderbelichte rol van de vrouw in de georganiseerde criminaliteit (paragraaf 2.4.3). In paragraaf 2.5 wordt de dynamiek van criminele samenwerkingsverbanden nader onder de loep genomen: hoe ontwikkelen criminele samenwerkingsverbanden zich en op welke manier groeien criminele netwerken? Vervolgens wordt in paragraaf 2.6 de vraag aan de orde gesteld of criminele samenwerkingsverbanden zich al dan

het hierbij gaat om een gevoelige kwestie. Een zakelijke discussie over de betrokkenheid van buitenlanders en allochtonen bij georganiseerde criminaliteit blijkt minder gemakkelijk te voeren dan over de betrokkenheid van autochtonen.

Het bureaucratie-model

Het bureaucratie-model van georganiseerde misdaadorganisaties heeft vooral bekendheid gekregen door de openbare verklaringen van spijtoptanten als Joe Valachi en Frank Costello voor de Amerikaanse Senaatscommissies in de jaren vijftig en zestig en door het wetenschappelijke werk dat de Amerikaanse criminoloog Cressey verrichtte in het kader van de Federal Task Force on Organized Crime (1967). Cressey beschrijft georganiseerde criminaliteit in zijn veelvuldig geciteerde boek 'Theft of the Nation' (1969) als een bureaucratische organisatievorm met een piramidestructuur, een strenge hiërarchie, een duidelijke taakverdeling, een gedragscode en een intern sanctiesysteem.

In de Verenigde Staten werd al in de jaren zeventig forse kritiek geleverd op de empirische houdbaarheid van dit bureaucratie-model (zie onder andere: Albini, 1971; Ianni en Reuss-Ianni, 1972; Smith, 1975). In Nederland heeft vooral de onderzoeksgroep Fijnaut dit beeld van de georganiseerde criminaliteit verregaand genuanceerd. Volgens de onderzoeksgroep zou het bij georganiseerde criminaliteit niet gaan om duidelijk identificeerbare en afgrensbare stabiele organisaties met een strenge hiërarchie, maar veeleer om een steeds wisselend netwerk van daders die in verschillende verbanden met elkaar samenwerken.

Desondanks mag het bureaucratie-model zich nog altijd in een grote populariteit verheugen. Niet alleen in de media maar ook in kringen van opsporingsinstanties wordt nog herhaaldelijk gesproken en gedacht in termen van piramidaal opgebouwde organisaties, waarbij de baas zijn 'luitenanten' aanstuurt, die op hun beurt weer de verschillende gespecialiseerde divisies aansturen.

Illegaal ondernemerschap

Het perspectief van het illegaal ondernemerschap benadrukt de soms opmerkelijke overeenkomsten tussen illegale activiteiten en legale bedrijfsmatige activiteiten. Daders worden beschouwd als gewone naar winst strevende ondernemers, die zich bezig houden met activiteiten die min of meer toevalligerwijze illegaal zijn. Bij deze activiteiten staan – net als in de legale handel – economische overwegingen en het handig opereren in een bepaalde marktomgeving centraal. Dit theoretisch perspectief is door verschillende auteurs toegepast op het verschijnsel georganiseerde criminaliteit (zie onder andere: Reuter, 1983; Moore, 1987; Block, 1991). In Nederland heeft het vooral bekendheid gekregen door het werk van Van Duyne (1990; 1995). Het mag geen verbazing wekken dat er in deze visie een uiterst dunne scheidslijn bestaat tussen 'misdadondernemers' en misdadige legale ondernemers. De nadruk wordt gelegd op overeenkomsten en niet op verschillen. Daarnaast valt op dat er vaak een sterk accent wordt gelegd op persoonlijke eigenschappen van misdaadondernemers zoals slimheid en organisatietalent. Ditzelfde geldt overigens voor de

andere kant van de medaille: de domheid van sommige misdaadondernemers en de klungeligheid waarmee zij soms te werk gaan (bijvoorbeeld: Van Duyne, 1990; 1995).

Beide aspecten zien we herhaaldelijk terug in de publieke discussie over georganiseerde criminaliteit: hoe sterk verschilt georganiseerde criminaliteit eigenlijk van de activiteiten van gewone ondernemers? En hoe slim of professioneel is de tegenpartij, die de overheid tracht te bestrijden? Zo heeft bijvoorbeeld Bovenkerk (1995, p. 131) de stelling geponeerd dat de persoonlijkheidskenmerken van geslaagde ondernemers en die van geslaagde misdaadondernemers waarschijnlijk veel overeenkomsten vertonen.

2.2.2 *Criminele samenwerkingsverbanden in hun sociale en maatschappelijke context*

Een verschil met de bovenstaande drie modellen is dat er in deze rapportage een sterke nadruk wordt gelegd op het belang van sociale relaties en dat criminele samenwerkingsverbanden nadrukkelijk in hun sociale en maatschappelijke context worden geplaatst. Hierbij gaan wij niet op voorhand uit van het bestaan van een bureaucratische organisatievorm of van een onderneming. Centraal staan de daders, hun illegale samenwerkingsverbanden en de interactie met de sociale en maatschappelijke omgeving.²³

Voor een crimineel samenwerkingsverband heeft de omgeving twee gezichten. Aan de ene kant kan het samenwerkingsverband slechts bestaan bij de gratie van zijn sociale en maatschappelijke omgeving: het samenwerkingsverband voorziet in een bepaalde maatschappelijke vraag of wordt bewust of onbewust gefaciliteerd door zijn omgeving. De omgeving is met andere woorden een soort bondgenoot. Aan de andere kant maakt het illegale karakter van de uitgevoerde handelingen de omgeving tevens tot een soort tegenstander.

In de eerste plaats dreigt op de achtergrond altijd het gevaar van aanhouding en vervolging, waardoor de noodzaak ontstaat tot geheimhouding en afscherming. In de tweede plaats maakt het illegale karakter van de uitgevoerde activiteiten de omgeving tot een 'jungle', een ongereguleerde wereld waarin niet kan worden teruggevallen op formele mechanismen, die in de legale wereld het wantrouwen tussen verschillende partijen kunnen beteugelen: het sluiten van contracten, het doen van betalingen via het officiële circuit of het terugvallen bij onenigheid op arbitrage of rechtspraak. De grote doorwerking die dit kan hebben op de aard van criminele samenwerkingsverbanden wordt duidelijk als we het voorbeeld van een drugstransport van land A naar land B beschouwen. Gedurende dit transport is er

23 Deze benadering is onder meer geïnspireerd door het werk van Potter (1994) en door de sociale netwerkbenadering. Voor de theoretische grondslagen van de sociale netwerkbenadering kan bijvoorbeeld worden verwezen naar Raub (1997). Voor een empirische toepassing op het verschijnsel georganiseerde criminaliteit kan worden verwezen naar Klerks (1996).

een hoeveelheid goederen met een zeer hoge geldwaarde onderweg in een onzekere en potentieel vijandige wereld. Hoe krijgt de leverancier garantie van betaling? Wie draagt het risico bij inbeslagname? Wie garandeert dat de transporteurs er niet zelf met de buit vandoor gaan en een inbeslagname voorwenden? Wie voorkomt dat er getipt wordt naar opsporingsinstanties of concurrenten? En wie geeft bescherming tegen de gevaren van diefstal en oplichting door andere daders? Dit alles vormt een groot verschil met het zakendoen in de legale wereld. Het beteugelen van wantrouwen tussen daders onderling is daarom bij georganiseerde criminaliteit een steeds terugkerend probleem. Zo zien we in casus 25 dat wanneer er meer financiers bij een drugstransport betrokken raken, de angst voor rippen²⁴ toeneemt en er grote spanningen ontstaan binnen het criminele samenwerkingsverband. Samenwerken is in een jungle geen sinecure.

De omgeving is dus niet alleen een bondgenoot, maar vormt ook een risicofactor. Naast de verschillende mogelijkheden die de omgeving biedt aan criminele samenwerkingsverbanden, levert deze omgeving ook verschillende risico's op (Potter, 1994, pp. 171-175). Daarom kan het niet alleen verhelderend zijn om illegale activiteiten te vergelijken met de legale handel, maar ook misleidend. Want de illegaliteit van de uitgevoerde handelingen beïnvloedt sterk de aard van de criminele samenwerkingsverbanden en de manier waarop zij opereren: daders van georganiseerde criminaliteit moeten leren leven met de 'handicap' van de illegaliteit.

Hoe men oplossingen kan vinden voor deze handicap, wordt in het vervolg van deze rapportage nader uitgewerkt. Daarbij ligt er vooral in dit hoofdstuk een sterke nadruk op het belang van sociale relaties. Samenwerking is immers veel gemakkelijker wanneer men elkaar al langer kent en wanneer men elkaar in de toekomst nog vaker denkt tegen te komen (zie onder andere: Raub, 1997). Partnerschap en familierelaties vormen hier de duidelijkste voorbeelden van. Het is dan ook geen wonder dat we deze relaties in de georganiseerde criminaliteit zeer frequent tegenkomen. De basis van criminele samenwerkingsverbanden wordt gevormd door sociale relaties: bekenden werken samen met bekenden en introduceren elkaar weer bij anderen. Aandacht voor sociale relaties en sociale netwerken is daarom onontbeerlijk voor een goed begrip van de aard van criminele samenwerkingsverbanden.

2.3 Piramidale organisaties versus criminele netwerken

In de vorige paragraaf werd kort ingegaan op één van de standaardbeelden van een criminele organisatie: de bureaucratische organisatie met een piramidestructuur, een strenge hiërarchie, een duidelijke taakverdeling, een gedragscode en een intern sanctiesysteem. Dergelijke piramidale organisaties zijn wij in de door ons bestudeerde zaken nauwelijks tegengekomen. Voor veel van de bestudeerde zaken is eerder

24 Diefstal of bedrog door andere daders (zie ook: paragraaf 4.2.2).

het door de onderzoeksgroep Fijnaut geschetste beeld van toepassing: criminele netwerken, waarbinnen daders in wisselende verbanden samenwerken. Een belangrijke conclusie, die wij hieronder nader zullen toelichten, is dat de onderzochte samenwerkingsverbanden minder 'hiërarchisch', minder 'duurzaam' en minder 'vastomlijnd' zijn dan het bureaucratie-model suggereert. Vervolgens moet echter de vraag worden beantwoord hoe deze criminele samenwerkingsverbanden er dan wel uitzien. Het begrip netwerk houdt immers niet meer in dan een verzameling knooppunten van bijvoorbeeld personen of organisaties en relaties tussen deze knooppunten (Williams, 1998). In het onderstaande zal daarom worden toegelicht welke vormen criminele samenwerkingsverbanden kunnen aannemen (zie ook: Rebscher en Vahlenkamp, 1988, pp. 15-21). Tevens zal worden beargumenteerd dat de structuur van deze criminele samenwerkingsverbanden wordt beïnvloed door de logistiek van de uitgevoerde illegale activiteiten (zie ook: Sieber en Bögel, 1993). Daarom zal in het onderstaande per misdaadveld de structuur van de onderzochte criminele samenwerkingsverbanden worden besproken (achtereenvolgens: 'traditionele' drugshandel, synthetische drugs, mensensmokkel, vrouwenhandel en fraude). Tenslotte zal nog kort aandacht worden besteed aan het verschijnsel hiërarchie en criminele netwerken.

Traditionele drugshandel

De onderzochte samenwerkingsverbanden, die -althans op het eerste gezicht – nog het meest lijken op piramidale organisaties, houden zich voornamelijk bezig met de invoer en doorvoer van grote partijen drugs, in het bijzonder het per schip transporteren van grote partijen hasj. Dit laatste is logistiek gezien een vrij complexe activiteit, aangezien er eigen schepen en scheepsbemanningen moeten worden geregeld. In andere gevallen zoals bij de smokkel van cocaïne is het logistieke proces minder complex: vanwege het relatief geringe volume en de hoge waarde kan de handelwaar veel gemakkelijker met reguliere transporten worden meegesmokkeld. Bij de hasjtransporten zien we dan ook relatief grote aantallen verdachten ten tonele verschijnen: financiers, organisatoren van het transport, botenmakelaars, kapiteins die een scheepsbemanning regelen en vele personen die zorgen voor het vervoeren, afhalen en opslaan van de drugs.

Kijken we echter wat beter naar deze samenwerkingsverbanden, dan blijken deze op bepaalde punten toch sterk af te wijken van het beeld van piramidale organisaties. Zo zien we in langer lopende opsporingsonderzoeken dat verdachten in de tijd in wisselende verbanden samenwerken: bij ieder crimineel project komt er weer een andere combinatie verdachten in beeld drijven (bijvoorbeeld: casus 24, 25 en 27). Dit is door een rechteam ook wel de 'ijsschotsen-theorie' genoemd: de ijsschotsen drijven naar elkaar toe en verwijderen zich weer van elkaar. Daarnaast zien we dat centrale personen als financiers en organisatoren bij meerdere samenwerkingsverbanden betrokken kunnen zijn en activiteiten kunnen ondernemen die nadrukkelijk voor eigen rekening zijn. Hetzelfde is van toepassing op personen die in het traditionele beeld als 'de lagere pionnen' worden beschouwd. Of het nu gaat

om kapiteins, scheepsbemanningen of geweldstoepassers, in de onderzochte zaken werken ze zelden voor slechts één bepaalde organisatie of één bepaald persoon. Tenslotte zien we bij de drugstransporten soms een verregaande vorm van delegatie: de financiers laten de organisatoren zelf bepalen op welke manier ze het transport van A naar B regelen, de kapiteins moeten zelf een bemanning regelen en ook het afhalen en opslaan van de drugs wordt volledig gedelegeerd. Wel reist er vaak namens de financier(s) een controleur mee om de kostbare lading in de gaten te houden.

Synthetische drugs

Bij de productie en handel in synthetische drugs zien we een soort ketenstructuur. Dit hangt samen met de aard van het productie- en distributieproces. De productie van en handel in synthetische drugs kan worden onderverdeeld in deelprocessen, die bijna volledig van elkaar zijn te scheiden: het laboreren van halfproducten, het uitkristalliseren tot poeder, het slaan van pillen en de uitvoer en/of afzet van halfproducten, poeder of pillen. Tijdens dit hele proces kunnen alle (tussen)producten eenvoudig aan anderen worden overgedragen evenals de volledige verantwoordelijkheid voor wat er verder mee gebeurt. Casus 3 geeft hiervan een treffende illustratie: het 'estafettestokje' wordt telkens aan een andere schakel doorgegeven en belandt soms ook weer bij een eerdere schakel in de keten.

Binnen een breed vertakt productie- en handelsnetwerk, nemen koppels en kleine groepjes tegen betaling verschillende deelprocessen voor hun rekening. De verschillende schakels van de productie- en handelsketen zijn daarbij sterk van elkaar afhankelijk, maar hebben -afgezien van de transacties - verder weinig kennis van elkaars activiteiten en contacten. Tussen de schakels bestaat een levendige handel in grondstoffen, halffabrikaten, poeders en pillen, waarbij iedere schakel zijn eigen deskundigheid en contacten zoveel mogelijk probeert uit te buiten. Deze tussenhandel gaat 'kriskras' door het netwerk en vervult binnen het netwerk tevens een soort bufferfunctie bij onregelmatige aanvoer van grondstoffen en onregelmatige productie van synthetische drugs (casus 3).²⁵

Hoewel het bovenstaande beeld het meest typerend lijkt voor de onderzochte zaken, is er soms sprake van een sterkere coördinatie tussen de verschillende schakels van de keten, zoals casus 5 illustreert:

De hoofdverdachte is eerst alleen afnemer van amfetamine en XTC. Later gaat hij echter ook zelf laboratoria opzetten. Het opzetten van deze laboratoria laat hij verder

25 Deze bufferfunctie zien we ook terug in andere drugszaken. Zo bestaat er in casus 8 tussen twee groepen de ongeschreven regel dat bij een geslaagd transport van de ene groep de andere groep een deel hiervan tegen 'groothandelsprijzen' kan afnemen.

regelen door personen, die worden betaald met een bepaald bedrag per geproduceerde kilo synthetische drugs of met een deel van de productie (casus 5).

De suggestie ligt voor de hand dat deze sterkere coördinatie door een meer 'zichtbare hand' misschien een verder gevorderd ontwikkelingsstadium betreft. Dit is waarschijnlijk niet het geval. In de andere onderzochte synthetische drugszaken zien we personen, die al lange tijd meelopen in de wereld van de synthetische drugs maar die zich toch blijven beperken tot één bepaald deelproces. De verschillende deelprocessen zijn voor hen kennelijk al lucratief genoeg.

Mensensmokkel

Ook bij mensensmokkel zien we dat de logistiek van de illegale activiteiten invloed heeft op de structuur van de betrokken samenwerkingsverbanden. Het logistieke proces van mensensmokkel is het eenvoudigst, wanneer men gemakkelijk kan beschikken over vervalste documenten of – in het geval van kinderen – over reisbegeleiders die de kinderen op hun eigen paspoort kunnen laten meereizen. In die gevallen kan de reis gewoon per vliegtuig worden afgelegd. De kern van het samenwerkingsverband kan dan vrij klein blijven en beperkt worden tot enkele personen in het bronland, het eventuele transitland en het bestemmingsland (bijvoorbeeld: casus 9 en 34).

In andere gevallen, wanneer de reis over land dient plaats te vinden, is het logistieke proces door de vele fysieke verplaatsingen een stuk complexer en moet er vaker een beroep worden gedaan op lokale kennis en contacten in de verschillende transitlanden. Daarom zien we dat in casus 9 volstaan kan worden met schakels in Iran, Nederland en Canada, terwijl we in casus 1 schakels zien in India, Rusland, Polen, Duitsland, Nederland en Engeland. Iedere schakel neemt daarbij een deeltraject voor zijn rekening en draagt de klanten over aan de volgende schakel. In casus 1 kosten de coördinatie en de verrekeningen tussen de verschillende schakels overigens veel meer tijd en moeite dan in casus 9.

Bij mensensmokkel zien we dus dat langs iedere reisroute een keten is waar te nemen van wederzijds afhankelijke schakels. Elke schakel kan echter ook weer verbonden zijn met andere ketens: paspoorten worden met elkaar geruild of voor elkaar vervalst en klanten worden op deeltrajecten van elkaar overgenomen. De wereld van de mensensmokkel kan daarom worden gekarakteriseerd als een netwerk, waarbinnen de organisatoren van bepaalde (deel)trajecten een centrale plaats innemen. Naast deze organisatoren van relatief omvangrijke mensensmokkelstromen zien we overigens ook veel kleinere spelers in het veld zoals individuele 'reisleiders' die op één bepaalde route ongeveer vijf à zes personen per maand (laten) vervoeren, en mensen die een paar familieleden, vrienden of bekenden laten overkomen uit het bronland.

Vrouwenhandel

Bij de vrouwenhandelzaken valt niet alleen de ketenstructuur op maar ook de grote variëteit aan organisatievormen.²⁶ Soms zien we samenwerkingsverbanden, die de hele keten vanaf het ronselen van vrouwen in de bronlanden tot de tewerkstelling in de Nederlandse prostitutiewereld onder controle hebben (bijvoorbeeld: casus 10a en 10b). Het beheersen van de hele keten ligt echter niet altijd voor de hand, omdat het samenwerkingsverband dan zowel een redelijk vaste basis moet hebben in de bronlanden als in de Nederlandse prostitutiewereld. Het beheersen van de hele keten is ook geenszins noodzakelijk, omdat de vrouwen op elk moment in de keten van waarde zijn en op elk moment als handelswaar kunnen worden gekocht en verkocht. Dit geldt zowel voor de situatie in het buitenland als voor de situatie in Nederland, waar de vrouwen na een beperkte tijd vaak weer worden doorverkocht aan andere souteneurs en bordeelhouders of veelvuldig van het ene bordeel naar het andere worden overgeplaatst.²⁷

In de geanalyseerde opsporingsonderzoeken zien we vaak de Nederlandse kant van de vrouwenhandelnetswerken: samenwerkingsverbanden tussen souteneurs, bordeelhouders of pandjesbazen, die een bepaalde positie hebben in de lokale wereld van de club- of raamprostitutie. De manier waarop zij aan hun vrouwen komen is echter verschillend. Sommigen gaan de vrouwen zelf halen in de voornamelijk Oost-Europese bronlanden, anderen maken gebruik van hun contacten met transporteurs en ronselaars of kopen de vrouwen van hen bekende souteneurs. Afhankelijk van de manier waarop het contact wordt gelegd tussen de lokale prostitutiewereld en de ronselaars in de bronlanden, kan er een grote verscheidenheid aan samenwerkingsverbanden ontstaan.

Fraude

Tenslotte zien we ook bij de fraudezaken een brede variëteit aan organisatievormen. Deze variëteit is reeds uitvoerig beschreven in de rapportage van de onderzoeksgroep Fijnaut, waarin een bonte verzameling samenwerkingsverbanden ten tonele wordt gevoerd: van groepjes 'beroepscriminelen' tot volledig afgegleden vormen van organisatiecriminaliteit en van vrij zelfstandig opererende dadergroepen tot fraudenetswerken waarbinnen op ad hoc basis samenwerkingsverbanden worden gevormd (PEO, Bijlage X, 1996, pp. 86-96).

Dit beeld kan op basis van de door ons bestudeerde zaken worden bevestigd. Hetzelfde geldt voor de conclusie dat er binnen de genoemde fraudenetswerken vaak enkele personen zijn die op grond van hun kennis, charisma en/of handelsgeest als centrale personen kunnen worden aangemerkt en die vaak de kern vormen van de wisselende samenwerkingsverbanden. Zo zien we in de door ons bestudeerde frau-

26 Zie ook: IRT Noord en Oost Nederland en IPIT (1997).

27 Deze 'prostitutie-carroussels' zijn van belang, omdat nieuwe vrouwen extra klanten trekken (een financieel belang), omdat vrouwen op deze manier beter onder controle kunnen worden gehouden en omdat op deze manier politiecontroles kunnen worden ontlopen (bijvoorbeeld: casus 4 en 14).

dezaken drie voorbeelden van netwerken die weliswaar breed vertakt zijn, maar die in de kern toch draaien rond de samenwerking tussen slechts enkele centrale personen. Het eerste voorbeeld betreft een geval van creditcardfraude:

Via een leesapparaat wordt informatie gestolen van (veelal buitenlandse) creditcards waarmee wordt afgerekend bij hotels of benzinestations. Vervolgens wordt deze informatie met behulp van technische hulpmiddelen overgebracht op kaarten met een geschikte magneetstrip en worden er winkeliers aangezocht, die mee willen werken aan het doen van aankopen met de vervalste creditcards. Meer dan zeventig winkeliers blijken bereid te zijn om mee te werken aan dit typische voorbeeld van symbiotische fraude: beide partijen profiteren van de fraude, terwijl de creditcard-maatschappijen het verlies dragen. Hoewel het criminele samenwerkingsverband brede vertakkingen kent, blijkt het in de kern te draaien rond slechts twee personen (casus 21).

Ditzelfde patroon zien we terug bij een opsporingsonderzoek naar de productie en distributie van illegale compactdiscs:

Cd-rom's en muziek-cd's worden na samenstelling, 'mastering' en persing op de markt gebracht in het grijze en zwarte circuit. Hoewel er zeer veel personen bij deze lucratieve activiteiten zijn betrokken (zeker als we de distributie in cafés, op straat, op schoolpleinen en bij sportverenigingen meetellen), bestaat de spil van het samenwerkingsverband uit slechts twee personen. De een zorgt voor de distributie, terwijl de ander zorgt voor het masteren en persen van de cd's bij legale bedrijven (casus 40).

Het derde voorbeeld betreft een samenwerkingsverband dat zich bezig houdt met het verduisteren en helen van olieproducten:

Schippers houden door middel van verschillende fraudetrucs accijnsvrije hoeveelheden kerosine, gasolie of benzine achter en leveren deze af bij een bedrijf, dat deze olieproducten op haar beurt weer zwart doorverkoopt aan het volgende bedrijf in de keten. Uiteindelijk wordt de olie weer 'witgewassen' door middel van valse facturen (aangeleverd door verschillende personen en bedrijven) en wordt deze olie weer afgezet in het legale circuit. Door het grote verschil tussen de marktprijs en de verwervingsprijs kunnen vele schakels in de handelsketen meeprofiten van deze omvangrijke illegale oliestroom. Deze oliestroom zou echter niet kunnen bestaan zonder de kleine kern van personen en bedrijven, die enerzijds de gelegenheid bieden aan de vele schippers om verduisterde olieproducten te verkopen en die anderzijds deze olieproducten witwassen zodat deze weer aan de reguliere handel kunnen worden doorverkocht (casus 39).

Hiërarchie en criminele netwerken

Verschillende onderzochte criminele samenwerkingsverbanden worden dus sterk gekenmerkt door een ketenstructuur en door wederzijdse afhankelijkheid. Op een enkele uitzondering na (bijvoorbeeld: casus 26) is er geen sprake van een piramidestructuur met één leider die de scepter zwaait van top tot basis. Toch zien we in verschillende onderzochte zaken wel degelijk hiërarchische verhoudingen. Deze hiërarchische verhoudingen nemen echter een andere vorm aan dan die van een piramidestructuur.

In de eerste plaats treffen we meer dan incidenteel samenwerkingsverbanden aan, waarbij er wel een onderscheid kan worden gemaakt tussen leidinggevend en ondergeschikten, maar waarbij de kern van het samenwerkingsverband bestaat uit twee, drie of meer personen die op voet van gelijkheid met elkaar samenwerken (bijvoorbeeld: casus 10a, 10b, 11, 24, 25 en 27). Vooral opmerkelijk is dat we bij wisselende samenwerkingsverbanden herhaaldelijk vaste koppels kunnen waarnemen. Ook bij uitvoerende werkzaamheden treffen we overigens herhaaldelijk vaste koppels aan, waarbij het zowel kan gaan om horizontale relaties (samenwerkende partners van gelijk niveau) als om verticale (hiërarchische) relaties.

In de tweede plaats kan er sprake zijn van een ketenstructuur, waarbij er niet tussen maar binnen de afzonderlijke schakels van de keten een min of meer hiërarchische structuur bestaat. Een goed voorbeeld hiervan is de Turkse heroïnesmokkel: tussen de verschillende schakels van de smokkelketen wordt op basis van gelijkwaardigheid samengewerkt, terwijl er binnen de afzonderlijke schakels sprake kan zijn van duidelijke hiërarchische verhoudingen (Yesilgöz e.a., 1997).

Samenvattend kan dus worden geconcludeerd dat de onderzochte criminele samenwerkingsverbanden minder hiërarchisch, minder duurzaam en minder vastomlijnd zijn dan het bureaucratie-model suggereert. Verschillende samenwerkingsverbanden worden sterk gekenmerkt door een ketenstructuur en door wederzijdse afhankelijkheid en wisselen geregeld van samenstelling. Het veelal ontbreken van een piramidestructuur betekent echter niet dat er geen sprake zou zijn van hiërarchische verhoudingen. Naast horizontale relaties treffen we binnen criminele samenwerkingsverbanden ook verticale (hiërarchische) relaties aan.

Ook nemen bepaalde personen zoals bijvoorbeeld financiers of organisatoren een veel centralere plaats in dan anderen, omdat velen van hen afhankelijk zijn. Daarnaast zal in hoofdstuk 3 worden ingegaan op het belang van 'facilitators', die hun diensten kunnen leveren aan meerdere criminele samenwerkingsverbanden, zoals documentenvervalsers, transporteurs, BV-makelaars, geldwisselaars en financiële adviseurs. Financiers, organisatoren en facilitators vormen met andere woorden belangrijke knooppunten binnen criminele netwerken.

2.4 De rol van sociale relaties

Sociale relaties vormen de basis van criminele samenwerkingsverbanden. Enerzijds bieden sociale relaties daders nieuwe mogelijkheden, omdat zij gebruik kunnen maken van andermans hulpbronnen (bijvoorbeeld: geld, kennis en contacten). Anderzijds bieden sociale relaties een oplossing voor tal van samenwerkingsproblemen (Raub, 1997).²⁸ Samenwerking is immers veel gemakkelijker, wanneer men informatie heeft over elkaar, wanneer men wederzijds in een relatie heeft geïnvesteerd en wanneer men weet dat men elkaar in de toekomst nog vaker zal tegenkomen. Dit ontmoedigt opportunistisch en egoïstisch gedrag en stabiliseert de samenwerking. Ook de inbedding van een sociale relatie binnen een breder sociaal netwerk kan een stabiliserende werking hebben op de samenwerking, omdat de samenwerkende partners rekening moeten houden met hun reputatie binnen het netwerk (Raub, 1997).

Het belang van sociale relaties voor criminele samenwerkingsverbanden zien we bij alle onderzochte zaken terug.²⁹ De brede variëteit aan sociale relaties die hierbij een rol kan spelen, wordt treffend geïllustreerd door casus 28:

Het criminele samenwerkingsverband houdt zich onder meer bezig met invoer van hasj uit Marokko, handel in XTC en amfetamine en (pogingen tot) invoer van grondstoffen voor synthetische drugs. Verdachte A, een ex-woonwagenebewoner, wordt daarbij bijgestaan door twee zoons, waarvan vooral de eerste een prominente rol speelt. Zij werken geregeld samen met bijvoorbeeld D en Z, ook (ex)-woonwagenebewoners die weer hun eigen contacten hebben met woonwagenebewoners uit nabije regio's. Verdachte A heeft uitstekende connecties met Marokkaanse leveranciers van hasj. Deze connecties zijn ontstaan via een vroegere compagnon die betrekkingen had met deze leveranciers via een vrouw en een gezin die zijn bescherming genoten. Eén van de dochters van deze vrouw werd later de vriendin van A, waardoor er een nog sterkere band ontstond met de Marokkaanse leveranciers en met belangrijke tussenpersonen in de Marokkaanse gemeenschap in Nederland. Voorts zijn er via de autohandel verschillende zakelijke contacten in de (semi)legale sfeer. Op deze manier ontstaat ook het contact tussen zoon B en een persoon die uit de reinigingsbranche afkomstig is en die door zijn zakelijke activiteiten goede contacten heeft met Oost-Europese leveranciers van chemicaliën. Deze chemicaliën kunnen worden gebruikt als grondstoffen voor synthetische drugs. Tenslotte bindt A noodlijdende bedrijfjes aan zich door deze financieel te steunen om deze vervolgens te gebruiken ter facilitering van zijn illegale activiteiten (casus 28).

28 Hechte sociale verbanden kennen echter ook een schaduwzijde: van je familie kun je niet weglopen en zakelijke onenigheid kan snel overstemd worden door emoties. Zie onder andere: Van Duyne (1995, p. 177) en paragraaf 3.2 van dit rapport.

29 Zie bijvoorbeeld ook de analyses van Egmond (1994) met betrekking tot de georganiseerde misdaad in de Noordelijke Nederlanden in de periode 1650-1800.

De bovenstaande casus maakt duidelijk dat enerzijds 'sterke bindingen' zoals familie- en vriendschapsrelaties een rol spelen bij illegale activiteiten en anderzijds 'zwakke bindingen' die gewoonweg ontstaan tijdens dagelijkse activiteiten of die bewust worden gecreëerd en in stand gehouden. Zowel bij de sterke als bij de zwakke bindingen spelen de achtergronden van daders en hun dagelijkse activiteiten een grote rol: hun sociale achtergrond; hun etnische achtergrond; waar zij vandaan komen; waar zij momenteel woonachtig zijn; met welke legale en illegale activiteiten zij zich bezighouden; en welke belangrijke ontmoetingsplaatsen zij bezoeken (bijvoorbeeld: uitgaansgelegenheden, sportscholen, verenigingen of penitentiaire inrichtingen). Sociale relaties ontstaan niet willekeurig, maar volgen veelal de wetten van sociale en geografische afstand: hoe dichters daders bij elkaar wonen, hoe meer raakvlakken er bestaan tussen hun dagelijkse activiteiten en hoe minder groot de sociale afstand is tussen daders, des te groter is de kans dat er bindingen ontstaan tussen deze daders.³⁰

Aangezien sociale relaties vaak niet toevallig ontstaan, zit er achter sociale netwerken een zekere logica, die we ook terugzien in criminele samenwerkingsverbanden. Zo zien we in casus 17 en 19 vrijwel alleen maar daders die geboren en getogen zijn in dezelfde stad of in dezelfde buurt. Het mag dan ook geen verbazing wekken dat zij zich voornamelijk toeleggen op het bedienen van de lokale illegale markten. Ook in casus 6 zien we dat de voornaamste criminele activiteiten bestaan uit het bevoorraden van markten in landen of plaatsen waar men vandaan komt of waarmee men rechtstreekse contacten heeft. In dit geval gaat het om Engelsen, die zijn uitgeweken naar Nederland en die vanuit hier de Engelse markt bevoorraden met cocaïne, heroïne, hasj, XTC en amfetamine.

Het belang van sociale relaties wordt hieronder nader toegelicht met betrekking tot drie verschillende onderwerpen. Eerst zal worden ingegaan op de rol van sociale relaties bij internationale samenwerkingsverbanden (paragraaf 2.4.1), vervolgens op de veronderstelde etnische homogeniteit en geslotenheid van criminele samenwerkingsverbanden (paragraaf 2.4.2) en tenslotte op de onderbelichte rol van de vrouw in de georganiseerde criminaliteit (paragraaf 2.4.3).

2.4.1 Sociale relaties en internationale samenwerkingsverbanden

Veel vormen van georganiseerde criminaliteit draaien om internationale smokkelactiviteiten. De sociale basis voor deze smokkel wordt onder meer gevormd door internationale migratiestromen. Een evident voorbeeld hiervan is de betrokkenheid van migrantengemeenschappen in Nederland bij de internationale drugshandel (PEO, Bijlage VIII, 1996, pp. 59-227). Het historische toeval wil immers dat de landen

30 Zie voor een algemene uiteenzetting over het ontstaan van bindingen: Feld (1981). Zie voor een specifieke toepassing op criminele samenwerkingsverbanden: Kleemans (1996, pp. 99-118).

waaruit in de jaren zestig en zeventig grote aantallen mensen naar Nederland zijn gekomen zoals Turkije, Marokko, Suriname en de Nederlandse Antillen, zich hebben ontwikkeld tot belangrijke bronlanden of doorvoerlanden van drugs voor de Europese markt. De sociale bindingen die door de migratie zijn ontstaan tussen Nederland en de moederlanden, bieden een vruchtbare voedingsbodem voor internationale drugshandel.

De sociale logica van de internationale drugshandel blijkt duidelijk uit de door ons onderzochte criminele samenwerkingsverbanden. Zo zien we niet alleen herhaaldelijk familiebanden als basis voor internationale samenwerkingsverbanden maar ook vriendschapsrelaties:

De kern van het criminele samenwerkingsverband bestaat uit vier Antilliaanse jeugdvrienden, waarvan er één is geboren in Colombia en er twee naar Nederland verhuizen. Deze jeugdvriendschap vormt de basis voor de smokkel van cocaïne vanuit Colombia via Curaçao naar Nederland. Bij het doorgeven van de 'airwaybill'-nummers en het onderscheppen van de postpakketjes met cocaïne op een Nederlandse luchthaven zijn ook nog twee kennissen (een Surinamer en een Ghanees) betrokken (casus 16).

Sociale relaties kunnen dus een brug slaan tussen sociale en criminele netwerken in verschillende landen. Een ander goed voorbeeld hiervan is casus 7:

De casus betreft wederom de smokkel van cocaïne vanuit Zuid-Amerika via het Caribische gebied naar Nederland. De belangrijkste schakel tussen de verschillende landen betreft een Antilliaan, die als een soort makelaar fungeert tussen Colombiaanse leveranciers en Europese afnemers. Zijn zus is getrouwd met een Colombiaan, die een tamelijk belangrijke positie inneemt in een cocaïne-organisatie, die voornamelijk is gebaseerd op familierelaties. Zelf heeft hij enige tijd in Nederland gewoond, waardoor hij contacten heeft met in Nederland woonachtige Antillianen, die de cocaïne afnemen en verder distribueren. Een andere oude bekende is een autochtone Nederlander, die met enkele vrienden de cocaïne met een schip naar Nederland vervoert (casus 7).

Mocht uit de gebruikte voorbeelden de indruk ontstaan dat 'het gevaar' enkel en alleen van buiten Nederland zou komen, dan dient te worden opgemerkt dat dezelfde redenatie natuurlijk van toepassing is voor bijvoorbeeld de smokkel van synthetische drugs vanuit Nederland naar andere landen. Begrijpelijk is dan dat we daarbij niet alleen omliggende landen als Duitsland, België en Engeland in beeld zien verschijnen, maar bijvoorbeeld ook Spanje (met haar Nederlandse enclaves). Een ander voorbeeld betreft de contacten tussen Nederlandse drugshandelaren en Pakistaanse hasjleveranciers. Deze zouden begin jaren zeventig tot stand zijn gebracht door Nederlandse schippers die voor de kust van Dubai waterbouwkundige werkzaamheden uitvoerden (PEO, Bijlage VIII, 1996, p. 56).

Geconcludeerd kan dus worden dat we macro-verbanden tussen landen zoals internationale migratie- en handelsstromen via sociale relaties op micro-niveau terugzien in de onderzochte criminele samenwerkingsverbanden. Daarnaast bieden de bovenstaande voorbeelden een andere kijk op het belang van de factor etniciteit. Niet etniciteit vormt in deze voorbeelden de basis van de criminele samenwerkingsverbanden, maar de sociale relaties die tussen de verschillende personen bestaan. Dit zal in paragraaf 2.4.2 nader worden uitgewerkt.

2.4.2 *Etniciteit en criminele samenwerkingsverbanden*

Etniciteit wordt van oudsher geassocieerd met georganiseerde criminaliteit.³¹ Zo werd het probleem van de georganiseerde criminaliteit in de Verenigde Staten aanvankelijk gedefinieerd als een puur Italiaanse aangelegenheid. Hoewel later duidelijk werd dat vormen van georganiseerde criminaliteit niet enkel en alleen werden gepleegd door (Amerikaanse) Italianen, bleef het denken in termen van *etnisch homogene groepen* hardnekkig: ook bij andere criminele samenwerkingsverbanden werd etnische afkomst als basis beschouwd en werd uitgegaan van etnische scheidslijnen tussen groepen.

Ook in Nederland wordt dikwijls gesproken over Turkse groepen, Marokkaanse groepen, Hollandse netwerken, et cetera. Dit duidt er op dat er vaak impliciet van wordt uitgegaan dat het hierbij gaat om etnisch homogene groepen: Turken werken met Turken samen, Marokkanen met Marokkanen en autochtone Nederlanders met autochtone Nederlanders. Soms wordt ook meer expliciet gezinspeeld op de vermeende geslotenheid van etnische circuits. Zo concludeerde de onderzoeksgroep Fijnaut: 'Ten derde is de allochtone en buitenlandse georganiseerde misdaad "etnisch" voorzover zij zich beperkt tot de eigen kring. Zowel Chinezen als Turken opereren vrijwel uitsluitend binnen de eigen groep. Andere etnische groepen vertonen meer openheid' (PEO, Bijlage VIII, 1996, p. 209).

De door ons bestudeerde zaken nopen tot een nuancering van het beeld van etnische homogeniteit en etnische geslotenheid. Natuurlijk valt niet te ontkennen dat etniciteit een belangrijke rol speelt in het dagelijks leven van daders. Etniciteit heeft daarom invloed op de samenstelling van criminele samenwerkingsverbanden. Ook daarbij zien we echter dat niet in de eerste plaats personen van dezelfde etniciteit met elkaar samenwerken, maar personen die familie van elkaar zijn of personen die uit hetzelfde dorp of uit dezelfde streek afkomstig zijn. Hierin verschillen buitenlanders of allochtonen niet van autochtone Nederlanders. Niet *etniciteit* vormt dus de basis van criminele samenwerkingsverbanden, maar de *sociale relaties* die tussen de verschillende personen bestaan.

31 Zie voor een overzicht: PEO, Bijlage VIII, 1996, pp. 63-227.

Wel is het zo dat etnische minderheden in Nederland logischerwijs meer internationale bindingen hebben dan veel autochtone Nederlanders. Door deze internationale bindingen kunnen er extra kansen ontstaan voor illegale activiteiten: een gemakkelijke toegang tot belangrijke bronlanden en doorvoerlanden van drugs; tot klanten (bijvoorbeeld: mensensmokkel); tot afzetmarkten (bijvoorbeeld: autodiefstal); en tot slachtoffers (bijvoorbeeld: vrouwenhandel). Ook bij afpersingen zien we het belang van etniciteit, aangezien slachtoffers in het algemeen worden gezocht binnen de eigen kring: Chinezen persen Chinezen af (beknopte casus 8), autochtone Nederlanders persen autochtone Nederlanders af (casus 19) en Turken persen Turken af (casus 23, 'zachte' informatie). Een rapport over afpersing van Oost-Europeanen in Nederland maakt duidelijk waarom etnische minderheden vaak extra kwetsbaar zijn: zij hebben vaak nog familieleden die zijn achtergebleven in het land van oorsprong (IRT Noord en Oost Nederland en IPIT, 1996). In dat geval hoeft de afperser niet eens te dreigen met geweld; een vage verwijzing naar kinderen, een partner of een oude moeder in het buitenland volstaat reeds.

Etniciteit is dus zeker een belangrijke factor, omdat het van invloed is op sociale relaties. Familie en vrienden zijn nu eenmaal vaak afkomstig uit dezelfde etnische groep. Ook maakt men in den vreemde vaak gemakkelijker contact met personen die dezelfde taal spreken en die dezelfde achtergrond hebben dan met anderen. Een zekere etnische homogeniteit van criminele samenwerkingsverbanden is daarom logisch.

Van etnische geslotenheid is echter beslist geen sprake. In veel van de onderzochte zaken treffen we een bonte mengeling van etniciteiten aan. Dit geldt vooral voor de vrouwenhandelzaken en de drugszaken. Daarbij zijn er verschillende gradaties in etnische homogeniteit te onderscheiden. Zo geeft casus 22 een typerend voorbeeld van etnische homogeniteit binnen de kern van het criminele samenwerkingsverband en relatieve openheid in de distributiesfeer, een patroon dat we ook bij andere criminele samenwerkingsverbanden terugzien:

Cocaïne wordt per schip vanuit Zuid-Amerika naar Nederland gesmokkeld. Dit smokkelproces wordt van begin tot eind uitsluitend uitgevoerd door Chilenen. Zij zijn nagenoeg allemaal afkomstig uit dezelfde stad in Chili. De cocaïne wordt onder meer afgezet aan enkele Marokkanen, een Nederlander, een Fransman en enkele Egyptenaren. Allen zijn woonachtig in Amsterdam of vertoeven daar regelmatig (casus 22).

Het is goed verklaarbaar dat er sprake is van meer openheid, naarmate men dichterbij het einde van de distributieketen komt. Het belang van sterke bindingen neemt daarbij immers af en de transacties staan meer en meer in het teken van het benutten van elkaars distributienetwerken. Contacten tussen verschillende etniciteiten liggen daarom meer voor de hand.

De relatieve openheid ten aanzien van andere etniciteiten zien we echter niet alleen terug bij het einde van de distributieketen, maar ook rond de kern van criminele

samenwerkingsverbanden. Zo bevestigt casus 36 op het eerste gezicht het traditionele beeld van de Turkse drugshandel zoals dat onder meer is geschetst door de onderzoeksgroep Fijnaut, maar blijkt er bij nader inzien sprake te zijn van relatieve openheid ten aanzien van andere etniciteiten:

Een Turkse zakenman houdt zich naast zijn zakelijke activiteiten ook bezig met de handel in heroïne. Bij zijn zakelijke activiteiten schakelt hij veelvuldig familieleden in (want 'die kun je vertrouwen'). Bij de door hem gepleegde fraude zijn echter tevens personen van buiten het Turkse milieu betrokken.

Ook bij de handel in heroïne doet hij voornamelijk een beroep op oude bekenden uit het Turkse milieu, die vervolgens familieleden inschakelen om de heroïne vanuit Turkije naar Nederland te smokkelen. Dit neemt echter niet weg dat hij daarnaast verschillende contacten heeft buiten het Turkse milieu, zowel 'criminele contacten' als door hem gecultiveerde 'bovenwereld-contacten'. Met een Nederlander komt zelfs een zeer nauwe criminele samenwerking tot stand (casus 36).

Het bovenstaande voorbeeld illustreert dat een zekere etnische homogeniteit zeer goed kan samengaan met relatieve openheid ten aanzien van andere etniciteiten, zelfs tot aan de kern van criminele samenwerkingsverbanden toe. Een goed voorbeeld hiervan is ook casus 11:

De kern van het samenwerkingsverband bestaat uit een Nederlandse 'hasjhandelaar' en twee Turkse broers, waarvan één onder meer door zijn verblijf in de gevangenis veel contacten heeft met autochtone Nederlandse daders. De overige verdachten komen uit verschillende windstreken: Turkije, Colombia, Marokko, Nederland, Duitsland, Venezuela, België en de Filipijnen. Veel van de Nederlandse verdachten kennen elkaar uit de transportwereld.

Het samenwerkingsverband houdt zich bezig met de handel in verschillende soorten verdovende middelen: hasj wordt geïmporteerd uit Pakistan; vanuit Turkije wordt heroïne gesmokkeld en afgezet in onder andere Nederland, Duitsland en Portugal; en vanuit Colombia wordt cocaïne geïmporteerd via havens in onder andere Nederland, België, Ierland, Engeland, Frankrijk en Malta (casus 11).

Het bovenstaande voorbeeld is misschien wat extreem wat betreft de mate van etnische heterogeniteit, maar nuanceert in ieder geval sterk het beeld van de veronderstelde geslotenheid van bepaalde etnische circuits zoals dat van Turken. Daarnaast vormt het een nuancering van de veelgehoorde stelling dat bepaalde etniciteiten zich zouden specialiseren in specifieke soorten drugs: autochtone Nederlanders zouden uitsluitend in hasj en XTC handelen, Colombianen uitsluitend in cocaïne, Marokkanen uitsluitend in hasj en Turken uitsluitend in heroïne (zie ook: PEO, Eindrapport, 1996, p. 422). Natuurlijk ligt er wel een logisch verband met de beschikbaarheid van verschillende soorten drugs in het land van herkomst en de contacten die men daar heeft, maar het bovenstaande voorbeeld maakt duidelijk dat de werke-

lijkheid van de Nederlandse georganiseerde criminaliteit er soms toch veelkleuriger uitziet dan de stelling van 'etnische specialisatie' doet voorkomen. Vooral de stelling dat Turken zich uitsluitend zouden toelagen op de handel in heroïne wordt geloogenstraft door het onderzoeksmateriaal. Het belang van de handel in andere soorten verdovende middelen zoals cocaïne lijkt toe te nemen.

Tevens kan men zich afvragen in hoeverre casus 11 een belangrijke trend weerspiegelt: is er sprake van een toenemende etnische heterogeniteit van criminele samenwerkingsverbanden? Het onderzoeksmateriaal lijkt wel enigszins in die richting te wijzen, wanneer we dit vergelijken met het beeld dat is geschetst door de onderzoeksgroep Fijnaut. Voorts kan worden opgemerkt dat een toenemende integratie van etnische minderheden in de Nederlandse samenleving zich in de toekomst naar verwachting ook zal weerspiegelen in de samenstelling van criminele samenwerkingsverbanden. Het beeld van etnisch homogene groepen en etnische geslotenheid zal daarmee steeds minder van toepassing zijn op de werkelijkheid van de georganiseerde criminaliteit in Nederland.

2.4.3 De onderbelichte rol van de vrouw in de georganiseerde criminaliteit

Het belang van sociale relaties zien we ook terug bij de betrokkenheid van vrouwen bij vormen van georganiseerde criminaliteit. In het algemeen wordt georganiseerde criminaliteit louter als een mannenzaak beschouwd: 'Grote zaken hebben vrijwel altijd betrekking op mannen. Haast nooit treffen we een vrouw als hoofdverdachte aan temidden van de Hakkelaars en de Dominees. Indien vrouwen betrokken zijn bij (georganiseerde) criminaliteit, dan verlenen zij hand- en spandiensten, of zij zijn actief op de traditioneel vrouwelijke terreinen zoals prostitutie. Waarmee zij hun vertrouwde vrouwelijke rol van bijzit kunnen blijven vervullen' (Docter-Schamhardt e.a., 1998, pp. 95-96).

Dit traditionele beeld behoeft ons inziens bijstelling. Allereerst zijn er verschillende voorbeelden van vrouwen die een zeer prominente rol spelen in de wereld van de georganiseerde criminaliteit. Zo was het een vrouw die samen met 'de Dominee' van midden jaren zeventig tot midden jaren tachtig het criminele netwerk opzette dat later bekend is geworden als de Bruinsma-groep. Ook geeft Bovenkerk (1995) een gedetailleerde beschrijving van de centrale rol die Bettien Martens vervulde als Nederlandse tussenpersoon voor Colombiaanse drugsorganisaties. Tenslotte treffen we ook in de buitenlandse literatuur verschillende voorbeelden aan van vrouwen die een vooraanstaande en zelfstandige rol spelen in de georganiseerde criminaliteit (zie voor een overzicht: Mahan en O'Neil, 1998, pp. 144-148).

Natuurlijk valt niet te ontkennen dat mannen een dominante rol spelen in de georganiseerde criminaliteit. Maar wat opvalt in de door ons bestudeerde zaken is dat vrouwen een belangrijker rol lijken te spelen dan veelal wordt aangenomen. De betrokkenheid van vrouwen gaat verder dan de passieve rol als partner van een hoofdverdachte, die bestaat uit 'de andere kant op kijken' en meeprofitieren van de opbrengsten van illegale activiteiten. Zo vervullen vrouwen bijvoorbeeld logistieke

functies bij mensensmokkel, fungeren zij als drugskoerier of smokkelen zij illegaal verworven gelden van het ene land naar het andere. Ook zien we in verschillende zaken een nog verder gaande betrokkenheid van vrouwen, zoals in kader 1 uitgebreid wordt toegelicht. Vrouwen vervullen cruciale taken in het kader van de afscherming van illegale activiteiten en in het leggen en onderhouden van contacten met enerzijds de dienstverlenende omgeving en anderzijds met aanbieders of afnemers van illegale goederen of diensten. In het laatste geval zijn vrouwen bijvoorbeeld verantwoordelijk voor de aankoop en distributie van drugs en vervullen zij soms een leidinggevende rol, zoals casus 8 illustreert:

De van oorsprong Colombiaanse vrouw E komt aanvankelijk als prostituee naar Nederland en verkrijgt via een schijnhuwelijk de Nederlandse nationaliteit. Later trouwt zij met hoofdverdachte A, die in Colombia verblijft en samen met zijn broers een Colombiaanse organisatie vertegenwoordigt, die zich onder meer toelegt op de export van cocaïne naar Europa. Zijn vrouw is door haar nationaliteit en connecties in Nederland een belangrijk ankerpunt. Zij leidt de organisatie in Nederland en regelt de ontvangst, de opslag en de verdere handel van de verdovende middelen. De zus van A is haar rechterhand en belangrijkste uitvoerende: zij onderhoudt in Nederland contacten met afnemers en fungeert als boodschapper. Op een later moment, namelijk wanneer de huwelijksproblemen tussen E en A hoog oplopen, gaat zij in opdracht van A samen met E de Nederlandse tak van de Colombiaanse organisatie leiden.

Dat deze twee vrouwen een belangrijke functie vervullen binnen de drugshandel komt ook tot uitdrukking in hun veroordeling: voor haar aandeel is E veroordeeld tot acht jaar en de zus van A tot vijf jaar onvoorwaardelijke gevangenisstraf (casus 8).

De betrokkenheid van vrouwen gaat dus verder dan het vervullen van een bijrol of het verlenen van hand- en spandiensten. In de dagelijkse werkelijkheid van de georganiseerde criminaliteit spelen zowel mannen als vrouwen een rol. De rol van de vrouw vormt echter nog steeds een belangrijke 'blinde vlek'.

Kader 1: De rol van vrouwen

Uit verschillende onderzoeken blijkt dat criminaliteit voornamelijk een mannelijke aangelegenheid is (zie onder andere: Mertens e.a., 1998). Volgens velen zou dit des te meer gelden voor *georganiseerde criminaliteit*. Voorzover vrouwen daarbij betrokken zijn, wordt verondersteld dat zij een ondergeschikte, dienstverlenende rol vervullen, doorgaans als vrouw of vriendin van de mannelijke verdachten. Uitgezonderd enkele bibliografieën van mafia-vrouwen die een opvallende, want

vooraanstaande en zelfstandige rol hebben gespeeld, is hun rol echter zelden serieus geanalyseerd (zie onder andere: Bovenkerk, 1995).

Ook in ons onderzoeksmateriaal doen vrouwen minder van zich spreken dan mannen. Hun rol moet echter niet worden onderschat. Daarom richten we in het onderstaande de aandacht op de rol die vrouwen hebben gespeeld in de veertig onderzochte casussen.

Enkele kerncijfers

De veertig onderzochte opsporingsonderzoeken leveren in totaal 703 verdachten op. Hiervan is 11% vrouw. In tien van deze onderzoeken is geen van de verdachten een vrouw (casus 12, 14, 15, 16, 21, 24, 27, 32, 36 en 40), hoewel in sommige van deze onderzoeken ook niet-verdachte vrouwen een actieve rol spelen (bijvoorbeeld: casus 12, 15 en 27). Dit is een patroon dat we in veel van de onderzochte opsporingsonderzoeken tegenkomen: ook niet-verdachte vrouwen kunnen een rol spelen, die in veel opzichten vergelijkbaar is met die van verdachte vrouwen.

Wanneer we de aandacht richten op de nationaliteit van vrouwelijke verdachten, dan blijkt dat ongeveer tweederde van de vrouwen (49) de Nederlandse nationaliteit bezit. Andere voorkomende nationaliteiten zijn: Marokkaans (4), Engels (4), Colombiaans (3), Chileens (3), Iraans (2), Oekraïens (2), Tsjechisch-Slowaaks (2), Spaans (1), Israëliisch (1), Amerikaans (1), Joegoslavisch (1), Duits (1) en Nigeriaans (1).

Verdachte vrouwen: ondergeschikt of leidinggevend?

Van de vrouwelijke verdachten wordt veelal verondersteld dat zij als partner van een mannelijke verdachte een ondergeschikte, dienstverlenende rol vervullen. De vrouwen in ons materiaal zijn inderdaad in meer dan de helft van de gevallen (57%) de vrouw of de vriendin van een mannelijke verdachte. In de andere gevallen zijn zij door vriendschapsrelaties, familieverbanden of door werkrelaties betrokken bij illegale activiteiten. In het laatste geval bezit de vrouw een bedrijf (casus 22, 26 en 37), of is zij werkzaam bij een bedrijf dat diensten verleent aan een crimineel samenwerkingsverband (casus 18 en 39). Ook zijn vrouwen betrokken geraakt bij illegale activiteiten door hun werk in de prostitutie of doordat zij in eerste instantie slachtoffer waren van vrouwenhandel of klant van een

mensensmokkelaar (casus 4, 6, 9, 10a, 10b, 13 en 18).

De vrouwen in ons onderzoeksmateriaal zijn weliswaar vaak de partner van mannelijke verdachten, maar dit betekent niet dat zij uitsluitend een passieve rol vervullen. Zij hebben wel degelijk een actieve rol, die bovendien niet beperkt blijft tot uitvoerende werkzaamheden op het laagste niveau van een crimineel samenwerkingsverband. Inderdaad worden zij wel ingezet als koerier, schoonmaker, secretaresse of als administratief medewerker. Veel vaker echter vervullen zij (tevens) meer belangrijke activiteiten ten behoeve van de *afscherming* en ten behoeve van *contacten* en *communicatie*.

In het kader van de *afscherming* voorzien zij in veilige opslag en stellen zij hun 'schone' naam en legale status ter beschikking. Zij staan ruimten af of regelen die voor de opslag en het beheer van geld, voor smokkelwaar, voor bewoning door medeverdachten of voor de productie van drugs. Zij stellen hun naam ter beschikking voor het huren of kopen van bedrijven en communicatie- en vervoermiddelen; zo ook hun adres als postadres voor pakketten met drugs (casus 8). Ook komt het voor dat zij een medeverdachte van een legale status voorzien door met hem een schijnhuwelijk aan te gaan (bijvoorbeeld: casus 2). Daarnaast zijn zij (mede-)eigenaar van bedrijven die dienst (kunnen) doen als dekmantel. Het gaat dan bijvoorbeeld om een woningverhuurbedrijf (casus 22), een groothandelsbedrijf (casus 33), een kledingbedrijf (casus 26 en 37), een immigratiebureau (casus 9), een incassobureau (casus 30), een bedrijf in cosmetische producten (casus 20) of in tweedehands goederen (casus 22).

Meer nog dan hun afschermende taak hebben vrouwen een belangrijke functie bij het tot stand brengen en onderhouden van *contacten*. Daarbij treden zij niet alleen binnen een

crimineel samenwerkingsverband op als boodschapper, vertaler of probleembemiddelaar. Zij zijn meer dan incidenteel ook verantwoordelijk voor de contacten met de dienstverlenende omgeving zoals geldwisselaars, koeriers, reisbegeleiders en banken (casus 2, 11, 18, 22 en 37). Ook zijn zij verantwoordelijk voor het leggen en onderhouden van contacten met aanbieders en afnemers van illegale goederen of diensten (casus 8, 9, 10b, 13, 19, 22, 28, 34 en 35). Zeker in die laatste hoedanigheid spelen enkele vrouwen allerminst een passieve en louter ondergeschikte rol. Zij fungeren dan als tussenpersoon voor criminele samenwerkingsverbanden of als leiding-

gevende bij bijvoorbeeld het opzetten en het organiseren van aanvoer- en distributielijnen. Voorbeelden van verdachte vrouwen die niet alleen op een dealerterrein leidinggevend zijn maar ook de algehele leiding hebben binnen een crimineel samenwerkingsverband, treffen we in het bronnenmateriaal een enkele keer aan. In casus 8 betreft het – naast het voorbeeld dat in de hoofdttekst is behandeld – een Surinaamse vrouw die samen met haar zoon cocaïne aankocht en verder distribueerde. Naast vrouwelijke uitbaters van bordelen (casus 13 en 18) zijn er voor het overige twee vrouwelijke souteneurs zelfstandig werkzaam (casus 4 en 33).

2.5 De dynamiek van criminele samenwerkingsverbanden

De door ons onderzochte samenwerkingsverbanden zijn minder hiërarchisch, minder duurzaam en minder vastomlijnd dan het bureaucratie-model suggereert. Een zeer kenmerkende eigenschap van de door ons bestudeerde samenwerkingsverbanden is *dynamiek*. In feite is binnen de samenwerkingsverbanden geen van de betrokken personen onvervangbaar, ook belangrijke personen als financiers, organisatoren of 'facilitators' niet. Anderen zijn weliswaar afhankelijk van hun specifieke hulpbronnen, zoals geld, kennis en contacten, maar onvervangbaar zijn ze geenszins. Dit gegeven biedt enerzijds een mogelijke verklaring voor het feit dat criminele samenwerkingsverbanden soms weinig hinder lijken te ondervinden van arrestaties en inbeslagnemingen: als geen schakel onvervangbaar is, worden 'gaten' ook weer gemakkelijk opgevuld (zie ook: Klerks, 1996, p. 85). Anderzijds biedt dit ook een mogelijke verklaring voor de ontwikkeling van criminele samenwerkingsverbanden en de groei van criminele netwerken. Dit zal hieronder nader worden toegelicht.

Hoewel het moeilijk is om uit de onderzochte zaken de precieze factoren te destilleren die hebben bijgedragen aan de ontwikkeling van de desbetreffende criminele samenwerkingsverbanden, zien we in verschillende zaken in ieder geval de cruciale rol van het genereren en beschikbaar hebben van voldoende financiële middelen en het overdragen van kennis en contacten:

Geld lijkt voor alle betrokken ouders de grootste drijfveer voor hun handelen en vormt tevens een groot probleem bij de samenwerking. Geld wordt vaak niet alleen zeer snel verdiend, maar ook weer net zo snel uitgegeven. Het bijeenbrengen van voldoende financiële middelen voor criminele projecten vormt dan ook een steeds

terugkerend probleem evenals het verdelen van opbrengsten of verliezen. Egoïsme en korte-termijn-denken vieren hierbij hoogtij en leggen een sterke druk op de duurzaamheid van criminele samenwerkingsverbanden. Tegenslagen maken daarom gemakkelijk een einde aan criminele samenwerkingsverbanden. Criminele partners verlaten elkaar echter niet alleen vanwege onenigheid over de verdeling van verliezen. Ook verlaten zij elkaar soms omdat zij niet tevreden zijn over de verdeling van winsten of omdat zij betere mogelijkheden zien buiten het criminele samenwerkingsverband. Nieuwe samenwerkingspartners zijn vaak al snel weer gevonden. Duurzame criminele samenwerkingsverbanden lijken zich dan ook in de eerste plaats te kenmerken door weinig tegenslagen en goed geregelde financiën. De meest sprekende voorbeelden hiervan zijn enkele grote autochtone drugshandelaren die dankzij het gedoogbeleid en de lage opsporingsprioriteit van de groothandel in hasj niet alleen gemakkelijk een afzetmarkt in Nederland konden vinden, maar tevens konden uitgroeien tot belangrijke spelers in de internationale drugshandel (PEO, Bijlage VIII, 1996, pp. 19-22). Een omvangrijke financiële buffer maakt daders minder afhankelijk van anderen, minder kwetsbaar voor tegenslagen en meer betrouwbaar als samenwerkingspartner. Ook voor criminele samenwerkingsverbanden kan een zekere financiële buffer de spanning in de samenwerking verminderen. Het meest evidente voorbeeld hiervan betreft een samenwerkingsverband met een omvangrijke gezamenlijke 'kas', waaruit alle kosten van gezamenlijke criminele projecten werden betaald en waarin tevens alle winsten terugvloeiden. Een dergelijk goed geregelde samenwerking lijkt echter een uitzondering. Veel vaker zien we dat vooral bij omvangrijke en onzekere criminele projecten zoals het importeren van grote partijen verdovende middelen, iedere keer weer 'vanaf nul' moet worden begonnen met het bijeenbrengen van voldoende financiële middelen.

Het belang van goed geregelde financiën zien we niet alleen bij risicovolle criminele projecten waarmee grote bedragen gemoeid zijn. Dit zien we ook terug bij lagere bedragen, die betaald worden door grote hoeveelheden klanten, zoals bijvoorbeeld in het geval van mensensmokkel. Een treffende illustratie hiervan is casus 9. Deze casus wordt hier wat uitgebreider behandeld, omdat deze tevens enkele andere factoren illustreert die bevorderend zijn voor de ontwikkeling van criminele samenwerkingsverbanden:

Per vliegtuig worden mensen vanuit Iran via Europa naar Canada gesmokkeld. Daarbij zijn onder meer de in Nederland woonachtige A en B betrokken alsook verschillende landgenoten in Iran en Canada, waaronder ex-klanten en familieleden. Vermoedelijk gaat het gemiddeld om 240 tot 300 gesmokkelde personen per jaar.

A houdt zich al sinds 1987 bezig met het vervalsen van documenten en met mensensmokkel vanuit Nederland naar Canada. In 1989 wordt hij aangehouden voor het vervalsen en helen van documenten, maar hij krijgt daarvoor slechts een voorwaardelijke gevangenisstraf. Hij zet zijn activiteiten onverminderd voort. Door zijn goede reputatie als vervalser van paspoorten groeit zowel zijn klantenaanbod als zijn aanbod

aan paspoorten. In zijn woning is het een komen en gaan van aanbieders en afnemers van paspoorten; een andere mensensmokkelaar M noemt het letterlijk een 'paspoortmarkt'. Op een gegeven moment beschikt A over een vaste voorraad van vierhonderd tot vijfhonderd paspoorten, waardoor hij vrij gemakkelijk voor iedere klant, reisroute en bestemming een 'aannemelijk' paspoort kan vinden dat met behulp van een relatief eenvoudige pasfoto-verwisseling geschikt kan worden gemaakt voor de uitreis. Betalingen vormen geen groot probleem, omdat A familie heeft in Iran en zelf van plan is om naar Canada door te reizen. Klanten of hun familieleden mogen daarom ook in Iran of in Canada hun financiële verplichtingen nakomen. Daarnaast verdient A in Nederland geld met vervalsingen voor andere mensensmokkelaars en laat hij – indien nodig – geld vanuit Canada overmaken.

Medio 1994 zoekt B, die uitgeprocedeerd is in Duitsland, contact met A teneinde uit te reizen naar Canada. De uitreis mislukt, B blijft achter in de woning van A en maakt kennis met de dagelijkse praktijk van de mensensmokkel. Uit eigen initiatief gaat hij A meer en meer ondersteunen. Hij krijgt daarvoor een financiële vergoeding. Na enige tijd ontstaan er via familiebanden van B contacten met D en E in Iran. B krijgt een steeds grotere rol in het leggen van contacten met potentiële klanten, het onderhouden van de contacten met Iran en het regelen van de financiën. A legt zich vrijwel volledig toe op zijn 'specialiteit' (het vervalsen van identiteitsdocumenten), het aankopen van vliegtickets en identiteitsdocumenten en het wegbrengen van passagiers naar de verschillende luchthavens. De illegale activiteiten krijgen een steeds grotere omvang en op een gegeven moment schakelt men daarbij ook C in, een klant die onder meer goed Engels spreekt. Daarnaast worden er activiteiten uitgevoerd door de vriendinnen van A en C en door klanten die op hun uitreis wachten.

A is al lange tijd van plan om door te reizen naar Canada en komt met B overeen dat deze samen met anderen zijn werkzaamheden zal overnemen. A geeft B een lening en zijn draagbare telefoon (met het bij mensensmokkelaars en klanten bekende nummer) en helpt hem enige tijd gratis om het vervalsen onder de knie te krijgen. B wordt echter veel sterker geleid door winstbejag en houdt zich meer bezig met een uitbundig leven dan met het serieus overnemen van de activiteiten van A. Dit leidt tot een breuk met A: A neemt de mobiele telefoon in en laat het wereldwijd bekende nummer afsluiten. Hij leert echter nog wel drie nieuwe medewerkers van B het vak.

Vervolgens gaan A en B afzonderlijk verder, elk met een eigen samenwerkingsverband.

De vervalsingen van B zijn echter niet goed en hij beschikt niet over de juiste reisroutes, waardoor veel van zijn klanten worden aangehouden (dit is overigens ook een gevolg van het opsporingsonderzoek). De voorraad uit te reizen klanten groeit, ook omdat B veel geld van klanten voor zichzelf gebruikt. De klanten worden ontevreden en keren zich soms tot A. De situatie wordt voor B steeds nijpender en uiteindelijk verdwijnt hij spoorloos van het toneel met medeneming van een groot geldbedrag van zijn klanten. Hij laat dertig à veertig gedupeerde klanten achter, die door A vervolgens alsnog aan een uitreis worden geholpen. A wordt vlak voor zijn geplande vertrek naar Canada aangehouden (casus 9).

De bovenstaande casus illustreert niet alleen de voordelen van goed geregelde financiën, maar ook enkele andere factoren die bevorderend zijn voor de ontwikkeling van criminele samenwerkingsverbanden.

In de eerste plaats zien we dat de omvang van de criminele activiteiten kan toenemen omdat er weinig tegenslagen zijn. Dit is zowel een gevolg van de goede vervalsingen als van het lage opsporingsrisico. Doordat logistieke 'bottlenecks' als financiën en beschikbare paspoorten een steeds minder groot probleem vormen, kan de omvang van de mensensmokkelstroom gestaag toenemen.

In de tweede plaats zien we dat er steeds meer mensen uit de directe sociale omgeving bij de criminele activiteiten worden betrokken; soms voor hand- en spandiensten, soms met een zeer centrale rol zoals in het geval van B en C. In het algemeen wordt dit 'rekrutering' genoemd. Dit suggereert echter een veel passievere rol van de gerekruteerde personen dan we in werkelijkheid aantreffen. In verschillende onderzochte gevallen raken personen weliswaar geleidelijk bij de criminele activiteiten betrokken, maar dit gebeurt zeker 'willens en wetens'. Soms gaat het initiatief zelfs eerder uit van de betrokken personen zelf dan van het criminele samenwerkingsverband.

In de derde plaats zien we dat via-via het klanten aanbod toeneemt: tevreden klanten of hun familieleden brengen weer nieuwe klanten aan. Daarnaast laten andere mensensmokkelaars, die vervalste paspoorten afnemen van A, het deeltraject Europa-Canada soms verzorgen door A en consorten. Ook het aanbod van paspoorten en van te vervalsen identiteitsdocumenten neemt toe, doordat bekenden via bekenden bij A worden geïntroduceerd. Opvallend hierbij is de relatief 'open' communicatie over de illegale activiteiten binnen een beperkt circuit, hetgeen we ook in andere onderzochte zaken tegenkomen.³²

In de vierde plaats zien we dat er ook groei kan plaatsvinden in de omgeving van succesvolle criminele samenwerkingsverbanden. De goede vervalsingen van A bevorderen niet alleen zijn eigen mensensmokkelactiviteiten maar ook die van andere mensensmokkelaars. Een voorbeeld hiervan is mensensmokkelaar M, die eerst alleen familie, vrienden en bekenden smokkelt, maar die door de beschikbaarheid van goede vervalsingen steeds meer mensen laat overkomen. Ook zijn er 'starters': L, een ex-klant van A, gaat door de goede vervalsingen van A mensen smokkelen op het traject Iran-Japan, waarbij hij het deeltraject Europa-Japan vaak door A laat ver-

32 Een goed voorbeeld hiervan is casus 39. De omvang van de illegale oliestroom groeit gestaag in een periode van enkele jaren en gaat een steeds groter onderdeel uitmaken van de omzet van bedrijf C. De frauderende schippers komen uit een beroepsgroep, waarin velen elkaar kennen en weten wat er gaande is. Vaak gaat het beroep over van vader op zoon en we zien bij de betrokken schippers dan ook verschillende familiebanden. Via-via kent men vaak ook elkaars financiële omstandigheden. Op deze manier verspreidt zich gemakkelijk de boodschap dat men ergens geld kan bijverdienen met verduisterde olieproducten. Een duidelijk voorbeeld hiervan vormen de broers V en W, die op het moment dat het hen financieel niet voor de wind gaat gemakkelijk de weg naar het frauderende bedrijf weten te vinden. Binnen een beperkt circuit is het goed bekend dat men bij een bepaald bedrijf verduisterde olieproducten kan afzetten (casus 39).

zorgen. Tenslotte vindt er ook samenwerking plaats met andere mensensmokke-laars: men ruilt of verhandelt onderling paspoorten die men zelf niet goed kan gebruiken; daarnaast laat men soms bepaalde deeltrajecten door elkaar verzorgen. In de laatste plaats zien we dat er door de overdracht van kennis en contacten een soort sneeuwbaaleffect³³ optreedt: personen raken betrokken bij criminele samenwerkingsverbanden, worden na enige tijd steeds minder afhankelijk van andermans hulpbronnen, zoals geld, kennis en contacten, en zoeken vervolgens hun eigen weg; bij deze nieuwe samenwerkingsverbanden betrekken zij weer personen uit hun eigen directe sociale omgeving en het verhaal begint opnieuw. Sprekende voorbeelden van dit sneeuwbaaleffect zien we ook bij fraudezaken (bijvoorbeeld: casus 29), vrouwenhandelzaken (bijvoorbeeld: casus 10b) en de productie van synthetische drugs (bijvoorbeeld: casus 3).

Het sneeuwbaaleffect is misschien wel het belangrijkste principe van de groei van criminele netwerken: personen raken via hun sociale relaties betrokken bij criminele samenwerkingsverbanden, worden gaandeweg steeds minder afhankelijk van andermans hulpbronnen en vormen weer nieuwe samenwerkingsverbanden, die vervolgens weer een aanzuigende werking hebben op hun eigen directe sociale omgeving. Dit sneeuwbaaleffect is ons inziens kenmerkender voor de ontwikkeling van criminele samenwerkingsverbanden dan het traditionele beeld van rekrutering, waarbij criminele organisaties buitenstaanders rekruteren die vervolgens – bij gebleken geschiktheid – kunnen opklimmen in de hiërarchie.³⁴ Dit laatste beeld doet onvoldoende recht aan de dynamiek die wij in de bestudeerde zaken hebben aangetroffen. Als het traditionele beeld van rekrutering al ergens van toepassing is, dan lijkt dit hooguit het geval te zijn bij enkele zaken die betrekking hebben op internationale drugshandel. Bij andere zaken geeft het sneeuwbaaleffect echter een betere beschrijving van de ontwikkeling van criminele samenwerkingsverbanden dan het traditionele beeld van rekrutering.

2.6 Dwarsverbanden tussen misdadervelden

In de onderzochte zaken zien we relatief veel dwarsverbanden tussen verschillende 'misdadervelden'. Er zijn nauwelijks zaken aan te geven waarbij de criminele activiteiten beperkt blijven tot louter één specifieke categorie misdrijven. Dit komt allereerst door het generalisme van de betrokken daders.³⁵ Zij lijken niet geleid te

33 Het is de vraag of 'sneeuwbaaleffect' een juiste aanduiding is; sneeuwballen worden steeds dikker; criminele samenwerkingsverbanden worden in onze visie niet groter. Groei vindt plaats door 'celdeling', om een andere beeldspraak te gebruiken.

34 In dit traditionele beeld passen ook de in de populaire en wetenschappelijke literatuur veelvuldig beschreven 'inwijdingsrituelen'. Zie voor een overzicht onder andere: Paoli (1997, pp. 97-154).

35 Ook in ander empirisch onderzoek is herhaaldelijk aangetoond dat daders zich zelden beperken tot één bepaalde categorie misdrijven. Zie voor een overzicht onder andere: Gottfredson en Hirschi (1990) en Britt (1994).

worden door een drang tot specialisatie en lijken in principe geïnteresseerd in elke activiteit die illegaal voordeel kan opleveren. Zo zien we dat de drugshandel zeer generalistisch van aard is. Of het nu gaat om hasj, synthetische drugs, heroïne of cocaïne, voor de daders lijkt veeleer het te verkrijgen financiële voordeel voorop te staan dan het soort drugs waarmee zij dit voordeel behalen.

Dat het voor veel daders niet zoveel lijkt uit te maken met wat voor soort criminele activiteiten zij hun geld verdienen, zien we ook in het geval van de onderstaande pandjesbaas:

Door het verhuren van werkruimtes voor prostituees heeft pandjesbaas A een zekere positie in de lokale prostitutiewereld. Via zijn verhuuractiviteiten kent hij onder meer twee Joegoslavische collega-souteneurs met wie hij gaat samenwerken bij zijn vrouwenhandelactiviteiten. Vooral de Joegoslavische souteneur B is door zijn buitenlandse contacten een interessante samenwerkingspartner.

Daarnaast gebruikt A zijn panden ook voor de productie van weed. Hierbij wordt hij bijgestaan door voornamelijk autochtone Nederlanders, die zorgen voor de inrichting en het beheer van de plantages en de verkoop van de weed (casus 10b).

Sommige criminele activiteiten liggen door de mogelijkheden en beperkingen van daders meer voor de hand dan andere. In het bovenstaande geval zorgen de logistieke mogelijkheden van de pandjesbaas voor een zekere 'clustering' van criminele activiteiten: hij gebruikt zijn panden zowel voor vrouwenhandel als voor de productie van weed. Een dergelijke clustering van criminele activiteiten zien we ook ontstaan rondom bepaalde contacten of vaardigheden van daders:

Verdachte A maakt onderdeel uit van een crimineel en sociaal netwerk dat vooral wordt gekenmerkt door een gezamenlijke fascinatie voor computers, informatietechnologie en telecommunicatie. A houdt zich samen met anderen bezig met verschillende lucratieve zaken en beperkt zich niet tot één bepaald soort criminaliteit. Zo houdt hij zich bezig met het illegaal onderscheppen van telecommunicatie, het frauderen met creditcards, het frauderen met overboekingen bij financiële instellingen, de diefstal en/of heling van computers en de handel in grondstoffen voor synthetische drugs (casus 21).

In deze casus is er dus sprake van een duidelijke clustering van criminele activiteiten rondom de contacten en vaardigheden van A. Eigenlijk lijkt alleen de handel in grondstoffen voor synthetische drugs een uitzondering te vormen. Ook deze handel is echter sterk verweven met de contacten van A. Daarnaast illustreert deze handel goed de al eerder beschreven dynamiek van criminele samenwerkingsverbanden:

K, die A kent uit het 'techno-circuit', bemiddelt bij de levering van grondstoffen voor synthetische drugs. J, die deze grondstoffen levert, neemt vervolgens weer semafoon-informatie af van A (casus 21).

Dit voorbeeld maakt duidelijk dat via sociale relaties dus gemakkelijk een wisselwerking kan ontstaan tussen de criminele activiteiten van verschillende personen. Deze wisselwerking kan weer de voorbode vormen van hechtere samenwerkingsverbanden.

Misdaadvelden zijn dus moeilijk van elkaar te scheiden, omdat er verschillende dwarsverbanden bestaan via daders en criminele netwerken. Soms ligt er ook een logische relatie door de logistiek van bepaalde delicten. Zo spelen valse documenten bij mensensmokkel een belangrijke rol. In de onderzochte mensensmokkelzaken zien we dan ook een duidelijk verband met de handel in valse identiteitspapieren en het lokale wereldje van 'stelers en helers'. Zeer lokale criminaliteit als de diefstal van paspoorten vervult dus een ondersteunende functie voor een zeer internationale vorm van criminaliteit als mensensmokkel.³⁶ Vanuit het lokale wereldje van stelers en helers ligt er overigens ook weer een duidelijke relatie met andere misdaadvelden zoals fraude met behulp van identiteitspapieren, creditcards en cheques. Deze worden vaak als 'pakket' gestolen en vaak ook als pakket aangeboden op lokale criminele markten.

Tenslotte bestaan er ook dwarsverbanden tussen misdaadvelden doordat criminele samenwerkingsverbanden gebruik maken van dezelfde facilitators: transporteurs, geldwisselaars, illegale financiële dienstverleners, documentenvervalsers en handelaars in rechtspersonen kunnen hun diensten verlenen aan meerdere criminele samenwerkingsverbanden. Dit zal in hoofdstuk 3 nog nader worden toegelicht.

Samenvattend kan dus worden geconcludeerd dat misdaadvelden moeilijk van elkaar zijn te scheiden, omdat er verschillende dwarsverbanden bestaan via daders, criminele netwerken, facilitators en de logistiek van bepaalde delicten. Wel treffen we een zekere clustering van criminele activiteiten aan. Maar het beeld van vastomlijnde criminele groepen, die actief zijn op één enkel misdaadveld, doet geen recht aan de complexe criminele werkelijkheid.

2.7 Recapitulatie

Eén van de belangrijkste conclusies van dit hoofdstuk is dat de onderzochte criminele samenwerkingsverbanden minder hiërarchisch, minder duurzaam en minder vastomlijnd zijn dan het bureaucratie-model suggereert. Verschillende samenwerkingsverbanden worden sterk gekenmerkt door een ketenstructuur en door wederzijdse afhankelijkheid en wisselen geregeld van samenstelling. Het veelal ontbreken van een piramidestructuur betekent echter niet dat er geen sprake zou

³⁶ Hetzelfde geldt bijvoorbeeld ook voor de internationale drugshandel: drugshandelaren blijken in de door ons onderzochte zaken meer dan incidenteel te beschikken over meerdere (vervalste) identiteitsbewijzen.

zijn van hiërarchische verhoudingen. Naast horizontale relaties treffen we binnen criminele samenwerkingsverbanden ook verticale (hiërarchische) relaties aan. Daarnaast nemen bepaalde personen zoals bijvoorbeeld financiers of organisatoren een veel centralere plaats in dan anderen, omdat velen van hen afhankelijk zijn. In hoofdstuk 3 zal worden ingegaan op het belang van facilitators, die hun diensten kunnen leveren aan meerdere criminele samenwerkingsverbanden, zoals documentenvervalsers, transporteurs, BV-makelaars, geldwisselaars en financiële adviseurs. Financiers, organisatoren en facilitators vormen met andere woorden belangrijke knooppunten binnen criminele netwerken.

Een tweede belangrijke conclusie is dat sociale relaties de basis vormen van criminele samenwerkingsverbanden. Het belang van sociale relaties komt niet alleen naar voren wanneer we kijken naar de sociale basis van internationale criminele samenwerkingsverbanden en naar de rol van de vrouw in de georganiseerde criminaliteit. Het biedt ook een andere kijk op de factor etniciteit. Niet etniciteit vormt de basis van de onderzochte samenwerkingsverbanden, maar de sociale relaties die tussen de verschillende personen bestaan. Dit is waarschijnlijk de reden waarom we op basis van dit onderzoek moeten komen tot een nuancering van het beeld van etnische homogeniteit en etnische geslotenheid van criminele samenwerkingsverbanden. Natuurlijk valt niet te ontkennen dat etniciteit een belangrijke rol speelt in het dagelijks leven van daders. De onderzochte criminele samenwerkingsverbanden blijken echter minder etnisch gesloten te zijn en meer etnische heterogeniteit te kennen dan veelal wordt aangenomen. Misschien kunnen we hier spreken van een trend en zal een toenemende integratie van etnische minderheden in de Nederlandse samenleving zich in de toekomst ook weerspiegelen in de samenstelling van criminele samenwerkingsverbanden. Het beeld van etnisch homogene groepen en etnische geslotenheid zal daarmee steeds minder van toepassing zijn op de werkelijkheid van de georganiseerde criminaliteit in Nederland.

Een derde belangrijke conclusie is dat dynamiek een zeer belangrijke eigenschap is van de onderzochte criminele samenwerkingsverbanden. Criminele samenwerkingsverbanden lijken soms weinig hinder te ondervinden van arrestaties en inbeslagnemingen, omdat geen schakel onvervangbaar is. Daardoor worden gaten ook weer gemakkelijk opgevuld. Daarnaast zien we dat criminele netwerken kunnen groeien door een soort sneeuwbaaleffect: personen raken via hun sociale relaties betrokken bij criminele samenwerkingsverbanden, worden gaandeweg steeds minder afhankelijk van andermans hulpbronnen, zoals geld, kennis en contacten, en vormen weer nieuwe samenwerkingsverbanden, die vervolgens weer een aanzuigende werking hebben op hun directe sociale omgeving. Dit sneeuwbaaleffect is ons inziens kenmerkender voor de ontwikkeling van criminele samenwerkingsverbanden dan het traditionele beeld van rekrutering, waarbij criminele organisaties buitenstaanders rekruteren die vervolgens – bij gebleken geschiktheid – kunnen opklimmen in de

hiërarchie. Dit laatste beeld doet onvoldoende recht aan de dynamiek die wij in de bestudeerde zaken hebben aangetroffen.

Een laatste belangrijke conclusie is dat misdaadvelden moeilijk van elkaar zijn te scheiden, omdat er vele dwarsverbanden bestaan via daders, criminele netwerken, facilitators en de logistiek van bepaalde delicten. Wel treffen we een zekere clustering van criminele activiteiten aan. Maar het beeld van vastomlijnde criminele groepen, die actief zijn op één enkel misdaadveld, doet geen recht aan de complexe criminele werkelijkheid.

De omgeving als bondgenoot

3.1 Inleiding

Niet ondanks, maar dankzij ...

In de discussie over de zin en risico's van de toepassing van bijzondere opsporingsmethoden in de 'war on organized crime' wordt gemakkelijk over het hoofd gezien dat georganiseerde criminaliteit niet ondanks, maar *dankzij* de samenleving bestaat. Zonder steun en verankering van anderen zouden de levenskansen van criminele samenwerkingsverbanden heel klein zijn. Sterker nog, deze zijn in veel gevallen een bestaansvoorwaarde voor georganiseerde criminaliteit. Vrouwenhandel bijvoorbeeld, is alleen lucratief indien er personen bereid en in staat zijn om de verhandelde vrouwen in de prostitutie te exploiteren. Zeker, de sociale omgeving zit, zoals wij in het volgende hoofdstuk nog zullen aangeven, vol met onzekerheden en risico's. Deze moeten overwonnen of vermeden worden om succesvol te kunnen blijven opereren. Maar tegelijkertijd fungeert diezelfde omgeving als bron van rijkdom en als noodzakelijke steun en toeverlaat.

Wij maken hier onderscheid tussen twee soorten sociale omgeving: de gewone, legale wereld en het criminele milieu. Het is een *analytisch* onderscheid. Wij zijn ons er terdege van bewust dat de grenzen tussen beiden in de empirische werkelijkheid soms moeilijk zijn vast te stellen. Maar juist om de vele raakvlakken en relaties tussen georganiseerde criminaliteit en de omgeving aan te kunnen wijzen, is het van belang dit begrippenpaar te gebruiken.

Parasitisme, symbiose en vergroeiing

Op drie verschillende manieren kan de georganiseerde criminaliteit profijt trekken uit haar omgeving, namelijk door parasitisme, symbiose of door vergroeiing. De omgeving kan zich – in de eerste plaats – ongewild lenen voor misbruik en exploitatie. Wij spreken dan van een parasitaire relatie van de georganiseerde criminaliteit tot haar omgeving. In zo'n geval is er sprake van een 'zero sum' verhouding: de winst van de een betekent verlies voor de ander. In ons casusmateriaal zijn eigenlijk heel weinig voorbeelden voorradig van criminele samenwerkingsverbanden die *louter* schade toebrengen aan hun omgeving. Afpersing, zoals het afdwingen van protectiegelden (Chineze restaurants, discotheken), en flessentrekkerij zijn voorbeelden van misdrijven die parasiteren op de wettige samenleving. Het bekendste voorbeeld van parasitaire misdrijven in het criminele milieu zijn 'ripdeals' op de drugsmarkt. Hieraan maakt bijvoorbeeld de groep uit casus 19 zich veelvuldig schuldig. Deze groep pleegt naast ripdeals echter ook flessentrekkerij, en maakt dus ook in de legale wereld slachtoffers.

In vrijwel alle onderzochte gevallen zijn er niet louter slachtoffers; georganiseerde criminaliteit verschaft anderen ook voordelen. Anderen profiteren op de een of andere wijze mee van het illegaal profijt dat criminele organisaties weten te trekken uit hun sociale omgeving. In plaats van louter parasitaire ontstaan er derhalve ook symbiotische relaties met de sociale omgeving. Handel in illegale goederen, zoals drugs en wapens, is niets anders dan het op illegale wijze voorzien in een kennelijk bestaande maatschappelijke vraag. De consumenten hiervan hebben onmiskenbaar belang bij het bestaan en voortbestaan van deze illegale handel. Zij zijn als afnemers niet alleen een bestaansvoorwaarde, maar ook passief of actief een steun voor de drugshandel.³⁹ 'Symbiotische relaties zijn er ook op legale markten. Het meest pregnante voorbeeld hiervan is de groep die – met behulp van legale bedrijven – illegale cd-rom's produceerde en honderdduizenden cd-rom's via allerlei distributiekanaalen aan de man wist te brengen (casus 40). De 'gewone' burger pikt zo ook zijn graantje mee en houdt hierdoor, zonder zich dit veelal bewust te zijn, een vorm van georganiseerde criminaliteit in stand. Wat voor burgers geldt, geldt ook voor bedrijven en dienstverleners. Illustratief is de casus, waarin enkele zuivelbedrijven tegen 'scherpe' prijzen melkpoeder aankopen en op deze wijze een groot netwerk van plegers van EU-fraude van een afzetmarkt voorzien (casus 29).

Naast parasitisme en symbiose is er een derde relatievorm tussen georganiseerde criminaliteit en de omgeving denkbaar: vergroeiing. Vergroeiing is de ultieme vorm van symbiose, waarbij de georganiseerde criminaliteit en de omgeving onlosmakelijk in elkaar opgaan. Dit impliceert dat de belangen van de georganiseerde criminaliteit en (onderdelen van) de wettige samenleving vrijwel parallel lopen. In de recente geschiedenis zijn enkele geruchtmakende voorbeelden bekend van samenwerking tussen gevestigde machten en de georganiseerde criminaliteit. In plaats van de georganiseerde criminaliteit te bestrijden, zouden staten opdrachten verlenen aan criminele organisaties. Zo zou de CIA in de jaren zeventig in ruil voor het stuiten van de opmars van communisten, meegeholpen hebben aan omvangrijke heroïne-transporten van enkele machtige heroïnehandelaars uit de gouden driehoek (Lamour en Lamberti, 1975). De christen-democratische elite in Italië zou in diezelfde tijd de maffia in de arm genomen hebben om te voorkomen dat de communistische partij in Italië de macht zou overnemen (Calvi, 1993). Het gaat in deze gevallen om kortstondige aanbestedingen van 'dirty work' aan de georganiseerde criminaliteit. Anders dan vaak wordt gesuggereerd worden dus vanuit de bovenwereld initiatieven genomen tot samenwerking met de georganiseerde criminaliteit. Het 'Kwaad' pene treert in dit geval niet van buitenaf in de bovenwereld, maar komt van binnenuit. Van een meer permanent karakter zijn de relaties waarin de georganiseerde criminaliteit taken van het overheidsgezag heeft overgenomen en de belangen van bur-

39 Niet voor niets wordt handel in verboden middelen in politiekringen 'victimless crime' genoemd, dat wil zeggen een misdrijf dat niet op aangifte van slachtoffers, maar door eigen opsporingsactiviteiten van de politie aan het licht moet worden gebracht.

gers of branches in zekere zin beter behartigt dan het formele overheidsgezag. De maffia dankte er in Sicilië, waar het centrale overheidsgezag lange tijd volstrekt afwezig is geweest, indertijd zijn ontstaan en bestaansrecht aan (Hess, 1973; Paoli, 1997). In de Verenigde Staten is de georganiseerde criminaliteit hardnekkig aanwezig op specifieke plaatsen en in bepaalde bedrijfstakken, bijvoorbeeld in de bouwsector van de stad New York. Reeds decennialang heeft de georganiseerde criminaliteit in New York via dominante posities in enkele vakbonden veel invloed op de bouwsector gehad. Projectontwikkelaars en bouwondernemers werden afgeperst en grote aanbestedingen vonden niet plaats zonder de instemming van de Cosa Nostra (Mass, 1991; Jacobs, 1991). Het meest intrigerend hieraan is dat als gevolg van de dominante positie van de georganiseerde criminaliteit tevens de relaties tussen de marktpartijen gereguleerd kunnen worden. Veel partijen hebben belang bij een dergelijke regulering. De geldschietters, projectontwikkelaars en ondernemers zijn immers allen gebaat bij een sterk, niets en niemand ontziende hand die stakingen breekt, werknemers zo nodig opjaagt en onder de afgesproken arbeidsvoorwaarden laat werken, en concurrenten van buiten uit de markt weert. Deze niets ontziende hand behoort niet toe aan de 'sterke arm' van politie en justitie, maar aan de Cosa Nostra (New York State Organized Crime Task Force, 1990). Uiteindelijk betaalt de samenleving hiervoor echter een (hoge) prijs: de bouwkosten in New York zijn de hoogste in de Verenigde Staten (Jacobs, 1991, p. 53). Enkele factoren hebben in de Verenigde Staten aan deze vergroeiing bijgedragen. De verkiezing van lokale bestuurlijke en justitiële autoriteiten en het strategische belang van verkiezingscampagnes geven de georganiseerde criminaliteit de mogelijkheid om politieke steun te kopen (Anechiarico, 1991). In Nederland zijn deze gelegenheidsfactoren niet aanwezig. De conclusie van de onderzoeksgroep Fijnaut dat er geen sterke verweving bestaat tussen de georganiseerde criminaliteit en de economie of de politiek, was weliswaar heel belangrijk maar niet echt verrassend. Ook ons onderzoeksmateriaal bevat geen aanwijzingen in deze richting.⁴⁰ Toch is er geen reden om gerustgesteld achterover te leunen. Tussen de beide uitersten van het continuüm (parasitisme en vergroeiing) bestaan vele 'positieve' contacten tussen de georganiseerde criminaliteit en de omgeving. De wettige én onwettige sociale omgeving faciliteert en beschermt de georganiseerde criminaliteit op uiteenlopende wijzen. In dit hoofdstuk zullen wij dit nader uitwerken. In paragraaf 3.2 gaan wij in op de steun van de onwettige omgeving (het criminele milieu). Vervolgens zal in paragraaf 3.3 de vraag worden beantwoord welke voordelen en ondersteuning vanuit de wettige omgeving worden ondervonden. Tenslotte zal in paragraaf 3.4 de balans worden opgemaakt.

40 Hierbij moet wel de kanttekening worden gemaakt dat wij niet in branches of markten zelf onderzoek hebben gedaan. Wij kijken vanuit de politiedossiers naar de aanrakingen van de georganiseerde criminaliteit met de legale wereld.

3.2 Samenwerking en dienstverlening binnen het criminele milieu

In het vorige hoofdstuk werd de samenwerking binnen criminele netwerken – in navolging van anderen – vergeleken met bewegingen van ijsschotsen die naar elkaar toe drijven en zich weer van elkaar verwijderen. Zo zouden verdachten vaak in wisselende verbanden samenwerken. Maar hoe wisselend de contacten ook zijn, er zijn toch ook vaste patronen in de samenwerking. Binnen de criminele netwerken fungeren bijvoorbeeld veelal vaste personen of koppels als de spil van wisselende samenwerkingsverbanden. De concrete vorm van deze patronen hangt, zoals in het vorige hoofdstuk is geconstateerd, samen met de logistiek van de uitgevoerde illegale activiteiten (paragraaf 2.3). In deze paragraaf richten wij de blik op de externe samenwerking van criminele samenwerkingsverbanden met andere actoren binnen het criminele milieu. Uit het bestudeerde materiaal komt naar voren dat op diverse wijzen wordt samengewerkt. Soms in de vorm van deelname aan de uitvoering van misdrijven (paragraaf 3.2.1), soms in de sfeer van dienstverlening (paragraaf 3.2.2).

3.2.1 Samenwerking in de uitvoering van misdrijven

Concurrentie?

In 1992 worden langs de oever van het Brielse Meer de verkoolde lijken gevonden van drie Turkse mannen. Het is volgens de Rotterdamse politie 'een afrekening in het criminele milieu'. Nadien zouden nog acht andere liquidaties volgen die vermoedelijk verband hielden met de moord op de drie mannen. Uit verschillende krantenpublicaties over deze liquidaties komt naar voren dat er een strijd zou zijn ontbrand tussen Turks/Koerdische drugshandelaren om de hegemonie in Rotterdam. Hiermee lijkt deze zaak een bevestiging te zijn van het beeld dat criminele samenwerkingsverbanden elkaar voortdurend in een concurrentieslag bevechten. Volgens sommige auteurs is het zelfs een kenmerk van georganiseerde criminaliteit dat concurrentie niet wordt geduld en dat in het streven naar monopolievorming geen enkel middel wordt geschuwd (o.a. Mass, 1991, p. 38; Lyman en Potter, 1997, p. 7 e.v.). Bij nader inzien komt uit het onderzoek van de Rotterdamse politie naar de liquidaties toch een wat ander beeld naar voren:⁴¹

Het gewelddadige conflict is ontstaan binnen een crimineel samenwerkingsverband, waarvan een Turks/Koerdische familie A de spil is. Een neef van de 'baba' van deze familie was zonder medeweten van zijn oom en met gebruikmaking van de transportmiddelen van het criminele samenwerkingsverband voor zichzelf begonnen. Er is als gevolg hiervan sprake van een keten van enkele gruwelijke, gewelddadige acties

41 Wij baseren ons hier wat betreft de feiten op de recente publicatie van Bovenkerk en Yesilgöz (1998, pp. 15-17) en PEO (Bijlage VIII, 1996, p. 110). De interpretatie van deze feiten is voor onze rekening.

tussen de familie A en de neef, waarvan de precieze toedracht overigens niet altijd duidelijk is geworden, resulterend in ongeveer tien doden.⁴²

In deze casus is het geweld naar onze mening niet louter het gevolg van een gewone concurrentiestrijd tussen rivaliserende groepen. De aard en de mate van het gepleegde geweld wijzen er op dat er ook wraak en vergelding in het spel was; de neef was behalve een concurrent, een verrader en bedrieger van de familie.⁴³

Wij vermelden het bovenstaande voorbeeld om te illustreren dat geweld en concurrentie niet te snel in een oorzakelijk verband met elkaar mogen worden gebracht.⁴⁴

Wij gaan zelfs een stap verder: uit het door ons bestudeerde casusmateriaal blijkt dat criminele samenwerkingsverbanden eerder de voordelen benutten van elkaars aanwezigheid op een misdaadveld, dan dat zij elkaar in een concurrentieslag proberen te vernietigen.⁴⁵

Veel van de door ons bestudeerde criminele samenwerkingsverbanden ondervinden nauwelijks directe hinder van groepen die op dezelfde markt actief zijn. Wie heeft er nu directe hinder van de groep die hasj importeert uit Pakistan en verkoopt in Canada? Gezien de mondiale omvang van productie en afzetmarkten is er in het algemeen geen reden om het optreden van concurrenten als belemmerend voor het eigen functioneren te ervaren. Men zal bovendien nauwelijks weet hebben van elkaars bestaan. Iedereen houdt zijn concrete activiteiten immers zo goed mogelijk geheim. Van een 'open' competitie is dus geen sprake, evenmin als van het 'verlinken' van de concurrent bij de politie. Slechts in één casus uit ons materiaal vormt een tip van een concurrent de aanleiding tot het instellen van een opsporingsonderzoek. Het betreft een strijd tussen twee rivaliserende groepen vrouwenhandelaren/souteneurs in een middelgrote stad.

De Nederlander A heeft ruim twintig prostitutiepanden in de stad in bezit als huurder of eigenaar. Met behulp van enkele Nederlandse en Servische mannen en een vrouw uit de voormalige Sovjet-Unie worden vrouwen in Servië en de Oekraïne geronseld en als prostituee tewerkgesteld in een van de panden van A. In sommige gevallen waren de vrouwen hier tevoren van op de hoogte. Zij wisten echter niet dat zij onder dwang

42 Het is in elk geval vast komen te staan dat de neef de houder van een 'stashhouse' heeft vermoord, maar het is niet duidelijk geworden of hij zelf ook is omgebracht door leden van de familie A.

43 Dat samenwerkingsverbanden berusten op het bestaan van sociale relaties tussen verschillende personen, kan derhalve ook nadelig uitwerken. Het zakelijke conflict laait gemakkelijk hoog op vanwege alle persoonlijke gevoelens die ermee gepaard gaan. De in 2.2 beschreven voordelen van hechte sociale relaties hebben derhalve ook een keerzijde.

44 In het volgende hoofdstuk wordt nader ingegaan op achtergronden van geweldsgebruik door criminele samenwerkingsverbanden.

45 Dit laat onverlet de mogelijkheid dat zakelijke tegenstellingen of conflicten tot gewelddadige activiteiten kunnen uitgroeien (zie hoofdstuk 4).

moesten werken en na enige maanden met een luttel bedrag terug naar huis zouden worden gestuurd.

Een andere groep B, waarvan drie Bosnische en Sloveense mannen de spil vormden, haalden vrouwen uit Rusland en het voormalige Joegoslavië. Zij werden onder valse voorwendselen geronseld en werden gedwongen zich te prostitueren. De verdiensten gingen naar de leden van de groep. Deze groep wilde in de stad meer ramen huren en bereikte dit door hogere huren te betalen dan de groep A. Hierop ontstond een straatgevecht tussen beide groepen, dat ertoe leidde dat A met zijn activiteiten uit de stad werd verdreven. A nam wraak en stimuleerde een vrouw om aangifte bij de politie te doen van het feit dat zij door groep B tot prostitutie werd gedwongen. Deze aangifte leidde tot twee opsporingsonderzoeken, tegen de groepen A en B (casus 10a en 10b).

Het voorbeeld maakt duidelijk dat criminele samenwerkingsverbanden elkaar als concurrenten soms wél hinderlijk in de weg zitten; in dit geval ging de strijd om een beperkt aantal ramen in een stad. Het is denkbaar dat lokale markten de uitzondering vormen op de eerdere constatering dat criminele samenwerkingsverbanden nauwelijks met elkaar een concurrentieslag aangaan (zie ook: Reuter, 1983). Op deze lokale markten gaat een uitbreiding van het marktaandeel van de ene groep immers direct ten koste van het marktaandeel van de andere groep. Toch laat ook dit voorbeeld zien dat de concurrentiestrijd uit de weg wordt gegaan. De groep verlegde bijvoorbeeld in dit geval haar activiteiten naar een andere plaats. Daarnaast troffen wij alleen in casus 2 en 6 aanwijzingen aan van het bestaan van min of meer expliciete afspraken tussen criminele samenwerkingsverbanden over werkterreinen.⁴⁶

Geen concurrenten, maar 'partners in crime'

Voorzover er contacten bestaan tussen de onderzochte criminele samenwerkingsverbanden, zijn deze vooral gericht op het bereiken van wederzijds voordeel of op het oplossen van gemeenschappelijke problemen. Zo is een van de problemen bij het verhandelen van synthetische drugs de aanlevering van de grondstoffen voor het maken van de drugs; deze is dikwijls instabiel, terwijl er doorgaans sprake is van een redelijk stabiele afzetmarkt. Enkele criminele groepen hebben voor dit gemeenschappelijk probleem een oplossing gevonden door met elkaar samen te werken:

Het opsporingsonderzoek in casus 3 heeft het logistieke proces van de productie en afzet van synthetische drugs goed in beeld gebracht. Er blijken tussen de blootgelegde samenwerkingsverbanden vele contacten te bestaan. Men gebruikt elkaars contacten voor het verkrijgen van grondstoffen en recepten. Bovendien worden over

⁴⁶ In casus 2 zou het gaan om de herverdeling van posities op de lokale markt; in casus 6 om territorium-afbakening op landelijk niveau.

en weer ook halffabrikaten verkocht. Zo creëert deze onderlinge handel een soort buffer voor de onregelmatige aanvoer van grondstoffen (casus 3).

Opvallend is dat hetzelfde trucje of hetzelfde recept onderling vrij gemakkelijk wordt uitgewisseld of wordt verkocht, waardoor de criminele activiteiten zich soms snel verspreiden over andere groepen, of over de grenzen (zie ook: Houben, 1996, p. 39):

Samen met een in de gevangenis opgedane kennis die in Spanje woont (A) wordt door de in synthetische drugs handelende groep een laboratorium opgezet in Spanje om aldaar XTC-pillen te produceren. A heeft contacten met een Spaanse criminele organisatie die in heel Spanje actief is met de verkoop van synthetische drugs. A financiert de investering en de aankoop van grondstoffen (casus 3).

De potentiële samenwerking met de Spaanse organisatie eindigt overigens in een fiasco. De financier A is ontevreden over de kwaliteit van het geleverde product en verbreekt de samenwerking met de Nederlanders. In de onderhavige casus 3 blijkt dit vaker het geval te zijn. Er is weliswaar bereidheid om in de XTC-productie en -handel met elkaar samen te werken, maar als gevolg van praktische omstandigheden (de voor de productie noodzakelijke stof BMK is niet te verkrijgen) en voortdurende onenigheid over de kwaliteit ontstaan scheuren in de samenwerking. Voor de andere misdaadvelden geldt mutatis mutandis hetzelfde. Voorzover men al weet heeft van elkaars bestaan, wordt er samengewerkt als dat evidente voordelen biedt. Vrouwenhandelaren die tevens de vrouwen in de prostitutie exploiteren hebben er evenals de handelaren in synthetische drugs belang bij om de risico's in de aanvoer (grillig aanbod) te minimaliseren:

A is de spil van een samenwerkingsverband van personen die vrouwen ronselen en exploiteren voor de prostitutie. Bij A komen de lijntjes namelijk samen: hij geeft opdrachten (beter gezegd: hij doet bestellingen) en hij stelt de geronselde vrouwen te werk in zijn grote seksclub. A gaat normaliter in zee met de hem bekende bemiddelaars, maar als hij een tekort aan vrouwen heeft, doet hij naar eigen zeggen ook zaken met onbekende Turkse of Albanese handelaren die vrouwen aanbieden (casus 4).

Ook tussen de uitbaters van de vrouwen die via vrouwenhandel in de prostitutie verzeild zijn geraakt, is er uit welbegrepen eigenbelang veel onderlinge samenwerking. Deze uitbaters, die van elkaars bestaan op de hoogte zijn,⁴⁷ spelen onderling

47 Als exploitanten van clubs of ramen staan zij immers met één been in de legale wereld; zij adverteren openlijk, huren of kopen panden, et cetera. Hun activiteiten zijn dus zichtbaar.

informatie door over juridische zaken en verkopen de vrouwen na een beperkte tijd aan elkaar door.⁴⁸

In het geval van mensensmokkel behoeven de gesmokkelde personen, anders dan bij vrouwenhandel, tijdens de reis niet onder controle gehouden te worden. Hierdoor is het mogelijk, als men beschikt over de benodigde (valse) documenten, om gebruik te maken van 'wettige' reisroutes en vervoermiddelen. In enkele gevallen van mensensmokkel bleken er intensieve contacten te bestaan tussen verschillende samenwerkingsverbanden:

Het onderzochte samenwerkingsverband maakt zich schuldig aan kindersmokkel uit India. De kinderen worden in gezelschap van 'nepouders' per vliegtuig naar West-Europa en de VS overgebracht. In totaal blijken ongeveer veertig tot zestig personen betrokken te zijn bij de organisatie en uitvoering van de reizen. De regie wordt gevoerd door drie verdachten, van wie één (de zoon van de hoofdverdachte) in Nederland woont, de overige twee wonen in India.

Uit het opsporingsonderzoek komt naar voren dat de groep samenwerkt met een 'concurrerende' groep. De beide samenwerkingsverbanden ruilen soms kinderen uit, bijvoorbeeld als de leeftijd van het kind niet klopt met de leeftijd die vermeld wordt in het paspoort van de 'nepouders' die voor de reis zijn aangetrokken (casus 34).

Ook in de andere onderzochte gevallen van mensensmokkel zien wij vaak intensieve contacten tussen verschillende samenwerkingsverbanden. Zo werd in het vorige hoofdstuk reeds ingegaan op het aan elkaar uitbesteden van deeltrajecten en op de levendige handel in (valse) paspoorten om voor bepaalde personen en reisroutes het juiste 'look alike'-paspoort te vinden (casus 9).

Hoe is de samenwerking bij de handel in de traditionele drugs? In het vorige hoofdstuk zijn kort enkele voorbeelden genoemd van samenwerking tussen verschillende nationaliteiten. Wij willen hier wat dieper ingaan op de positie van Colombiaanse groepen die in ons land cocaïne verhandelen. Van deze groepen is tot dusverre vooral bekend dat het hen veel moeite kost om voet aan de grond te krijgen. In hun uitgebreide rapportage over de rol van de Colombiaanse kartels in Nederland concludeert de onderzoeksgroep Fijnaut dat deze kartels in Nederland 'zeer actief' zijn. Nederland is voor de kartels van logistiek belang, omdat zij hun handelswaar in belangrijke mate per zeevracht in containers via Nederlandse havens binnenvaren. Hieraan wordt door de onderzoekers evenwel toegevoegd dat de Colombianen zich nog geen sterke positie hebben verworven in Nederland (geen corrupte contacten met overheden; geen samenwerking met grote, Nederlandse drugshandelaren). Het

48 Deze 'prostitutie-carrouzels' zijn enerzijds financieel van belang (omdat nieuwe vrouwen extra klandizie trekken) en vergemakkelijken anderzijds de uitbuiting van de vrouwen omdat zij op deze manier beter onder controle kunnen worden gehouden en politiecontroles kunnen worden ontlopen (bijvoorbeeld: casus 4 en casus 14).

vermoeden wordt uitgesproken dat er weinig Nederlanders, maar wel een groot deel van de in ons land verblijvende Colombianen betrokken zijn bij de drugshandel (PEO, Bijlage VIII, 1996, p. 179). Op basis van ons onderzoeksmateriaal moet dit beeld van de Colombiaanse cocaïnehandel enigszins worden genuanceerd:

Zo blijkt er in casus 5 en 6 wel degelijk sprake te zijn van samenwerking met grote, vanuit Nederland opererende drugshandelaren. In casus 6 bijvoorbeeld is een van origine Engelse man de onbetwiste leider van een hecht crimineel samenwerkingsverband dat handelt in verschillende soorten drugs (hasj, heroïne, amfetamine, XTC, cocaïne). Samen met twee al langer in Nederland woonachtige Colombianen verblijven zij geregeld in Colombia om met een groothandelaar aldaar over het transport en de aankoop van cocaïne afspraken te maken.

Daarnaast is casus 7 van belang, omdat hierin zichtbaar wordt hoe twee personen de spil zijn gaan vormen tussen de Colombiaanse productie en de groothandel in West-Europa. De ene persoon is van Colombiaanse afkomst en heeft een tijd in Nederland gewoond; de andere is van Antilliaanse origine en heeft een familiale band met Colombia. Beiden maken deel uit van criminele netwerken in respectievelijk Colombia en Nederland: de Colombiaan kanaliseert de uiteenlopende productiestromen in Colombia, de Antilliaan verzorgt het transport en de distributie over afzetmarkten in enkele West-Europese landen.

Het bovenstaande casusmateriaal inzake cocaïnehandel vormt dus een aanwijzing van een sterkere band, dat wil zeggen een hechtere samenwerking, tussen Colombianen en in Nederland opererende groothandelaren in drugs.

3.2.2 *Dienstverlening binnen het criminele milieu*

Volgens het jargon van sommige opsporingsdiensten zouden criminele organisaties bestaan uit verschillende 'divisies': de divisie geweld, de divisie transport, de divisie witwassen, et cetera. Door dit woordgebruik wordt de suggestie gewekt dat degenen die geweld plegen of voor het transport zorgen 'in dienst' zijn van de criminele organisatie.

Tegenwoordig is een andere opvatting in zwang: criminele samenwerkingsverbanden zouden zich bedienen van 'facilitators'. Deze facilitators in het criminele milieu zouden zich toeleggen op het vakkundig ondersteunen van verschillende criminele samenwerkingsverbanden. Welke aanwijzingen vinden wij van het bestaan van deze facilitators, die wij overigens gewoon *dienstverleners* zullen noemen?

Dienstverleners kunnen twee soorten functies vervullen voor criminele samenwerkingsverbanden. Zij kunnen in de eerste plaats worden ingeschakeld voor een specifieke werkzaamheid die het samenwerkingsverband zelf niet wil verrichten. Door de inschakeling van dienstverleners voor 'dirty jobs' kunnen de opdrachtgevers zelf de handen schoon houden. Het duidelijkste voorbeeld hiervan is de inschakeling van huurmoordenaars. In de tweede plaats kunnen dienstverleners worden ingezet

omdat zij een specifieke deskundigheid bezitten die het samenwerkingsverband mist.

In ons materiaal komen wij heel weinig aanwijzingen tegen van het bestaan van de eerstgenoemde functie (de handen schoon houden). Slechts in één casus zou de hoofdverdachte een onbetrouwbare handelspartner door huurmoordenaars hebben laten liquideren.

Over de tweede vorm van dienstverlening in het criminele milieu is daarentegen meer informatie aanwezig. Deze dienstverlening kan betrekking hebben op specialistische hulp en steun bij de uitvoering van misdrijven en bij het wegsluizen van door misdrijf verkregen opbrengsten (financiële kennis).

Deskundige hulp bij de uitvoering van misdrijven

De in het bestek van deze paragraaf belangrijkste zaak uit ons bestand, casus 21, is voortgekomen uit naspeuringen van de politie naar aanleiding van diefstallen op een arrondissementsparket en bij enkele magistraten thuis. Hoewel de relaties naar deze feiten moeizaam gelegd konden worden,⁴⁹ is in dit opsporingsonderzoek wel degelijk een 'facilitair bedrijf' blootgelegd, dat op basis van grote technische know-how diensten aan andere groepen verleende (zie ook: paragraaf 4.3.3).

Het samenwerkingsverband bestaat uit een kring van ongeveer vijftien personen die soms na tussenpozen van enkele maanden als groep samenwerken om een karwei te klaren. Ofschoon er dus sprake is van een losse structuur, zijn er twee duidelijke leiders. Zij hebben contacten met andere criminele groepen aan wie zij hun informatie aanbieden of die hen voor bepaalde klussen vragen. De ene persoon van het duo is duidelijk vanuit een 'technogekte' (interesse in decoderen) en zekere politieke idealen⁵⁰ in de sfeer van de toepassingen verzeild geraakt. De andere lijkt vooral vanuit de winstgevendheid van de criminele toepassingsmogelijkheden belangstelling te hebben voor de techniek.

Een belangrijke activiteit was het onderscheppen van semafoonberichten. Daarnaast werd radioverkeer van politie en justitie onderschept en doorgegeven aan derden. Zo is het de groep zelfs gelukt om cryptogegevens van een observatieteam te kraken.

Tevens werden contra-observaties verricht; men had de privé-adressen en tweeduidend kentekens van politie en justitiepersoneel (casus 21).

Van dergelijke dienstverleners, die kunnen werken voor een onbekend aantal criminele groepen tegelijkertijd, kan een grote dreiging uitgaan. Uiterst vertrouwelijke informatie ligt ongecontroleerd 'op straat'. In het opsporingsonderzoek is overigens

49 Met name is onduidelijk gebleven hoe de feitelijke overdracht van informatie plaatsvond en ook wordt niet geheel duidelijk of dit tegen betaling geschiedde. Wel is komen vast te staan dat de twee spilfiguren contacten onderhielden met enkele criminele samenwerkingsverbanden, die ook daadwerkelijk gebruik maakten van de verkregen informatie.

50 Hij was een overtuigd 'techno-anarchist': alle informatie moet vrij beschikbaar zijn.

niet duidelijk geworden hoe de contacten precies zijn gelegd tussen de criminele groepen en de dienstverleners.

Vermoedelijk wordt het gevaar van ongecontroleerde verspreiding van dienstverlening ingeperkt doordat ook criminele groepen moeilijk op het spoor weten te komen van waardevolle dienstverleners. Sommige personen of groepen excelleren in de uitvoering van bepaalde werkzaamheden en zijn potentieel zeer waardevol voor anderen in het criminele milieu. Maar het is de vraag of hun expertise wel in ruime kring wordt (h)erkend. Een van de handicaps van het opereren in de illegaliteit is immers dat openlijk adverteren (vraag en aanbod) en publieke kwaliteitsbeoordeling onmogelijk zijn.

De vormen van dienstverlening die wij aantreffen, bleken dan ook vooral binnen specifieke netwerken voor te komen. In één geval heeft een criminele groep binnen het wereldje van importeurs van verdovende middelen zo'n goede naam verworven in het veilig vervoeren van grote partijen dat zij door andere, 'concurrerende' organisaties wordt gevraagd het transport voor haar rekening te nemen. In casus 9 (in hoofdstuk 2 reeds uitvoerig aangehaald) blijkt een mensensmokkelaar erg goed te zijn in het maken van valse paspoorten. De meestervervalser levert deze producten ook aan anderen in zijn omgeving, waardoor hij aan de wieg staat van diverse andere groepen mensensmokkelaars. Daarnaast levert hij ook op bestelling paspoorten voor onbekende doeleinden; hij faciliteert dus niet alleen mensensmokkelaars.

Het belang van bepaalde vormen van dienstverlening kan variëren in de tijd. Zo was de kennis met betrekking tot de productie van synthetische drugs aanvankelijk vrij dun gezaaid en was de laborant die deze kennis bezat een gewilde dienstverlener. Tegenwoordig zijn recepten voor synthetische drugs echter zeer gemakkelijk verkrijgbaar en is de bottleneck van de productie verschoven naar de zeer moeilijke verkrijgbaarheid van essentiële grondstoffen als PMK en BMK. In een recent opsporingsonderzoek zien wij dat aan een nieuw soort expertise veel behoefte bestaat, namelijk aan het ontwikkelen van alternatieve productiewijzen voor grondstoffen van synthetische drugs (casus 37).

Voorzien in financiële kennis

Een ander specialistisch terrein is de illegale financiële dienstverlening. Voor de duurzaamheid van criminele samenwerkingsverbanden is, zoals al eerder gezegd, het goed regelen van de financiën een belangrijke voorwaarde. In deze zin is het gebruik maken van financiële dienstverleners van vitaal belang. Diverse groepen laten het wisselen, vervoeren of witwassen van illegale opbrengsten over aan dergelijke dienstverleners.⁵¹

51 Wellicht ten overvloede willen wij opmerken dat uiteraard ook binnen samenwerkingsverbanden specialisten aanwezig kunnen zijn. In dit hoofdstuk over de relatie van samenwerkingsverbanden met de omgeving wordt deze interne taakverdeling niet behandeld.

In enkele onderzochte gevallen vervult de wisselaar de functie van *go between* tussen de criminele groep en het legale bankwezen. Hij ontvangt bijvoorbeeld 'vuile' Engelse ponden en wisselt deze bij een wettig wisselkantoor of gewone bank om in andere valuta van grotere coupures.⁵²

Drie Pakistani wisselen Engelse ponden van drugshandelaren om in Nederlands geld, dat afkomstig is van kledinghandelaren die hun zwarte geld in Engelse ponden willen wisselen. Wanneer zij hun te wisselen geld niet direct aan anderen kwijt kunnen, gaan zij steeds naar hetzelfde wisselkantoor in België om te wisselen. Het gaat hierbij om erg hoge bedragen; in een periode van tien maanden, die is onderzocht, is er op het Belgische kantoor door de wisselaars voor ongeveer honderd miljoen gulden gewisseld (casus 31).

Deze wisselaars verrichten hun diensten voor verschillende groepen. Zij weten de weg in het wisselverkeer en kennen de wisselkoersen. Daarmee is eigenlijk alles over hun financiële knowhow gezegd. Hun toegevoegde waarde is betrekkelijk gering. Een belangrijk bijkomend voordeel is echter dat zij de financiële transacties op eigen naam verrichten en daarmee hun opdrachtgevers afschermen.

Verschillende van de bedoelde geldwisselaars werkten voor de invoering van de Wet op de wisselkantoren op 1 januari 1995 'bovengronds'. Sommigen zijn, nadat zij aan de door de Nederlandse Bank gestelde voorwaarden niet konden voldoen, 'ondergronds' gegaan, met medeneming van een aantal vaste klanten:

Een verdachte heeft voor de invoering van de wet jarenlang in Amsterdam een wisselkantoor gedreven. Hij wisselde valuta voor toeristen en voor enkele groothandelaren in hasj. Na de invoering van de wet sloot hij zijn wisselkantoor. Hij bleef echter voor de drugshandelaren wisselen. In zijn winkeltje, dat nauwelijks legale omzet behaalde, nam hij 's ochtends partijen geld in ontvangst. Vervolgens reed hij naar België om het geld bij vaste, wettige wisselkantoren om te wisselen. Tegen de avond werd het geld weer opgehaald (beknopte casus 53).

Een veel verdergaande vorm van financiële dienstverlening, en bovendien een zuivere vorm van dienstverlening binnen het illegale milieu, is het 'ondergronds bankieren'.⁵³ De dienstverlener is hier niet de *go between*, maar de volwaardige

52 Vrijwel altijd wordt misdaadgeld eerst gewisseld (soms meermalen) voordat het geld op een bank- of girorekening wordt gestort, over de grens wordt vervoerd of gewoonweg wordt uitgegeven. Verandering van valutasoort en -coupures heeft naast praktische voordelen (gemakkelijker te vervoeren) het voordeel dat de illegale herkomst van het geld al wat moeilijker te traceren is en stortingen minder argwaan wekken (een tas vol verschillende valutasoorten wekt meer achterdocht dan enkele keurige stapels bankbiljetten).

53 Ondergronds bankieren heeft in verschillende culturen verschillende namen: 'Hawalla banking' (India),

financiële dienstverlener die in het criminele milieu de rol van bankier speelt. Het gevolg hiervan is dat de financiële transacties geheel ondergronds blijven, dus geen papieren sporen achterlaten die door de opspoorders kunnen worden gevolgd. Ondergronds bankieren is een systeem waarbij een persoon via de 'ondergrondse bankier' geld (of geldswaarde) overbrengt naar een begunstigde zonder dat de autoriteiten daarvan ook maar enige kennis of enig bewijsmateriaal bezitten.⁵⁴ Financieel verkeer is gebaseerd op vertrouwen (zie onder andere Coleman, 1990, pp. 119-124). Dit geldt nog sterker voor ondergronds bankieren. Het gebrek aan documenten met juridische geldingskracht moet immers gecompenseerd worden door groot onderling vertrouwen. Vermoedelijk is dit de reden dat ondergronds bankieren meestal plaats vindt door personen die familiaal of anderszins aan elkaar verwant zijn; familiebanden bevorderen de mogelijkheid om elkaar 'krediet' te verlenen.⁵⁵ Het systeem van ondergronds bankieren vereist een uitgebreid, soms wereldomspannend, netwerk van 'bankiers'. Het uitgangspunt hierbij is om het geld zo min mogelijk fysiek te verplaatsen door onderling zo veel mogelijk verrekeningen te laten plaatsvinden. Tussen de bankiers is het daarom vaak passen en meten, waarbij onderlinge verrekeningen maanden kunnen worden uitgesteld. De basis voor deze verrekeningen wordt gevormd door tegengestelde geldstromen.

Vanuit India worden via Oost-Europa mensen gesmokkeld naar Nederland en van daaruit veelal naar Engeland. In geval van mensensmokkel wordt voor de totale reis van India naar Engeland per persoon ongeveer twintigduizend gulden in rekening gebracht. Dit bedrag wordt vooraf ofwel door de te smokkelen personen zelf in India betaald aan een van de 'reisagenten', ofwel door bekenden van hen in het bestemmingsland betaald aan een in Nederland woonachtige hoofdverdachte. Betaling in twee termijnen, bij vertrek en bij aankomst, is ook mogelijk. Deze bedragen worden deels met elkaar verrekend en deels fysiek verplaatst door of namens de hoofdverdachte en verdeeld onder verschillende personen in India, Polen en Nederland. In Engeland bestaat een grote gemeenschap van personen afkomstig uit India. Deze gemeenschap genereert een geldstroom in tegengestelde richting (van Engeland naar India). Daardoor kunnen via een in Engeland gevestigde ondergronds bankier gemakkelijk verrekeningen plaatsvinden tussen betalingen (van familieleden/kennissen uit

'Hundi' (Midden-Oosten), 'Chiti' (Azië) (zie ook: Akse, 1996). In opdracht van het WODC worden op dit moment twee onderzoeken verricht naar ondergronds bankieren en naar illegale financiële dienstverlening in het algemeen.

- 54 Ondergronds bankieren is van origine een normale vorm van bankieren in landen waarin nog geen officieel bankwezen aanwezig was. Van oudsher vervulden vermogende gerespecteerde families onder dergelijke omstandigheden de rol van bankier. Overigens fungeren er nog steeds ondergrondse bankiers, die gelden voor derden verplaatsen van bijvoorbeeld Nederland naar Suriname. Deze 'bankiers' houden loket in goudwinkeltjes, reisbureaus, kledingboetieks en dergelijke. Zij adverteren openlijk in dagbladen, 'Surinaams geld. De hoogste koers. Tel 0000' (zie ook: Akse, 1996).
- 55 Overigens moet hieraan onmiddellijk worden toegevoegd dat dit vertrouwen ook wordt geschraagd door angst voor represailles (Squires, 1987, p. 4).

Engeland naar te smokkelen personen in India, en van de reisagenten in India naar de mensensmokkelaars in Polen, Nederland en Engeland). Het fysiek verplaatsen van het geld kan hierdoor verregaand beperkt blijven (casus 1).

Ondergronds bankieren kan zich in allerlei vormen voordoen. In het zojuist gegeven voorbeeld maakten de financiële verrekeningen onlosmakelijk deel uit van het geheel van de organisatie van vervoer, huisvesting, visa en dergelijke. In een ander geval van mensensmokkel (casus 9) verliepen betalingsopdrachten tussen Canada, Nederland en Iran via een ondergrondse bankier die voor het overige niet deelnam aan de organisatie van de smokkeltransporten.

In een aantal andere gevallen zijn er in het bestemmingsland geen grote migrantengemeenschappen uit het bronland aanwezig. Dit is bijvoorbeeld het geval bij de groothandel in hasj vanuit Pakistan. Hier ontwikkelen zich daarom andere oplossingen. Op grond van goede ervaringen in het verleden zijn Pakistaanse hasjleveranciers bereid gebleken 'kredieten' te verlenen aan Nederlandse hasjgroothandelaren (casus 24).

Een andere, in de praktijk ook daadwerkelijk benutte mogelijkheid is om een tegenstroom aan illegale goederen als grondslag voor de verrekeningen te gebruiken. In ons materiaal treffen wij voorbeelden aan in casus 5 van XTC (Nederland) die geruild wordt tegen cocaïne (Colombia); synthetische drugs (Nederland) die geruild worden tegen heroïne (Turkije), en van heroïne (Turkije) tegen cocaïne (Colombia) (casus 38). Gewone ruilhandel dus, die de inschakeling van externe financiële dienstverleners overbodig maakt. In die zin is dan ook niet langer sprake van de aanwezigheid van ondergrondse bankiers.

In de jaren negentig is de controle op het financiële verkeer strakker geworden. Veel landen hebben financiële dienstverleners verplichtingen opgelegd met betrekking tot het vragen naar de identiteit van klanten en het melden van ongebruikelijke transacties. Het is, gelet op de recente invoering van de toepasselijke wetten in ons land, namelijk de Wet MOT, de Wet identificatie bij financiële dienstverlening (WIF) en de Wet op de wisselkantoren, nog te vroeg om vast te kunnen stellen tot welke veranderingen dit leidt. De kans bestaat dat de uit de georganiseerde criminaliteit verkregen financiële opbrengsten als gevolg hiervan vaker ondergronds, dat wil zeggen buiten de officiële kanalen om, worden weggesluisd. Ook ruilhandel kan het antwoord van de georganiseerde criminaliteit zijn op het scherpere overheidsstoezicht in het financiële verkeer.

3.3 Steun van de wettige omgeving

Georganiseerde criminaliteit bestaat niet ondanks, maar dankzij de wettige omgeving, zo werd aan het begin van dit hoofdstuk gesteld. In deze paragraaf richt de aandacht zich op de symbiose tussen vormen van georganiseerde criminaliteit en de

wettige omgeving. Soms is de aanwezigheid en de steun van de wettige omgeving een bestaansvoorwaarde voor georganiseerde criminaliteit: zonder deze omgeving geen georganiseerde criminaliteit (paragraaf 3.3.1). De wettige omgeving kan ook een faciliterende rol vervullen voor vormen van georganiseerde criminaliteit. De faciliterende omgeving is dan weliswaar geen bestaansvoorwaarde voor criminele samenwerkingsverbanden, maar oefent wel een positieve invloed uit op hun voortbestaan. In paragraaf 3.3.2 wordt de aandacht gericht op deze vorm van symbiose.

3.3.1 Steun van de wettige omgeving als levensvoorwaarde

Veel vormen van georganiseerde criminaliteit kunnen niet bestaan zonder de aanwezigheid en steun van de wettige omgeving. De steun kan onontbeerlijk zijn om het illegale product te maken of te vervoeren. Ook kan de steun noodzakelijk zijn, omdat het product op een legale markt verkocht moet worden: zonder (legale) afnemers zou geen omzet behaald kunnen worden. Beide mogelijkheden worden in deze paragraaf toegelicht, waarbij de aandacht ook uitgaat naar de wijze waarop de omgeving steun verleent.

Zonder wettige omgeving geen product

Eind 1994 komt de FIOD op het spoor van een grote oliefraude, waarbij ruim dertig personen betrokken zijn. De zaak is illustratief voor de onmisbare rol van de wettige omgeving bij het produceren van illegale goederen voor bepaalde vormen van georganiseerde criminaliteit:

In de kern komt de fraude er op neer dat schippers bij het vervoer van olieproducten (kerosine, gasolie, benzine) een klein deel van de lading tijdens het vervoer 'aftappen' en verkopen aan een persoon X, die directeur is van BV1.⁵⁶ Deze BV, een van de drie ondernemingen die de kern vormen van het frauderende samenwerkingsverband, verkoopt de olieproducten 'zwart' door aan BV2, die het op haar beurt weer (zwart) doorverkoopt aan BV3. Deze BV3, die de schakel vormt tussen het criminele netwerk en de wettige omgeving, dekt de illegaal gekochte producten af met valse inkoopfacturen en levert de olieproducten vervolgens 'wit' door aan onder meer tuinders. Voor het vervoer en het verzorgen van de valse facturen krijgt BV3 de steun van enkele wettige bedrijven uit de branche, die op deze wijze meeprofiteren van de fraude.

Het is van belang te constateren dat deze omvangrijke fraude geheel geënt is op het reguliere, wettige handelsverkeer. Zonder de wettige oliehandel zou er geen gelegenheid voor de fraude zijn geweest, want het illegale product wordt van de reguliere goederenstroom afgetapt. Maar de betrokkenheid van de wettige omgeving gaat een

56 Het betreft een reguliere onderneming die onder meer handelt in olieproducten en scheepsbenodigdheden. Hetzelfde geldt voor BV2 en BV3.

stap verder. In de oliehandel wordt namelijk rekening gehouden met het bestaan van marges tussen het laden en lossen, in het jargon de 'plus' geheten. Binnen zekere marges neemt men verliezen voor lief. Bij het vervoer van kerosine van Rotterdam naar Schiphol blijken bijvoorbeeld delen van de lading zonder problemen afgetapt te kunnen worden, omdat de geloste hoeveelheden op Schiphol nauwelijks worden gemeten. Tanks worden door personeelsleden van de afnemer slechts 'leeggekeken', dat wil zeggen dat gecontroleerd wordt of de tanks leeg zijn. Het accepteren van de 'plus' en het achterwege blijven van strikte controle van afnemers zijn dus van vitaal belang voor deze vorm van georganiseerde criminaliteit. De wettige omgeving verschaft hiermee gelegenheid aan criminele samenwerkingsverbanden om te frauderen.

Aan de handel in illegale goederen, zoals drugs, wapens of illegale kopieën van cd-rom's, gaat veelal ook de actieve betrokkenheid van de wettige omgeving bij de *productie* van de goederen vooraf. De handelsketen van heroïne begint bij gewone boeren die papavers telen. De handel in XTC is afhankelijk van de productie van XTC-pillen, waarvoor de actieve medewerking van de wettige omgeving is geboden. Het is voor het produceren van XTC noodzakelijk te beschikken over onder meer safrol, PMK of BMK.⁵⁷ Het gaat hier meestal om legale productie; productie van precursoren door illegale bedrijven blijkt nauwelijks voor te komen (Houben, 1996, p. 20). Deze grondstoffen worden slechts in kleine hoeveelheden in ons land geproduceerd (Houben, 1996, p. 17). XTC-producenten zijn daarom aangewezen op de chemicaliënhandel of op buitenlandse bronlanden, ondermeer de Oost-Europese landen, België en China (Houben, 1996, p. 18). Aan de productie van XTC moet dus vrijwel altijd een positief contact vooraf gaan met een wettig bedrijf. Dit contact met de omgeving verloopt niet altijd even gemakkelijk. Uit de door ons bestudeerde XTC-onderzoeken komt naar voren dat de leverantie van de genoemde grondstoffen de bottleneck vormt bij de productie van XTC. De ene groep is in het verwerven van de grondstoffen succesvoller dan de andere:

Een van de hoofdverdachten die zich bezig houdt met de handel in hasj en met de productie en handel in XTC en amfetamine, slaagt er in een grote hoeveelheid safrol aan te kopen onder het voorwendsel dat hij deze stof nodig heeft voor zijn BV in cosmetica (casus 20).

In twee andere gevallen spelen twee chemici, die beiden werkzaam zijn geweest bij grote Nederlandse chemieconcerns, een bemiddelende rol. In het ene geval worden door een verdachte de contacten van een Nederlandse chemicus met Chinese chemieproducenten gebruikt om duizenden liters BMK te kopen (casus 26).

57 Deze stoffen behoren tot de categorie 1 stoffen in de Wet voorkoming misbruik chemicaliën (WVMC). Deze categorisering houdt in dat de grondstoffen slechts aan een beperkte groep personen en instellingen worden geleverd.

In het andere geval heeft een chemicus van Chinese origine in het kader van zijn werkzaamheden voor het chemieconcern toegang gehad tot de grondstoffen en contacten opgedaan met leveranciers. Vermoedelijk pas na zijn ontslag bij het concern is hij, gebruikmakend van zijn opgedane kennis en contacten, betrokken geraakt bij de productie van XTC (casus 32).

Het 'verplichte' contact met de wettige omgeving voor de productie van illegale goederen vormt de achilleshiel van deze criminele samenwerkingsverbanden. Naarmate deze omgeving minder gemakkelijk tot samenwerking bereid is, zullen de illegale productieprocessen moeizamer verlopen. Uit preventief oogpunt bezien, biedt dit aanknopingspunten voor de aanpak van deze vormen van georganiseerde criminaliteit. Vooral effectief lijken maatregelen die de wettige omgeving meer terughoudend maken om onder verdachte omstandigheden zaken te doen met handelspartners. Een goed voorbeeld hiervan is de recente wet om misbruik van chemicaliën tegen te gaan.

Op 1 juli 1995 is een nieuwe wet in werking getreden, de Wet voorkoming misbruik chemicaliën. Deze wet maakt het voorhanden hebben, vervaardigen en verhandelen van enkele stoffen (onder meer de XTC-grondstoffen) vergunningplichtig. Het zonder vergunning voorhanden hebben wordt bestraft met een gevangenisstraf van ten hoogste zes jaar. De stoffen mogen alleen aan een beperkte groep personen en instellingen worden geleverd; de afnemer dient een gebruikersverklaring te kunnen overleggen waarin wordt aangegeven voor welk doel de stoffen worden gebruikt. De ECD is belast met de controle op naleving van de verplichtingen die uit de wet voortvloeien.

Van belang is dat bij de ECD tevens een meldpunt verdachte transacties is ondergebracht. In de WVMC is namelijk een meldplicht voor verdachte transacties opgenomen. Door de staatssecretaris van het Ministerie van Economische Zaken (EZ) zijn in een brief aan de chemische industrie en aan de handelaren in chemische producten enkele voorbeelden gegeven van verdachte omstandigheden waaronder transacties plaatsvinden (afwezigheid vestigingsplaats, levering van goederen via een dubieuze transitroute, aankopen door bedrijven die klaarblijkelijk geen gebruiksdoel voor de goederen hebben).

Dergelijke maatregelen gaan uit van de goede trouw van de wettige omgeving; zij schieten tekort om wettige bedrijven te beïnvloeden die bewust meewerken aan de vervaardiging van illegale producten. In ons casusmateriaal treffen wij slechts weinig voorbeelden aan van wettige bedrijven die bewust medewerking verlenen aan de productie van illegale goederen. Het meest duidelijke voorbeeld hiervan heeft betrekking op de productie van illegale cd's en cd-rom's:

Voor een goed begrip van de casus is enige informatie vooraf over het productieproces van belang. Het is voor het produceren van cd's en cd-rom's noodzakelijk om de soft-

ware eerst op een 'gouden schijf' te zetten en deze vervolgens om te zetten in een 'stamper'. Ongeveer tien reguliere bedrijven in ons land zijn in staat deze stamper te maken en vervolgens cd's in grote oplagen te persen.

De spil van het netwerk, dat op grote schaal illegale cd's en cd-rom's produceert en verhandelt, wordt gevormd door twee personen A en B, van wie A voor het masteren en persen zorgt. Aangezien de ECD het kleine aantal Nederlandse bedrijven dat kan masteren en persen regelmatig controleert en waarschuwt voor illegale opdrachtgevers, wijkt A uit naar het buitenland. Middels valse opdrachtorders en valse documenten over de auteursrechtelijke toestemming worden enkele bedrijven in Frankrijk, Duitsland en Zwitserland ertoe aangezet om te masteren en/of te persen. Maar er is ook een 'fout' Belgisch bedrijf bij, dat volledig op de hoogte is van het illegale karakter van de kopieerpraktijken; zij verrichten hun werkzaamheden 's avonds, buiten de dagelijkse activiteiten en de boekhouding om (casus 40).

Deze verregaande betrokkenheid maakt het bedrijf overigens ook kwetsbaar jegens het criminele samenwerkingsverband. A en B behoeven immers tegenover dit bedrijf de schijn niet hoog te houden. Zij kunnen door middel van chantage en dreiging de medewerking van het bedrijf proberen af te dwingen. In een (afgeluisterd) telefoongesprek bespreken A en B bijvoorbeeld hoe zij de bedrijfsleider van dit bedrijf gaan aanpakken, omdat hij het had gewaagd om een opdracht te weigeren wegens tijdgebrek.

Zonder wettige omgeving geen afzet

Voor veel vormen van georganiseerde criminaliteit geldt dat deze geen overlevingskansen hebben als de wettige omgeving geen afnemer zou zijn van hun diensten of producten. Wij begonnen deze paragraaf met een beschrijving van een oliefraude. De winst van de fraudeurs wordt in deze zaak bepaald door de reguliere bedrijven (tuinders; de exploitant van een witte pomp) die tegen aantrekkelijke prijzen olieproducten afnemen. Hetzelfde geldt voor de zojuist genoemde zaak van de illegale productie en handel in cd's en cd-rom's. Zonder de vele afzetkanalen tot in de haarvaten van de samenleving (sportkantines, markten), zou de illegale bedrijvigheid niet lonen.

Ook voor andere vormen van georganiseerde criminaliteit, zoals mensensmokkel, vrouwenhandel, alsook de handel en de productie van drugs geldt onverkort dat de bestaande maatschappelijke vraag van vitaal belang is voor het bestaan van het illegale aanbod. Slechts in een minderheid van de onderzochte gevallen, zoals dienstverlening in het criminele milieu (ondergronds bankieren) of parasitaire misdrijven waarvan criminelen (ripdeals) of de wettige omgeving (flessentrekkerij) slachtoffer zijn, wordt het profijt van de georganiseerde criminaliteit *niet* door de maatschappelijke vraag bepaald. Hier is dan ook niet zozeer de vraag aan de orde *of*, maar *hoe* illegaal aanbod en maatschappelijke vraag elkaar ontmoeten: hoe raken beide werelden elkaar?

Bij mensensmokkel zijn er raakvlakken in de herkomstlanden, buiten het zicht van de Nederlandse politie. Maar de contacten aldaar kunnen via de allochtone gemeenschappen in ons land, via mond-op-mond reclame uit Nederland, worden gelegd:

Een van origine Turkse groep smokkelt Turkse personen vermoedelijk vanuit Turkije, maar in elk geval vanuit Frankrijk, België en Nederland naar Engeland. Hoewel de organisatie in de kern zeer gesloten is (alles draait om de eind jaren zeventig naar Nederland gekomen pater familias van de Turkse familie) is in de Turkse gemeenschap in de stad X alom bekend dat de groep zich met smokkel bezig houdt. Dankzij de exploitatie van een pizzeria en een koffiehuis ontmoet de familie namelijk vele (potentiële) klanten. In Turkije wordt de naamsbekendheid vergroot door het verspreiden van visitekaartjes. Via telefonische mond-op-mond reclame wordt tot in Turkije bekend hoe illegaal met succes naar Engeland zijn gesmokkeld (casus 35).

De andere onderzochte gevallen van mensensmokkel zijn in dit opzicht in hoge mate vergelijkbaar met de bovenstaande casus.⁵⁸

In het geval van vrouwenhandel zijn er in Nederland altijd raakvlakken tussen het illegale aanbod en de maatschappelijke vraag. De vrouwen die onder dwang of onder valse voorwendselen naar Nederland zijn gebracht, worden tewerkgesteld in bordelen, privé-clubs of woningen. Deze vrouwen werken niet alleen in de grote, anonieme steden; zij werken ook in Hollandse provinciesteden of op het platteland. In de door ons bestudeerde gevallen is er meestal een directe relatie aanwezig tussen het 'nette' gezicht van het bordeel of de club en de vrouwenhandelpraktijken. Anders gezegd, de uitbaters van de bordelen zijn in de door ons onderzochte gevallen vaak volop betrokken bij de organisatie van de vrouwenhandel:

Zo is de hoofdverdachte in een vrouwenhandelzaak tevens de eigenaar en uitbater van een groot, plaatselijk bekend, bordeel waar de vrouwen tewerk worden gesteld (casus 4).

Hetzelfde geldt voor een andere verdachte die zelf een eigen club exploiteert en bovendien ongeveer twintig vrouwen in dertien andere seksclubs uitbaat. Hij werft, als een gewone ondernemer, klanten via advertenties in landelijke kranten, maar houdt achter de schermen via mishandeling en chantage absolute controle over zijn vrouwen (casus 14).

Het toezicht op bordelen en privé-clubs lijkt, in afwachting van de mogelijkheid van vergunningverlening bij de opheffing van het bordeelverbod, nog geen hoge priori-

58 Zo komen in casus 9 de contacten tussen de te smokkelen personen en de mensensmokkelaars eveneens tot stand door de mond-op-mond reclame van ex-gesmokkelden. De hoofdverdachte staat algemeen bekend als een man die zorgt voor goede reisdocumenten en die zijn afspraken altijd nakomt.

teit te hebben bij de lokale politie en de vreemdelingendiensten. Hierdoor worden onbedoeld vrijplaatsen gecreëerd waar ook onoorbare vormen van prostitutie kunnen plaatsvinden. Vrouwenhandel wordt op deze manier in stand gehouden (zie ook: Venicz en Vanwesenbeeck, 1998).

Tenslotte, de fraude. Ook voor de door ons bestudeerde fraudegevallen geldt dat deze zonder het bestaan van een vraag uit de wettige omgeving geen lang leven beschoren zouden zijn. De raakvlakken tussen het illegale aanbod en de vraag zijn zeer uiteenlopend van karakter. In de oliefraude is de wettige omgeving (tuinders; witte pomp) weliswaar afnemer van de olieproducten, maar de omstandigheden waaronder de transacties verliepen, behoefden weinig achterdocht te wekken. Een centrale schakel in de fraude zijn de BV's, waarvan handel in olieproducten ook een reguliere bedrijfsactiviteit is. De afnemers verkeerden in de veronderstelling dat zij met een normaal bedrijf zaken deden. De fraudeurs hadden zich er ook op toegelegd om deze schijn van bonafiditeit te wekken.

Bij andere fraudezaken komen vraag en aanbod minder gemakkelijk, minder 'onschuldig', samen. Kenmerkend voor de contacten is dat de afnemers uit de wettige omgeving eigenlijk wel weten dat er aan de bonafiditeit van het aanbod iets schort, maar niemand voelt zich geroepen de aanbieders op dit punt nader te 'screenen'. Bij een omvangrijke melkpoederfraude is aan het licht gekomen dat enkele zuivelbedrijven vaste afnemers waren, ook al hadden de omstandigheden bij de totstandkoming van de transacties te denken moeten geven: (te) scherpe prijs, lage kwaliteit, onbekende aanbieders, grillig aanbod (casus 29). Het zij nogmaals gezegd: zonder de afnemers van de melkpoeder zou de misdaad van het crimineel samenwerkingsverband (EU-fraude) niet gelooond hebben.

In enkele gevallen zijn de wettige afnemers zelfs volledig op de hoogte van de fraude:

Een nevenactiviteit van een al eerder genoemd samenwerkingsverband is het vervalsen van creditcards. Met behulp van een leesapparaat worden nummers van gestolen creditcards geïdentificeerd en worden nieuwe magneetstrips gemaakt. Winkeliers worden aangezocht om mee te werken aan het gebruik van de valse creditcards. Bij hen worden grote inkopen gedaan met de valse creditcards. De creditcardmaatschappijen betalen hier uiteindelijk de rekening voor: de schade bedraagt ongeveer drie en een half miljoen gulden. Uit het onderzoek is naar voren gekomen dat winkeliers die zich uit de samenwerking met de criminele organisatie wilden terugtrekken, onder druk werden gezet om toch door te gaan (casus 21).

De winkeliers zijn in het strafrechtelijk onderzoek niet als verdachten meegenomen. Naast de winkeliers is er nog een andere categorie instanties die gelegenheid hebben gegeven voor deze fraude, namelijk de creditcardmaatschappijen zelf. Deze maatschappijen lijken verliezen als gevolg van fraudes als deze voor lief te nemen, omdat het fraudebestendig maken meer kosten met zich meebrengt dan de geleden ver-

liezen als gevolg van fraude. Dit is een patroon dat wij al eerder in deze paragraaf signaleerden bij de 'plus' van de oliefraude.

Samenvattend kan worden geconcludeerd dat de steun van de wettige omgeving van vitaal belang kan zijn voor criminele samenwerkingsverbanden. Dit is het geval wanneer medewerking van de wettige omgeving bij de productie van illegale goederen noodzakelijk is; een andere reden is gelegen in de onmisbaarheid van deze omgeving voor de afzet en de consumptie van illegale producten. Zonder maatschappelijke vraag zou de misdaad niet lonen.

3.3.2 De faciliterende rol van de wettige omgeving

Meermalen is in deze rapportage al benadrukt dat het onderscheid tussen het illegale milieu en de wettige omgeving een analytisch onderscheid is. In de empirie vloeien deze werelden in elkaar over. De plegers van misdrijven staan met hun benen in beide werelden. Leden van criminele samenwerkingsverbanden opereren niet alleen in de illegaliteit, maar nemen als burgers gewoon deel aan het dagelijks leven. Zij wonen in huizen, rijden auto en zoeken vertier in de stad. Deze 'routine activiteiten' kunnen sterk vervlochten zijn met het plegen van misdrijven, in die zin dat misdrijfplegers bijvoorbeeld als pleegplaatsen de plekken kiezen die hen uit het dagelijks leven vertrouwd zijn (zie bijvoorbeeld ook: Kleemans, 1996). De wettige omgeving verschaft op deze wijze gelegenheid voor criminele activiteiten; omgekeerd, trekt ook de wettige omgeving bewust of onbewust voordeel uit illegale bedrijvigheid. Vanuit dit 'gelegenheidsperspectief' worden in deze paragraaf drie gebieden onder de loep genomen, waar de wettige omgeving de georganiseerde criminaliteit faciliteert, namelijk infrastructuur (ontmoetingsplekken, huisvesting en vervoer), juridische en financiële dienstverlening aan criminele samenwerkingsverbanden en het verschaffen van investeringsmogelijkheden van misdaadgeld in de legale economie.

Infrastructuur: ontmoetingsplekken en huisvesting

Leden van criminele samenwerkingsverbanden moeten gelegenheid hebben om elkaar persoonlijk te spreken, al was het maar om het af luisterrisico van telefoon-gesprekken te vermijden. De wettige omgeving verschaft vele mogelijkheden om in deze behoefte te voorzien. Wij zien dan ook dat de plaatsen waar mensen elkaar in het dagelijks leven ontmoeten, tevens fungeren als ontmoetingsplek voor criminele samenwerkingsverbanden:

Een grillrestaurant fungeert bijvoorbeeld als trefpunt tussen bordeelhouders en personen die vrouwen als koopwaar aanbieden (casus 10a); Turkse heroïnehandelaren treffen elkaar in enkele koffiehuisen (casus 23) en tussen de leden van een omvangrijk samenwerkingsverband dat in de drugshandel actief is, vinden dagelijks ontmoetingen plaats op vaste tijdstippen in vaste cafés (casus 25). Ook wegresterants

(casus 20), en anoniemere plekken, zoals parkeerterreinen, golfbanen (casus 6), carpoolplaatsen en parkeergarages (casus 37) doen dienst als ontmoetingsplaatsen.

Het gaat in de bovenstaande gevallen om het normale gebruik van openbare gelegenheden, waarvan de betrokken exploitanten wel voordeel maar niet noodzakelijkerwijs weet hebben. Dit laatste ligt anders bij het gebruik maken van gebouwen of huizen voor het afschermen van de illegale activiteiten, zoals de productie en de opslag van illegale goederen:

In enkele gevallen blijken woningverhuurbureaus (casus 22) en onroerend-goedexploitanten (casus 2) bereid te zijn om geregeld huizen te verhuren die bestemd zijn voor de opslag van drugs. In een ander geval worden door een corrupte medewerker van een woningbouwvereniging woningen toegewezen aan kennissen van iemand die in de drugshandel actief is (casus 18).⁵⁹

Een bijzondere vorm van het verlenen van huisvesting is het onderbrengen van XTC-laboratoria. Hiervoor worden de meest uiteenlopende ruimten gebruikt, zoals kelders van woningen, woonschepen en boerderijen (zie ook: Houben, 1996, p. 45).

De eigenaar of huurder zal, gelet op het bijzondere karakter van de activiteit (geuroverlast, sterke stijging elektriciteit- en waterverbruik), meestal op de hoogte zijn van de illegale productie. In een van onze gevallen blijken woningbezitters bereid hun leegstaand huis of hun vakantiewoning ter beschikking te stellen aan een aantal XTC-producenten (casus 37).

Huizen worden soms tot kastelen verbouwd om bescherming te bieden tegen indringers, onder wie criminelen die verhaal komen halen of opsporingsambtenaren. In enkele gevallen is ook de woonomgeving zodanig aangepast dat deze een grote mate van immuniteit tegen externe dreigingen biedt.

Een al jaren in drugs handelende verdachte krijgt na de opsplitsing van een groot woonwagenkamp een woning toegewezen in een buitenwijk. Hij zorgt ervoor dat er steeds meer familie en medewerkers in zijn buurt komen wonen. Andere buurtbewoners worden weggepest en via een goed contact bij de woningbouwvereniging worden hem welgevallige personen in de vrijgekomen woningen geplaatst. Op deze manier is een soort 'no go area' ontstaan waarin politieke observatie vrijwel onmogelijk is geworden (casus 28).

59 Ook in enkele beknopte casussen treffen wij voorbeelden aan van verwijtbare betrokkenheid van huisjesmelkers en makelaars bij het verhuren van panden voor criminele doeleinden (beknopte casus 23, 54, 55 en 56).

In dit geval is in de buitenwijk een tastbare demarcatielijn aanwezig tussen een criminele subcultuur en de rest van de wereld. Hoe effectief een dergelijk afgeschermd wereldje ook moge zijn, meer verontrustend zijn de situaties waarin het onderscheidend karakter van de illegale bedrijvigheid juist niet langer zichtbaar en voelbaar is:

De hoofdpersoon in een samenwerkingsverband dat zich bezig houdt met drugshandel laat een kantorencomplex bouwen, waarin hij enkele vrienden om zich heen verzamelt die de kans krijgen om met een startkapitaal van de hoofdpersoon een bedrijf te starten. Sommige bedrijven in het complex blijken 'dekmantelbedrijven' te zijn, maar tijdens het opsporingsonderzoek wordt duidelijk dat er ook enkele bedrijven in het complex zijn gevestigd met bonafide werknemers en winstgevende activiteiten (casus 30).

Een vergelijkbare vorm van vervlechting wordt gecreëerd door een drugshandelaar die zieltogende, bonafide bedrijven financiële injecties geeft. Hij weet de bedrijven op deze manier steeds meer aan zich te binden. Vervolgens worden deze bedrijven gedwongen om hand- en spandiensten te verlenen (opslagplaats drugs, transporten) en te bemiddelen over de aankoop van BMK (casus 26).

In deze beide gevallen wordt de infrastructuur van het bonafide bedrijf effectief gebruikt als een façade en aangewend voor criminele doeleinden. Het bonafide bedrijf wordt er zelf niet veel beter van, de façade brokkelt wellicht na verloop van tijd af. Een stap verder zijn de situaties van synergie tussen illegale en legale bedrijvigheid:

De al eerder genoemde Turkse groep, die zich met mensensmokkel bezig houdt, koopt een koffiehuis en een pizzeria, op papier voor lage bedragen. Naar alle waarschijnlijkheid is – gelet op de marktwaarde van de panden – een groter bedrag onder de tafel doorbetaald. De beide legale neringen zijn zeer winstgevend. Zij zijn ook uitermate gunstig voor de illegale bedrijvigheid (mensensmokkel naar Engeland): illegale, te smokkelen personen die vanuit Turkije in Nederland aankomen, worden in afwachting van de overtocht naar Engeland in deze bedrijven ondergebracht en tewerkgesteld om de kosten voor de overtocht te kunnen betalen (casus 35).

Infrastructuur: vervoer van personen en goederen

De bestaande infrastructuur voor het gewone personen- en goederenvervoer wordt (uiteeraard) ook door criminele samenwerkingsverbanden benut. Deze infrastructuur is van groot belang voor vormen van georganiseerde criminaliteit. Georganiseerde criminaliteit komt in de kern vaak neer op grensoverschrijdende smokkel in alle varianten (zie ook: Schmidt, 1996, p. 47). Er worden ofwel illegale goederen (drugs) getransporteerd en verhandeld, dan wel goederen of personen illegaal over de grenzen vervoerd, zoals bij mensensmokkel, vrouwenhandel en vormen van BTW- en EU-fraude. Bij dergelijke smokkelactiviteiten is het altijd noodzakelijk om personen

Wij constateerden dat de beschikbaarheid van transportmogelijkheden van groot logistiek belang is voor de modus operandi van vormen van georganiseerde criminaliteit. Diverse vormen van georganiseerde criminaliteit betreffen immers de smokkel van illegale goederen of personen. Nederland is wat betreft de bedrijvigheid in het transport over zee en over de weg één van de koplopers in West-Europa. Nederland is derhalve een faciliterende omgeving, niet alleen voor gewone ondernemers, maar ook voor het illegale personen- en goederenvervoer van criminele samenwerkingsverbanden. Zo kan de aanwezigheid van illegale drugshandel via de Nederlandse havens en luchthavens worden beschouwd als een neveneffect van deze sterke positie. Onlangs heeft de criminoloog Farrell in deze richting de relatief belangrijke positie van Nederland verklaard als doorvoerhaven van drugs. Volgens hem kan deze positie niet worden geweten aan het tolerante drugsbeleid, zoals vaak wordt gesuggereerd, maar aan de sterke handelspositie van Nederland (Farrell, 1998).

Juridische en financiële dienstverleners

In hoeverre spelen dienstverleners een faciliterende rol in de uitvoering of afscherming van de activiteiten van criminele samenwerkingsverbanden? De aandacht wordt in deze paragraaf gericht op twee typen dienstverleners die voor criminele samenwerkingsverbanden van belang kunnen zijn, namelijk juridische en financiële dienstverleners.

In het rapport 'Beroepsgroepen en fraude' van de onderzoeksgroep Fijnaut is reeds ingegaan op de faciliterende rol van enkele vrijeberoepsbeoefenaars (advocaten, notarissen, accountants) bij georganiseerde criminaliteit (PEO, Bijlage X, 1996). Leden van deze beroepsgroepen zijn altijd, onvermijdelijk betrokken bij georganiseerde criminaliteit. Bij het oprichten van rechtspersonen of het aankopen van onroerend goed door burgers of organisaties (dus ook criminele samenwerkingsverbanden) is de tussenkomst van de notaris immers noodzakelijk. In deze zin is een notaris betrokken bij georganiseerde criminaliteit, maar de vraag is of hij van de illegale bedoelingen van zijn klanten weet had of had moeten hebben. Is de dienstverlener verwijtbaar betrokken geweest: is hij onzorgvuldig⁶⁰ geweest of heeft hij zelfs bewust medewerking verleend?

In het zojuist genoemde rapport worden concrete voorbeelden genoemd van de verwijtbare betrokkenheid van notarissen en advocaten bij vormen van georganiseerde criminaliteit. Deze concrete voorbeelden worden onderscheiden in twee categorieën. In de eerste plaats zijn er gevallen waarin de juridische dienstverlener deskundige adviezen verstrekt, handelingen verricht of informatie doorspeelt die

60 Van verwijtbare betrokkenheid kan in tweeërlei opzicht sprake zijn. Ten eerste indien er een beroepsbeoefenaar in strafrechtelijke zin betrokken is bij strafbare gedragingen (verwijtbare betrokkenheid in enge zin). Ten tweede indien een beroepsbeoefenaar in de uitoefening van zijn beroep niet de nodige zorgvuldigheid in acht neemt ter voorkoming van het misbruik van zijn beroepsuitoefening voor criminele doeleinden (verwijtbare betrokkenheid in ruime zin). Zie ook: PEO, Bijlage X, 1996, p. 7.

relevant zijn voor criminele samenwerkingsverbanden bij de uitvoering van misdrijven. In de tweede plaats zijn er gevallen bekend waarin de dienstverlener fungeert als façade voor of afschermer van criminele activiteiten dan wel van belastende informatie.

Aan deze tweedeling en aan de in het rapport gepresenteerde feiten voegt ons bronnenmateriaal weinig nieuws toe. Opmerkelijk is wel dat wij op enkele vage verdenkingen na geen aanwijzingen tegenkomen in dossiers van notarissen die op enigerlei wijze verwijtbaar betrokken zijn bij illegale activiteiten. In verschillende door ons bestudeerde dossiers treffen wij echter wel advocaten aan die, afgaande op de in deze dossiers beschreven activiteiten, 'verwijtbaar betrokken' zijn bij activiteiten van criminele samenwerkingsverbanden. Bij wijze van illustratie twee concrete voorbeelden van beide categorieën:

Een voorbeeld van het leveren van deskundige adviezen is de advocaat die een verdachte van vrouwenhandel adviezen geeft bij het aanvragen van verblijfsvergunningen. Hij raadt de verdachte aan om voor zijn vrouwen andere beroepen te vermelden dan het beroep van prostituee om voor een verblijfsvergunning in aanmerking te komen. De advocaat is ook betrokken bij het regelen van schijnhuwelijken (één van de onderzochte casussen).⁶¹

In enkele gevallen werken advocaten actief mee aan het afschermen van de uit misdrijven verkregen opbrengsten:

Eén van de belangrijkste leden van een samenwerkingsverband dat zich bezig houdt met de productie en handel in XTC, heeft geregeld contact met zijn raadsman, op diens kantoor of telefonisch. Uit de afgeluisterde telefoongesprekken is naar voren gekomen dat de advocaat geregeld adviezen gaf over de wijze waarop het geld met behulp van BV's naar de Bahama's gesluisd kan worden, afgeschermd van de fiscus en opsporingsambtenaren (één van de onderzochte casussen).

Over de wijze waarop misdaadgeld met medewerking van de wettige omgeving, dus van banken en andere financiële instellingen, worden verplaatst en witgewassen is de laatste jaren al veel geschreven. Ook over de aard en effectiviteit van nieuwe regelgeving (de wet MOT en de WIF) is al veel bekend. Witwassen van misdaadgeld betekent dat de illegale oorsprong van het geld wordt verdoezeld en dat aan het geld een ogenschijnlijk legale verantwoording wordt gegeven (PEO, Bijlage X, 1996, pp. 134-135). Wanneer eenmaal een dergelijke verantwoording kan worden gegeven tegenover de fiscus of justitie, kan het geld vrij besteed worden in de legale economie. Lang niet alle criminele vermogens doorlopen het gehele witwastraject. Voor

61 In verband met de gevoeligheid van de betrokken zaken wordt niet expliciet verwezen naar de nummers van de onderzochte casussen.

het investeren van misdaadgeld in Marokko, Turkije of landen in het Caribische gebied volstaat eigenlijk al de fysieke verplaatsing. Het ontbreekt in deze landen aan een adequaat toezicht op het financieel verkeer. In het rapport Beroepsgroepen en fraude (PEO, Bijlage X, 1996) is geconstateerd dat criminele organisaties die in deze landen willen investeren, volstaan met dergelijke fysieke verplaatsingen. De meest eenvoudige manier is om het geld zelf over de grens mee te nemen.

Ook in onze casussen treffen we personen aan die het verdiende geld zelf cash naar veiliger oorden vervoeren.

Maar het kan ook anders. Soms wordt de medewerking gezocht van ondergrondse bankiers in het criminele milieu (zie paragraaf 3.2.2), maar vaker treffen wij in onze casussen aan dat misdaadgeld gewoon via normale Nederlandse banken naar elders wordt overgemaakt:

Een Turkse groep die in Nederland heroïne verhandelt, maakt bij een bank in een periode van ongeveer twee jaar bijna een miljoen gulden over naar Turkije. Het geld wordt in kleine porties net onder de MOT-grens (het zogenoemde smurfen) door ruim veertig verschillende personen gestort. Bij het onderzoek naar de identiteit van de storters blijkt dat er vaak gebruik is gemaakt van namen zonder dat de betrokkenen er iets van wisten (casus 36).

In enkele beknopte casussen troffen wij ook voorbeelden aan van stortingen via rep-offices naar buitenlandse bankrekeningen (beknopte casus 80 en 81).⁶²

Zoals uit dit voorbeeld naar voren komt, kunnen banken door valse namen en door 'smurfen' op het verkeerde been worden gezet. In een incidenteel geval is de medewerking van een bank verkregen door een personeelslid om te kopen (casus 2). In enkele gevallen treffen wij situaties aan waarin buitenlandse banken medewerking verlenen aan transacties, waarvan op zijn minst vermoed kan worden dat deze transacties 'verdacht' zijn:

A is de spil van een groep die al jaren cocaïne invoert uit Zuid-Amerika. In Zwitserland treedt een Nederlander P op als trustee voor een aantal bedrijven die door A samen met zijn mededaders C en D zijn opgericht. P opent in Zwitserland bankrekeningen, voert correspondentie met de banken en is als trustee gemachtigd om namens A, C en D bancaire handelingen te verrichten. Op rekeningen van A bij een Zwitserse bank worden door C en D grote bedragen gestort (meer dan een miljoen gulden per storting). De Zwitserse bank accepteert deze stortingen aanvankelijk niet, indien er geen verantwoording van de herkomst van de gelden wordt gegeven. P weet raad. Hij schrijft eenvoudigweg een brief aan de bank dat A bonafide is, veel geld heeft geërfd

62 Rep-offices zijn vooruitgeschoven posten van buitenlandse banken die hier geen officiële vestiging hebben; zij mogen zelf geen bancaire handelingen verrichten; zij verlenen service aan de klanten in Nederland. Zie uitgebreider: PEO, Bijlage X, 1996, pp. 139-146.

en deze gelden buiten het oog van de fiscus wil houden om in onroerend goed op de Antillen te gaan investeren. De bank accepteert de verklaring en verleent vanaf dat moment alle medewerking aan de bancaire transacties (casus 30).

Investeringsmogelijkheden in de legale economie

Zoals gesteld, dient witwassen er toe om geld te kunnen investeren in de legale economie. In het vaker genoemde rapport Beroepsgroepen en fraude is geconstateerd dat er tot dusverre geen duidelijk antwoord gegeven kan worden op de prangende vraag waar het misdaadgeld precies blijft. Wordt een deel van de misdaadgelden in de legale economie geïnvesteerd? In hoeverre faciliteert de wettige omgeving deze investeringen? In een latere publicatie op basis van de WODC-monitor georganiseerde criminaliteit zal uitvoeriger worden ingegaan op de criminele bestedingen. Wij volstaan hier met het refereren aan enkele belangrijke zaken uit ons onderzoeksmateriaal.

Turkse samenwerkingsverbanden blijken, zoals ook door de onderzoeksgroep Fijnaut is geconstateerd, betrekkelijk succesvol in het investeren van misdaadgeld in de legale economie. In Turkije kan vrij gemakkelijk worden geïnvesteerd in onroerend goed, zoals winkels, hotels en woonhuizen. De Turkse groep bijvoorbeeld, die zich bezig hield met mensensmokkel, bleek in staat te zijn steeds meer wit verdiende inkomsten te verkrijgen (casus 35).

De in omvang en rendement meest succesvolle groep in investeringen is een Engelse groep, die in verschillende soorten drugs handelt. Op de vlucht voor de Engelse politie strijkt de groep in Nederland neer. Uit het opsporingsonderzoek is naar voren gekomen dat deze groep vele investeringen in Turkije en Engeland heeft verricht in de legale economie: de groep bezit woonhuizen in Engeland met een huuropbrengst van circa twee miljoen gulden per jaar, sponsort een voetbalclub (een miljoen gulden) en exploiteert enkele benzinestations in Turkije.

Investerings in ons land worden, blijkens de door ons bestudeerde zaken, in hoofdzaak verricht door autochtone groepen. Voorzover het casusmateriaal licht werpt op de investeringen van deze groepen, investeren zij bijvoorbeeld in discotheken (casus 5) of in bordelen en de sekshandel (casus 38). Enkele autochtone groepen investeren hun geld echter ook in het buitenland. In twee gevallen eindigen deze investeringen in Rusland (casus 38) en in Kroatië (casus 28), in een fiasco. In één geval lukt het een crimineel samenwerkingsverband om de door cocaïnehandel verkregen opbrengsten via Zwitserse banken door te sluizen naar Curaçao, waar belangrijke investeringen worden gedaan in grond en onroerend goed. Bovendien vloeit een deel van de gelden terug naar Nederland naar enkele bedrijven die direct of indirect door verdachten worden geleid (casus 30).

3.4 Recapitulatie

Georganiseerde criminaliteit functioneert niet in een vacuüm. In dit hoofdstuk is aan de hand van vele voorbeelden geïllustreerd hoe de sociale en maatschappelijke omgeving steun en verankering biedt aan vormen van georganiseerde criminaliteit. De relatie met de omgeving kan drie vormen aannemen. Er kan sprake zijn van parasitaire relaties, symbiose of van vergroeiing. Slechts in enkele van de door ons bestudeerde zaken is louter sprake van parasitisme: een crimineel samenwerkingsverband brengt alleen maar schade toe en berokkent alleen maar nadeel aan anderen. In alle andere gevallen zijn er behalve slachtoffers ook personen of organisaties die voordeel trekken uit georganiseerde criminaliteit. Van een sterke vergroeiing van de georganiseerde criminaliteit en de legale sectoren van de samenleving (economie, politiek) zijn geen aanwijzingen gevonden. De relaties tussen georganiseerde criminaliteit en de wettige omgeving bewegen zich ergens tussen de beide uitersten van het continuüm: parasitisme en vergroeiing. In dit hoofdstuk wordt een onderscheid gemaakt tussen de gewone, wettige omgeving en het criminele milieu. Beide typen sociale omgeving oefenen elk op eigen wijze invloed uit op georganiseerde criminaliteit.

De relaties binnen het criminele milieu lijken, afgaande op de berichtgeving in de media, vaak in het teken te staan van onderlinge naijver, bedrog en geweld. Zonder dit aspect te willen bagatelliseren, belichten wij in dit hoofdstuk een doorgaans minder zichtbaar facet van de onderlinge verhoudingen, namelijk samenwerking en onderlinge dienstverlening tussen criminele samenwerkingsverbanden. Uit het door ons bestudeerde casusmateriaal blijkt dat criminele samenwerkingsverbanden eerder de voordelen benutten van elkaars aanwezigheid op een misdaadveld dan dat zij elkaar in een concurrentieslag proberen te vernietigen. Overigens moet hiervan niet een te grote voorstelling worden gemaakt. Men is, voorzover men al van elkaars bestaan op de hoogte is, geneigd alleen samen te werken als dat evidente voordelen biedt. Een voorbeeld hiervan is het ontstaan van ruilhandel tussen groothandelaren in drugs. Daarnaast zijn er personen die zich gespecialiseerd hebben in het helpen en ondersteunen van anderen in de uitvoering van misdrijven. Deze facilitators leveren deskundige adviezen of diensten, bijvoorbeeld bij het vervalsen van documenten en het wisselen en overboeken van misdaadgeld. Zij leveren hun diensten vaak aan meerdere criminele samenwerkingsverbanden.

Vervolgens is in dit hoofdstuk de aandacht gericht op het bestaan van symbiotische relaties tussen criminele samenwerkingsverbanden en de wettige omgeving. Voor veel vormen van georganiseerde criminaliteit is de aanwezigheid en de steun van de wettige omgeving een levensvoorwaarde. Dit is het meest duidelijk in de gevallen waarin de steun van de wettige omgeving noodzakelijk is om het illegale product te maken (bijvoorbeeld: grondstoffen voor XTC) of te vervoeren. Maar er zijn veel meer situaties waarin de georganiseerde criminaliteit afhankelijk is van de wettige omgeving. Deze omgeving bepaalt – of het nu vrouwenhandel of EU-fraude betreft –

de vraagzijde van de illegale markt. Zonder deze wettige vraag zou het illegaal aanbod opdrogen.

Behalve het verschaffen van levensvoorwaarden verschaft de wettige omgeving bewust of onbewust ook de gelegenheid om misdrijven te plegen. Goede infrastructurale voorzieningen op het gebied van huisvesting en vervoer worden ook voor georganiseerde criminaliteit benut. Het vervoer van personen bij mensensmokkel bijvoorbeeld vindt in de regel plaats met behulp van gewone lijnvluchten. Sommige criminele samenwerkingsverbanden maken niet alleen 'gewoon' gebruik van deze voorzieningen, maar benutten deze ook als dekmantel voor illegale bedrijvigheid of als bescherming tegen overheidsoptreden.

Nog een stap verder gaan de situaties waarbij er sprake is van synergie tussen illegale en legale bedrijvigheid. Ook daarvan treffen wij in het onderzoeksmateriaal voorbeelden aan. Vrijeberoepsbeoefenaars zijn in zekere zin onvermijdelijk betrokken bij georganiseerde criminaliteit. Voorbeelden van verwijtbare betrokkenheid van notarissen treffen wij in ons casusmateriaal niet aan. Afgaande op de in de dossiers beschreven activiteiten treffen wij wel enkele verwijtbaar betrokken advocaten aan evenals advocaten die actief meewerken aan het afschermen van de uit misdrijven verkregen opbrengsten.

Uit het onderzoek blijkt dat de betrokkenheid van financiële dienstverleners niet altijd noodzakelijk is: voor het investeren van misdaadgeld in sommige landen volstaat fysieke verplaatsing. In de onderzochte gevallen brengen daders soms zelf het geld cash over de grenzen. Soms maakt men gebruik van ondergrondse bankiers, maar vaker treffen wij aan dat misdaadgeld via normale banken naar elders wordt overgemaakt, veelal in combinatie met het gebruik van valse namen en het zogenoemde smurfen. Ook verlenen enkele buitenlandse banken hun medewerking aan transacties, waarvan op zijn minst vermoed kon worden dat deze verdacht waren. De vraag waar het misdaadgeld precies blijft, kunnen wij op basis van ons onderzoeksmateriaal niet beantwoorden. Wel constateren wij dat Turkse samenwerkingsverbanden betrekkelijk succesvol zijn in het investeren van misdaadgeld in de legale economie. Ook zien wij dat investeringen in Nederland hoofdzakelijk worden verricht door autochtone samenwerkingsverbanden.

De omgeving als risicofactor

4.1 Inleiding

De omgeving is voor criminele samenwerkingsverbanden niet alleen een bondgenoot maar ook een risicofactor. Bij dit risico zijn we veelal geneigd om in de eerste plaats te denken aan het gevaar van opsporing en vervolging. Het is echter de vraag of de opsporende overheid in de ogen van daders wel als belangrijkste 'vijand' moet worden beschouwd. Het strafrecht kent immers geen doodstraf; het criminele milieu wel. Daarom blijken daders soms banger te zijn voor de geweldsdreiging van het criminele milieu dan voor de opsporende overheid:

Een transporteur die zijn diensten verleende aan een Nederlandse drugshandelaar, verzucht blij te zijn in de gevangenis te zitten: 'dan hoef ik niet meer achterom te kijken'. Niet omdat hij dan is verlost van een opsporende overheid, maar omdat hij dan tijdelijk niets meer heeft te vrezen van het criminele milieu (casus 24).

In dit hoofdstuk richt de aandacht zich op de risico's waarmee criminele samenwerkingsverbanden vanuit hun omgeving worden geconfronteerd en de manier waarop zij met deze risico's omgaan. Hierbij wordt – evenals in hoofdstuk 3 – een *analytisch* onderscheid gemaakt tussen het criminele milieu (paragraaf 4.2) en de wettige omgeving (paragraaf 4.3). Dit onderscheid laat natuurlijk onverlet dat bij de risico's van het criminele milieu op de achtergrond de opsporende overheid ook een rol speelt, terwijl de risico's van de wettige omgeving (waaronder de overheid) voor een deel samenhangen met het criminele milieu. In de desbetreffende paragrafen zal dit nader worden toegelicht. Het hoofdstuk wordt afgesloten met een recapitulatie (paragraaf 4.4).

4.2 Het criminele milieu als risicofactor

Welke problemen schept het criminele milieu voor daders die zich bezig houden met vormen van georganiseerde criminaliteit en hoe reageren zij op deze problemen? Bij het antwoord op deze vraag wordt door verschillende auteurs vooral gedacht aan verschijnselen als geweld en intimidatie. Deze worden onlosmakelijk verbonden geacht met georganiseerde criminaliteit.⁶³ Andere onderzoekers bestrijden dit. Zo maakt Van Duyne (1990; 1995) liever de vergelijking met 'gewone' onder-

63 Zie voor een overzicht: Amir (1995).

nemers. Geweld verstoort in zijn ogen de handel en trekt onnodig de aandacht van opsporingsinstanties. Deze gedachte vatte hij tegenover de PEO als volgt samen: 'Het is in hoge mate een eigen keus. Geweld is geen natuurverschijnsel, het is een keus en vaak een irrationele keus' (PEO, Eindrapport, 1996, p. 27).

Vanuit het perspectief van de ondernemer lijkt geweld inderdaad een vrij irrationele reactie op problemen. Dit neemt niet weg dat wij dreiging met geweld of feitelijk geweldsgebruik in het merendeel van de door ons onderzochte zaken aantreffen.⁶⁴ Anderzijds heeft Van Duynе gelijk wanneer hij stelt dat geweld geen natuurverschijnsel is. Ook wij treffen samenwerkingsverbanden aan die gewelddoos te werk gaan. Tevens zien we dat daders verschillende andere oplossingen voor problemen weten te vinden dan de meest extreme reacties zoals feitelijk geweldsgebruik en liquidatie.

In deze paragraaf wordt nader ingegaan op de problemen die het criminele milieu schept voor daders die betrokken zijn bij vormen van georganiseerde criminaliteit en de manier waarop zij met deze problemen omgaan. In paragraaf 4.2.1 komen eerst de vrijwel 'onvermijdelijke' en alledaagse risico's en onzekerheden aan bod. Daarna wordt in paragraaf 4.2.2 aandacht besteed aan de problemen, die meer opzettelijk door andere daders worden veroorzaakt. Tenslotte wordt in de afsluitende paragraaf 4.2.3 nader ingegaan op de meest extreme reactie op onderlinge problemen: de liquidatie.

4.2.1 *Alledaagse risico's en onzekerheden*

Waar gewerkt wordt, worden fouten gemaakt; en waar mensen samenwerken kan miscommunicatie problemen veroorzaken. Dit geldt ook voor daders die betrokken zijn bij vormen van georganiseerde criminaliteit. De vereiste geheimhouding lijkt voor deze daders echter extra problemen te creëren. Het is immers riskant om een boekhouding bij te houden, om afspraken schriftelijk vast te leggen of om openlijk met elkaar te communiceren over de uitvoering van illegale activiteiten.

Zoals de onderstaande casus treffend illustreert, gaat er in de dagelijkse praktijk van de georganiseerde criminaliteit geregeld iets mis:

Bij de drugstransporten van het onderzochte samenwerkingsverband ontstaan er regelmatig problemen. Zo komt bij één transport het (niet zeewaardige) moederschip met hasj bij de afgesproken overlaadplaats aan, terwijl er nog geen afhaalboot is geregeld. Aangezien het moederschip bevoorraad moet worden, stuurt men twee

64 Later in dit hoofdstuk zal dit worden verklaard uit het feit dat de aard van de uitgevoerde activiteiten afwijkt van die van de activiteiten van 'gewone' ondernemers. Het gaat immers om illegale activiteiten waarbij er grote belangen op het spel staan in een grotendeels ongereguleerde wereld. In een dergelijke ongereguleerde wereld is 'eerlijk zaken doen' niet altijd even gemakkelijk en ook niet altijd even lonend als in de wereld van 'gewone' ondernemers.

mededaders naar het schip. Door het slechte weer kunnen zij het schip tot twee keer toe niet bereiken. Uit zuinigheid wordt een afhaalboot van zeer matige kwaliteit aangeschaft. Dit heeft tot gevolg dat de afhaalboot al snel met pech een haven moet binnenlopen. De papieren blijken niet in orde te zijn en de boot wordt doorzocht door opsporingsambtenaren. Ondertussen heeft een afloskapitein het moederschip overgenomen. De scheepspapieren, die nodig zijn om het moederschip de haven binnen te varen, zijn echter niet meer aan boord en de brandstof is zo goed als op. Daarom besluit men het schip maar tot zinken te brengen.

De hasjinvoer mislukt uiteindelijk jammerlijk. Vlak voordat men vanaf de afhaalboot de hasj aan land hoopt te kunnen brengen, breekt er paniek uit door verkenningsvluchten boven het schip. De illegale lading wordt overboord gezet.

Ook bij de andere transporten zien we verschillende problemen ontstaan: aangeschafte afhaalboten blijken bij nader inzien ongeschikt voor hun taak; schepen raken door technische mankementen in moeilijkheden; 'controleurs' moeten plotseling wegens familieomstandigheden naar huis; er ontstaan problemen met het afzinken van illegale lading op de zeebodem; en er ontstaat op verschillende momenten onrust of paniek vanwege vermeende politieaandacht (casus 25).

Nu is de bovenstaande casus misschien wat uitzonderlijk wat betreft het aantal problemen dat zich voordoet. Het soort problemen is echter illustratief voor wat er allemaal mis kan gaan bij een drugstransport. Dergelijke problemen zien we ook bij het meesmokkelen van partijen verdovende middelen met reguliere transporten, zoals blijkt uit casus 11:

Bij de ontvangst van de partijen cocaïne is er regelmatig sprake van misverstanden door fouten in de communicatie, door spraakverwarring of doordat er bijvoorbeeld een andere koerier wordt gestuurd dan is afgesproken. Ook externe omstandigheden spelen hierbij een rol. Schepen lopen later de haven binnen dan verwacht of zijn alweer vertrokken op het moment dat de afhalers ergens in een Europese haven zijn gearriveerd. Niet altijd is precies duidelijk waar de cocaïne is verborgen. Niet altijd lukt het om de smokkelwaar van boord te krijgen. En in sommige gevallen durven afhalers het haventerrein niet op, omdat zij teveel controle-activiteiten menen waar te nemen.

Daarnaast spelen onvoorspelbaarheden van de kant van afnemers een rol. Afgesproken deals gaan soms op het laatste moment niet door vanwege ontevredenheid over de afleveringsplaats, de prijs of de kwaliteit van de verdovende middelen. Ook weigert men bij onvoldoende kwaliteit om (volledig) te betalen, hetgeen grote spanningen kan veroorzaken in de rest van de keten. Zo weigert op een gegeven moment afnemer T om 1,5 miljoen dollar te betalen aan A, omdat hij ontevreden is over de kwaliteit van een deel van de cocaïne. A komt daardoor onder grote druk te staan van zijn Colombiaanse leveranciers, die Joegoslaven opdracht geven om D te gijzelen teneinde A tot betaling te dwingen (casus 11).

Alledaagse risico's en onzekerheden vormen om twee redenen een probleem voor criminele samenwerkingsverbanden. In de eerste plaats is het voor daders moeilijk om moedwil, misverstand en onvermogen van elkaar te onderscheiden. Verdwijnt bijvoorbeeld in casus 11 een onder een schip verstoppt pakket cocaïne, omdat het desbetreffende luik niet goed is bevestigd of is er in dat geval sprake van een inbeslagname of van bedrog door de zenders of afhalers van het pakket? Het antwoord op dergelijke vragen is vaak niet te geven.

In de tweede plaats geldt dat wederzijds wantrouwen moeilijker is te beteugelen dan bij legale activiteiten het geval is. Bij onenigheid over ontstane problemen is het niet alleen lastig om de precieze oorzaak van de problemen te achterhalen, maar is het ook onmogelijk om een beroep te doen op arbitrage of rechtspraak. Hierdoor kan sluimerend wantrouwen gemakkelijk de vrije loop krijgen, vooral in zaken waar grote financiële belangen op het spel staan.

Daardoor dreigt het gevaar van escalatie, zoals de gijzeling in de bovengenoemde casus 11 illustreert. Ook kan escalatie optreden door overheidscontroles of inbeslagnemingen:

In de haven van Antwerpen wordt door opsporingsambtenaren meer dan veertig kilo cocaïne in beslag genomen. Om geen argwaan te wekken wordt de illegale lading vervangen door zout. De eerste twee afhalers van de illegale lading durven niet bij het schip te komen, omdat het schip op dat moment wordt gelost. Daarna gaat koerier Z aan boord. Ook hij wordt echter bang. Hij verlaat zonder de lading het schip en wordt vervolgens door opsporingsambtenaren gecontroleerd. Omdat Z niets meer van zich laat horen, verdenken zijn mededaders hem ervan de zaak bedrogen te hebben. Z wordt daarom bij zijn huis opgewacht en in gijzeling genomen. De vriendin van Z licht de politie in, die de betrokkenen aanhoudt (casus 11).

Samengevat dreigt dus het gevaar van escalatie doordat moedwil, misverstand en onvermogen voor daders moeilijk van elkaar zijn te onderscheiden en doordat er grote financiële belangen op het spel staan in een grotendeels ongereguleerde wereld.

Een goed voorbeeld hiervan vormt ook de productie van synthetische drugs. Door het innovatieve karakter van de productie gaat er geregeld iets mis, waardoor afspraken niet kunnen worden nagekomen. Ook zijn de geproduceerde pillen en poeders van wisselende kwaliteit. Door het illegale karakter van het product is het echter moeilijk om overeenstemming te bereiken over de geleverde kwaliteit. In de onderzochte synthetische drugszaken zien we dan ook herhaaldelijk onenigheid over de kwaliteit van geleverde producten, die soms uitmondt in ernstige bedreigingen. De ongereguleerde wereld waarbinnen men opereert, vormt ook een vruchtbare voedingsbodem voor bedrog:

Naast amfetamine produceert men ook een stof die bij een indicatieve test lijkt op amfetamine, maar die feitelijk geen amfetamine is. Deze 'nepamfetamine' levert ook

geld op en wordt daarom gewoon als amfetamine verkocht – via tussenpersonen – aan groepen in het buitenland. Wanneer er klachten komen over de kwaliteit van de nepamfetamine, worden de klagers van het kastje naar de muur gestuurd: iedere schakel in de productie- en distributieketen wijst weer naar de voorgaande schakel en uiteindelijk blijkt het moeilijk te bewijzen wie nu verantwoordelijk is voor het bedrog (casus 3).

Hoewel we in de onderzochte zaken ernstige vormen van (dreiging met) geweld tegenkomen, weten daders ook andere oplossingen te vinden voor problemen. Zo wordt in veel gevallen 'het probleem' gewoon neergelegd bij iemand die verantwoordelijk wordt geacht voor de ontstane situatie. Deze persoon moet vervolgens zelf maar zien hoe hij de geleden schade vergoedt. Ook zien we dat problemen onder elkaar worden uitgepraat, soms met gebruikmaking van breedgeschouderde intermediairs die de gesprekken met hun fysieke omvang kracht bijzetten (bijvoorbeeld: casus 27). Een andere oplossing is dat mensen een tweede kans krijgen of dat zij hun schulden kunnen aflossen door middel van het uitvoeren van illegale activiteiten (bijvoorbeeld: casus 32). Tenslotte zien we ook dat bepaalde conflicten gewoon uit de weg worden gegaan: men verbreekt simpelweg de samenwerking en ieder gaat zijns weegs (bijvoorbeeld: casus 3).

Naast het oplossen van problemen zijn er verschillende manieren waarop daders proberen om problemen te voorkomen. Zo zien we het gebruik van proefmonsters om latere onenigheid over de kwaliteit van de geleverde drugs te voorkomen en het (deels) van tevoren betalen van te leveren producten of diensten om het vertrouwen in het nakomen van afspraken te vergroten. Daarnaast blijken daders een verhoogd opsporingsrisico kennelijk voor lief te nemen om dagelijkse problemen het hoofd te bieden. Zo is het bijhouden van een boekhouding weliswaar riskant, maar tevens geldt dat het menselijk geheugen zeer beperkt is. Daarom zien we dat daders ondanks het opsporingsrisico meer dan incidenteel gebruik maken van het vastleggen van gegevens in agenda's, organizers, et cetera. In sommige gevallen maakt de stand van de informatietechnologie het mogelijk om het opsporingsrisico enigszins te verkleinen.⁶⁵ Ook volstaan meer eenvoudige methoden zoals het gebruik van codering en geheimschrift en het verstoppertje van de administratie bij familie (met name moeders) en kennissen. Tevens zien we dat daders ondanks het opsporingsrisico zich vaak toch genoodzaakt zien om met elkaar te communiceren per telefoon of per fax, in veel gevallen met gebruikmaking van een meer of minder professionele codetaal (zie paragraaf 4.3.2).

⁶⁵ Een voorbeeld is het gebruik van externe opslagmedia zoals diskettes of PCMCIA-kaarten. Deze PCMCIA-kaarten hebben een geheugen van 5 megabyte en zijn zo klein als een creditcard, waardoor daders ze eenvoudig bij zich kunnen dragen of kunnen verstoppertje.

4.2.2 Opzettelijk veroorzaakte problemen

Naast de vrijwel 'onvermijdelijke' en alledaagse risico's en onzekerheden kunnen samenwerkingsverbanden ook last hebben van problemen, die meer opzettelijk door andere daders worden veroorzaakt. Veel van de conflicten in de door ons bestudeerde zaken zijn namelijk terug te voeren op *diefstal, bedrog of uit de hand gelopen betalingsproblemen*. Dit geldt zowel voor drugszaken als voor verschillende vrouwenhandel- en fraudezaken. Daarnaast is er het risico dat *mededaders* belastende verklaringen over elkaar afleggen of dat zij – buiten het samenwerkingsverband om – voor zichzelf beginnen. Tenslotte is er de dreiging van *concurrenten*. Dit laatste risico is al in hoofdstuk 3 behandeld.

Diefstal en bedrog

De zeer hoge geldwaarde van bepaalde illegale goederen en het ongereguleerde karakter van de wereld waarbinnen de illegale transacties plaatsvinden, vormen een vruchtbare voedingsbodem voor diefstal en bedrog. Het is dan ook geen wonder dat we vooral in de drugshandel zeer veel conflicten zien die op deze verlokkingen zijn terug te voeren. Bij diefstal en bedrog (rippen) kan het eenvoudigweg gaan om de diefstal van een partij goederen (veelal: verdovende middelen), maar ook om andere vormen van diefstal en bedrog: het voorwenden een deal te willen sluiten maar er vervolgens met de goederen vandoor gaan zonder te betalen (soms met gebruikmaking van intimidatie of geweld); het betalen met vals geld; het niet nakomen van betalingsverplichtingen; het slechts gedeeltelijk betalen vanwege een voorgewend gebrek aan kwaliteit; of het bewust leveren van nepwaar of van goederen van een mindere kwaliteit.

Mededaders die belastende verklaringen afleggen

Door hun directe betrokkenheid bij illegale activiteiten vormen mededaders een interessante informatiebron voor opsporingsinstanties. Des te meer mededaders dus van elkaar weten, des te groter is het risico dat zij voor elkaar vormen. Praten met opsporingsinstanties kan echter ernstige gevolgen hebben. Zo treffen wij in ons onderzoeksmateriaal verschillende voorbeelden aan van daders die bang zijn om belastende verklaringen af te leggen over mededaders of die na het afleggen van een belastende verklaring ernstig worden geïntimideerd:

F legt tijdens een politieverhoor een belastende verklaring af tegen E. F wordt daarop enkele uren gegijzeld en langs het hoofd geschoten: hij dient zijn verklaring in te trekken en honderdduizend gulden af te dragen (casus 29).

Mededaders die voor zichzelf beginnen

Mededaders kunnen ook – buiten het samenwerkingsverband om – voor zichzelf beginnen. Voor deze optie is in principe ruimte, wanneer er sprake is van wisselende en relatief 'open' samenwerkingsverbanden (zie hoofdstuk 2). Daar staat echter

tegenover dat we ook samenwerkingsverbanden aantreffen, waarbij leiders niet tolereren dat mededaders achter hun rug om met een eigen handeltje beginnen. In paragraaf 3.2 hebben we al gezien dat dit kan leiden tot extreme reacties zoals gewelddadige afrekeningen. Ook in paragraaf 4.2.3 wordt een liquidatie beschreven, die is veroorzaakt door het feit dat de leider van een crimineel samenwerkingsverband niet tolereerde dat een mededader achter zijn rug om een eigen handeltje begon.

Het criminele milieu levert dus verschillende risico's op voor daders die betrokken zijn bij vormen van georganiseerde criminaliteit. Tegenover deze risico's staan echter verschillende 'bindingsmechanismen', die samenwerkingsverbanden bij elkaar houden. Daarnaast treffen daders ook bepaalde voorzorgsmaatregelen om de genoemde risico's het hoofd te bieden. Deze bindingsmechanismen en voorzorgsmaatregelen worden hieronder nader toegelicht.

Drie bindingsmechanismen

De drie bindingsmechanismen die wij hier onderscheiden, hebben achtereenvolgens betrekking op sociale relaties, economisch voordeel en (dreiging met) geweld. Deze bindingsmechanismen worden geïllustreerd door de onderstaande casus:

A bindt mensen aan zich door vriendschap, goede zorgen en door royaal te zijn. Hij helpt mededaders met het opzetten van bedrijfjes en organiseert regelmatig 'uitjes' die volledig door hem worden betaald. Zo organiseert hij feestweekends in dure hotels (met vrij beschikbare prostituees), aparte weekends voor de vrouwen in een vakantiepark en vakanties in zijn eigen huis op de Antillen. Hij wordt gekarakteriseerd als een 'gezelligheidsdier' en mededaders krijgen vaak een extraatje. Als de zaken echter niet naar wens gaan, dan dreigt hij met de als gewelddadig bekend staande E. E heeft A vroeger beschermd toen zij samen in de gevangenis zaten en wordt nu door hem onderhouden met geld, woonruimte en een baantje als bewaker (casus 30).

Het eerste bindingsmechanisme (sociale relaties) houdt in dat daders elkaar vaak al langer kennen en weten dat zij elkaar in de toekomst nog vaker kunnen tegenkomen. Op het belang van sociale relaties werd in hoofdstuk 2 reeds uitvoerig ingegaan. Het tweede bindingsmechanisme (economisch voordeel) heeft betrekking op het feit dat de illegale activiteiten profijtelijk zijn voor alle betrokkenen. Bij dit profijt kan men niet alleen denken aan de financiële opbrengsten, maar bijvoorbeeld ook aan auto's of huizen 'van de zaak' of aan volledig verzorgde feesten en uitjes. Verder geldt dat er bij de aanhouding van mededaders in verschillende zaken wordt gezorgd voor partners of familieleden en voor juridische bijstand.⁶⁶

⁶⁶ Dit laatste is overigens niet alleen een vorm van liefdadigheid. Zo blijkt uit één van de onderzochte casussen dat mededaders van de hoofdverdachte bij aanhouding kunnen rekenen op juridische

Het derde bindingsmechanisme betreft geweld en intimidatie. Feitelijk geweldsgebruik is niet de enige mogelijkheid om mensen in het gareel te houden. Dikwijls zorgen dreiging met geweld en een gewelddadige reputatie al voor afdoende dreiging. Ook zien we dat verschillende daders in hun nabije sociale omgeving beschikken over personen die kunnen zorgen voor een effectieve geweldsdreiging (bijvoorbeeld: casus 24, 30 en 38).

Uit de door ons onderzochte zaken blijkt overigens dat intimidatie en geweld niet alleen voorkomen in de wereld van de verdovende middelen. Sporen van (de dreiging met) geweld vinden we ook in verschillende vrouwenhandelzaken en fraudezaken; deze zijn in de geanalyseerde mensensmokkelzaken nagenoeg afwezig. Op de relatie tussen vrouwenhandel en (de dreiging met) geweld zal in paragraaf 4.3 nader worden ingegaan. Wat de fraudezaken betreft kan worden geconcludeerd dat de fraudeurs in de onderzochte casussen niet alleen maar gebruik maken van charisma, een vlotte babbel en slimme trucs:

Fraudeur E had B een lening verstrekt ter aflossing van een schuld. Omdat E ziet dat B met andere zaken (BTW-fraude, drugs, goudsmokkel) veel verdient maar niets terugbetaalt, wordt B door E ontvoerd en met geweld gedwongen tot terugbetaling. Ook tegenover andere mededaders maakt E gebruik van geweld en intimidatie. E wordt echter ook zelf slachtoffer van ernstige vormen van intimidatie, wanneer hij zijn samenwerkingspartners uit het Oostblok bedriegt door ladingen melkpoeder achterover te drukken (casus 29).

Andere, minder ernstige voorbeelden van intimidatie of geweld treffen we aan in gevallen van creditcardfraude (casus 21), oliefraude (casus 39), beleggingsfraude (beknopte casus 16) en merkvervalsing (casus 26 en 40). De vraag in hoeverre (de dreiging met) geweld meer of minder vaak voorkomt bij fraude dan bij de handel in verdovende middelen, valt niet te beantwoorden. Duidelijk is wel dat de mate waarin fraudezaken gepaard kunnen gaan met intimidatie of geweld niet moet worden onderschat.

Voorzorgsmaatregelen

In de onderzochte zaken zien we dat daders volop rekening houden met de risico's van diefstal of bedrog en met de soms ernstige repercussies van conflicten. Zo zien we dat daders veelvuldig in het bezit zijn van wapens. Ook beveiligen zij op diverse manieren hun panden, bijvoorbeeld door middel van kogelvrij glas, gepantserde deuren, muren, schuttingen, rolluiken en videoapparatuur. Daarnaast laten verschil-

bijstand. Daardoor blijkt de hoofdverdachte ook te kunnen beschikken over alle verklaringen van zijn medeverdachten die voor de rechter komen. Bekend is dat hij de beschikking had over grote delen van de desbetreffende dossiers toen hij nog vrij rondliep in het buitenland.

lende daders zich omringen door bodyguards, stellen zij bewakers aan, verblijven zij op geheime en wisselende adressen (al dan niet in het buitenland) en maken zij in een enkel geval gebruik van een vermommen of van een dubbelganger of katvanger. Ook persoonlijke ontmoetingen in 'eigen' veilig gewaande omgevingen (sportscholen, bordelen, cafés, et cetera) worden als beveiligingsmethode gebruikt. Daarnaast zien we nog twee andere soorten voorzorgsmaatregelen. In de eerste plaats zijn er daders die geen zaken doen met onbekenden of die gebruik maken van een soort 'introductiesysteem'. In de tweede plaats blijken niet alle daders binnen een samenwerkingsverband over alle aanwezige informatie te beschikken. Enerzijds kan dit een logisch gevolg zijn van de structuur van een samenwerkingsverband.⁶⁷ Anderzijds kan de informatievoorziening ook bewust worden beperkt door mededaders slechts te laten beschikken over die informatie die hoogstnoodzakelijk is voor de uitvoering van deelprocessen ('need to know'), zoals casus 28 illustreert:

Het criminele samenwerkingsverband houdt zich onder meer bezig met de import van hasj uit Marokko. Deze hasj wordt in campers Nederland binnengesmokkeld. Koeriers rijden de campers naar een camping in Marokko, bij voorkeur in gezelschap van vrouw en kinderen om verdenkingen te voorkomen. Daar krijgen zij verdere instructies over het laden van de drugs en de terugreis. De instructies worden gegeven door een lid van het criminele samenwerkingsverband dat contact onderhoudt met de leveranciers. Voorkomen wordt dat de chauffeurs direct contact hebben met de leveranciers. Hun taak, evenals de daarvoor noodzakelijke informatie, blijft enkel en alleen beperkt tot het vervoer van de drugs (casus 28).

Een dergelijke beperking in de informatievoorziening zien we ook bij andere criminele samenwerkingsverbanden (bijvoorbeeld: casus 7, 11, 24 en 40). Met enkele 'linking pins' die toezien op deelprocessen kan zo het aantal personen dat over cruciale informatie beschikt verregaand worden beperkt. Daardoor kan de kern van het samenwerkingsverband goed worden afgeschermd.

4.2.3 Liquidaties

Een liquidatie vormt de ultieme reactie op problemen binnen het criminele milieu. Liquidaties kunnen een belangrijke indicator zijn voor ontwikkelingen binnen de georganiseerde criminaliteit. Daarom is de vraag naar de aard en omvang van dit verschijnsel in hoge mate relevant.

Deze vraag is echter niet gemakkelijk te beantwoorden. Tot voor kort bestond er namelijk geen centraal registratiepunt voor liquidaties in Nederland. Pas vanaf 1992 worden door de politieregio Haaglanden gegevens opgeslagen over misdrijven met

67 Zo werd in hoofdstuk 2 het voorbeeld behandeld van een productie- en distributienetwerk van synthetische drugs, waarbij het contact tussen de verschillende schakels zeer beperkt was (casus 3).

dodelijke afloop in Nederland. Per 1 mei 1997 zijn deze gegevens overgedragen aan de divisie Centrale Recherche Informatie (DCRI), waar ze vanaf die datum worden geregistreerd in het bestand 'Moordzaken'.

Ondanks een dergelijk centraal registratiepunt blijft het moeilijk om uitspraken te doen over liquidaties, zoals in deze paragraaf nader wordt toegelicht. Daartoe beschrijven wij eerst de gevallen van (vermoedens van) liquidaties die wij in ons casusmateriaal hebben aangetroffen. Daarna gaan wij in op enkele definitie- en registratieproblemen en presenteren wij – onder groot voorbehoud – enkele kerngegevens over liquidaties.

Alle onderzochte (vermoedens van) liquidaties blijken zich af te spelen binnen de context van de drugshandel. Hierbij merken we op dat de vaststelling dat een moord ook een liquidatie betreft, afhankelijk is van de definitie die men hanteert. Aansluitend bij de straks te presenteren kerngegevens gaan we in het onderstaande uit van de definitie die de DCRI gebruikt: 'een liquidatie is het doelgericht doden van iemand met voorbedachte rade met het oog op consolidatie en/of versteviging van de eigen positie; zowel dader als slachtoffer moeten beiden deel uitmaken van het criminele milieu'.

Een liquidatie

Het duidelijkste voorbeeld van een liquidatie treffen we aan in een casus waarbij er zowel sprake is van een liquidatie als van een moord en een poging tot moord.

Het slachtoffer behoort reeds enkele jaren tot het criminele samenwerkingsverband van A. Omdat hij financieel in het slop zit, vat hij het plan op om op eigen houtje een lading synthetische drugs naar het buitenland te exporteren. Hij vraagt een mededader om hem te helpen met het inpakken en gereed maken voor transport. Via deze mededader komt het plan A ter ore. Wanneer het slachtoffer – in gezelschap van zijn mededader – op een bedrijfsterrein de partij drugs vervoersklaar aan het maken is, verschijnt A en schiet het slachtoffer door het hoofd. Het lichaam wordt door twee mededaders op het bedrijfsterrein begraven en alle sporen worden gewist.

Onopgeloste liquidaties

In twee casussen wordt gesproken over liquidaties die nooit zijn opgelost. Omdat het bewijs ontbreekt is het -uitgaande van de DCRI-definitie – niet mogelijk om te concluderen dat het hier werkelijk om liquidaties gaat. Daarvoor moet immers bekend zijn wat de identiteit en de criminele achtergrond van de dader is en wat het achterliggende motief is geweest voor de liquidatie.

In één van de onderzochte casussen is een illegaal in Nederland verblijvende man het slachtoffer. Hij is werkzaam als koerier en hulpkracht van een medeverdachte. Samen met deze verdachte is hij betrokken bij een ontvoering/afpersing en bij een diefstal. Bij deze diefstal wordt onder meer een partij versnijdingsmiddelen buitgemaakt die

toebehoort aan twee andere verdachten die het slachtoffer nog geld schuldig zijn. Omdat de moord niet is opgelost, blijft het onduidelijk of het hier wel of niet een afrekening betreft vanwege de gestolen partij versnijdingsmiddelen.

In een andere onderzochte casus is de moord evenmin bewezen. Het slachtoffer is een man die samen met anderen een partij drugs verkoopt. Hij is echter een bepaalde hoeveelheid drugs kwijt. De hoofdverdachte vertelt hem dat de verkopende partij hierdoor een financiële schuld heeft bij de afnemer en verzoekt de man de zaken in een restaurant te bespreken. Na dit gesprek verlaat de hoofdverdachte het restaurant. Hij ontmoet buiten drie kennissen. Kort daarop komen deze drie mannen het restaurant binnen; één van hen schiet het slachtoffer neer.

Vermoedens en spoorloze slachtoffers

In drie andere casussen verklaren verdachten over vermoedelijke liquidaties, waarbij de slachtoffers nooit zijn aangetroffen. Het mag duidelijk zijn dat ook in deze gevallen niet met zekerheid kan worden gesteld dat de (vermoedelijke) moorden (vermoedelijke) liquidaties betreffen.

In de eerste casus spreekt een verdachte het vermoeden uit dat een persoon waarschijnlijk is vermoord omdat deze een partij drugs heeft verduisterd. De verdachte baseert dit op het gegeven dat een persoon het horloge van het slachtoffer draagt, terwijl het slachtoffer, die logeerde bij een medeverdachte, kort daarvoor plotseling was verdwenen. In de tweede casus spreken de verdachten het algemene vermoeden uit dat drugsbazen in Colombia met de pistolen op tafel onderhandelen en niet terugschrikken voor liquidaties. In de derde casus gaat het om vermoedens: een CID-bron vermeldt de betrokkenheid van de verdachte bij verschillende liquidaties. Ook verklaart één van de verdachten niet te willen eindigen als een ander van wie het ontzielde lichaam is aangetroffen.

Definitie- en registratieproblemen

De bovenstaande casusbeschrijvingen illustreren hoe moeilijk het is om aan te geven of een moord ook als een liquidatie moet worden gekwalificeerd. Voor die kwalificering zijn immers gegevens nodig, die niet in alle gevallen voorhanden zijn. Een eerste probleem is dat het oplossingspercentage van (vermoedelijke) liquidaties laag is.⁶⁸ Een tweede probleem is dat vaak (betrouwbare) gegevens met betrekking tot verschillende elementen uit de DCRI-definitie ontbreken. Dit is vooral het geval met betrekking tot de motieven van daders, één van de elementen uit de definitie. In de door ons onderzochte casussen lijken bedrog en deloyaal gedrag de voornaamste

68 Van de 28 liquidaties in 1997 werden er bijvoorbeeld tot augustus 1998 vijf opgelost (mondelinge toelichting DCRI). Ook Van den Eshof en Weimar (1991) concluderen dat zo'n twintig procent van alle liquidaties wordt opgelost.

motieven te vormen: het vermoeden van diefstal van drugs (drie onderzochte casussen) en het zelfstandig verhandelen van drugs (één onderzochte casus).

Het kunnen achterhalen van het motief en andere gegevens is direct van invloed op de cijfers over liquidaties, juist omdat deze gegevens onderdeel uitmaken van de definitie van een liquidatie, die ten grondslag ligt aan het bestand Moordzaken van de DCRI. Problematisch aan deze definitie is dat elementen ervan zoals 'doelgericht', 'positie' en 'het criminele milieu' vooralsnog niet zijn geoperationaliseerd. Daarom is het niet eenduidig vast te stellen of we in voorkomende gevallen te maken hebben met een liquidatie dan wel met een ripdeal met dodelijke afloop, een geschilbeslechting in de relationele sfeer, een toeval, een ongeluk of een ander geval van moord of doodslag. Een gevolg hiervan kan zijn dat fluctuaties in aantallen liquidaties slechts voortkomen uit interpretatieverschillen.

Het is een feit dat de cijfers over liquidaties doorlopend aan verandering onderhevig zijn. De belangrijkste oorzaak hiervan is dat het bestand Moordzaken gegevens bevat uit strafrechtelijke onderzoeken die nog niet zijn afgerond: het bestand is een zogenaamde operationele database. Naarmate deze onderzoeken vorderen, komen nieuwe feiten aan het licht zoals de identiteit van het slachtoffer, de identiteit van de dader en het motief. Deze nieuwe feiten kunnen ertoe leiden dat de liquidatie niet langer als liquidatie maar als een andere vorm van moord of doodslag moet worden gekwalificeerd.

Deze definitie- en registratieproblemen zijn ook door de DCRI onderkend. Daarom is besloten om onderzoek te laten verrichten naar de achtergronden van liquidaties in Nederland en om een opzet te maken voor een analysekader en voor een eenduidige registratie.⁶⁹

Samengevat en met nadruk merken wij op dat op basis van het DCRI-bestand slechts onder groot voorbehoud uitspraken over liquidaties kunnen worden geformuleerd. In kader 2 presenteren wij onder de gemaakte voorbehouden enkele kerngegevens uit dit bestand.

69 Dit onderzoek wordt gefinancierd door het WODC en wordt uitgevoerd door het Willem Pompe Instituut (Universiteit Utrecht).

Kader 2: Liquidaties

Op basis van het bestand 'Moordzaken' van de DCRI presenteren wij in dit kader onder de in paragraaf 4.2.3 gemaakte voorbehouden enkele kerngegevens over liquidaties.

Het aantal liquidaties: toenemend of gelijkblijvend geweldsniveau?

Het aantal slachtoffers van liquidaties per jaar is over de periode 1992 tot en met 1998 ongeveer gelijk gebleven. Opvallend is wel dat in 1995 relatief meer liquidaties plaatsvonden, zoals tabel 1 illustreert.¹ Ook blijkt daaruit dat het aantal slachtoffers van overige moorden min of meer gelijk is gebleven. Op basis van deze cijfers kunnen we dan ook concluderen dat het aantal liquidaties de afgelopen jaren niet is toegenomen.

Deze conclusie dat het aantal liquidaties en overige moorden door de jaren heen relatief stabiel blijft, is niet in overeenstemming met de bevindingen van de onderzoeksgroep *Fijnaut*. Zij concludeert dat het aantal gevallen van doodslag en liquidaties langzaam toeneemt (PEO, Bijlage VII, 1996, p. 67). Hierbij baseert zij zich op de lokale studie van de situatie in Amsterdam en op publicaties uit het begin van de jaren negentig van Van den

Eshof en Weimar (1991) en Berghuis en de Jonge (1993).

Het internationale karakter van georganiseerde criminaliteit

De onderzoeksgroep *Fijnaut* concludeert verder dat het aandeel van autochtone Nederlanders bij liquidaties 'bepaald laag' is in vergelijking met dat van allochtonen (PEO, Bijlage VII, 1996, p. 68). Uit een studie van Van Veen en De Vogel (1997) blijkt eveneens een lage betrokkenheid van autochtone Nederlanders – als slachtoffer dan wel als dader – bij liquidaties die plaatsvonden in de jaren 1992, 1993 en 1994. Zoals blijkt uit tabel 2 geldt deze conclusie ook voor slachtoffers van liquidaties uit de periode 1995 tot en met 1998.

Uit tabel 2 blijkt dat ongeveer driekwart van de slachtoffers van liquidatie afkomstig is uit landen buiten Nederland. Vooral Turkije is relatief vaak het land van herkomst. Wanneer we aannemen dat de desbetreffende liquidaties vooral hebben plaatsgevonden in de sfeer van de georganiseerde criminaliteit, dan illustreert tabel 2 ons nziens deels het internationale karakter van georganiseerde criminaliteit in Nederland.²

1 Overigens wijken de totaalcijfers in tabel 1 af van de cijfers van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) betreffende slachtoffers van moord. Volgens het CBS werden in 1992, 1993, 1994, 1995, 1996 respectievelijk 249, 265, 235, 273 en 273 personen slachtoffer van moord.

2 Een argument hiervoor is dat het percentage Nederlanders dat slachtoffer wordt van een moord ongeveer het dubbele bedraagt: ongeveer de helft van de slachtoffers van een moord is van Nederlandse afkomst. Natuurlijk zijn ook andere mogelijke verklaringen voor de relatieve oververtegenwoordiging bij liquidaties van slachtoffers van buitenlandse afkomst. Zo is het mogelijk dat slachtoffers van buitenlandse afkomst eerder worden aangemerkt als slachtoffer van een liquidatie of dat er verschillen zouden kunnen bestaan in geweldgebruik tussen Nederlanders, allochtonen en buitenlanders.

4.3 De wettige omgeving als risicofactor

Niet alleen het criminele milieu vormt een bedreiging voor criminele samenwerkingsverbanden; ook de wettige omgeving schept risico's voor hun voortbestaan. In de eerste plaats vinden er haast onvermijdelijk confrontaties plaats met de wettige omgeving: drugs moeten nu eenmaal over de grens worden getransporteerd, klanten

Tabel 1: Absolute aantallen slachtoffers van liquidaties en overige moorden over de periode 1992 tot en met 1998 op basis van het bestand Moordzaken van de DCRI

	Liquidaties	Overige moorden	Totaal
1992	21	264	285
1993	30	271	301
1994	26	249	275
1995	44	255	299
1996	31	224	255
1997	28	265	293
1998	23	205	228

Tabel 2: Land van herkomst van slachtoffers van liquidaties over de periode 1995 tot en met 1998 op basis van het bestand Moordzaken van de DCRI

	Aantal slachtoffers	Percentage
Nederland	34	27
Turkije	26	21
Marokko	9	7
Suriname/Antillen	14	11
China	9	7
Overige*	26	21
Onbekend	8	6
Totaal	126	100

* Slachtoffers uit overige landen komen onder andere uit Rusland, Servië, Iran, Spanje, Duitsland, Ghana en Albanië.

van mensensmokkelaars moeten nu eenmaal langs de douane worden geloodst en ook voor vrouwenhandel en fraude geldt dat bepaalde controles omzeild moeten worden. Deze onvermijdelijke confrontaties met de wettige omgeving staan centraal in paragraaf 4.3.1. In de tweede plaats is er het risico van bewuste acties om daders op te sporen en te vervolgen. Dit risico van opsporing en vervolging wordt in paragraaf 4.3.2 behandeld. In beide paragrafen wordt ook ingegaan op de manier waarop criminele samenwerkingsverbanden met deze risico's omgaan. Tenslotte wordt in paragraaf 4.3.3 ingegaan op een zeer bijzondere manier van omgaan met de risico's van opsporing en vervolging: het actief bestrijden van de opsporende overheid door middel van contrastrategieën.

4.3.1 Onvermijdelijke confrontaties

Criminele samenwerkingsverbanden worden bij hun activiteiten haast onvermijdelijk geconfronteerd met de wettige omgeving (zie ook paragraaf 3.3). In deze paragraaf behandelen wij de risico's van overheidscontroles. Daarbij besteden wij

achtereenvolgens aandacht aan mensensmokkel, vrouwenhandel en drugshandel. Voor wat betreft de onderwerpen fraude en witwassen wordt verwezen naar hoofdstuk 3, waar enkele risico's al impliciet aan de orde zijn geweest, en naar andere publicaties (PEO, Bijlage X, 1996; Aronowitz e.a., 1996).

Mensensmokkel

Mensensmokkel wordt in de media veelvuldig geassocieerd met uitbuiting: we zien beelden van willoze slachtoffers op gammele schepen, in containers en in laadruimten van vrachtwagens. Hoewel wij vormen van uitbuiting beslist niet willen bagatelliseren, komt uit de door ons onderzochte zaken toch een ander beeld naar voren: vrijwilligheid staat centraal en het vervoer vindt veelvuldig plaats langs zeer gebruikelijke wegen zoals auto- en vliegverkeer.

Het reguliere vliegverkeer is voor zowel smokkelaar als gesmokkelde de meest aantrekkelijke smokkelmethode. Het is snel en levert de minste risico's op: in vergelijking tot vervoer over de weg is het aantal controles bij luchtvervoer minimaal. Om controles op luchthavens te omzeilen maken mensensmokkelaars gebruik van valse reisdocumenten, pasjeshouders op luchthavens, het corrumperen van (buitenlands) overheidspersoneel, het reizen met tussenstops en het uitwijken naar luchthavens waar minder controle is. Door de aard van de 'smokkelwaar' – personen die zich tegen betaling vrijwillig laten vervoeren – is het voor mensensmokkelaars mogelijk om slechts met behulp van een kleine aanpassing (bijvoorbeeld: een vals visum of een vals paspoort) legale structuren optimaal te benutten en onzichtbaar op te gaan in de wettige omgeving.

Vrouwenhandel

Een belangrijk verschil tussen mensensmokkel en vrouwenhandel is de mate van vrijwilligheid waarmee deze delicten gepaard gaan. Bij mensensmokkel staat wederzijds voordeel tussen smokkelaar en gesmokkelde centraal; bij vrouwenhandel draaien de activiteiten vrijwel volledig om de disciplineren en uitbuiting van de betrokken vrouwen (zie ook: paragraaf 4.3.2).

In de onderzochte zaken vervoeren Oost-Europese vrouwenhandelaren hun vrouwen vooral over de weg naar Nederland. De verklaring hiervoor is tweeledig. In de eerste plaats zijn de verhandelde vrouwen voornamelijk afkomstig uit gebieden die per auto te bereiken zijn (Oost-Europa en Wit Rusland). In de tweede plaats laten de verhandelde vrouwen zich niet vrijwillig vervoeren, wanneer zij op de hoogte (zouden) zijn van het feitelijke doel van hun verblijf in Nederland. Het verlenen van diensten onder slechte arbeidsomstandigheden zonder (redelijke) vergoeding is immers geen aantrekkelijk aanbod. Daarom heeft men vaak leugens en dwang nodig om de vrouwen naar Nederland te vervoeren, hetgeen vrouwenhandel kwetsbaar maakt voor aangifte en daardoor voor overheidsoptreden. Een personenauto biedt veel mogelijkheden om de vrouwen onder controle te houden. Het benutten van vriendschapsrelaties met en het omkopen van grenswachten zorgen er vervolgens voor dat de auto zonder problemen de grenzen van de Europese Unie kan passeren

en voorkomen dat de vrouwen met succes de hulp kunnen inroepen van grensautoriteiten.

In tegenstelling tot hun Oost-Europese collega's maken Nigeriaanse vrouwenhandelaren wel gebruik van luchtvervoer en daarmee samenhangende afschermingsmethoden zoals de inzet van pasjeshouders op luchthavens. De afstand tot Nederland vormt hiervoor een logische verklaring, maar ook de mate van disciplineren en controle van de vrouwen. Het gebruik van voodoo en de betrokkenheid van autoriteiten zorgen ervoor dat Nigeriaanse vrouwen in bepaalde gevallen weinig kans krijgen zich te onttrekken aan de dwang van vrouwenhandelaren:

In een geval van Nigeriaanse vrouwenhandel blijkt uit een afgeluisterd telefoongesprek dat meerdere politieambtenaren in het buitenland zijn omgekocht. Zij zorgen er onder meer voor dat de vrouwen zonder identiteitsbewijzen in het vliegtuig kunnen plaatsnemen.

Volgens een verklaring van een aangeefster worden de vrouwen in Nigeria met behulp van voodoo gedisciplineerd. Daartoe worden de vrouwen naar een Herbalist gebracht. Deze Herbalist neemt stukjes nagel, hoofd- en schaamhaar van de vrouwen en maakt een wondje op hun hoofd, waarop hij een zalfje smeert. Daarna vindt er een doopritueel plaats. Degene die de stukjes nagel en haar in bezit heeft – de Herbalist of de vrouwenhandelaar – heeft vervolgens de macht over de vrouwen (casus 33).

Tenslotte laten de onderzochte Nigeriaanse vrouwenhandelaren de vrouwen ook in de waan dat zij zich via een asielpprocedure permanent in Nederland kunnen vestigen. In de onderzochte casussen spiegelen Oost-Europese vrouwenhandelaren de vrouwen geen permanent verblijf in Nederland voor; zij benadrukken vooral het (tijdelijk) financieel gewin.

Naast de controle bij de landsgrenzen maken vooral controles op bordelen de vrouwenhandel kwetsbaar. De maatregelen die vrouwenhandelaren treffen om de schade bij deze vorm van controle te beperken, zijn hiervoor tekenend. Zo maakt corruptie het mogelijk om controle te voorkomen of te slim af te zijn (zie paragraaf 4.3.2 en 4.3.3). Tevens worden er verstopplekken in bordelen gecreëerd en worden vrouwen voorzien van valse identiteitsbewijzen en verblijfsvergunningen om hun aanwezigheid een legaal aanzien te geven.

Drugshandel

Drugshandelaren hanteren een variëteit aan methoden om grenscontroles te omzeilen. Cocaïne, heroïne en synthetische drugs bieden wat dit betreft meer mogelijkheden dan softdrugs. Een relatief kleine hoeveelheid van de genoemde harddrugs heeft immers een veel hogere waarde dan een vergelijkbare hoeveelheid softdrugs. Daardoor kunnen bij harddrugs veel gemakkelijker de voordelen van het vliegverkeer (snel, weinig controlepunten) worden benut dan bij softdrugs. Bij kleine hoeveelheden kan men dan denken aan het slikken van bolletjes harddrugs of aan

'bodypacking'; bij grotere hoeveelheden aan het versturen van postpakketten of het inzetten van koeriers.

Bij de grotere hoeveelheden zien we in de onderzochte zaken vooral het gebruik van (vracht)auto's en schepen. Het benutten van corrupte contacten in het buitenland en het valselijk opmaken van handels- en vervoersdocumenten zijn daarbij de gebruikelijke methoden om de risico's van controle te verkleinen. Ook hier zien we echter weer een verschil in mogelijkheden bij harddrugs en softdrugs. Bij harddrugs is het veel gemakkelijker om ladingen als 'verstekeling' door anderen te laten vervoeren; dus zonder medeweten van de chauffeur, de schipper of de vervoersmaatschappij. Vooral bij de onderzochte gevallen van cocaïnesmokkel vanuit Zuid-Amerika komen we deze methode regelmatig tegen (bijvoorbeeld: casus 6, 8, 11, 22, 27 en 30).

Daarentegen is het bij softdrugs veel minder gemakkelijk om gebruik te maken van reguliere transporten (vanwege de grote omvang van een serieuze hoeveelheid smokkelwaar). Daarom zien we in de onderzochte gevallen veelvuldig dat er eigen transportondernemingen en dekmantelfirma's worden opgericht. Dekmantelbedrijven en dekmantelladingen moeten vervolgens de illegale smokkel een legaal aanzien geven (zie ook: paragraaf 3.3 en 4.3.2). Deze laatste methode komen we overigens ook tegen bij de smokkel van harddrugs.

Samenvattend kan dus worden geconcludeerd dat criminele samenwerkingsverbanden onvermijdelijk worden geconfronteerd met de risico's van de wettige omgeving en dat zij hiervoor verschillende voorzorgsmaatregelen treffen.

4.3.2 Opsporing en vervolging

Criminele samenwerkingsverbanden lopen niet alleen risico door onvermijdelijke confrontaties met de wettige omgeving, maar ook door bewuste acties van de opsporende overheid. De opsporende overheid vormt enerzijds een risico als 'buitenstaander': als 'observator' van illegale activiteiten. Anderzijds vormt de overheid een risico omdat zij als een 'intrigant' het criminele milieu bespeelt: door daders of slachtoffers over te halen tot tippen of het afleggen van belastende verklaringen, door het 'runnen' van informanten of door infiltratie-acties.

Als we kijken naar de aanleidingen tot het instellen van de onderzochte opsporingsonderzoeken, dan levert dit een divers beeld op: slachtoffers die aangifte doen (vrouwenhandel); oplettende derden die opsporingsinstanties tippen; moordgevallen; geweldsincidenten; afvaldumping; verkeersongelukken; controle-activiteiten van douane, Koninklijke Marechaussee of politie; (afgerond) opsporingsonderzoek; en tenslotte de activiteiten van criminele inlichtingendiensten. Bij deze aanleidingen tot opsporingsonderzoek speelt het criminele milieu dus ook vaak zelf een rol. Tevens blijkt dat het criminele milieu beslist geen eenheid vormt. Zo betrekken criminele inlichtingendiensten hun informatie grotendeels uit het criminele milieu en worden opsporingsdiensten bij afgeronde opsporingsonderzoeken door verklarin-

gen van mededaders op het spoor gezet van nieuwe feiten. De loslippigheid van mededaders vormt in deze gevallen dus mede de aanleiding tot verder onderzoek.

In deze paragraaf worden per misdadenveld de risico's van opsporing en vervolging aan de orde gesteld evenals de reacties van daders op deze risico's. Achtereenvolgens wordt aandacht besteed aan fraude, mensensmokkel, vrouwenhandel en drugs-handel. Daarbij proberen we ook een antwoord te geven op de vraag hoe 'open' daders communiceren en hoe loslippig zij in de onderzochte zaken blijken te zijn.

Fraude

De 'modus operandi' van fraudedelicten draait veelal om het wekken van valse schijn. Fraude en valsheid in geschrifte zijn daarom dikwijls synoniem. In de onderzochte zaken maken de betrokken fraudeurs zelden gebruik van andere methoden dan de methoden die intrinsiek onderdeel uitmaken van hun modus operandi, zoals valsheid in geschrifte en (papieren) afschermingsconstructies. Opvallend is vooral de relatieve 'openheid' waarmee zij opereren. Deze openheid is ook noodzakelijk, omdat contacten met legale organisaties versluierd taalgebruik en geheimhouding onmogelijk maken.

Daarnaast geldt dat deze openheid voor parasitaire fraudeurs ook geen probleem is, omdat zij er rekening mee houden dat hun slachtoffers de fraude uiteindelijk op het spoor zullen komen. Door (complexe) afschermingsconstructies te gebruiken en door het verlengen van de tijd tussen het plegen van de fraude en de signalering ervan, weten veel fraudeurs zich in te dekken tegen het risico van aangifte: tegen de tijd dat personen vermoeden te zijn benadeeld 'is de vogel gevlogen' (PEO, Bijlage X, 1996, pp. 104-105). Soms zijn fraudeurs zelfs zulke meesters in het oplichten dat benadeelden niet eens op het idee komen dat de oplichter hen een hak heeft gezet:

Eén van de benadeelden realiseert zich niet dat hij door fraudeur A fors is opgelicht. Hij blijft geloven in de onbetrouwbaarheid en de schuld van de betrokken bank (beknopte casus 56).

Daarnaast beschermen parasitaire fraudeurs zich door de plaats van handeling en de plaats van vestiging te scheiden, waardoor de regionaal gebonden opsporing kan worden vertraagd. Symbiotische fraudeurs maken in sommige gevallen gebruik van dekmantelbedrijven om het risico van opsporing en vervolging te verkleinen (PEO, Bijlage X, 1996, pp. 104-105).

Mensensmokkel

Ook bij de onderzochte mensensmokkelzaken valt de relatieve 'openheid' op waarmee mensensmokkelaars en hun klanten spreken over hun activiteiten. Geen van de betrokkenen heeft immers belang bij schending van de geheimhouding. Bovendien blijken de betrokkenen mensensmokkel eerder als een vorm van 'dienstverlening' te beschouwen dan als een vorm van criminaliteit.

Mensensmokkelaars lijken in de onderzochte zaken niet het gevoel te hebben dat zij veel te duchten hebben van de opsporende overheid. Zij praten relatief open over de telefoon; misschien ook omdat zij zich beschermd wanen door de buitenlandse taal of het dialect dat zij spreken. Sommigen maken gebruik van versluierde taal. Ook maakt een enkele mensensmokkelaar gebruik van beluizen. Misschien vanwege het vermoeden te worden afgeluisterd, misschien ook wel om kosten te besparen. Daarnaast treffen mensensmokkelaars verschillende voorzorgsmaatregelen om aanhouding van hun klanten te voorkomen (zie paragraaf 4.3.1). Verder maken zij gebruik van corrupte contacten (bijvoorbeeld ten behoeve van visaverstrekking, paspoortverstrekking of grenscontrole) en vormen van ondergronds bankieren (zie paragraaf 3.2.2). Legale bedrijven lijken niet expliciet als dekmantelbedrijf te worden opgericht. Wel blijken bestaande bedrijven vaak goed van pas te komen bij de smokkelactiviteiten, of het nu gaat om een reisbureau, een handelsbedrijf of een horecagelegenheid.

Vrouwenhandel

Ook vrouwenhandelaren lijken in de onderzochte zaken weinig rekening te houden met het risico van opsporing en vervolging. In sommige gevallen is duidelijk dat daders zich amper bedreigd voelen door de opsporende overheid. Eén van de buitenlandse verdachten was bijvoorbeeld van mening dat hij in Nederland niet zou kunnen worden vervolgd, omdat prostitutie in Nederland niet strafbaar zou zijn (casus 10a). Ook casus 4 illustreert dat vrouwenhandelaren er soms niets van begrijpen wanneer de overheid ingrijpt:

Na een bordeelcontrole zorgt de politie ervoor dat alle vrouwen van vrouwenhandelaar A het land worden uitgezet. Na deze inval filosofeert A over de vraag waarom de politie juist hem moest hebben: Zijn het de drugs? Zijn het de minderjarige vrouwen? Of is het de Russische nationaliteit van de vrouwen? Hij komt tot de slotsom dat de politie op deze manier waarschijnlijk de Russische maffia een hak wil zetten. Om de vrouwen naar Nederland te krijgen moet immers een visum worden aangeschaft en moet de reis worden betaald. A gaat ervan uit dat die kosten voor rekening van de maffia zijn. Wanneer de vrouwen al na een week weer terug zijn in Rusland, voorzien van een stempel in hun visum waardoor ze vijf jaar Rusland niet mogen verlaten, dan heeft een dergelijke investering weinig opgeleverd (casus 4).

Naast het (ogenschijnlijk) liberale Nederlandse prostitutiebeleid speelt mee dat vrouwenhandelaren ook feitelijk weinig te duchten lijken te hebben van opsporing en vervolging: de opsporingsprioriteit was tot voor kort laag en de kans dat slachtoffers aangifte doen is relatief gering. We zien dan ook dat de voorzorgsmaatregelen van de onderzochte daders niet zozeer draaien om het risico van opsporing en vervolging maar om de logistiek van de vrouwenhandel en het onder de duim houden van de slachtoffers.

Zo maakt corruptie het mogelijk om grenscontroles te ontlopen en om uitzetting van illegale vrouwen te voorkomen (zie paragraaf 4.3.1 en 4.3.3). Daarnaast zien we dat de betrokken vrouwen ernstig worden geïntimideerd en in sommige gevallen slachtoffer worden van excessieve vormen van geweld. De belangrijkste achtergrond van deze soms extreme vormen van intimidatie en geweld is waarschijnlijk niet de angst dat slachtoffers aangifte zullen doen van vrouwenhandel. Taalproblemen, schaamte, wantrouwen en onbekendheid met het opsporingsapparaat maken de kans immers vrij klein dat vrouwen aangifte zullen doen. Bovendien dwingen sommige vrouwenhandelaren hun slachtoffers om (eenzijdige) overeenkomsten te ondertekenen waarin de vrouwen verklaren voor zichzelf en zonder enige dwang hun werkzaamheden te verrichten. Bij aangifte kan een dergelijke overeenkomst als 'achtervang' dienen.

Belangrijker dan het risico van aangifte is waarschijnlijk het zakelijk belang dat vrouwenhandelaren hebben bij het onder de duim houden van vrouwen. Om te voorkomen dat vrouwen weglopen, tegenwerken of verdiensten achterhouden, leggen zij de vrouwen verschillende gedragsbeperkende maatregelen op (geld of paspoort innemen, regels opleggen, opsluiting) en trachten zij het gedrag van vrouwen direct te beïnvloeden door instructies, verplicht drugsgebruik en – specifiek voor Nigeriaanse vrouwenhandelaren – voodoo.

Daarnaast proberen zij door middel van valse (trouw)beloften, leugens en het voorwenden van schulden de vrouwen over te halen tot medewerking. Werken de vrouwen niet (goed) mee dan volgt afstraffing, variërend van de overplaatsing van een onwillige vrouw naar clubs met een strenger regime (casus 13) tot een poging tot moord of doodslag (casus 10a):

Vrouwenhandelaar A houdt zijn vrouwen voornamelijk in het gareel via regels en bedreigingen. Daarnaast maakt hij gebruik van het afnemen van paspoorten en het niet uitbetalen van verdiensten. Een enkele vrouw wordt teruggebracht naar het land van herkomst, omdat zij volhoudt niet als prostituee te willen werken en in de seksclub voortdurend amok maakt. Andere onwillige vrouwen worden overgebracht naar clubs met een strenger regime en naar clubs waar minder valt te verdienen (casus 13).

Een slachtoffer van vrouwenhandel legt bij de politie belastende verklaringen af tegen een vrouwenhandelaar. Vervolgens wordt de in voormalig Joegoslavië woonachtige moeder van de vrouw bij herhaling telefonisch bedreigd. Zij moet ervoor zorgen dat haar dochter haar verklaringen intrekt. Ook dient zij zich op een bepaalde plek te melden voor een onderhoud; daar wordt zij door de moeder van de handelaar, zijn vrouw en zijn zwager nogmaals bedreigd. Uiteindelijk neemt de moeder contact op met de Joegoslavische politie.

Vervolgens wordt er een aanslag gepleegd op het slachtoffer. Zij overleeft deze aanslag en doet aangifte van moord dan wel doodslag. Volgens CID-informatie zou de vrouwenhandelaar een contract hebben afgesloten met een Joegoslaaf om de vrouw te vermoorden (casus 10a).

Samenvattend kan worden geconcludeerd dat de onderzochte vrouwenhandelaren in het algemeen weinig rekening lijken te houden met de risico's van opsporing en vervolging. Wel treffen zij verschillende voorzorgsmaatregelen die voornamelijk gericht zijn op de logistiek van de vrouwenhandel en het onder de duim houden van de betrokken slachtoffers.

Drugshandel

Drugshandelaren houden in de onderzochte zaken volop rekening met de risico's van opsporing en vervolging. Of het nu gaat om de handel in harddrugs of in softdrugs of om autochtone, allochtone of buitenlandse daders; alle onderzochte handelaren maken in meer of mindere mate gebruik van afschermingsmethoden. Voor de betrokkenen is het ook overduidelijk dat zij strafbare feiten begaan: juist de illegale aard van de drugshandel maakt hun handel zo lucratief. Daarnaast geldt dat er sprake is van een grote variëteit in de aard van de afschermingsmethoden en de mate waarin en de manier waarop daders hiervan gebruik maken. Het gedrag van daders loopt wat dit betreft uiteen van zeer professioneel tot uitermate knullig. Vanwege het gevaar van afluisteren communiceren vrijwel alle onderzochte drugs-handelaren in geheim- of codetaal, zoals in kader 3 nader wordt toegelicht. Daarnaast beperken drugshandelaren de uitwisseling van informatie per telefoon en gebruiken zij semafoons, buzzers en GSM's met buitenlandse kaarten. Ook maken sommigen gebruik van openbare telefooncellen. Verder zien we dat men opsporing tracht te voorkomen door één-op-één-ontmoetingen en ontmoetingen in openbare – moeilijk af te luisteren – gelegenheden of in de open lucht (zie ook: paragraaf 3.3.2). Zoals bleek bij de terechtzitting van een Nederlandse drugshandelaar is de vervolgenheid onder daders dan ook groot, wanneer blijkt dat een opsporingsinstantie in staat is gebleken hen af te luisteren in 'eigen' veilig gewaande openbare gelegenheden zoals restaurants, sportscholen en bordelen. Om identificatie te voorkomen maken drugshandelaren gebruik van valse identiteitspapieren, gebruiken zij bijnamen en zetten zij bezittingen op naam van anderen. Het niet-geregistreerd wonen van (vooral allochtone) daders en het niet verblijven op het adres van inschrijving dienen mogelijk hetzelfde doel. Tenslotte zien we ook nog het gebruik van dekmantelbedrijven (zie ook: paragraaf 3.3) en verschillende vormen van corruptie (zie: paragraaf 4.3.3).

Een specifiek probleem bij de productie van synthetische drugs is – naast het afval – de stank bij het laboreren en het lawaai bij het tabletteren. In een dichtbevolkt land als Nederland heeft dit een verhoogd risico op ontdekking tot gevolg, temeer omdat de 'laboratoria' zich veelal midden in woonwijken bevinden. In de onderzochte gevallen moet men hierbij vooral denken aan relatief eenvoudige laboratoriumopstellingen op zolders of in kelders, schuren en garageboxen. Doorgaans blijkt de productie niet lang plaats te vinden op één bepaalde locatie, hetgeen in politie-jargon ook wel de 'hit and run'-methode wordt genoemd: daders maken korte tijd

gebruik van een bepaalde locatie en voordat anderen (vaak letterlijk) onraad ruiken, verplaatsen zij de productie naar elders.

Deze 'hit and run'-methode wordt vaak verklaard uit de dreiging van de opsporing. Uit de onderzochte zaken blijkt echter dat het gedrag van daders mogelijk ook een andere logica kent. Zo verzoeken in casus 3 verschillende personen, die de locaties ter beschikking stellen, om de productie naar elders te verplaatsen vanwege de overlast. Ook onenigheid tussen daders kan ten grondslag liggen aan het verplaatsen van de productie (casus 5). Wat dus de logica is achter het geconstateerde 'hit and run'-gedrag, laat zich niet altijd even gemakkelijk vaststellen. Feit is wel dat deze dynamiek de opsporing sterk kan bemoeilijken.

Kader 3: Codetaal en de effectiviteit van tappen

In veel gevallen gebruikt het criminele milieu codetaal om gesprekken en dergelijke af te schermen tegen het luisterend oor van de opsporende overheid. In ons onderzoeksmateriaal is dit bij 22 van de veertig onderzochte casussen het geval. Maar in hoeverre is dit succesvol? In dit kader is de aandacht gericht op de aard van gecodeerde communicatie en op het gevolg daarvan voor de effectiviteit van onderzoek van telefoon-gesprekken en andere vormen van telecommunicatie (tappen).

Listig of doorzichtig?

Het idee dat het criminele milieu doorgaans gebruik zou maken van zeer geraffineerde vormen van codetaal, wordt door ons onderzoeksmateriaal niet bevestigd. Veelal is de gebruikte codetaal zodanig eenvoudig dat daar weinig afschermende werking van uit kan gaan. Woorden of zinsneden als 'gamba' (een kilo cocaïne), 'wit' (cocaïne), 'bruine sinaasappelen', 'zwart' (heroïne), 'vis' (hasj), 'biertje/koffie/thee drinken' (ontmoeten), 'boeken' (paspoorten), 'papier', 'post' (geld), 'foto' (proefmonster), 'schaapjes' (vrouwen) en 'een beetje verkouden zijn' (problemen hebben), zijn met enige fantasie wel te herleiden tot de feitelijke boodschap. Bovendien komt het voor dat meerdere samenwerkingsverbanden deze woorden in dezelfde betekenis gebruiken. Dan is er niet zozeer

sprake van een codetaal als wel van een soort Bargoens; een taal die opsporingsdiensten veelal eveneens machtig zijn.

Bij de volgende voorbeelden ligt dat anders: 'het zwem' (de parkeerplaats bij een bepaald zwembad), 'bij hoog' (een bepaald wegrestaurant), 'ik kan er twintig doen' (ik kan twintigduizend pillen bestellen) of 'naar beneden' (naar Limburg of Frankrijk gaan). Voor een goed begrip van dergelijke zinsneden is specifieke kennis nodig. Het is in deze gevallen echter onduidelijk of er sprake is van opzettelijk versluierd taalgebruik. Even goed is het mogelijk dat het gaat om gemeenschappelijke woorden en uitdrukkingen die voor externen niet direct te bevatten zijn. Ons onderzoeksmateriaal bevat echter ook voorbeelden van taalgebruik waarbij er zeer zeker sprake is van opzettelijke versluiering:

In een telefoongesprek tussen de verdachten A en B zegt de laatste dat hij naar zijn nichtje in Maastricht gaat, dat ze daar van 'pauselijke roomse dingen' houden, en dat hij daarom moet blijven ontbijten en morgenmiddag weer terug is. Het 'nichtje' blijkt een leider te zijn van een religieuze beweging die tevens een belangrijk hasjleverancier is. 'Maastricht' staat voor Istanbul, waar B een ontmoeting zal hebben met deze leverancier.

Het bovenstaande voorbeeld betreft weliswaar een relatief eenvoudige vorm van codetaal, maar het zal opsporingsambtenaren de nodige moeite hebben gekost om de achterliggende boodschap te ontcijferen.

Bij het gebruik van fax- en semafoonverkeer treffen we meer geavanceerde vormen van codering aan. Zo geeft één van de onderzochte samenwerkingsverbanden in gecodeerde faxberichten gedetailleerd aan waar, wanneer en met welk zeeschip partijen drugs aankomen. Het faxbericht bestaat uit reeksen cijfercombinaties die overeenkomen met bepaalde letters van het alfabet. Het omgekeerde – letters vertegenwoordigen cijfers – zien we in een andere casus. De letters van het woord 'volkswagen' staan daarbij voor de cijfers 0 tot en met 9, waardoor telefoonnummers afgeschermd bekend kunnen worden gemaakt.

Een andere vorm is het coderen van persoons- en plaatsnamen door middel van cijfers. Hiervan wordt vooral gebruik gemaakt bij het doorgeven van semafoonberichten. Als een mededader in één van de onderzochte casussen iemand wil spreken toetst deze eerst zijn of haar persoonlijke codenummer in, vervolgens een tijdsaanduiding en een nummer voor een plaats: 2 2200 3 betekent bijvoorbeeld dat persoon 2 om 22.00 uur wenst af te spreken op het adres met het nummer 3. Dergelijke coderingen treffen wij bijvoorbeeld aan in casus 22, 27, 30 en 38. Omdat het menselijk geheugen beperkt is, worden de codes ondanks het opsporingsrisico soms genoteerd op een kaartje (casus 38).

Overige vormen zijn het (veelvuldig) gebruik van bijnamen of vervangwoorden ('Engeland' betekent bijvoorbeeld 'Zwitserland'; casus 30) en het omvormen van telefoonnummers door middel van een formule. In dat laatste geval moet bijvoorbeeld bij elk cijfer van een telefoonnummer een 1 worden opgeteld om

het juiste nummer te verkrijgen (casus 30). Tenslotte treffen we in één van de onderzochte casussen een inventieve methode aan voor het verhullen van administratieve gegevens door gebruik te maken van tekens voor cijferreeksen, personen en plaatsen (bijvoorbeeld: een huisje met daarin de eerste letter van de straat waarin de mededader woont).

Samengevat kan worden geconcludeerd dat de onderzochte criminele samenwerkingsverbanden hoofdzakelijk gebruik maken van vrij eenvoudige en weinig verhullende vormen van codetaal. De codes die zij hanteren bij fax- en semafoonverkeer zijn meer geavanceerd van aard en vereisen meer vindingrijkheid om te kunnen worden ontcijferd.

Is tappen (nog) effectief?

Over de effectiviteit van tappen zijn de afgelopen jaren tegenstrijdige onderzoeksresultaten gepubliceerd. In 1991 rapporteren Van der Werff en Bol dat het voordeel van de tap is dat opsporingsambtenaren kunnen achterhalen met wie de verdachte contact heeft en wanneer hij of zij afwezig is. Voor de inhoud van de gesprekken beoordelen zij het tappen als minder nuttig (Van der Werff en Bol, 1991). Een jaar later stelt Riks dat tappen steeds minder rendement oplevert, omdat het criminele milieu anticipeert op de telefoontap. Naar zijn idee geven verdachten er de voorkeur aan elkaar te ontmoeten om het gesprek in persoon voort te zetten (Riks, 1992).

In 1995 concludeert Van Koppen op basis van Amerikaanse gegevens dat af luisteren een overschat middel voor opsporing en bewijs is. Slechts in geringe mate zou af luisteren bijdragen aan het succes van de opsporing en aan de bewijsvoering ter terechtzitting. Een van de oorzaken hiervan zou zijn dat verdachten hun criminele communicatie zodanig weten te verpakken dat deze tussen normale

telefoongesprekken niet opvalt (Van Koppen, 1995).

Naar aanleiding van een onderzoek naar de effectiviteit van grote strafrechtelijke milieu-onderzoeken concluderen Van den Berg en Eshuis (1996) dat 'harde' bewijzen doorgaans niet via deze methode zijn verzameld. De opbrengst van tappen is echter wel dat indicaties worden verkregen voor strafbare feiten en dat het netwerk en de rol en betrokkenheid van verdachten inzichtelijk worden gemaakt. Bovendien biedt tappen aanknopingspunten voor andere onderzoeksmethoden (observatie, verhoor, et cetera).

In hetzelfde jaar concluderen Reijne e.a. (1996) in een onderzoeksrapportage over de effectiviteit van tappen in Nederland dat de geïnterviewde politie- en justitiefunctionarissen de tap als een effectief opsporingsmiddel zien. Vooral bij delicten die structureel en in georganiseerd verband worden gepleegd wordt de effectiviteit hoog ingeschat.

Hoe verhouden deze uitspraken zich nu tot ons onderzoeksmateriaal? Op basis van onze gesprekken met teamleiders en officieren van justitie moeten wij eveneens concluderen dat de betrokkenen de effectiviteit van tappen hoog inschatten. In ruim tweederde (25) van de onderzoeken waarin taps werden geplaatst (38), beoordelen zij het als een opsporingsmethode die veel betrouwbare informatie heeft opgeleverd. Indien wij hierbij in ogenschouw nemen dat verdachten veelvuldig (gecombineerd) gebruik maken van codetaal (in 22 casussen), van mobiele telecommunicatie (in 25 casussen) en openbare telefoon-aansluitingen (in 18 casussen), dan is dit een opmerkelijk resultaat. Ondanks het feit dat het criminele milieu anticipeert op opsporingsactiviteiten kan dus niet in voldoende mate worden voorkomen dat informatie de opsporende overheid bereikt.

Is deze informatie ook (inhoudelijk) relevant? Wanneer we de aandacht richten op de inhoud van de afgeluisterde telefoongesprekken, dan blijkt dat tappen in de eerste plaats veel informatie oplevert over het netwerk van verdachten: de betrokkenheid en de rollen van mededaders en die van de wettige omgeving. Zeker in die gevallen waarin de wettige omgeving het criminele milieu nietsvermoedend ondersteunt of dienstbaar is, is tappen informatief. In dat geval moeten daders immers openlijk over hun activiteiten communiceren en kunnen zij geen versluierde taal gebruiken.

In de tweede plaats geeft tappen inzicht in de psychologie van het criminele samenwerkingsverband: de mate waarin wantrouwen, angst en onrust het samenwerkingsverband beheersen en de mate waarin mededaders door middel van intimidatie en geweld in het gareel worden gehouden (bijvoorbeeld: casus 26, 27, 30, 31, 36, 38 en 40).

In de derde plaats levert af luisteren informatie op over de wat- en hoe-vragen: de illegale activiteiten, de manier waarop deze plaatsvinden, de omvang en het verloop ervan en de problemen hieromtrent. Ondanks het opsporingsrisico wordt er meer dan incidenteel telefonisch onderhandeld over prijzen, producten en diensten (bijvoorbeeld: casus 6, 19, 20, 32, 33 en 35); worden er handelsroutes besproken (bijvoorbeeld: casus 6, 9, 22, 25 en 30); en wordt er doorgegeven wanneer (en soms waar) de levering van smokkelwaar zal plaatsvinden (bijvoorbeeld: casus 20, 21, 22, 23, 25 en 33).

Tenslotte voorziet af luisteren in informatie over financiële zaken. Daders bespreken bijvoorbeeld de manier waarop het geld veilig naar het buitenland zal worden overgebracht (koeriers, wisseltransacties; casus 6, 8 en 11). Ook bespreekt men de manier waarop gelden worden aangewend (investering in onroerend goed, luxegoederen; casus 1, 2 en 33) en

(het beheer van) bezittingen (casus 6, 9, 30 en 36). In een enkel geval voorziet af luisteren in rechtstreekse informatie over de illegale omzet (casus 36). Daarnaast levert af luisteren gegevens op, op basis waarvan opsporingsambtenaren een inschatting kunnen maken van het wederrechtelijk verkregen voordeel (bijvoorbeeld: casus 1, 6, 19, 22, 32, 33 en 35). De effectiviteit van tappen kan moeilijk los van de inzet van andere opsporingsmethoden worden beoordeeld en los van

specifieke criteria zoals de bijdrage aan het bewijs of de sturing van het opsporingsonderzoek. Wel kan worden geconcludeerd dat tappen – ondanks het gebruik van codetaal – relevante informatie kan opleveren over de samenstelling van criminele samenwerkingsverbanden, de psychologische aspecten van deze samenwerkingsverbanden, de aard en omvang van de illegale activiteiten, de modus operandi en de financiële aspecten van de zaak.

4.3.3 *Contra de overheid?*

Bij het hanteren van ‘contrastrategieën’ gaat het criminele samenwerkingsverband de confrontatie aan met de overheid: ‘Dan gaat het niet meer om maatregelen die worden getroffen om het eigen optreden voor de overheid te verheimelijken, maar om maatregelen die worden getroffen om het optreden van de overheid te bestrijden’, aldus de onderzoeksgroep Fijnaut (PEO, Bijlage VII, 1996, p. 133). Bij dergelijke contrastrategieën kan het gaan om contra-observatie, corruptie, intimidatie, de inschakeling van de media of het gebruik van invloedrijke derden.

Ons onderzoeksmateriaal over contrastrategieën is beperkt. Wel werpen de door ons onderzochte zaken enig licht op de aard van de toegepaste contrastrategieën en op de mogelijke achtergronden daarvan.

Vermijdingsgedrag

Opvallend is dat in verschillende van de door ons onderzochte zaken daders blijven doorgaan met het vermijden van de overheid, ook nadat er een confrontatie met de overheid heeft plaatsgevonden in de vorm van bijvoorbeeld inbeslagnemingen of aanhoudingen van mededaders. Men zet de illegale activiteiten gewoon voort en probeert daarbij de overheid te vermijden met precies dezelfde methoden als in de vorige paragrafen beschreven zijn. Zo blijven de drugszendingen in casus 11 ook na verschillende inbeslagnames in een constante stroom doorgaan en wordt in casus 40 de productie van illegale cd's en cd-rom's ondanks de vele inbeslagnames hardnekkig voortgezet.⁷⁰ Een mogelijke verklaring voor dit voortgezet vermijdingsgedrag is het financiële belang van de illegale activiteiten. Misschien dat dit financiële belang

70 Andere voorbeelden betreffen beknopte casus 1 (sigarettenfraude), casus 36 (merkvervalsing) en 38 (grondstoffen voor synthetische drugs).

zelfs nog sterker speelt na een inbeslagname, aangezien verliezen moeten worden gecompenseerd en leveranciers of afnemers tevreden moeten worden gesteld. Bij dit voortgezet vermijdingsgedrag kunnen daders overigens ook lering trekken uit het overheidsingrijpen.⁷¹ Zo houdt de paspoortvervalser uit casus 9 na zijn aanhouding zijn vervalsingsactiviteiten beter geheim en – nadat verschillende klanten bij controles worden aangehouden – wijkt hij uit naar andere vliegvelden. Daarnaast blijken geldwisselaars te reageren op verscherpte regelgeving door gebruik te maken van het zogenaamde smurfen en door uit te wijken naar buitenlandse geldinstellingen (zie: hoofdstuk 3). Opmerkelijk hierbij is overigens dat sommige geldwisselaars weliswaar de grens over gaan, maar dat het vermijdingsgedrag verder erg beperkt is. Zo blijven sommige geldwisselaars zich gewoon op eigen naam of op naam van een eigen bedrijf identificeren (beknopte casus 34 en 53) en wisselen zij op vaste dagen en vaste tijdstippen bij vaste kantoren (beknopte casus 53).

Ook in andere onderzochte zaken zien we dat de grens daders beschermt tegen opsporings- of controle-activiteiten. Zo zien we in casus 6 dat een groep Engelse daders uitwijkt naar Nederland, omdat de grond hen te heet onder de voeten wordt. Tevens blijkt dat controle in Nederland op bijvoorbeeld perserijen, voor daders een reden kan zijn om hun heil in het buitenland te zoeken (zie: paragraaf 3.3.1). Het vermijden van overheid en opsporingsinstanties staat hierbij centraal.

In de onderzochte zaken zien we naast voortgezet vermijdingsgedrag echter ook andere reacties op overheidsingrijpen zoals onderduiken; vluchten naar het buitenland; het vernietigen van bewijs; het desinformeren van politieambtenaren; en het ontkennen of hardnekkig zwijgen bij verhoor. Specifiek voor de onderzochte drugszaken zijn: het toepassen van 'radio-stiltes' (geen telefoonverkeer); het aanspreken of 'afschudden' van observatieteam; en het bedreigen van opsporingsambtenaren. Wat specifieke contrastrategieën betreft, hebben we in de onderzochte zaken vooral voorbeelden aangetroffen van contra-observatie en corruptie.⁷² Deze twee onderwerpen zullen in het onderstaande daarom iets uitgebreider worden behandeld.

Contra-observatie

Bij een aantal onderzochte drugszaken wordt melding gemaakt van het feit dat verdachten gebruik maken van contra-observatie. Hierbij tekenen we aan dat contra-observatie een veelvoud aan activiteiten kan omvatten⁷³ en dat het vaak moeilijk is om te bepalen of bepaalde incidenten het gevolg zijn van contrastrategieën of dat deze een andere achtergrond kennen. Dit blijkt bijvoorbeeld uit de geruchtmakende inbraak bij het Landelijk Recherche team, waarbij onder meer een computer met ver-

71 Andere voorbeelden betreffen beknopte casus 55 en 56.

72 Met betrekking tot het misbruik van invloedrijke derden wordt verwezen naar hoofdstuk 3.

73 De onderzoeksgroep Fijnaut omschrijft contra-observatie als 'het verzamelen van informatie over het doen en laten van de politie, Justitie of andere overheidsorganen met de bedoeling daar het eigen optreden beter op af te kunnen stemmen' (PEO, Bijlage VII, 1996, p. 133).

trouwelijke informatie werd gestolen. Achteraf werd duidelijk dat het een 'gewone' inbraak betrof door daders die niets te maken hadden met – door sommige media gesuggereerde – contrastrategieën van de georganiseerde criminaliteit. Dat contra-observatie echter beslist geen fictie is, blijkt onder meer uit een onderzoek dat startte naar aanleiding van verschillende incidenten zoals het aantreffen van zenders bij politiepersoneel, het 'aankiezen' van semafoons, de diefstal van politie- en justitiegegevens en verscheidene inbraken bij politie en justitie. Dit onderzoek leidde uiteindelijk tot de aanhouding van een groep verdachten die voor een deel van de desbetreffende incidenten verantwoordelijk werd geacht:

Bij de huiszoekingen trof men onder meer crypto-apparatuur aan en cassettebandjes van gedecrypte gesprekken van observatieteam. Tevens trof men privé-adressen en tweeduizend kentekens van politie- en justitiepersoneel aan evenals frequenties van radio-, mobiele- en portofoonkanalen, scanners, peilantennes, richtmicrofoons en een nachtkijker. Hoe de informatie van de onderzochte facilitators mogelijk is door-gevoerd aan bepaalde criminele samenwerkingsverbanden bleek uiterst moeilijk aan te tonen (casus 21).

Hoewel contra-observatie door criminele samenwerkingsverbanden dus uiterst moeilijk aantoonbaar is (zie ook: paragraaf 3.3.2), blijkt uit enkele onderzochte zaken dat daders goed bekend zijn met de frequenties van radio-, mobiele- en portofoonkanalen van opsporingsdiensten. Ook beschikken sommigen over vrij complete en actuele informatie over kentekens van auto's die bij de opsporing zijn betrokken. Daarnaast blijken enkele onderzochte daders in het bezit te zijn van af-luisterapparatuur en apparatuur om peilzenders op te sporen.

Corruptie

Contra-observatie treffen we vooral aan in de zaken waar de opsporing de georganiseerde criminaliteit vrij dicht op de huid zit;⁷⁴ corruptie treffen we vooral daar aan waar er raakvlakken bestaan tussen georganiseerde criminaliteit en de wettige omgeving. In hoofdstuk 3 is reeds aandacht besteed aan de verschillende mogelijkheden die de wettige omgeving biedt aan de georganiseerde criminaliteit en aan de corruptiegevoelige contacten die hieruit kunnen voortvloeien. Hier beperken wij ons tot de corruptie van overheidspersoneel.⁷⁵

In 22 van de door ons onderzochte casussen wordt melding gemaakt van één of meer gevallen van (vermoedelijke) corruptie van overheidspersoneel in binnen- of buitenland. De gedetailleerdheid van onze informatie over deze (vermoedelijke) corruptiegevalLEN is echter beperkt vanwege de gevoelige aard van de materie en de moeilijke

74 Dit wordt ook wel 'de paradox van de afscherming' genoemd: naarmate politie en justitie de georganiseerde criminaliteit dichter op de huid zitten, zal waarschijnlijk – als reactie – de mate van afscherming toenemen.

75 Zie ook: Valkenburg en De Weert (1998).

bewijsbaarheid van corruptie.⁷⁶ Wel geeft ons onderzoeksmateriaal enig inzicht in de aard van de corruptiegevallen en de achtergronden daarvan.

Bij de aangetroffen voorbeelden van corruptie kunnen we drie verschillende doelen onderscheiden: het verkrijgen van benodigde middelen zoals vergunningen, paspoorten, visa of vervalste documenten; het omzeilen van controles (bijvoorbeeld: grenscontroles, bordeelcontroles, et cetera); en het verkrijgen van opsporingsinformatie (bijvoorbeeld: informatie over lopend opsporingsonderzoek of op handen zijnde politieacties).

Naast omkoping en een enkel geval van intimidatie is de mogelijke achtergrond van corruptie meer dan incidenteel te vinden in de combinatie van sociale contacten en (deels) gelijkgerichte belangen. Hierbij gaat het initiatief niet alleen uit van 'het criminele milieu', zoals blijkt uit één van de onderzochte casussen:

Gemeenteambtenaar B regelt binnen de gemeente de controles op grond van de vreemdelingenwet. Bordeelhouder A, die deze ambtenaar kent van de motorclub, meldt zijn vrouwen bij hem aan, al dan niet in aanwezigheid van de desbetreffende vrouwen. De ambtenaar deelt met A een zekere passie voor 'het goede leven' en is niet onverschillig voor de charmes van de vrouwen. Met één van de prostituees begint hij een buitenechtelijke relatie. De ambtenaar raakt steeds meer betrokken bij de handel in vrouwen en laat zich daarvoor onder meer 'in natura' uitbetalen. Hij vervalst documenten voor de betrokken vrouwen en zorgt ervoor dat controles op grond van de Vreemdelingenwet achterwege blijven. Daarnaast haalt hij soms vrouwen op uit het buitenland en bemoeit hij zich met de bedrijfsvoering van het borddeel.

Ook bestaan er bedenkelijke contacten met politiefunctionarissen, die in het kader van hun werk of buiten diensttijd het borddeel bezoeken. Zij leveren de bordeelhouder vooral informatie over politieactiviteiten en voorzien hem van advies over constructies om de vrouwen ogenschijnlijk legaal te laten werken.

Aangezien ons onderzoeksmateriaal met betrekking tot het onderwerp corruptie beperkt is, verwijzen wij ook naar het in opdracht van het WODC uitgevoerde onderzoek 'Lekken of verstrekken' (Van Ruth en Gunther Moor, 1997). Dit onderzoek besteedt aandacht aan de informele uitwisseling van informatie uit politieregisters met derden, waaronder 'het criminele milieu'.⁷⁷ Eén van de hoofdconclusies is dat informatie-uitwisseling meestal plaats vindt binnen bestaande sociale structuren: 'Veel gevallen zijn rechtstreeks te herleiden tot zulke structuren. De familie- en vriendenkring, organisatorische verbanden als de (sport)vereniging of de collega's van het werk, "informele" verbanden als het *old boys*-netwerk alsmede de etnische

76 Daarom zal ook niet expliciet naar bepaalde casussen worden verwezen.

77 In het onderzoek wordt aandacht besteed aan informele informatie-uitwisseling met 'de bovenwereld', 'het grijze gebied' en 'de onderwereld'. Hierbij maakt men gebruik van dossiers uit de periode 1993-1995 en interviews met sleutelpersonen.

categorie, zijn doorslaggevende factoren gebleken in de uitwisseling' (Van Ruth en Gunther Moor, 1997, p. 287).

Informatie-uitwisseling met het criminele milieu wordt volgens de auteurs vooral veroorzaakt door familie- en vriendschapsbanden en omkoping. Daarnaast concluderen zij dat bij 'risico-contacten' met het criminele milieu tevens persoonlijke factoren en nevenactiviteiten van politiefunctionarissen een rol kunnen spelen en dat het initiatief voor contacten met het criminele milieu ook van de betrokken politiefunctionarissen zelf kan uitgaan (Van Ruth en Gunther Moor, 1997, p. 251). Tenslotte wordt nog gewezen op twee categorieën politiemensen, die om bepaalde redenen een verhoogd corruptierisico zouden lopen: politiefunctionarissen van allochtone herkomst en politiefunctionarissen die werkzaam zijn bij bijzonder risicovolle afdelingen zoals de RCID of de Vreemdelingendienst (Van Ruth en Gunther Moor, 1997, p. 288).

Samenvattend kan worden geconcludeerd dat contrastrategieën tegen de overheid beslist geen fictie zijn. Ook dient echter te worden gewezen op een verschijnsel waaraan veel minder ruchtbaarheid wordt gegeven, namelijk dat criminele samenwerkingsverbanden met succes de confrontatie met de overheid uit de weg gaan.

4.4 Recapitulatie

Criminele samenwerkingsverbanden worden geconfronteerd met risico's die niet alleen worden veroorzaakt door de opsporende overheid maar ook door het criminele milieu zelf. Het criminele milieu vormt enerzijds een risico vanwege vrijwel 'onvermijdelijke' en alledaagse risico's: er worden fouten gemaakt of er is sprake van miscommunicatie. Anderzijds kan er sprake zijn van meer opzettelijk veroorzaakte problemen: 'ripdeals', het afleggen van belastende verklaringen of daders die – buiten het samenwerkingsverband om – voor zichzelf beginnen.

Criminele samenwerkingsverbanden gebruiken een breed scala aan probleemoplossingen en maatregelen om deze problemen te voorkomen, zoals beveiligingsmaatregelen, het alleen zaken doen met bekenden en het samenwerken op basis van beperkte informatievoorziening ('need to know'). Ook is er sprake van verschillende bindingsmechanismen: sociale relaties, economisch voordeel en tenslotte (de dreiging met) geweld.

Intimidatie en geweld vormen dus slechts één van de mogelijke antwoorden op problemen. Doordat er grote financiële belangen op het spel staan in een grotendeels ongereguleerde wereld en doordat moedwil, misverstand en onvermogen moeilijk van elkaar zijn te onderscheiden, dreigt op de achtergrond steeds het gevaar van gewelddadige escalatie. Vormen van intimidatie of geweld treffen wij dan ook aan in het merendeel van de onderzochte casussen. Alleen bij de mensensmokkelzaken is hiervan nagenoeg geen sprake.

Liquidatie is de meest extreme reactie op problemen. Diefstal en bedrog vormen in de door ons onderzochte zaken waarschijnlijk de belangrijkste achtergronden van

liquidaties. De thans beschikbare gegevens van de DCRI maken het echter moeilijk om verantwoorde conclusies te trekken over liquidaties in Nederland.

Ook de wettige omgeving levert risico's op voor criminele samenwerkingsverbanden: enerzijds door 'onvermijdelijke' confrontaties met overheidscontroles en anderzijds door de risico's van opsporing en vervolging.

Voor de onvermijdelijke confrontaties met overheidscontroles treffen alle onderzochte criminele samenwerkingsverbanden maatregelen. Dit geldt ook voor de onderzochte mensensmokkelaars en vrouwenhandelaren, die het risico van opsporing en vervolging doorgaans als uiterst gering beschouwen. Verder valt bij de onderzochte vrouwenhandelaren op dat de betrokken vrouwen ernstig worden geïntimideerd en dat deze in sommige gevallen het slachtoffer worden van excessieve vormen van geweld. De belangrijkste achtergrond hiervan is waarschijnlijk niet zozeer het voorkomen van opsporing en vervolging, maar veeleer het financiële belang dat vrouwenhandelaren hebben bij het onder de duim houden van de betrokken vrouwen.

Drugshandelaren houden in de onderzochte zaken volop rekening met de risico's van opsporing en vervolging. Een belangrijke conclusie is echter dat – ondanks het veelvuldig gebruik van codetaal – het aftappen van telefoongesprekken en andere vormen van telecommunicatie relevante informatie blijkt op te leveren over onder meer de samenstelling van criminele samenwerkingsverbanden, de psychologische aspecten van deze samenwerkingsverbanden, de aard en de omvang van de uitgevoerde illegale activiteiten, de 'modus operandi' en de financiële aspecten van de zaak.

Tenslotte blijkt dat criminele samenwerkingsverbanden in sommige gevallen de opsporende overheid ook actief proberen te bestrijden door middel van contrastrategieën. In ons casusmateriaal treffen wij verschillende voorbeelden aan van contra-observatie en corruptie. Daarnaast blijkt echter dat criminele samenwerkingsverbanden ook met succes de confrontatie met de overheid weten te vermijden. Daarbij kunnen zij lering trekken uit het overheidsoptreden en bieden nationale grenzen bescherming tegen opsporings- of controle-activiteiten.

Slotbeschouwing

5.1 Inleiding

In dit slothoofdstuk komen de belangrijkste bevindingen aan de orde, alsook de aanbevelingen en discussiepunten die naar aanleiding van ons onderzoek geformuleerd kunnen worden. Het is de 'proof of the pudding'. De WODC-monitor georganiseerde criminaliteit is immers bedoeld om op basis van de resultaten van grootschalige opsporingsonderzoeken lering te trekken voor de toekomst. Aan de orde is de vraag wat de mogelijke implicaties zijn van de voorgaande hoofdstukken voor de preventie en de bestrijding van vormen van georganiseerde criminaliteit. Aanbevelingen omtrent het interne functioneren van de rechteerteams en de wijze van leidinggeven door het openbaar ministerie (OM) vallen buiten het bestek van dit onderzoek.⁷⁸

Ons theoretisch perspectief legt de nadruk op de interactie tussen vormen van georganiseerde criminaliteit en de maatschappelijke omgeving. Georganiseerde criminaliteit wordt niet voorgesteld als een 'alien conspiracy' maar als een sociaal verschijnsel dat gestalte krijgt in de wisselwerking met de omgeving. Onder deze maatschappelijke omgeving verstaan wij zowel de wettige sectoren van de samenleving als het criminele milieu. Het perspectief komt naar voren in de opbouw en de inhoud van deze rapportage. In hoofdstuk 2 is besproken hoe personen samenwerkingsverbanden vormen met elkaar en hoe deze zich verhouden tot hun sociale netwerken. Zo zien wij dat de sociale basis van groepen die zich bezig houden met internationale drugssmokkel of mensensmokkel wordt gevormd door familiebanden, huwelijks- of vriendschapsrelaties. Dergelijke relaties zijn meestal al aanwezig voordat men met elkaar gaat samenwerken in het plegen van criminaliteit. Etnische gemeenschappen fungeren bijvoorbeeld als bruggenhoofden voor drugs afkomstig uit de herkomstlanden. De sociale omgeving is ook op de andere misdaadterreinen een belangrijke voedingsbodem van criminele samenwerkingsverbanden. In de hoofdstukken 3 en 4 is vervolgens dieper ingegaan op het functioneren van deze verbanden in relatie tot hun omgeving. Er bestaan vele raakvlakken tussen vormen van georganiseerde criminaliteit en hun sociale omgeving. De omgeving heeft in deze contacten twee gezichten.

Aan de ene kant is de omgeving bedreigend voor criminele samenwerkingsverbanden. Deze kunnen immers schade ondervinden van controle- of opsporingsactivi-

⁷⁸ Deze aspecten komen overigens aan de orde in een onderzoek naar de evaluatie van de Kernteams, waartoe het WODC opdracht heeft gegeven. De resultaten van dit onderzoek, verricht door het IVA te Tilburg, zijn recent gepubliceerd (Gooren e.a., 1998).

teiten. Ook in het criminele milieu zijn risico's aanwezig, bijvoorbeeld in de vorm van bedrog (ripdeals) of buitensporig geweld als reactie op zakelijke meningsverschillen. Wij zien dat samenwerkingsverbanden anticiperen op dergelijke bedreigingen, onder meer door gebruik te maken van codetaal in hun onderlinge communicatie en door hun activiteiten geheim te houden, ook tegenover het criminele milieu. Deze geheimhouding beperkt zowel de mogelijkheden tot samenwerking als de mogelijkheden van open competitie. Het is als gevolg van deze geheimhouding voor daders bovendien moeilijk om uit te maken of verkeerd lopende zaken in de samenwerking met anderen te wijten zijn aan moedwil, misverstand of onvermogen van de veroorzaker van de problemen. Daarnaast beschikken daders over minder mogelijkheden om problemen te voorkomen of op te lossen dan het geval is in de 'legale' wereld. Als gevolg hiervan kunnen alledaagse fouten of 'gewone' zakelijke meningsverschillen uitgroeien tot gewelddadige conflicten. Daders van georganiseerde criminaliteit worden wel eens vergeleken met gewone ondernemers, die zich door winstbejag laten leiden. Deze vergelijking miskent evenwel dat het illegale karakter van de bedrijfsvoering sterk van invloed is op de aard van de samenwerkingsverbanden en op de relatie van de samenwerkingsverbanden met hun omgeving.

Aan de andere kant is de omgeving niet alleen een risicofactor maar ook een bondgenoot. De bewuste of onbewuste medewerking van de omgeving is onmisbaar voor de productie van illegale goederen of voor de afname ervan. Soms toont de omgeving zich zelfs bereid om steun te geven aan de uitvoering of de afscherming van misdrijven. Slechts weinig vormen van georganiseerde criminaliteit brengen louter nadeel toe aan anderen; vaak is er naast het toebrengen van schade ook sprake van het ontstaan van symbiotische relaties met onderdelen van de maatschappelijke omgeving. Op deze kant van de omgeving spelen de samenwerkingsverbanden ook in, namelijk door in plaats van zich af te zonderen te kiezen voor het aanknopen van contacten met de omgeving. Criminele samenwerkingsverbanden blijken elkaar in de onderzochte zaken niet in felle concurrentieslagen te bestrijden; voorzover er sprake is van contacten zijn deze er vooral op gericht om door samenwerking wederzijds voordeel te behalen of gemeenschappelijke problemen op te lossen. Of de omgeving meer risicofactor is of bondgenoot hangt niet alleen af van de wijze waarop de samenwerkingsverbanden met de gevaren en mogelijkheden van de omgeving omgaan. Van belang is ook in hoeverre de gepleegde misdrijven schade toebrengen aan of voordeel opleveren voor de omgeving. Groepen die zich met ripdeals of flessentrekkerij bezighouden zullen eerder tegen de risico's van hun bedrijvigheid oplopen dan mensensmokkelaars, EU-fraudeurs, geldwisselaars of vrouwenhandelaren.

Het theoretisch perspectief biedt, tenslotte, ook een handzaam schema voor het formuleren van de aanbevelingen. Het bestaan van de wisselwerking met de maatschappelijke omgeving biedt goede aanknopingspunten voor aanbevelingen voor de preventie en bestrijding van georganiseerde criminaliteit. Deze aanbevelingen

kunnen twee richtingen uitgaan. Zij kunnen gericht zijn op het stimuleren van de risicofactoren voor de georganiseerde criminaliteit en op het verminderen van de faciliterende rol die de omgeving speelt. Kort gezegd: verhoog de risico's en verminder de baten in de raakvlakken tussen georganiseerde criminaliteit en de omgeving. In de volgende paragrafen werken wij deze gedachten uit met betrekking tot de volgende onderwerpen: criminele netwerken (paragraaf 5.2), sociale relaties (paragraaf 5.3), raakvlakken met de wettige omgeving (paragraaf 5.4) en confrontaties met de overheid (paragraaf 5.5). Het hoofdstuk wordt afgesloten met een epiloog (paragraaf 5.6).

5.2 Criminele netwerken

Eén van de in het oog springende conclusies van ons onderzoek is dat de wereld van de georganiseerde criminaliteit wordt gekenmerkt door samenwerkingsverbanden die geregeld van samenstelling veranderen en waarin dus ook de taakverdeling tussen de leden niet duurzaam van karakter is. Deze kenmerken wijken af van het beeld van criminele samenwerkingsverbanden, die piramidaal van opbouw zijn en waarbij taakverdeling en taakuitvoering volgens vaste patronen verlopen die door gedragscodes en interne sancties worden gehandhaafd. Hiermee is uiteraard niet gezegd dat er geen groepen zijn die hiërarchisch georganiseerd zijn en die steeds in dezelfde samenstelling opereren. Dergelijke groepen zijn evenwel in de door ons onderzochte zaken eerder uitzondering dan regel. Evenmin wordt door ons beweerd dat er geen taakverdeling zou zijn. Wij hebben in de door ons bestudeerde zaken juist waargenomen dat in wisselende samenwerkingsverbanden vaak dezelfde personen als hoofdpersonen opduiken, en dat er wel degelijk sprake kan zijn van hiërarchische verhoudingen. Ook is geconcludeerd dat verschillende samenwerkingsverbanden steeds een beroep doen op dezelfde illegale dienstverleners, zoals ondergrondse bankiers, geldwisselaars en paspoortvervalsers. Maar de aanwezigheid van dergelijke 'knooppunten' staat de zojuist geformuleerde conclusie niet in de weg. Overheersend blijft de constatering van het 'fluïde' karakter van de samenwerkingsverbanden.

Dit beweeglijke karakter vormt ook de basis voor de ontwikkeling en de groei van criminele samenwerkingsverbanden en criminele netwerken. Personen die betrokken raken bij criminele samenwerkingsverbanden worden na enige tijd minder afhankelijk van andermans hulpbronnen, zoals geld, kennis en contacten, en zoeken vervolgens hun eigen weg. Bij deze nieuwe samenwerkingsverbanden betrekken zij weer personen uit hun eigen sociale omgeving en het verhaal begint opnieuw. Wij noemden dit in hoofdstuk 2 het 'sneeuwbaaleffect', dat een belangrijker groei-principe lijkt te zijn dan 'rekrutering', waarbij samenwerkingsverbanden in omvang toenemen door het aantrekken van buitenstaanders die bij gebleken geschiktheid opklimmen in de hiërarchie.

De bestrijding van georganiseerde criminaliteit is in het recente verleden sterk beïnvloed door het beeld van piramidale organisaties. Een expliciet geformuleerde doelstelling van menig grootschalig rechercheonderzoek was om 'de top' van de criminele organisatie aan te pakken. Mede hierdoor zijn diverse onderzoeken groot van opzet en wordt met een lange doorlooptijd rekening gehouden. Maar de vraag die op basis van ons onderzoek gesteld kan worden is of men wel kan vinden waarnaar men zoekt. Aangenomen dat er grote, ogenschijnlijk onkwetsbare topfiguren op de achtergrond aanwezig zijn, is het dan mogelijk deze via 'lagere schakels' te bereiken? De wisselende samenstellingen van criminele samenwerkingsverbanden geven wat dit betreft weinig hoop. Veeleer moet er bij langdurige onderzoeken rekening mee worden gehouden dat de 'targets' van het onderzoek aangepast dienen te worden aan gewijzigde omstandigheden. Als er immers sprake is van samenwerkingsverbanden die voortdurend van vorm veranderen, dienen ook de beelden waarop de recherche zich bij de aanvang van het onderzoek heeft gebaseerd te worden aangepast. Het verdient daarom aanbeveling om reeds bij de opzet van een langdurig rechercheonderzoek de mogelijkheid in te bouwen om de eigen hypothesen en doelstellingen periodiek te actualiseren.

De constatering dat samenwerkingsverbanden fluïde van aard zijn heeft naar onze mening nog twee belangrijke implicaties voor de strategie van de opsporing. In de eerste plaats kan men zich afvragen of bij de inzet van bijzondere opsporingsmethoden in het recente verleden, zoals infiltratie en het gecontroleerd doorvoeren van drugs, wel voldoende rekening is gehouden met de wisselende samenstellingen waarin samenwerkingsverbanden opereren. Zo kan men zich afvragen of de gebrekkige resultaten die met de toepassing van de 'Delta-methode' zijn geboekt, niet zijn toe te schrijven aan onjuiste vooronderstellingen over de aard van het samenwerkingsverband dat men trachtte op te sporen. Als er immers geen sprake is van een duurzame piramidale organisatie, dan komt de beoordeling van de risico's en de effectiviteit van het doorlaten van drugs en de inzet van een groei-informant in een heel ander daglicht te staan.

In de tweede plaats zou naar onze mening moeten worden overwogen of de doeleinden van rechercheonderzoeken niet bijgesteld zouden moeten worden. Naast langdurig onderzoek met verregaande opsporingsmethoden, dat nodig blijft om hoofdpersonen uit de georganiseerde criminaliteit aan te kunnen pakken, zou de strategie van de 'korte klappen' veelvuldiger gebruikt kunnen worden. Deze strategie, die ten onrechte wel eens als noodscenario (als het terugschroeven van ambities) wordt beschouwd, sluit misschien beter aan bij de aard en het door ons geconstateerde 'groeiprinциpe' van georganiseerde criminaliteit. Korte klappen impliceert de mogelijkheid om sneller in te grijpen. Bij dit ingrijpen zou de strategie gericht kunnen zijn op het opsporen van de 'knooppunten' in de netwerken. Zoals zojuist gesteld, zijn in de wisselende samenwerkingsverbanden enkele constanten te ontwaaren. Het draait veelal om dezelfde hoofdpersonen en in een aantal gevallen duiken bij verschillende samenwerkingsverbanden steeds weer de namen van dezelfde illegale dienstverleners op, zoals van documentenvervalsers en geldwisselaars. Der-

gelijke dienstverleners staan in de regel ver af van de gepleegde 'gronddelicten' en staan daardoor in het onderzoek niet op de voorgrond. Gezien de belangrijke rol die deze dienstverleners vervullen in het verschaffen of verspreiden van kennis aan meerdere samenwerkingsverbanden, is deze marginale positie onterecht. Voor het ontwaren van deze knooppunten is de inzet van misdaadanalisten onontbeerlijk. De korte klappen-strategie zou, tenslotte, ook gericht kunnen zijn op het verwijderen van een schakel in een samenwerkingsketen. Het logistieke proces van mensen-smokkel en van de productie van en de handel in drugs vergt de inzet van personen op verschillende plaatsen in de wereld, die de verantwoordelijkheid dragen voor een specifiek deelproject in een lange keten van activiteiten. De aanpak van enkele schakels kan de samenwerking in de keten op de korte termijn sterk ontwrichten. Een dergelijke ontwrichting vindt ook plaats bij het inbeslagnemen van illegale goederen. Binnen opsporingsinstanties valt de gedachte te beluisteren dat het jagen op kilo's drugs of op koeriers geen enkel soelaas biedt, omdat de criminele organisatie er niet door zou worden geraakt: koeriers en drugs zijn gemakkelijk vervangbaar, het verlies ervan zou slechts een financieel bedrijfsrisico zijn dat in het licht van de grote winsten van gering belang is. Deze gedachte wordt niet door onze bevindingen gestaafd. Vooruitlopend op paragraaf 5.5 kan hier al worden gesteld dat dergelijke inbeslagnames een gevoelige snaar binnen samenwerkingsverbanden kunnen raken, omdat zij het onderling wantrouwen versterken en daardoor niet bevorderlijk zijn voor de stabiliteit van de samenwerkingsverbanden.

Het moge evenwel duidelijk zijn dat de strategie van de korte klappen alleen niet afdoende is. De korte klappen hebben immers dezelfde beperkingen die ook aan het 'snellen van koppen' kleven: het rendement is van korte duur. Maar dit neemt uiteraard niet weg dat de strategie een belangrijk onderdeel kan vormen binnen het groter geheel van overige preventieve en repressieve activiteiten.

5.3 Sociale relaties

Sociale relaties blijken, zoals wij in paragraaf 5.1 al constateerden, de basis te vormen van criminele samenwerkingsverbanden. Wij werken deze conclusie hier verder uit en behandelen vervolgens de mogelijke implicaties hiervan voor de preventie en bestrijding van georganiseerde criminaliteit.

Sociale relaties ontstaan niet willekeurig, maar volgen veelal de wetten van sociale en geografische afstand. Dit zien wij ook terug in de samenstelling en werkwijze van criminele samenwerkingsverbanden. Zo zien wij in enkele onderzochte casussen vrijwel alleen maar daders die geboren en getogen zijn in dezelfde stad of in dezelfde buurt. Zij leggen zich voornamelijk toe op het bedienen van lokale illegale markten. Ook in andere casussen zien wij dat de voornaamste criminele activiteiten bestaan uit het bevoorraden van markten in landen of plaatsen waar men vandaan komt of waarmee men rechtstreekse contacten heeft.

In hoofdstuk 2 is uiteengezet hoe sociale relaties de brug slaan tussen criminele netwerken in verschillende landen. De sociale bindingen die bijvoorbeeld door migratie

zijn ontstaan tussen Nederland en de moederlanden bieden een vruchtbare voedingsbodem voor internationale drugshandel, omdat deze moederlanden tevens belangrijke bronlanden of doorvoerlanden zijn van drugs. Niet etniciteit vormt in deze voorbeelden de basis van de criminele samenwerkingsverbanden, maar de sociale relaties die tussen de verschillende personen bestaan.

Blijkens de literatuur over georganiseerde criminaliteit wordt vaak het bestaan verondersteld van etnische scheidslijnen tussen criminele groepen. Ook door de onderzoeksgroep Fijnaut wordt geconcludeerd dat er sprake is van geslotenheid van etnische circuits. Dit zou met name bij Chinezen en Turken het geval zijn (PEO, Bijlage VII, 1996, p. 209). Wij concluderen dat etniciteit een belangrijke rol speelt in het leven van mensen en om die reden, langs de weg van de sociale relaties, van invloed is op de samenstelling van criminele samenwerkingsverbanden. Een zekere etnische homogeniteit valt dan ook te verwachten, maar van etnische geslotenheid is beslist geen sprake. In verschillende van de door ons bestudeerde zaken treffen wij juist een bonte mengeling van etniciteiten aan. Mogelijk is dit een aanwijzing voor een belangrijke trend en is er sprake van een toenemende etnische heterogeniteit van criminele samenwerkingsverbanden. Toenemende integratie van etnische minderheden in de Nederlandse samenleving zal zich naar onze verwachting ook weer spiegelen in een meer heterogene samenstelling van criminele samenwerkingsverbanden. Politie en justitie zouden hiermee in de toekomst meer rekening moeten houden.

Ook het scala van illegale activiteiten dat gepleegd wordt door samenwerkingsverbanden is heterogener dan door de onderzoeksgroep Fijnaut is geconstateerd. Mogelijk is ook hier sprake van een recente ontwikkeling, waarin vooral de criminele samenwerkingsverbanden in de drugshandel zich toeleggen op de handel in meerdere soorten drugs: synthetische en niet-synthetische drugs, hard- en softdrugs. De stelling dat etnische groepen zich specifiek met de handel in één type drugs bezighouden (bijvoorbeeld Turken: heroïne; Colombianen: cocaïne) wordt door ons casusmateriaal weerlegd. De werkelijkheid van de Nederlandse georganiseerde criminaliteit blijkt er veelkleuriger uit te zien dan de stelling van 'etnische specialisatie' doet voorkomen. Ook de stelling dat er op het niveau van de groothandel in drugs sprake zou zijn van een scheiding van markten, wordt door ons onderzoeksmateriaal weerlegd.

De consequenties van deze heterogeniteit zijn van velerlei aard. Wij volstaan hier met twee voorbeelden. Ten eerste worden de mogelijkheden van politieke infiltratie groter. Het is bijvoorbeeld niet meer per definitie nodig om Turkse infiltranten in te zetten tegen Turkse samenwerkingsverbanden. Ten tweede kan dit consequenties hebben voor de huidige indeling van de aandachtsgebieden van de Kernteams. De huidige indeling berust immers grotendeels op de verdeling van etnische groepen. Een dergelijke 'specialisatie' heeft onmiskenbaar voordelen voorzover het bijvoorbeeld gaat om kennis van etnische groepen en de situatie in het moederland of om de samenwerking met het buitenland. Anderzijds wordt door de geconstateerde etnische heterogeniteit de noodzaak sterker om te komen tot onderlinge samenwer-

king en informatie-uitwisseling, zowel tussen Kernteams onderling als tussen Kernteams, regiokorpsen en andere opsporingsinstanties.

Wat betreft het belang van sociale relaties verdient de positie van vrouwen specifieke vermelding. Vrouwen blijken een belangrijke rol te spelen in het leggen van contacten en het verstevigen van de onderlinge banden. Afgaande op onze casusbeschrijvingen kan het belang hiervan niet worden overschat. In de meerderheid van onze casussen behoren een of meer vrouwen tot de groep van verdachten. Opmerkelijk is dat vrouwen ook in zaken waarin zij niet door de politie als verdachten zijn aangemerkt, functies hebben vervuld in de communicatie (berichten doorgeven; leggen van contacten). Het verdient, gelet op de sterke 'informatiepositie' van vrouwen, aanbeveling om meer aandacht aan hen te besteden bij opsporingsonderzoeken.

Sociale relaties zijn, zeker in het criminele milieu waarin veel achterdocht en wantrouwen bestaat, van groot belang. Zij garanderen tot op zekere hoogte het vertrouwen dat men noodzakelijkerwijs in elkaar moet kunnen stellen. Men kan bij conflicten immers niet terugvallen op formele afspraken of op de rechter. Het stelsel van ondergronds bankieren, waarbij de 'bankiers' dikwijls familiebanden hebben, is hiervan het duidelijkste voorbeeld.

Hoe zeer sociale relaties ook een rol spelen in de vorming van criminele samenwerkingsverbanden, het zou een misvatting zijn om te stellen dat deze samenwerkingsvormen louter vriendenclubs zijn. Juist doordat de leden bepaalde banden met elkaar hebben, worden individuele gedragingen die indruisen tegen het belang van de groep gemakkelijk als deloyaal uitgelegd. Dit kan, zoals in hoofdstuk 3 aan de hand van het voorbeeld van het Brielse meer is aangegeven, tot escalatie van geweld leiden. Sociale relaties blijken niet altijd voldoende bindingskracht te geven om in de 'jungle' van de illegaliteit te kunnen overleven. Dreiging of toepassing van geweld is naast sociale relaties en het economisch voordeel dat mensen aan de deelname aan een groep ontleen, dan ook één van de 'bindingsmechanismen' die criminele samenwerkingsverbanden bijeen houden. Geweld en intimidatie treffen wij overigens niet alleen in de wereld van de verdovende middelen aan. Ook in verschillende vrouwenhandelzaken en fraudezaken vinden wij sporen van intimidatie en geweld.

Sociale relaties onttrekken zich aan het analytisch onderscheid tussen de wettige omgeving en het illegale milieu. Volgens een recent onderzoek ontstaan er problemen wanneer beide werelden worden verbonden door sociale relaties. Uit het onderzoek komt naar voren dat 'lekken' (onoirbare informatie-uitwisseling) vooral wordt veroorzaakt doordat de betrokkenen uit het criminele milieu en politiefunctionarissen elkaar uit andere hoefde kennen (Van Ruth en Gunther Moor, 1997, p. 251). Maar het is evenzeer een probleem voor de criminele samenwerkingsverbanden; leden van deze verbanden zijn graag bereid om elkaar of hun relaties daarbuiten meer informatie te verstrekken dan strikt noodzakelijk is. Het 'need to know' begin-

sel gaat nu eenmaal ten koste van de kwaliteit van de sociale relaties, ook van de relaties binnen criminele samenwerkingsverbanden. Ondanks de noodzaak om niet te veel met elkaar te praten, wordt er veel gepraat en weten de leden van samenwerkingsverbanden in de regel veel over de illegale activiteiten die hebben plaatsgevonden. Veel praten is het onvermijdelijke gevolg van het hebben van hechte sociale relaties. Uit onze inventarisatie van wat de aanleiding is geweest tot het doen instellen van opsporingsonderzoek in de veertig casussen is naar voren gekomen dat de aanleiding vaak door het criminele milieu zelf is gegeven. Informatie van RCID'en, die de informatie grotendeels hebben betrokken uit het criminele milieu, alsook verklaringen die verdachten in andere onderzoeken hebben afgelegd, staan meestal aan de basis van de onderzoeken. Tijdens de onderzoeken zelf (tappen, verhoren) blijkt ook de loslippigheid van de verdachten. Ook dit gegeven biedt mogelijkheden voor de opsporende overheid. Bij wijze van discussiepunt werpen wij hier op dat de overheid zijn mogelijkheden verder zou kunnen vergroten door de bereidheid om te praten te stimuleren. In de eerste plaats kan hierbij worden gedacht aan het stimuleren van slachtoffers (vrouwenhandel, flessentrekkerij) om aangifte te doen en zo veel mogelijk mededelingen over de criminele groep te verstrekken. In de tweede plaats zou de justitiële overheid ervoor kunnen kiezen om deloyaliteit aan het samenwerkingsverband te belonen met ondermeer vermindering van straf. Momenteel is een wetswijziging in voorbereiding om getuigen die tevens verdachten zijn, strafvermindering te geven wanneer zij relevante gegevens over andere verdachten verstrekken.⁷⁹ Wij gaan hier verder niet in op de voors- en tegens van een dergelijke regeling, maar volstaan met de constatering dat dergelijke regelingen gelet op de 'loslippigheid' van verdachten, vermoedelijk effectief zullen zijn.

Tenslotte is in hoofdstuk 3 geconstateerd dat daders veel ontmoetingen hebben met hun mededaders. Dikwijls fungeren gewone uitgaansgelegenheden (restaurant, café) daarvoor als vaste ontmoetingspunten. In aansluiting op de constatering dat er veel met elkaar wordt gesproken, is het positief te noemen dat de minister van Justitie recentelijk op verzoek van de Tweede Kamer in het wetsvoorstel over direct afluisteren, de mogelijkheden van direct afluisteren heeft verruimd. Oorspronkelijk zou afluisteren alleen in openbare ruimten zijn toegestaan, nu wordt ook direct afluisteren in woningen onder voorwaarden toegestaan (Kamerstukken, 1996-1997, 25 403, nr. 7, p. 6).

5.4 Raakvlakken met de wettige omgeving

Er bestaan vele raakvlakken tussen georganiseerde criminaliteit en de wettige omgeving. De aanwezigheid en de steun van de wettige omgeving zijn een levensvoorwaarde voor veel vormen van georganiseerde criminaliteit. Dit geldt bijvoorbeeld

⁷⁹ Kamerstukken, 1998-1999, 26 294. In dit wetsontwerp wordt ook geregeld dat deze getuigen in aanmerking kunnen komen voor een protectieprogramma.

voor de noodzakelijke medewerking van de wettige omgeving bij de productie van illegale goederen (bijvoorbeeld grondstoffen voor synthetische drugs) en de afzet van goederen. Voor veel vormen van georganiseerde criminaliteit geldt dat deze geen overlevingskansen hebben als de wettige omgeving geen afnemer zou zijn van hun diensten of producten. Vrouwenhandel en de verkoop van illegale goederen zoals drugs en illegale cd's, zijn hiervan de meest duidelijke voorbeelden.

Ook blijkt dat de wettige omgeving een faciliterende bijdrage levert aan georganiseerde criminaliteit. De voordelen van de gewone maatschappelijke infrastructuur (vervoer, huisvesting, dienstverlening) worden ook door criminele samenwerkingsverbanden benut. In hoofdstuk 3 wordt geconcludeerd dat deze benutting plaats kan vinden zonder enige bewuste medewerking van de wettige omgeving. Maar er zijn ook situaties aangetroffen (in het vervoer en in de dienstverlening) die wijzen op een verwijtbare betrokkenheid van personen of organisaties bij georganiseerde criminaliteit.

De vele raakvlakken met de wettige omgeving vormen de achilleshiel van criminele samenwerkingsverbanden. Zij bieden derhalve goede aanknopingspunten voor de preventie en de bestrijding van deze criminaliteit. De maatregelen zouden vooral betrekking moeten hebben op het verminderen van de mogelijkheden die de wettige omgeving momenteel verschaft aan de georganiseerde criminaliteit. In de eerste plaats kan hierbij gedacht worden aan het versterken van toezicht en controle. Diverse, zeer uiteenlopende gevallen (oliefraude, mensensmokkel, XTC-productie, creditcardfraude) maken duidelijk dat georganiseerde criminaliteit kansen krijgt voor illegale activiteiten, wanneer degenen die toezicht moeten houden tekort schieten. In enkele gevallen schiet het toezicht tekort omdat de toezichthouder geen belang heeft bij scherpe controle: de luchtvaart-maatschappij oefent uit concurrentieoverwegingen geen scherp toezicht uit op reisdocumenten en creditcardmaatschappijen nemen uit bedrijfseconomische overwegingen een bepaald niveau van fraude met creditcards voor lief. Via aanscherping van wetgeving zou hierin verbetering kunnen worden gebracht.⁸⁰

Daarnaast kan het toezicht tekort schieten doordat samenwerkingsverbanden zich er gemakkelijk aan kunnen onttrekken door internationaal te gaan opereren. Sluitende(r) controle op het financiële verkeer in Nederland heeft geleid tot verplaatsingsgedrag van personen die misdaadgeld in het girale verkeer willen brengen; zij storten geldbedragen in Zwitserland of in Luxemburg op bankrekeningen.

Een vergelijkbaar voorbeeld uit een geheel ander misdaadveld: toezicht van de Economische Controle Dienst (ECD) op de vervaardiging en verkoop van grondstoffen voor XTC in Nederland wordt illusoir, wanneer de grondstoffen vrij gemakkelijk uit het (verre) buitenland kunnen worden betrokken. Betere, internationale samenwer-

80 Het strafmaximum op het vervalsen van documenten zou bijvoorbeeld verhoogd kunnen worden. Ook zou via wettelijke maatregelen een aanscherping kunnen plaatsvinden op de afgifte van documenten (visa bijvoorbeeld).

king is onontbeerlijk voor een effectief toezicht in eigen land. Tenslotte kan gebrek-
kig toezicht het gevolg zijn van het impliciet of expliciet stellen van posterioriteiten.
In de afgelopen jaren heeft de controle op bordelen slechts beperkt aandacht onder-
vonden van opsporingsinstanties/vreemdelingendiensten. Door deze diensten is
vooral onvoldoende onderkend dat achter prostitutie vrouwenhandel schuil kan
gaan. Dit blijkt onder meer uit het gedrag van de uitbaters van bordelen of clubs. Zij
treffen maatregelen om te voorkomen dat vrouwen worden uitgezet omdat zij geen
geldige werk- en verblijfsvergunning hebben. Zij houden er geen rekening mee dat
de controle aan het licht zou kunnen brengen dat de vrouwen onder dwang moeten
werken.

Het huidige gedoogbeleid inzake de exploitatie van bordelen heeft er kennelijk toe
bijgedragen dat de mening heeft post gevat onder exploitanten dat er op het gebied
van prostitutie veel is toegestaan. In elk geval blijkt het gedoogbeleid onvoldoende
onderscheidend te zijn geweest; de vrouwenhandelaren uit onze dossiers zijn in
sommige gevallen 'gewone' exploitanten van bordelen of seksclubs. De opheffing
van het bordeelverbod licht de exploitatie van bordelen uit de huidige schemerzone
tussen legaliteit en illegaliteit. Dit kan aan de ene kant betekenen dat gedwongen
prostitutie eerder ontdekt en voorkomen wordt dan onder het huidige gedoogbeleid
het geval is. Maar het effect kan ook zijn dat er ontwijkingsstrategieën worden ont-
wikkeld (bijvoorbeeld: escortservice), waardoor verhandelde vrouwen verder aan
het oog van de overheidscontrole worden onttrokken dan nu reeds het geval is. Het
verdient aanbeveling om bij de invoering van de nieuwe wet bedacht te zijn op het
optreden van dergelijke negatieve neveneffecten.

Ook door het gedoogbeleid inzake softdrugs wordt een raakvlak gecreëerd tussen de
wettige omgeving en de illegaliteit. Hierdoor wordt niet alleen een illegale markt in
stand gehouden, maar wordt ook onduidelijkheid geschapen over het illegale karak-
ter van de handel. In de luwte van het gedoogbeleid hebben enkele Nederlandse
groepen zich tot groothandelaren in softdrugs kunnen ontwikkelen (PEO, Bijlage
VIII, 1996, p. 19). Slechts ten koste van grote inspanningen van politie en justitie is
het vervolgens gelukt deze grote criminele samenwerkingsverbanden op te sporen
en te vervolgen. Uit oogpunt van bestrijding van georganiseerde criminaliteit⁸¹ ver-
dient het aanbeveling om de nadelen van de inherente tegenstelling van het gedoog-
beleid (gedogen aan de voordeur, vervolgen aan de achterdeur) zo goed mogelijk te
ondervangen. Dit kan gebeuren door verder te gaan dan thans in het toestaan van de
productie en toelevering van softdrugs aan gedoogde verkooppunten, dan wel door
de strafrechtelijke repressie van de aanbodzijde wat verder door te trekken naar de
consumentenkant (strikttere reglementering). Vooral criminele samenwerkingsver-

81 Overigens kan het gedoogbeleid uit volksgezondheidsperspectief misschien veel positiever worden
beoordeeld. Wij oordelen slechts vanuit het perspectief van de bestrijding van georganiseerde crimina-
liteit.

banden lijken baat te hebben bij het schemergebied dat wordt gecreëerd door toe te staan wat verboden is.

Professionele beroepsgroepen en dienstverleners komen allen in aanraking met georganiseerde criminaliteit. Advocaten komen er qualitate qua mee in aanraking, maar ook van auto-leasemaatschappijen en bankinstellingen zullen diensten worden gevraagd. Veel van deze contacten zijn onvermijdelijk: de dienstverleners behoeven zich er niet altijd van bewust te zijn dat de geleasde auto wordt gebruikt als vluchtauto of dat door de girale overboeking van geld naar het buitenland misdaadgeld naar elders wordt verplaatst. In toenemende mate wordt van de dienstverleners evenwel verwacht dat zij alert zijn op het mogelijke misbruik dat van hun dienstverlening wordt gemaakt. Een aantal beroepsgroepen heeft richtlijnen geformuleerd waarin gespecificeerd wordt onder welke omstandigheden de dienstverlener argwaan moet krijgen, en nader moet doorvragen naar de bonafiditeit van het verzoek of de verzoeker, dan wel zijn medewerking aan de gevraagde dienstverlening moet weigeren. De bekendste wetgeving op dit terrein is de wet Melding Ongebruikelijke Transacties, die financiële dienstverleners verplicht om ongebruikelijke transacties aan te melden bij een centraal meldpunt. Daarnaast hebben enkele professionele beroepsgroepen, zoals de advocatuur en het notariaat, vertrouwenspersonen aangesteld die door de beroepsbeoefenaar kunnen worden geconsulteerd, indien hij twijfels heeft over de bonafiditeit van het verzoek van de cliënt. Over de ervaringen die tot nu toe met de richtlijnen en de vertrouwenspersonen zijn opgedaan, is nu nog weinig bekend. Het verdient aanbeveling om nader onderzoek hiernaar te verrichten. Dit geldt ook voor de effecten van de bestuurlijke aanpak van de georganiseerde criminaliteit in Amsterdam. Naar aanleiding van de resultaten van de onderzoeksgroep Fijnaut heeft het openbaar bestuur in samenwerking met politie en justitie een uitgebreid en veelbelovend actieprogramma geformuleerd waarbij de georganiseerde criminaliteit geïntegreerd, zowel met inzet van vele bestuurlijke middelen als met strafrechtelijke middelen, wordt bestreden (Sarucco, 1998). Het is van groot belang de resultaten van deze aanpak nauwlettend te volgen.

5.5 Confrontaties met de overheid

Criminele samenwerkingsverbanden zijn uit op het verdienen van geld, niet op het vestigen van de hegemonie in een bepaald territorium. Zo moeten ook de door ons geconstateerde contrastrategieën tegen de overheid worden begrepen. Zij zijn waarschijnlijk bedoeld als afweer en niet als aanval. De gevallen zijn, zoals door ons beschreven in hoofdstuk 4, ernstig van karakter, maar wij betwijfelen of deze gebeurtenissen een nieuwe, gevaarlijke ontwikkeling in de georganiseerde criminaliteit inluiden. Er zou evenwel meer aandacht gegeven moeten worden aan een verschijnsel dat veel minder ruchtbaarheid verkrijgt, namelijk dat criminele samenwerkingsverbanden met succes de confrontatie met de overheid uit de weg gaan. Vanuit het perspectief van deze groepen bezien, is het mijden van de confrontatie

met de overheid verstandiger dan het trotseren van de overheidsmacht. In ons materiaal treffen wij van deze strategie verschillende voorbeelden aan:

- 1 Enkele geldwisselkantoren gaan na de Wet op de wisselkantoren in de illegaliteit verder. Zij ontlopen de striktere controle op financiële transacties in Nederland door geldbedragen in het buitenland om te wisselen.
- 2 XTC-producenten betrekken de benodigde grondstoffen van XTC uit Zuidoost-Aziatische landen en Oostbloklanden, waar de controle minder stringent is dan in Nederland.
- 3 Een Engelse groep, op de hielen gezeten door de Britse politie, zoekt een veilig heenkomen in Nederland. Als gevolg van problemen in de communicatie tussen de Britse en Nederlandse politie, slaagt de groep aanvankelijk in haar opzet.
- 4 Ondanks justitiële acties (inbeslagnames, aanhoudingen) weet de groep, die illegale cd's op de markt brengt, gewoon door te gaan met het produceren van nieuwe series. Daarbij maken zij gebruik van buitenlandse perserijen.

De eerste drie voorbeelden (en wellicht ook het vierde voorbeeld) wijzen erop dat confrontaties ontlopen kunnen worden door uit te wijken naar landen waar de controle minder sterk is. De belangrijkste les die hieruit getrokken kan worden is natuurlijk dat er een grotere mate van internationale samenwerking en coördinatie op het terrein van de controle en de opsporing zou moeten zijn. Maar dat is een moeizaam traject van lange adem.

Men zou de vier voorbeelden ook anders kunnen zien: de voorbeelden wijzen erop dat criminele samenwerkingsverbanden reageren op acties van de overheid. Zij brengen 'bypasses' aan om de confrontatie te ontlopen. Dit vergt meer organisatorische kwaliteiten van de betreffende groepen en bovendien loopt men meer risico's. Voor de Engelsen is het bijvoorbeeld onwennig om in Nederland te wonen en te werken, voor de XTC-producenten is het onhandig om de grondstoffen uit het verre buitenland te moeten halen. Het ontwijkingsgedrag van de groepen zou een aanmoediging kunnen vormen voor de Nederlandse politie en justitie om verder te gaan, dat wil zeggen om zelf eerder de confrontatie aan te gaan; niet alleen vanwege het ontwijkingsgedrag van samenwerkingsverbanden, ook omdat dit de onderlinge samenwerking onder druk kan zetten. Wij constateerden al dat hechte sociale relaties voor samenwerkingsverbanden een van de noodzakelijke bindingsmechanismen zijn om in een ongereguleerde wereld vol onderling wantrouwen en risico's te kunnen functioneren. Voor het in stand houden van dergelijke goede relaties is het belangrijk om veel met elkaar te praten. Het illegale karakter van de bedrijvigheden is bepaald geen gunstige omstandigheid voor intensieve, open contacten en voor wederzijds vertrouwen. Een effectieve overheidsstrategie zou kunnen zijn om een wig te drijven in dit precaire onderlinge vertrouwen. Het ergste wat een geldwisselaar kan overkomen, is dat op een dag de politie plotseling overgaat tot inbeslagname van de honderdduizenden guldens die hij overeenkomstig zijn vaste patroon die dag in Duitsland gaat wisselen. Het grootste risico dat hij vervolgens loopt, is dat hij problemen krijgt met zijn opdrachtgevers, die de inbeslagname van de overheid

aanzien voor een ripdeal van de wisselaar. Overigens is hier wel sprake van een moreel dilemma voor de overheid: de strategie van kleine speldeprikken kan een onbeheersbare spiraal van geweld op gang brengen. Het is de vraag of de overheid dit voor zijn rekening kan nemen.

5.6 Epiloog

In enkele gezaghebbende theoretische criminologische studies wordt gesteld dat er dikwijls een te overdreven voorstelling wordt gegeven van de organisatiegraad en de capaciteiten van de georganiseerde criminaliteit. Felson spreekt in dit verband van de 'ingenuity fallacy' (Felson, 1994, p. 5). Daarentegen stelt de Italiaanse criminologe Paoli in een recente studie (1997), die gebaseerd is op een analyse van *pentiti*-verklaringen in Italië, dat er wel degelijk goed georganiseerde samenwerkingsverbanden bestaan die een duidelijke hegemonie hebben weten te vestigen over het bedrijfsleven en de lokale overheid in Zuid-Italië. Van een dergelijke mate van vergroeiing van criminele samenwerkingsverbanden en de wettige omgeving zijn door ons, noch door de onderzoeksgroep Fijnaut aanwijzingen gevonden.

Toch is er geen enkele reden om door te schieten naar de kant van de criminologen die beweren dat het dreigingsbeeld van de georganiseerde criminaliteit een goed gekoesterde mythe is. De constatering dat de aanwezigheid van duurzame, hiërarchische groepen eerder uitzondering dan regel is, is geen bevestiging van de 'ingenuity fallacy' en vanuit de opsporing bezien leveren fluïde organisatievormen vermoedelijk meer problemen op dan duurzame, te identificeren eenheden. De beoordeling van de ernst van de problematiek is bovendien een relatieve: de sterkte van de georganiseerde criminaliteit is afhankelijk van de weerbaarheid van de samenleving en de kracht van het opsporingsapparaat. De een is zo sterk, als de ander zwak is. In dit verband is het een bedenkelijke zaak dat de samenwerkingsverbanden die door de politie worden opgespoord doorgaans jarenlang betrekkelijk ongestoord grote hoeveelheden geld hebben kunnen verdienen.

De bestrijding van de georganiseerde criminaliteit begint in het dagelijks leven; er bestaan veel raakvlakken tussen criminele samenwerkingsverbanden en de wettige omgeving. De daders maken gebruik van de gewone infrastructuur en dienstverlening. Alle betrokkenen, of het nu transportondernemers, advocaten of huiseigenaren betreft, zouden meer bedacht moeten zijn op het mogelijk misbruik dat van hun eigendommen of dienstverlening wordt gemaakt door de georganiseerde criminaliteit. In preventieve zin valt ook nog veel winst te behalen door een gericht toezicht en intensievere controle door overheidsorganen en andere instanties met toezichthoudende functies (vervoersmaatschappijen, banken). Tekortschieterende controle, waarvan het ongecontroleerde gedogen het meest verregaande voorbeeld is, creëert een schemergebied tussen legaliteit en illegaliteit waarvan criminele samenwerkingsverbanden kunnen profiteren.

Het is tenslotte van belang te onderstrepen dat de strafrechtelijke repressie een onmisbaar sluitstuk blijft in de bestrijding van georganiseerde criminaliteit. De mogelijkheden van een gerichte inzet (korte klappen; destabiliseren van groepen) zouden beter benut kunnen worden, waarbij meer internationale samenwerking, gelet op verplaatsingseffecten, noodzakelijk is. Want in één opzicht troeven criminele samenwerkingsverbanden de nationale overheden duidelijk af, namelijk in hun vermogen om internationaal te opereren.

Summary

Organized crime in the Netherlands

Report of the WODC-monitor on organized crime

In 1994 the Dutch Parliamentary Inquiry Committee into Criminal Investigation Methods concluded that an accurate description of organized crime in the Netherlands was lacking. Therefore, the Inquiry Committee appointed an external research group chaired by professor Cyrille Fijnaut to make enquiries into the nature, seriousness and scale of organized crime in the Netherlands. After the publication of the report of the Fijnaut research group in 1996, the Minister of Justice promised the Dutch Parliament to report biennially on the nature of organized crime in the Netherlands. Consequently, the Research and Documentation Centre started the 'WODC-monitor on organized crime', a two-yearly systematic analysis of closed investigations of criminal groups. The aim of the research project was to increase the learning capacity of the criminal justice system and to construct a sound basis for preventive and repressive policy.

Chapter 1 of this first report of the WODC-monitor deals with the background, the research questions and the research methods of this study. For this study data have been collected on closed investigations of criminal groups in the period 1996-1997. Furthermore, use has been made of public and confidential reports on organized crime, crime analysis reports and interviews with key figures and experts on organized crime.

Chapter 2 elaborates upon the theoretical basis of the report and the nature of criminal groups: the way they are organized; the role of social relations; ethnic homogeneity; the dynamics of criminal groups; and the degree of specialization in certain criminal activities. The central issues of chapter 3 and 4 are the interactions between criminal groups and their social environment. The environment has a Janus face: on the one hand society facilitates organized crime in various ways, on the other it threatens the existence of criminal groups. Chapter 3 deals with the opportunities for criminal groups and the way in which criminal groups take advantage of these opportunities ('the environment as an ally'). Chapter 4 highlights the risks for criminal groups and the way in which these groups cope with these risks ('the environment as a risk factor'). Chapter 5 summarizes the most important findings of this study and explores the implications for public policy.

Literatuur

Akse, T.

Underground banking in Nederland: geen bancaire spoor van heroïneopbrengsten?

Modus, jrg. 5, nr. 4, 1996, pp. 14-17

Albini, J.

The American Mafia; genesis of a legend

New York, Appleton, 1971

Amir, M.

Organized crime and violence

Studies on crime and crime prevention,

jrg. 4, nr. 1, 1995, pp. 86-104

Anechiarico, F.

Beyond bribery: the political influence of organized crime in New York City

In: C. Fijnaut, J. Jacobs (eds.), *Organized crime and its containment; a transatlantic initiative*

Deventer, Kluwer, 1991

Aronowitz, A.A., D.C.G. Laagland,

G. Paulides

Value-added tax fraud in the European Union

Amsterdam/New York, Kugler Publications/WODC, 1996

Berg, E.A.I.M. van den, R.J.J. Eshuis

Grote strafrechtelijke milieu-onderzoeken
Arnhem, Gouda Quint, 1996

Onderzoek en beleid, nr. 152

Berghuis, A.C., L.K. de Jonge

Moord en doodslag in 1989 en 1992; een secundaire analyse

Tijdschrift voor Criminologie, jrg. 35, nr. 1, 1993, pp. 55-62

Block, A.A.

Perspectives on organizing crime; essays in opposition

Dordrecht, Kluwer Academic Publishers, 1991

Bovenkerk, F.

La Bella Bettien

Amsterdam, Meulenhof, 1995

Bovenkerk, F.

Fenomeenonderzoek; of hoe de etnografische criminologie haar onschuld verliest

Justitiële verkenningen, jrg. 24, nr. 8,

1998, pp. 27-34

Bovenkerk, F., G. Bruinsma, H. van de

Bunt, C. Fijnaut

Georganiseerde criminaliteit in Nederland; reactie op de commentaren

Tijdschrift voor Criminologie, jrg. 39, nr. 1, 1997, pp. 56-66

Bovenkerk, F., Y. Yesilgöz

De maffia van Turkije

Amsterdam, Meulenhoff, 1998

Britt, C.L.

Versatility

In: T. Hirschi, M.R. Gottfredson (eds.),

The generality of deviance

New Brunswick, Transaction Publishers, 1994

Calvi, F.

Het Europa van de peetvaders; de mafia veroverd een continent

Amsterdam, Balans, 1993

Coleman, J.S.

Foundations of social theory

Cambridge (MA)/London, The Belknap Press of Harvard University Press, 1990

College van procureurs-generaal

Instructie prioriteitenstelling landelijk optreden tegen zware georganiseerde criminaliteit (OM richtlijn)

Den Haag, College van

procureurs-generaal, 3 maart 1998

Cressey, D.R.

The functions and structure of criminal syndicates

In: President's Commission on Law Enforcement and Administration of Justice, *Task force report; organized crime* Washington DC, Government Printing Office, 1967, pp. 25-60

Cressey, D.R.

Theft of the nation; the structure and operations of organized crime in America New York, Harper & Row, 1969

Docter-Schamhardt, B.J.W.,**M. Grapendaal, N.M. Mertens**

Meisjes en criminaliteit: zijn meisjes in de wieg gelegd voor een criminele carrière?

Justitiële verkenningen, jrg. 24, nr. 6, 1998, pp. 82-96

Duyne, P.C. van

Het spook en de dreiging van de georganiseerde misdaad

Den Haag, Sdu Uitgevers, 1995

Duyne, P.C. van, R.F. Kouwenberg, G. Romeijn

Misdaadondernemingen; ondernemende misdadigers in Nederland

Deventer, Gouda Quint, 1990

Onderzoek en beleid, nr. 103

Egmond, F.

Op het verkeerde pad; georganiseerde misdaad in de Noordelijke Nederlanden 1650-1800

Amsterdam, Bert Bakker, 1994

Eshof P. van den, E.C.J. Weimar

Moord en doodslag in Nederland: Nederlandse gegevens in internationaal perspectief

Justitiële verkenningen, jrg. 17, nr. 1, 1991, pp. 8-34

Farrell, G.

Routine activities and drug trafficking: the case of the Netherlands

International Journal of Drug Policy, jrg. 9, nr. 1, 1998, pp. 21-32

Feld, S.L.

The focused organization of social ties
American Journal of Sociology, jrg. 86, nr. 5, 1981, pp. 1015-1035

Felson, M.

Crime and everyday life

Thousand Oaks, Pine Forge Press, 1994

Gooren, W.A.J., G. Lensvelt, I. Mayer,**J. Rebel, A.C. Spapens, W. van Zwol**

Kernteam als instrument voor de bestrijding van de zware georganiseerde criminaliteit; verslag van een inventariserend onderzoek gericht op mogelijke evaluatie van de kernteams

Tilburg, Instituut voor sociaal wetenschappelijk beleidsonderzoek en advies (IVA), 1998

Gottfredson, M., T. Hirschi

A general theory of crime

Stanford, Stanford University Press, 1990

Hess, H.

Mafia and Mafiosi; the structure of power Westmead, Saxon House, 1973

Houben, H.

Fenomeenonderzoek synthetische drugs; een eerste verkenning

Veldhoven, Unit Synthetische Drugs, 1996

Huisman, W., E. Niemeijer

Zicht op organisatiecriminaliteit; een literatuuronderzoek

Den Haag, Sdu Uitgevers, 1998

Ianni, F.A.J., E.R. Reuss-Ianni

A family business; kinship and social control in organized crime

New York, Russell Sage, 1972

IRT Noord en Oost Nederland, Internationaal Politie Instituut Twente (IPIT)

Afpersing door Oost-Europeanen

Nijverdal, IRT Noord en Oost Nederland, 1996

**IRT Noord en Oost Nederland,
Internationaal Politie Instituut
Twente (IPIT)**

Mensenhandel vanuit Centraal- en Oost-Europa

Nijverdal, IRT Noord en Oost Nederland, 1997

Jacobs, J.

Organized crime in the NYC Construction Industry

In: C. Fijnaut, J. Jacobs (eds.), *Organized crime and its containment; a transatlantic initiative*

Deventer, Kluwer, 1991

Kamerstukken

vergaderjaar 1996-1997, 25 403

vergaderjaar 1998-1999, 26 294

Kleemans, E.R.

Strategische misdaadanalyse en stedelijke criminaliteit

Enschede, Internationaal Politie Instituut Twente (IPIT), 1996

Klerks, P.

Ondergrondse organisaties in vergelijkend perspectief; eindrapport

Rotterdam, Erasmus Universiteit, 1996

Koppen, P. van

Amerikaans tappen; het nut van afluisteren

Nederlands Juristenblad, jrg. 70, nr. 8, 1995, pp. 269-273

Lamour, C., M. Lamberti

Opiumzwendel; economische en politieke achtergronden van de handel in verdovende middelen

Baarn, In den Toren, 1975

Lyman, M.D., G. Potter

Organized Crime

New Jersey, Printess Hall, 1997

Mahan, S., K. O'Neil (eds.)

Beyond the mafia; organized crime in the Americas

Thousand Oaks, Sage Publications, 1998

Mass, R.

Law enforcement approaches to organized crime infiltration of legitimate industry

In: C. Fijnaut, J. Jacobs (eds.), *Organized crime and its containment; a transatlantic initiative*

Deventer, Kluwer, 1991

Mertens, N.M., M. Grapendaal,

B.J.W. Docter-Schamhardt

Meisjecriminaliteit in Nederland

Den Haag, Ministerie van Justitie, WODC, 1998

Onderzoek en beleid, nr. 169

**Ministerie van Justitie/Ministerie van
Binnenlandse Zaken**

Plan van aanpak ter implementatie besluitvorming enquête opsporingsmethoden

Den Haag, Ministerie van Justitie/Ministerie van Binnenlandse Zaken, 25 september 1996

Moore, M.H.

Organized crime as a business enterprise

In: H. Edelhertz (ed.), *Major issues in organized crime control*

Washington DC, US Government Printing Office, 1987

**New York State Organized Crime
Task Force**

Corruption and racketeering in the New York city construction industry; the final report of the New York State Organized Crime Task Force

New York, New York University Press, 1990

Paoli, L.

The pledge of secrecy; culture, structure, and action of Mafia associations

Firenze, European University Institute, 1997

**Parlementaire Enquêtecommissie
Opsporingsmethoden**

Inzake Opsporing; enquête opsporings-

methoden, Eindrapport

Den Haag, Sdu Uitgevers, 1996

**Parlementaire Enquêtecommissie
Opsporingsmethoden**

*Inzake Opsporing; enquête opsporings-
methoden, Bijlage II: Verhoren, deel I*

Den Haag, Sdu Uitgevers, 1996

**Parlementaire Enquêtecommissie
Opsporingsmethoden**

*Inzake Opsporing; enquête opsporings-
methoden, Bijlage VII: Eindrapport onder-
zoeksgroep Fijnaut*

Den Haag, Sdu Uitgevers, 1996

**Parlementaire Enquêtecommissie
Opsporingsmethoden**

*Inzake Opsporing; enquête opsporings-
methoden, Bijlage VIII: deelonderzoek I
onderzoeksgroep Fijnaut: De georgani-
seerde criminaliteit in Nederland: De rol
van autochtone criminele groepen; Over
allochtone en buitenlandse criminele
groepen*

Den Haag, Sdu Uitgevers, 1996

**Parlementaire Enquêtecommissie
Opsporingsmethoden**

*Inzake Opsporing; enquête opsporings-
methoden, Bijlage IX: deelonderzoek II
onderzoeksgroep Fijnaut: De georgani-
seerde criminaliteit in Nederland: Branches*

Den Haag, Sdu Uitgevers, 1996

**Parlementaire Enquêtecommissie
Opsporingsmethoden**

*Inzake Opsporing; enquête opsporings-
methoden, Bijlage X: deelonderzoek III
onderzoeksgroep Fijnaut: De georgani-
seerde criminaliteit in Nederland: De vrije-
beroepsbeoefenaars: advocaten, notaris-
sen, accountants; Fraude en witwassen*

Den Haag, Sdu Uitgevers, 1996

Potter, G.W.

*Criminal organisations; vice, racketeering,
and politics in an American city*

Prospect Heights, Waveland Press, 1994

**Projectgroep Wegtransport en
criminaliteit**

*Wegtransport en criminaliteit; verslag van
een fenomeenonderzoek naar de relatie
tussen het wegvervoer en de georgani-
seerde criminaliteit*

Rotterdam, Platform aanpak zware geor-
ganiseerde criminaliteit

Rotterdam-Rijnmond, 1996

Raub, W.

*Samenwerking in duurzame relaties en
sociale cohesie*

Utrecht, Universiteit Utrecht, 1997 (oratie)

Rebscher, E., W. Vahlenkamp

*Organisierte Kriminalität in der Bundes-
republik Deutschland*

Wiesbaden, Bundeskriminalamt, 1988

**Reijne, Z., R.F. Kouwenberg,
M.P. Keizer**

Tappen in Nederland

Arnhem, Gouda Quint, 1996

Onderzoek en beleid, nr. 155

Reuter, P.

*Disorganized crime; illegal markets and
the mafia*

Cambridge, MIT-Press, 1983

Riks, E.

Direct af luisteren en bestrijding georga-
niseerde criminaliteit

Modus, jrg. 1, nr. 2, 1992, pp. 12-13

Ruth, A. van, L. Gunther Moor

*Lekken of verstrekken; de informele infor-
matie-uitwisseling tussen opsporingsin-
stanties en derden*

Ubbergen, Tandem Felix, 1997

Sarucco, M.

De bestuurlijke aanpak van de (georgani-
seerde) criminaliteit in Amsterdam

In: C. Fijnaut, D. Van Dale, F. Verbrugge
(red.), *De uitdaging van de georganiseer-
de misdaad in België; het antwoord van
de overheid*

Leuven, Universitaire Pers, 1998

Sieber, U., M. Bögel

Logistik der Organisierten Kriminalität
Wiesbaden, Bundeskriminalamt, 1993

Schmid, A.P.

The links between transnational organized crime and terrorist crimes
Transnational Organized Crime, jrg. 2, nr. 4, 1996, pp. 40-82

Smith, D. Jr.

The Mafia mystique
New York, Basic Books, 1975

Squires, G.J.

Banking: Hallowed Halls and Hawalla
z. pl., z. uitg., 1987 (paper)

Swanborn, P.G.

Case-study's: Wat, wanneer en hoe?
Amsterdam/Meppel, Boom, 1996

Traa, M. van

Inzake de georganiseerde criminaliteit
In: F. Bovenkerk (red.), *De georganiseerde criminaliteit in Nederland; het criminologisch onderzoek voor de parlementaire enquêtecommissie opsporingsmethoden in discussie*
Deventer, Gouda Quint, 1996, pp. 11-16

Valkenburg, W.E.C.A., A.A.G.J.M. de Weert (red.)

Corruptie; verschijningsvormen, opsporing, bestrijding en voorkoming
Lelystad, Koninklijke Vermande, 1998

Veen, K. van, V. de Vogel

Liquidaties in Nederland 1992-1994
Zoetermeer, Divisie CRI, 1997

Venicz, L., I. Vanwesenbeeck

Aard en omvang van (gedwongen) prostitutie onder minderjarige (allochtone) meisjes
Utrecht, Nisso, 1998

Werff, C. van der, M.W. Bol

Het gerechtelijk vooronderzoek in woord en daad
Arnhem, Gouda Quint, 1991
Onderzoek en beleid nr. 110

Williams, P.

Organized transnational crime: networks, markets and hierarchies. Bijdrage aan *The International Conference on 'Responding to the challenges of transnational crime'*, 25-27 september 1998

z. pl., z. uitg., 1998

Yesilgöz, Y., H. Regterschot,

M. Maas, B. Lentfert, G. Beernik
Het Arnhemse Spijkerkwartier
Utrecht, IRT Noord en Oost Nederland, 1997

IRT Noord en Oost Nederland, nr. 1

Bijlage 1

Samenstelling begeleidingscommissie

Voorzitter

prof. dr. C.J.C.F. Fijnaut	Hoogleraar criminologie en strafrecht aan de Katholieke Universiteit Leuven
----------------------------	---

Leden

mr. H.A. Holthuis	Hoofdofficier Landelijk Bureau Openbaar Ministerie
mr. E.M. d'Hondt	Burgemeester van Nijmegen
N. Mastenbroek	Hoofd Divisie Centrale Recherche Informatie
J. Wilzing	Korpschef regiopolitie IJsselland
mw. mr. L. Veringmeier	Directie Politie, Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties
drs. F. Rossel	Directie Politie, Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (opvolger van mw. mr. L. Veringmeier)
mr. J.A. van Zon	Directie Strafrechtelijke Handhaving, Ministerie van Justitie
dr. G.J. Veerman	Directie Strafrechtelijke Handhaving, Ministerie van Justitie (opvolger van mr. J.A. van Zon)
mr. B. Stap	Directoraat-Generaal Rechtshandhaving, Ministerie van Justitie (opvolger van dr. G.J. Veerman)

Aandachtspuntenlijst

Toelichting

De gegevens voor de aandachtspuntenlijst worden verkregen door middel van interviews en dossieronderzoek. In eerste instantie dienen de betrokken officier van justitie (ovj)/ parketsecretaris en de teamleider van het onderzoek te worden benaderd. Op basis van deze gesprekken en een analyse van het overzichts-proces-verbaal kan vervolgens worden besloten om bepaalde delen van het dossier diepgaander te analyseren en eventueel aanvullende interviews af te nemen.

Hoewel een zaak meerdere gvo's en meerdere deelonderzoeken kan omvatten, wordt per zaak in principe één aandachtspuntenlijst ingevuld. De 'structuur' van de zaak en van de deelonderzoeken kan dan worden aangegeven onder de aandachtspunten 1 en 2. Ook kan daar worden aangegeven dat bepaalde deelonderzoeken om bepaalde redenen beknopter of niet nader zijn geanalyseerd.

De antwoorden dienen kort te worden toegelicht. In zoverre andere bronnen zijn geraadpleegd, dient dit apart te worden vermeld. Beweringen die afkomstig zijn uit interviews, dienen zo veel mogelijk op hun betrouwbaarheid te worden getoetst.

Bepaalde informatie kan relevant zijn voor meer dan één aandachtspunt. In dat geval dient deze informatie te worden herhaald onder ieder relevant aandachtspunt.

De met een asterisk (*) aangegeven vermeldingen dienen te worden opgevat als aandachtspunten. Deze zijn geen in te vullen categorieën.

Nummer de verdachten en gebruik deze nummering zo veel mogelijk in de tekst (eventueel in combinatie met de namen van de verdachten).

Overzicht aandachtspunten

- 1 Zaakgegevens
- 2 Kort overzicht opsporingsonderzoek
- 3 De groep
- 4 Activiteiten en werkwijze
- 5 Afscherming
- 6 Omvang, verdeling en besteding wederrechtelijk verkregen voordeel (wvv)
- 7 Strafrechtelijke afdoening
- 8 Evaluatie: beleidsaandachtspunten

1   Zaakgegevens

Codenaam van de zaak:

Procesverbaal-nummer:

Parketnummer(s):

Relaties met andere onderzoeken:

Onderzoekende instantie(s):

Naam teamleider(s) en ovj:

Datum start onderzoek:

Datum opening (eerste) gvo en sluiting (laatste) gvo:

Datum opening en sluiting sfo (indien van toepassing):

Naam onderzoeker(s):

Data interviews en dossieronderzoek:

Gegevens van de respondenten (namen, telefoonnummers):

Andere geraadpleegde bronnen:

Nog aan te vullen gegevens:

- * Verdachtegegevens (onder andere antecedenten) uit justitiële documentatie (jd)
- * Vonnissen (in eerste aanleg en in hoger beroep)
- * Sfo

2   Kort overzicht opsporingsonderzoek

Het gaat hierbij om gegevens die relevant zijn voor het interpreteren van de informatie die in het kader van het opsporingsonderzoek is verzameld:

- * De aanleiding tot het onderzoek.
- * De strafbare feiten en de verdachten waarop het onderzoek zich heeft gericht.
- * Eventuele belangrijke problemen en wijzigingen die zich in het verloop van het onderzoek hebben voorgedaan.
- * Opsporingsmethoden die veel betrouwbare informatie hebben opgeleverd.
- * Welke relevante personen zijn er wel en niet aangehouden en verhoord, wie zijn er gehoord, et cetera?
- * Met betrekking tot welke aspecten van de zaak is er veel respectievelijk weinig betrouwbare informatie verzameld?

3   De groep

3.1   Omvang en samenstelling van de groep/het netwerk

Korte beschrijving:

- * Totaal aantal verdachten.
- * Structuur en samenstelling van de groep / het netwerk: hoe zijn de verdachten gerelateerd en wat is hun rol of functie in het samenwerkingsverband of netwerk?

(Verschillende gerelateerde (sub)groepen, kernfuncties, belangrijke ondersteunende functies, periferie.)

- * Met name bij grotere groepen/netwerken is het belangrijker om de structuur en de samenstelling van de groep aan te geven, dan om alle persoonsgegevens van 'perifere' verdachten te noteren (dit is overigens ter beoordeling aan degene die de zaak analyseert).

3.2 *Hoofdverdachten*

Vermeld per verdachte de volgende gegevens (verdachten nummeren):

(* Nummer)

Naam: (* Voornamen ACHTERNAAM (bijnamen/roepnamen: ...))

Geboren: (* Geboortedatum, plaats, geboorteland)

Geslacht:

Nationaliteit:

Woonplaats:

Beroep:

Criminele antecedenten:

Bijzonderheden: (* arbeidsverleden, specialisatie, taal en dergelijke)

Rol in de criminele groep: (* inclusief verwantschapsrelaties binnen de groep)

3.3 *Andere verdachten*

Vermeld de volgende gegevens over de andere verdachte(n):

(* Nummer)

Naam: (* Voornamen ACHTERNAAM (bijnamen/roepnamen: ...))

Geboren: (* Geboortedatum, plaats, geboorteland)

Geslacht:

Nationaliteit:

Woonplaats:

Beroep:

Criminele antecedenten:

Bijzonderheden: (* arbeidsverleden, specialisatie, taal en dergelijke)

Rol in de criminele groep: (* inclusief verwantschapsrelaties)

3.4 *Verdachten uit de bovenwereld*

Het gaat hierbij om verdachten die op grond van hun specifieke kwaliteiten betrokken zijn geraakt bij criminele activiteiten (bijvoorbeeld: boekhouder, accountant, advocaat, notaris, en dergelijke) en die een faciliterende functie vervullen voor de groep. Ook kunnen hier verdachten worden genoemd die min of meer bewust meeprofiteren van de illegale activiteiten (bijvoorbeeld: door het afnemen van (te) goedkope producten).

N.B.: indien een verdachte uit de bovenwereld al onder punt 3.2 of 3.3 is genoemd, dan expliciet hiernaar verwijzen.

Vermeld de volgende gegevens over de verdachte(n) uit de bovenwereld:

(* Nummer)

Naam: (* Voornamen ACHTERNAAM (bijnamen/roepnamen: ...))

Geboren: (* Geboortedatum, plaats, geboorteland)

Geslacht:

Nationaliteit:

Woonplaats:

Beroep:

Criminele antecedenten:

Bijzonderheden: (* arbeidsverleden, specialisatie, taal en dergelijke)

Rol in de criminele groep: (* inclusief verwantschapsrelaties)

3.5 *Herkomst van de (hoofd)verdachten*

Geef kort aan uit welke landen de (hoofd)verdachten afkomstig zijn (en eventueel: uit welke regio/streek/dorp) en uit welke etnische groep (bijvoorbeeld: Turkije, Koerden).

- * Familiale en 'etnische' bindingen binnen (delen van) het criminele netwerk.
- * De mate van 'etnische' geslotenheid van (delen van) het criminele netwerk.

3.6 *Ontstaansgeschiedenis en bestendigheid van de groep*

Geef een beschrijving van de groep; de specifieke rol en kwaliteiten van de hoofdverdachten; de taakverdeling binnen de groep en de duur van de criminele activiteiten.

- * Banden gebaseerd op familieachtergrond, herkomst, beroep, en dergelijke.
- * De structuur van de groep/het netwerk (zelfstandige eenheid of wisselende samenstelling gebaseerd op een specifiek doel, cruciale functies/contacten).
- * De mate van hiërarchie.
- * Plaats en kwaliteiten van de leider(s).
- * Wisselingen in leiderschap.
- * Plaats en taak van de andere leden binnen de groep.
- * Wisselingen als gevolg van gevangenschap, vertrek, en dergelijke.
- * Duur van de activiteiten van de groep en de bestendigheid van de groep.

3.7 *Geheimhouding, controle en disciplineren*

De wijze waarop intern de geheimhouding, controle en disciplineren plaatsvindt:

- * aandeel in de opbrengst;
- * beloningen dan wel promoties;
- * onderhoud van partner/familie van gedetineerde groepsleden;

- * geweld (bedreiging, intimidatie, geweldpleging, liquidatie, afpersing, chantage of ontvoering);
- * ontneming van goederen of status/rang;
- * terugsturen naar land van herkomst.

3.8 *Contacten met andere criminele (internationale) groeperingen*

Vermeld de naam van de desbetreffende groepen en de aard van de vastgestelde contacten. Geef hierbij aan of het contact wordt gekenmerkt door samenwerking of door concurrentie en/of geweld (n.b.: geef een indicatie van de betrouwbaarheid van de informatie):

- * territoriale afspraken;
- * zakelijke relaties (co-financiering van projecten);
- * gemeenschappelijke projecten;
- * uitwisseling kennis/menskracht;
- * geweld (bedreiging, intimidatie, geweldpleging, liquidatie, afpersing, chantage of ontvoering);
- * ontneming goederen (ripdeals).

3.9 *Contacten met terroristische en/of separatistische bewegingen*

Vermeld de naam van de groeperingen. Beschrijf de aard van de contacten. (N.B.: geef een indicatie van de betrouwbaarheid van de informatie.)

4 **Activiteiten en werkwijze**

4.1 *Primaire activiteiten en werkterrein van de groep*

Samenvatting

Het gaat om een korte, zakelijke vermelding van de voornaamste criminele activiteiten van de groep (in maatschappelijke en strafrechtelijke termen), alsook het werkterrein van de groep (regio, Nederland, andere landen).

Toelichting: primaire activiteiten en modus operandi

Geef een toelichting op de voornaamste criminele activiteiten van de groep en op de werkwijze (modus operandi).

Is er sprake van optreden op *illegale* markten in termen van de afzet van goederen en/of het verrichten van diensten? Geef een korte beschrijving van onder andere de herkomst, de bestemming, logistieke kenmerken en de modus operandi (onder andere de wijze van vervoer en/of de wijze waarop bepaalde logistieke knelpunten worden opgelost):

- * drugs (onder andere wel of geen specialisatie in bepaalde soorten drugs, de delen van het logistieke proces die men zelf verzorgt en/of uitbesteedt: productie, invoer, doorvoer, uitvoer, distributie);

- * vrouwenhandel/mensenhandel/prostitutie;
- * mensensmokkel;
- * wapenhandel;
- * gokken;
- * (vracht-)autodiefstallen.

Is er sprake van *illegaal* optreden op legale markten? Geef een beknopte beschrijving van relevante marktregelingen, heffingen (onder andere BTW, accijnzen, EU-heffingen, premies) en andere kenmerken van de legale markten waarop men illegaal opereert, en van de modus operandi: waaraan en op welke wijze verdient men illegaal geld op deze markten?

- * Horeca/spelautomaten;
- * transport;
- * bouwnijverheid (onder andere koppelbazerij, geknoei met G-rekeningen, premiefraude);
- * textielnijverheid (onder andere illegale naaiateliers en merkenfraude);
- * afvalverwerking;
- * vlees (onder andere EU-fraude);
- * zuivel/melkpoeder (onder andere EU-fraude);
- * olie;
- * tabak/sigaretten (o.a EU-fraude);
- * computermarkt (onder andere BTW-fraude en illegale kopieën);
- * electronicamarkt (onder andere BTW-fraude);
- * beleggingswereld (oplichting).

Andere illegale activiteiten (geef een korte beschrijving):

- * contraspionage;
- * overvallen;
- * kidnappings;
- * wisselen van geld uit illegale handelingen;
- * witwassen.

4.2 *Secundaire activiteiten*

Zijn er nog bijzondere, strafbare of niet strafbare nevenactiviteiten te vermelden?

4.3 *Relaties met wettige branches*

In hoeverre zijn er relaties met wettige bedrijven? Welke rol spelen deze wettige bedrijven bij de criminele activiteiten en in hoeverre zijn deze bedrijven verwijtbaar betrokken?

- * Dekmantelfirma's;

- * actieve samenwerking;
- * meeprofiteren door afname van (te) goedkope goederen;
- * onbewust een belangrijke rol vervullen voor de criminele organisatie;
- * witwassen van misdaadgeld.

(N.B.: onder dit aandachtspunt ook kort de zaken vermelden die onder punt 5 en 6 nader kunnen worden toegelicht.)

4.4 *Indicatie van materiële en immateriële schade*

Geef een indicatie van de aard en de omvang van de materiële en immateriële schade (bij voorkeur op basis van het dossier en/of de interviews, in andere gevallen nadrukkelijk de bron vermelden):

- * De aard van de schade voor Nederland en andere landen (bijvoorbeeld: mensenlevens, verwondingen, schade aan de volksgezondheid, concurrentievervalsing, schade aan het milieu, niet afgedragen heffingen).
- * De omvang van de schade voor Nederland en andere landen (indien mogelijk: per jaar en voor de totale periode waarin men actief was).

5 **Afscherming**

5.1 *Afscherming (samenvatting)*

Geef hier een korte samenvatting (op basis van aandachtspunt 5.2 tot en met 5.5) met betrekking tot alle activiteiten die er toe dienen om de illegale activiteiten te vergemakkelijken, te verheimelijken, toe te dekken of verborgen te houden.

N.B.: het gaat hierbij om de feitelijke afscherming (bewust of onbewust, actief of passief).

5.2 *Wettige ondernemingen dan wel rechtspersonen als dekmantel*

Welke wettige ondernemingen en/of rechtspersonen dienen feitelijk als dekmantel voor de criminele activiteiten en in welke mate zijn deze bewust met dit doel opgericht?

- * Horeca;
- * detailhandel;
- * import/export;
- * bouwnijverheid;
- * transport;
- * onroerend goed;
- * sexindustrie;
- * toerisme;
- * geldhandel/banken/beleggingswereld;
- * limited's, BV's (in Nederland of buitenland).

5.3 *Corrupte contacten met de bovenwereld*

Het gaat om individuele contacten met personen werkzaam bij de overheid, politie, justitie, douane et cetera, die door hun functie bepaalde diensten konden verlenen aan de criminele organisatie.

Beschrijf de aard van de geleverde diensten en de mogelijke redenen waarom deze werden geleverd ((familie)relaties, beloningen, bedreigingen, et cetera).

5.4 *Contacten met externe deskundigen/specialisten*

De mogelijkheid bestaat dat de verdachten regelmatig gebruik maken van diensten uit de bovenwereld, zonder dat er sprake is van corruptie, pressie of intimidatie. Te denken valt hierbij in de eerste plaats aan personen uit de bankwereld en de vrije beroepsgroepen zoals bijvoorbeeld notarissen, advocaten, belastingadviseurs, beleggers en accountants. Daarnaast kan gedacht worden aan andere deskundigen en specialisten, die een schijn van betrouwbaarheid wekken en daarmee een bijdrage leveren aan de afscherming.

Beschrijf de aard van de geleverde diensten en de mate waarin de externe deskundige zich van zijn bijdrage aan de criminele organisatie bewust was of had moeten zijn (n.b.: indien deze deskundige (hoofd)verdachte is, dit ook onder dit aandachtspunt vermelden).

5.5 *Andere methoden van afscherming*

Wordt er gebruik gemaakt van andere actieve of passieve afschermingsmethoden?

- * Inbraken;
- * geweld (bedreiging, intimidatie, geweldpleging, liquidatie, afpersing, chantage of ontvoering);
- * screenen medewerkers;
- * vernietiging/vervalsing administratie;
- * beperking info-uitwisseling (onder andere codetaal);
- * contra-tap;
- * contra-observatie;
- * desinformatiecampagnes;
- * andere dan de gebruikelijk communicatiekanalen;
- * verblijf in het buitenland.

6 Omvang, verdeling en besteding wederrechtelijk verkregen voordeel

N.B.: indien er nog geen BFO-rapport of informatie uit een sfo voorhanden is, dan niet teveel tijd besteden aan de aandachtspunten 6.1 tot en met 6.5.

6.1 *Omvang wederrechtelijk verkregen voordeel*

Geef een schatting van de omvang van het totale wvv en geef indien mogelijk een toelichting met behulp van:

- * Een indicatie van de lucrativiteit van de criminele activiteiten/de 'winstmarge' (op basis van verkregen baten en gemaakte kosten; indien mogelijk per eenheid).
- * De geschatte omvang van de illegale activiteiten (indien mogelijk: per jaar respectievelijk voor de geschatte totale duur van de criminele activiteiten).

6.2 *Verdeling wederrechtelijk verkregen voordeel binnen de groep*

Beschrijf kort de wijze waarop het wvv binnen de groep is of wordt verdeeld:

- * Staan de medewerkers op de loonlijst, worden zij betaald met een deel van het wvv en/of bestaat er een bepaalde relatie tussen beloningen en prestaties?
- * Wie verdienen er relatief het meest aan de criminele activiteiten?

6.3 *Besteding wederrechtelijk verkregen voordeel door de betrokken personen*

Waar (in Nederland of elders) en waaraan wordt het wvv besteed? In hoeverre is er sprake van puur consumptieve privé-bestedingen (dure levensstijl), van investeringen in andere illegale activiteiten of van investeringen in legale ondernemingen/activiteiten?

- * Consumptieve privé-bestedingen (dure levensstijl);
- * investeringen in andere illegale activiteiten;
- * aankoop roerende goederen;
- * aankoop onroerende goederen;
- * vestiging wettige onderneming(en);
- * investering in bestaande wettige ondernemingen;
- * communicatie;
- * beleggingen (onder andere aandelen, obligaties, projectontwikkeling);
- * sponsoring (sport, cultuur, politie, evenementen).

6.4 *Geldtransacties en witwassen*

Ga beknopt in op de geldtransacties binnen de criminele groep en op het verschijnsel witwassen (het omzetten van de verborgen, niet te verantwoorden herkomst van gelden in een wel te verantwoorden herkomst). Besteed hierbij aandacht aan de betrokkenheid bij illegale geldtransacties van Nederlandse banken, wisselkantoren, buitenlandse banken, wettige bedrijven, trusts, ambassades en consulaten.

Wegsluizen van gelden zonder witwassen (witwassen niet altijd noodzakelijk):

- * wisseltransacties;
- * fysieke verplaatsingen (door personen of per post);

- * girale verplaatsingen (ondergrondse banken, rep-offices en (pseudo)banken).

Witwassen:

- * Het voorwenden van vermogensstijging (onder andere ABCD-transacties, onroerend goed-, kunst,-en effectenhandel).
- * Het overdragen van vermogen (onder andere schenken van vermogen aan jezelf, gefingeerde gokwinsten en lenen aan jezelf ('loan back methode')).
- * Het creëren van inkomsten.

6.5 *Vermogensbestanddelen/bezittingen van de onderzochte criminele groepen*

Ga kort in op de vermogensbestanddelen/bezittingen van de onderzochte groepen die in het kader van het strafrechtelijk onderzoek zijn getraceerd. Geef hierbij tevens aan welke vermogensbestanddelen/bezittingen in beslag zijn genomen:

- * horecagelegenheden;
- * detailhandel;
- * andere bedrijfspanden;
- * woningen;
- * gebouwen/complexen;
- * auto's;
- * vaar- en vliegtuigen.

7 **Strafrechtelijke afdoening**

7.1 *Rechtszaak in eerste aanleg*

- * Is er een strafzaak geweest?
- * Heeft dit geleid tot een vonnis?

7.2 *Vonnissen*

- * Wat is het aantal en de aard van de vonnissen?
- * Op basis van welke artikelen van het Wetboek van Strafrecht (of andere relevante wetten) zijn de verdachten veroordeeld?
- * Is er hoger beroep aangetekend?

7.3 *Sfo/ontnemingsvordering*

- * Heeft er een strafrechtelijk financieel onderzoek plaatsgevonden? Zo ja, wat zijn daarvan de belangrijkste uitkomsten?
- * Ontnemingsvordering.

8   Evaluatie: beleidsaandachtspunten

Ga kort in op de vraag naar criminogene factoren en preventiemogelijkheden: wat maakte het uitvoeren van de criminele activiteiten zo gemakkelijk/moeilijk en hoe zouden barrières opgeworpen kunnen worden (preventie)?

- *   Maatschappelijke probleemgebieden en mogelijke ontwikkelingen daarin.
- *   Criminogene factoren overheidsbeleid (onder andere regelgeving, prikkels, toezicht, controle, opsporing).
- *   Potentiële barrières/beleidsaandachtspunten.

Noteer hier ook de gegevens van te interviewen personen of op te vragen rapporten, die relevant kunnen zijn voor het eindrapport.

Bijlage 3

Casusbeschrijvingen¹

Casus 1

Activiteiten: Mensensmokkel uit India. Naar schatting ging het om minimaal 200 personen per jaar, waarbij Nederland vaak fungeerde als doorvoerland.

Werkwijze: De smokkel geschiedde op eigen verzoek of op verzoek van familieleden in de bestemmingslanden, maar ook door ronselen en overdracht van personen aan andere smokkelorganisaties. De route liep via Rusland en Polen naar Duitsland en/of Nederland en van daar uit veelal naar Engeland, Canada of de U.S.A. Per 'overtocht' werd 17.500 tot 20.000 gulden betaald. Het transport vond plaats met auto's, schepen en vliegtuigen. Reisdocumenten werden vaak ingenomen om opnieuw te worden gebruikt en tevens maakte men gebruik van valse paspoorten. Op vliegvelden werden de gesmokkelde personen naar buiten gesluisd vanuit de transitruimte onder andere met behulp van schoonmakers. Als het kinderen betrof werd gebruik gemaakt van 'nepouders' als reisbegeleider.

Groep: Geen vastomlijnde groep maar een kleine kern binnen een nationaal en internationaal netwerk.

Schade en/of wvv: Op basis van schattingen bedroeg de jaaromzet 3,5 tot 4 miljoen gulden. Het wvv van de hoofdverdachte werd geraamd op 400.000 gulden.

Casus 2

Activiteiten: Vervaardigen, in bezit hebben en verhandelen van heroïne en cocaïne; witwasactiviteiten.

Werkwijze: In openbare gelegenheden werden contacten gelegd met mogelijke klanten, of klanten kwamen als gevolg van een goede naamsbekendheid vanzelf op de organisatie af. Daarna werden vraag en aanbod besproken en vervolgens vond de feitelijke transactie plaats in een dealerspand. Opbrengsten werden via verschillende postkantoren omgewisseld en doorgesluisd naar Marokko; via een Brusselse bank werden gelden ook witgewassen.

Groep: De groep bestond in totaal uit 12 personen, waarbij er een duidelijke leider was.

Schade en/of wvv: Volgens schattingen moet er over een periode van ruim 3 jaar 10-15 miljoen gulden zijn verdiend. Meer dan 8 miljoen is naar Marokko gesluisd.

¹ Wat betreft de gepresenteerde gegevens over de schade en/of het wederrechtelijk verkregen voordeel dient te worden opgemerkt dat niet in alle gevallen de strafrechtelijke financiële onderzoeken zijn afgerond. Hierdoor kan er sprake zijn van voorlopige schattingen van of nog niet beschikbare gegevens over het wederrechtelijk verkregen voordeel.

Casus 3

Activiteiten: Productie en handel in amfetamine.

Werkwijze: De legaal verkrijgbare grondstoffen haalde men zelf bij legale bedrijven; wat de niet legaal verkrijgbare grondstoffen betreft, kwamen drie verdachten in beeld als leveranciers. Tussen de laboranten onderling en de leveranciers van grondstoffen bestond een levendige handel in grondstoffen, halffabrikaten, amfetaminepoeder en pillen. In het algemeen werden de verschillende deelprocessen door verschillende koppels en groepjes uitgevoerd op verschillende locaties in binnen- en buitenland. Bij de productie en afzet van synthetische drugs was er soms sprake van incidentele en soms van meer structurele samenwerking.

Groep: Het betrof een netwerk van ongeveer 50 verdachten, waarvan de kern gevormd werd door een koppel. Daarnaast zag men nog 5 andere personen die bij de productie betrokken waren. Voor het overige bestond het netwerk uit leveranciers, afnemers en uit mensen die hand- en spandiensten verrichtten en die bij het vervoer betrokken waren.

Schade en/of wvv: Het wvv werd berekend op ongeveer een half miljoen gulden, verdeeld over een negental verdachten.

Casus 4

Activiteiten: Vrouwenhandel.

Werkwijze: De vrouwen werden doorgaans in Oost- en Centraal Europa geworven en onder valse voorwendselen naar Nederland gelokt. Zij reisden meestal per bus. Een van de hoofdverdachten was een ambtenaar. Met zijn hulp kregen vrouwen een aanmeldingsstempel in hun paspoort, zonder dat aan enig criterium moest worden voldaan. Ook anti-dateerde deze ambtenaar stempels, zodat vrouwen langer in Nederland konden blijven. Van de vrouwen werd verwacht zich te prostitueren.

Groep: Een totaal van 6 verdachten.

Schade en/of wvv: Onbekend.

Casus 5

Activiteiten: Productie en handel in XTC en amfetamine, invoer hasj en cocaïne, export drugs.

Werkwijze: De XTC en amfetamine werden in een laboratorium geproduceerd en in een woning opgeslagen om vervolgens per boot te worden vervoerd naar Engeland en Spanje. De grondstoffen werden onder andere geleverd door een apothekersassistent. Na ontmanteling van het laboratorium zette men een nieuw lab op. De hasj werd vanuit Marokko per rubberboot naar Spanje gesmokkeld. Daartoe werden bij de Marokkaanse kust militairen omgekocht. De smokkel vanuit Spanje via Nederland naar Engeland vond plaats met vrachtwagens. Twee verdachten organiseerden vanuit Colombia een groot cocaïne-transport. Afnemers betaalden de cocaïne cash, soms door levering van XTC. Verder ziet men een aantal overige transporten/leveringen: XTC naar Engeland; vervoer van heroïne en XTC

naar Spanje; de levering van amfetamine aan een Duitse afnemer; de levering van Turkse heroïne aan Engelsen.

Groep: Samenwerkingsverbanden van in totaal 30-35 verdachten, waarvan de kern uit ongeveer 8 personen bestond. Het merendeel hiervan was Nederlander.

Schade en/of wvv: Het wvv wordt geschat op 12 miljoen gulden. Een grove indicatie van de omzet: tussen de 40 en 140 miljoen gulden in 4 jaar.

Casus 6

Activiteiten: Handel in cocaïne, heroïne, hasj, XTC en amfetamine.

Werkwijze: De cocaïne werd vanuit Venezuela geregeld door 2 groepsleden aldaar. Het vervoer geschiedde per container naar een Nederlandse haven, om van daar uit eventueel verder vervoerd te worden (onder andere Bulgarije). Heroïne werd als 'verstekeling' in een tankauto naar Engeland vervoerd. De herkomst van de drugs is onbekend. Wat de hasj betreft ging het om het bezit van ruim 1000 kilo en aanwijzingen van import en export (Marokko-Spanje en Spanje-Engeland). In Nederland geproduceerde XTC-tabletten en amfetamine werden door de organisatie vervoerd naar Engeland.

Groep: In wijd verband waren ten minste 50 mensen bij de organisatie betrokken. De kern van de groep bestond uit 6-10 man, met daaromheen nog ongeveer 10-14 personen. Het betrof een zeer strak geleide, hiërarchisch gestructureerde organisatie. Een groot deel van de leden was van Engelse afkomst.

Schade en/of wvv: Schatting wvv over een periode van 3-4 jaar: minimaal 750.000 gulden en maximaal 46 miljoen gulden

Casus 7

Activiteiten: Invoer van cocaïne (eenmalig transport).

Werkwijze: Een Nederlandse schipper van een zeiljacht legde aan bij een eiland in het Caribisch gebied, alwaar hij de drugs aan boord haalde. De schipper vervoerde de lading naar een haven in Nederland. Een van de hoofdverdachten van de Colombiaanse groep was naar Nederland gestuurd om de operatie hier voor de Colombianen te begeleiden en de voor hen bestemde cocaïne in ontvangst te nemen. Het te ontvangen geld zou door koeriers naar Colombia worden verzonden.

Groep: Het betrof 20 verdachten. Drie groepen konden worden onderscheiden: een groep Colombianen; een 'makelaar' met zijn Nederlandse groep (8-10 personen) en een groep Nederlandse transporteurs (ongeveer 3 personen).

Schade en/of wvv: De waarde van het onderschepte transport wordt geschat op 63 miljoen gulden.

Casus 8

Activiteiten: Import van cocaïne en marihuana.

Werkwijze: Per container werd marihuana vanuit Colombia naar een haven in Duitsland vervoerd en overgedragen aan een Colombiaanse groep, die de partijen weer doorleverde. In Nederland werd de waar opgeslagen in een loods. Ook de cocaïne werd per container-schip met een deklading, via Nederland, Europa binnengebracht. Voor de verkoop had men een aantal vaste adressen/contacten. Andere wijzen van vervoer waren: cocaïne in torpedo's onder een schip; platte plakjes op het lichaam van een koerier per vliegtuig; via postpakketten in blikken levensmiddelen.

Groep: Door een groep Colombianen (6-9 personen) werd nauw samengewerkt met een (groot)handelsorganisatie in Nederland die onder leiding stond van een Colombiaan. Daarnaast werd (Nederlandse) ondersteuning gegeven door een faciliterende groep van ongeveer 6 personen (ten behoeve van onder andere de opslag).

Schade en/of wvv: De geconstateerde transporten betreffen meer dan 30.000 kilo marihuana en meer dan 600 kilo cocaïne. Winsten zijn onbekend.

Casus 9

Activiteiten: Mensensmokkel en vervalsen van paspoorten. Gemiddeld ging het om 240-300 personen per jaar.

Werkwijze: Route: Iran - Nederland - Canada. De te smokkelen personen konden 1) rechtstreeks naar Nederland reizen, waarbij tot Nederland van een eigen paspoort en een authentiek visum gebruik werd gemaakt; 2) met een eigen paspoort naar Azië of de Verenigde Arabische Emiraten reizen (geen visum vereist) en vervolgens met valse/vervalste documenten naar Nederland en daarna naar Canada; 3) rechtstreeks naar een door hen gekozen land reizen op valse/vervalste papieren.

Door middel van 'zogenaamde' uitnodigingen die via Iraanse bedrijven in Europa en Iran geregeld werden en vervalste documenten, werd dan een visum afgegeven aan de te smokkelen persoon. Op een luchthaven werd gebruik gemaakt van zogenaamde 'pasjeshouders', waardoor de migranten vrijwel probleemloos het land konden binnenkomen. De migranten vroegen vervolgens asiel aan. Een van de verdachten was een specialist in het vervalsen van paspoorten en leverde deze dienst niet alleen ten behoeve van de eigen organisatie, maar ook veelvuldig ten behoeve van individuele vluchtelingen, collega-menssmokkelaars en incidenteel aan personen die voor onbekende doeleinden een vervalst paspoort nodig hadden.

Groep: De smokkelorganisatie bestond uit een structureel samenwerkingsverband tussen 'cellen' in Iran, Canada en in Nederland. In oorsprong bestond de Nederlandse cel uit een drietal hoofdverdachten en een aantal mededaders. De meeste verdachten kwamen uit Iran en Irak.

Schade en/of wvv: De geschatte opbrengsten bedroegen minimaal 6 tot 7 miljoen gulden over een periode van nog geen 5 jaar. Voor de hoofdverdachte is het wvv voorlopig geraamd op ongeveer 2 miljoen gulden.

Casus 10a

Activiteiten: Vrouwenhandel; exploitatie van meerjarige en minderjarige vrouwen.

Werkwijze: De over het algemeen jonge vrouwen (15-18 jaar) werden in Oost- en Centraal Europa geronseld. Daarbij werd gebruik gemaakt van vaste ronselaars, die de vrouwen voorloegen over hun toekomstige werkzaamheden in Nederland. Slovenië vormde de centrale ontmoetingsplaats: hier werden vrouwen overgedragen van ronselaars aan andere vervoerders en werden zij voorzien van valse reisdocumenten. Vanuit Slovenië werd de reis voortgezet (veelal per trein) via Oostenrijk en Duitsland naar Nederland. Hier moesten de vrouwen onder dwang zo'n 10-15 uur per dag werken als raamprostituee.

Groep: In totaal ging het om 9 verdachten, overwegend afkomstig uit voormalig Joegoslavië. Er waren twee leidinggevend (op gelijke voet); de overigen waren uitvoerders.

Verder waren er nog ruim tien personen die hand- en spandiensten verrichtten.

Schade en/of wv: Voor de twee hoofdverdachten is het gezamenlijk wv geschat op ongeveer 185.000 gulden.

Casus 10b

Activiteiten: Vrouwenhandel; exploitatie van meerderjarige en minderjarige vrouwen.

Werkwijze: In Oost- en Centraal Europa werden zowel meerderjarige als minderjarige vrouwen geronseld. Er werd gebruik gemaakt van diverse transportroutes met als centrale ontmoetingsplaats Hongarije. Daar werden de vrouwen voorzien van valse reisdocumenten en overgedragen aan chauffeurs, die de reis naar Nederland verder verzorgden. In Nederland werden de vrouwen illegaal ondergebracht bij diverse verdachten. Vanaf die adressen werden zij naar hun werkadres gebracht, waar zij 12-15 uur per dag moesten werken.

Groep: In totaal 22 verdachten, overwegend afkomstig uit voormalig Joegoslavië. Drie hoofdverdachten vervulden een leidinggevende rol. De overigen waren uitvoerders, zoals bewakers, incasseerders, chauffeurs, onderdak verleners, ronselaars, et cetera. Daarnaast nog een groot aantal personen (44) dat hand- en spandiensten verrichtte, en een aantal betrokkenen (11) in verband met schijnhuwelijken.

Schade en/of wv: Een schatting van het wv voor een van de hoofdverdachten bedraagt ongeveer 560.000 gulden.

Casus 11

Activiteiten: Drugssmokkel.

Werkwijze: Hasj uit Pakistan en heroïne uit Turkije werden over de weg getransporteerd; cocaïne uit Colombia door middel van zeeschepen, die aankwamen in havens in landen als Ierland, Engeland, België, Nederland, Frankrijk en Malta. Door middel van koeriers werden de verdovende middelen binnen Nederland gebracht en aldaar opgeslagen in huizen van medeverdachten, waarna zij doorverkocht werden aan afnemers. In een enkel geval werd de handel direct in het land van aankomst doorverkocht. De koeriers fungeer-

den ook als geldlopers om de afleveraars te betalen. Een andere groep geldlopers zorgde ervoor dat contanten naar Turkije werden overgebracht.

Groep: In totaal bestond de groep uit ongeveer 23 verdachten, met 3 leidinggevendenden.

Schade en/of wv: Onbekend.

Casus 12

Activiteiten: Vrouwenhandel.

Werkwijze: In Oost- en Midden Europa werden meerderjarige en minderjarige vrouwen onder valse voorwendselen geronseld door 1 of 2 ronselaars. Zij werden van valse reisdocumenten voorzien en per auto via Duitsland naar een appartement van de hoofdverdachte in Nederland gebracht. Dit gebeurde door tussenpersonen of door de hoofdverdachte zelf. Na enige dagen werden de vrouwen door de hoofdverdachte in seksclubs geplaatst en tot prostitutie gedwongen. Ook kwam het voor dat zij werden doorverkocht. De hoofdverdachte ontving de verdiensten van de vrouwen, die zelf nagenoeg niets kregen.

Groep: Feitelijk had het onderzoek betrekking op slechts 1 verdachte. Deze deed zaken met personen die in eerdere en latere strafrechtelijke onderzoeken als verdachten werden aangemerkt en veroordeeld.

Schade en/of wv: Onbekend.

Casus 13

Activiteiten: Vrouwenhandel.

Werkwijze: Voornamelijk in Tsjechië en Polen werden vrouwen door middel van misleiding geronseld. Met valse papieren reisden de vrouwen per vliegtuig of bus naar Nederland of Duitsland. Meestal door een groepje vooral Tsjechische mannen werden zij naar een seksclub gebracht. Aldaar werden de vrouwen in de prostitutie gebracht of verder verhandeld.

Groep: In totaal waren er 7 verdachten. Daarnaast was er een uitgebreid netwerk van ronselaars, vervoerders en souteneurs.

Schade en/of wv: Onbekend.

Casus 14

Activiteiten: Vrouwenhandel.

Werkwijze: De hoofdverdachte ronselde of kocht meerderjarige en minderjarige vrouwen in het buitenland (met name Tsjechië) of in Nederland, van (doorgaans) buitenlandse ronselaars, vervoerders of souteneurs. Hij deed dit op eigen initiatief dan wel op verzoek van Nederlandse seksclubexploitanten. Hij kocht de 'handelswaar' zelf aan of haalde de vrouwen zelf af. Meestal waren zij al in het bezit van een (vals) paspoort. Eenmaal in Nederland verkocht de hoofdverdachte de vrouwen door aan exploitanten en aan souteneurs, of bracht hij hen onder in seksclubs, in zijn privé-club of in de raamprostitutie. De vrouwen ontvingen geen financiële vergoeding.

Groep: Feitelijk had het onderzoek betrekking op slechts 1 verdachte. Deze deed zaken met personen die in eerdere en latere onderzoeken als verdachten zijn aangemerkt en zijn veroordeeld. Er was sprake van een breed crimineel netwerk.

Schade en/of wvv: Over een periode van 2 jaar een wvv van ongeveer 300.000 gulden (minimumschatting).

Casus 15

Activiteiten: Vrouwenhandel.

Werkwijze: De vrouwen werden in Tsjechië geronseld en reisden via Duitsland per auto met de hoofdverdachte af naar Nederland. Daar werden zij overgedragen aan de hoofdverdachte van casus 14 (zie hierboven).

Groep: Het betreft een verdachte afkomstig uit Tsjechië. De verdachte opereerde binnen een groter netwerk dat zich bezig hield met vrouwenhandel. In dit netwerk was hij een van de vervoerders die vrouwen in opdracht van een Joegoslavische ronselaar naar Nederland bracht en hier de vrouwen verkocht aan een Nederlandse souteneur.

Schade en/of wvv: 1000 gulden per vrouw.

Casus 16

Activiteiten: Cocaïnehandel.

Werkwijze: Vanuit Curaçao werd steeds 5 tot 13 kilo cocaïne in pakketten levensmiddelen verzonden naar België of Duitsland. De pakketten werden op een Nederlandse luchthaven 'opgevangen'. Op Curaçao werd het airwaybillnummer genoteerd en doorspeeld aan luchthavenpersoneel in Nederland. Zij onderschepten de lading en brachten de waar buiten het vliegveld, alwaar de handel op een parkeerplaats werd afgehaald. De luchthavengegevens van de pakketten werden vervalst.

Groep: De groep bestond uit 8 verdachten, waaronder 4 Antilliaanse jeugdvrienden, waarvan er 2 op Curaçao en 2 in Nederland wonen. Op uitvoerend niveau waren 3 Surinamers en 1 Ghanees betrokken.

Schade en/of wvv: In een periode van anderhalf jaar ging het om 6 zendingen van in totaal ongeveer 43 kilo cocaïne.

Casus 17

Activiteiten: Weedkwekerijen, harddrugs, fraude en geweld.

Werkwijze: De hoofdverdachten waren de organisatoren/financiers van 15 weedkwekerijen, ondergebracht in onder andere schuren, kelders en slaapkamers en op zolders. De weed werd verkocht aan coffeeshops. Wat de harddrugs (cocaïne) betreft, ging het om tussenhandel ten behoeve van het lokale milieu.

De fraude betrof in de eerste plaats het opkopen van noodlijdende BV's. Op naam hiervan werden bestellingen gedaan. Het ging om parasitaire fraude, die deels ondersteunend was voor de andere criminele activiteiten van het samenwerkingsverband. In de tweede plaats

betrof het koppelbazerij. Zo werden de lege BV's ook gebruikt om personeel te werven voor Duitsland. Inzake het geweld ging het om bedreigingen in verband met overnames in de horeca, bedreiging van een koppelbazenbedrijf en van schuldenaars.

Groep: Het betrof een groep van in totaal ruim 20 verdachten, waarvan een drietal personen de belangrijkste waren. Een van hen was de leider. Allen hebben de Nederlandse nationaliteit.

Schade en/of wvv: Onbekend.

Casus 18

Activiteiten: Cocaïnehandel.

Werkwijze: De groep had contacten met een organisatie in Turkije, die op bestelling heroïne en cocaïne leverde. De drugs werden door middel van vrachtauto's naar Polen getransporteerd, waar deze door Nederlandse Turken werden afgehaald. Via tussenpersonen werden de drugs op lokale markten in Nederland afgezet en doorverkocht aan afnemers in Duitsland. Door te hoge prijzen is de hoofdverdachte op zoek gegaan naar andere aanvoerkanalen. Via Venezuela en de Nederlandse Antillen trachtte hij cocaïne, door in Nederland geronselde koeriers, Nederland binnen te brengen. De koeriers vlogen rechtstreeks of via België naar Nederland.

Groep: De groep bestond uit 3 hoofdpersonen en enkele tientallen koeriers en tussenpersonen. De belangrijkste verdachten hebben de Nederlandse nationaliteit. De leider van de groep is een tot Nederlander genaturaliseerde Turkse man.

Schade en/of wvv: Het wvv wordt geschat tussen de 100.000 en 200.000 gulden.

Casus 19

Activiteiten: Afpersing, ripdeals, flessentrekkerij, illegale loterij, drugshandel, koppelbazerij.

Werkwijze: Onder bedreiging van vuurwapens, door mishandeling, uit angst voor represailles, door het plegen van een aanslag en onder bedreiging van ernstige mishandeling, werd getracht een aantal personen geld afhandig te maken. Slachtoffers en daders kwamen uit hetzelfde (criminele) milieu. De ripdeals betroffen naast het gewone 'niet betalen en niet leveren' van hasj het beroven van coffeeshophouders.

De flessentrekkerij betrof het doen van bestellingen die niet of slechts deels werden betaald. Een aantal jaren terug werd een illegale lotto overgenomen en door de drie hoofdverdachten voortgezet, waarbij gebruik werd gemaakt van de uitslagen van de officiële Nederlandse en Duitse lotto's.

Wat betreft de verdovende middelen ging het om hasjhandel in kleine partijen. Door de hoofdverdachten werd een koppelbazenbedrijf opgericht. Tevens werd door de bedrijfsleider een Engelse Limited opgericht om Engelse werknemers in Duitsland te kunnen laten werken.

Groep: Het betrof een groep van 11 personen met een hiërarchische structuur, waarvan een drietal verdachten de leiding vormde. De meesten hadden de Nederlandse nationaliteit.

Schade en/of wv: Het wv wordt geschat op ruim 1 miljoen gulden.

Casus 20

Activiteiten: Handel in hasj en productie en handel in XTC en amfetamine.

Werkwijze: Bij de productie van XTC ging het vooral om de voorbereiding. Wat de amfetamine betreft ging het meer om 'pogingen' tot produceren. Of dit voor beide producten daadwerkelijk gelukt is, wordt niet duidelijk. Wat de handel in XTC betreft, 'lijken' de pillen op bestelling door de hoofdverdachte in Nederland te worden aangekocht en doorgeleverd. Vermoed wordt dat de pillen werden verpakt in dozen van een BV en men deze door een transportbedrijf liet bezorgen; ook zou de hoofdverdachte drugs zelf overhandigen aan derden bij onder andere wegrestaurants en op parkeerplaatsen. Een poging om XTC aan een groep in Spanje te leveren mislukte. Bewezen is dat de hoofdverdachte betrokken was bij de uitvoer van 2 kilo hasj. Verder vermoedt men dat de groep marihuana vanuit Nigeria via Italië naar Nederland wilde vervoeren.

Groep: In totaal bestond de groep uit 14 verdachten, het merendeel met de Nederlandse nationaliteit.

Schade en/of wv: Onbekend.

Casus 21

Activiteiten: 'Contra-activiteiten': het onderscheppen van berichtenverkeer van politie en justitie; creditcardfraude; fraude met overboekingen; diefstal en/of heling van computers; handel in grondstoffen voor synthetische drugs.

Werkwijze: Voor het onderscheppen van semafoonverkeer gebruikte men een speciaal ontwikkeld semafoonprogramma. Het radioverkeer werd door middel van speciaal ontwikkelde scanners onderschept. Ook hield de groep zich bezig met het kraken van cryptogegevens van een observatieteam. Hiervoor werden door de organisatie computers, software en scanners aangekocht, die door een aantal 'deskundige verdachten' werden aangepast en verbeterd. Gegevens werden doorgespeeld aan derden.

Groep: Het samenwerkingsverband bestond uit 15 (belangrijkste) verdachten; 2 personen vormden de spil daarvan.

Schade en/of wv: Wv onbekend. Schade: onder andere ernstige ondermijning van het opsporingsapparaat.

Casus 22

Activiteiten: Handel in cocaïne.

Werkwijze: Per schip werd de cocaïne vanuit Brazilië door koeriers in weekendtassen vervoerd naar België om per auto (en onder bewaking) verder vervoerd te worden naar Nederland. Daar werd de cocaïne overgedragen aan een van de groepsleden en onder bewaking gesteld van weer een ander lid. De woningen van medeverdachten werden

gebruikt voor opslag/bewaring en het drogen, testen en in plakken persen van de cocaïne. In een van de woningen vonden ook de overdrachten plaats aan afnemers.

Groep: Vijftien verdachten die ieder een specifieke rol hadden: leider/organisator, assistent, ronselaar voor personeel, verkopers/partijbeheerders, et cetera.

Schade en/of wvv: Onbekend.

Casus 23

Activiteiten: Handel in versnijdingsmiddelen en in heroïne; vermoedelijke liquidatie naar aanleiding van diefstal van een partij versnijdingsmiddelen. Een aantal misdrijven, gepleegd door een van de verdachten betreffende schietincidenten, verkrachtingen en afpersing. Deze staan echter los van de groepsactiviteiten.

Werkwijze: Heroïnehandel: de hoofdverdachte, de 'eerste man' in Nederland, betrok de heroïne rechtstreeks uit Turkije en zette deze hier af. Belangrijke faciliterende rol hierbij speelde de persoon direct onder hem. Ook was er sprake van drugsuitvoer naar Frankrijk. Versnijdingsmiddelen: deze legale middelen werden bij een wettige leverancier besteld. In een daarvoor gehuurde woning werden de middelen gemixed.

Groep: Voor zover duidelijk geworden ging het om een zeer diffuus en ondoorzichtig gebleven netwerk. Dit bestond uit ongeveer 12 personen van hoofdzakelijk Turkse afkomst.

Schade en/of wvv: Onbekend.

Casus 24

Activiteiten: Grootschalige hasjhandel.

Werkwijze: Er werden boten aangekocht die op een bepaalde plaats werden beladen met Pakistaanse en Marokkaanse hasj. Soms werd de smokkelwaar overgeladen op een andere boot, soms werd rechtstreeks naar een bepaalde haven gevaren om te lossen. De hasj werd opgeslagen om vervolgens te worden overgedragen aan afnemers in Nederland, Engeland en Canada. Via geldkoeriers werden gedane betalingen naar Nederland vervoerd. Bij de opslag van grote partijen hasj werden deze opgesplitst in kleinere partijen, die op verschillende plaatsen werden ondergebracht, veelal in huurhuizen. Een bevriende makelaar zorgde voor de huur van deze huizen.

Groep: In totaal bestond de groep uit 13 (belangrijkste) leden. De overige verdachten (ongeveer 50) waren voornamelijk opvarenden van de schepen. De kern werd gevormd door 4 personen, met daarnaast nog een financiële man.

Schade en/of wvv: Onbekend.

Casus 25

Activiteiten: Grootschalige hasjhandel.

Werkwijze: Met moederschepen werden partijen hasj afgehaald (Pakistan, Marokko) en naar een ontmoetingspunt gevaren (bijvoorbeeld de West-Afrikaanse kust), alwaar de handel door een kleinere afhaalboot werd afgehaald, die naar de plaats van bestemming

voer (Nederland, Australië, Engeland). Men zette soms ladingen overboord om deze dan later weer op te vissen. De organisatoren maakten gebruik van 'botenmakelaars' voor bemiddeling bij aanschaf van schepen en het onderhoud, en voor het huren van kapiteins en bemanningsleden. De kapiteins regelden vaak zelf een bemanning en verzorgden de logistiek en (reis)papieren. Ook was er een verbindingsman voor het radioverkeer met de schepen.

Groep: Het netwerk bestond uit een groep organisatoren, die in wisselende samenstelling transporten regelden ten behoeve van opdrachtgevers. Er waren meer dan 74 verdachten, waaronder de kapiteins en de bemanningsleden van schepen.

Schade en/of wv: In totaal is er in 2,5 jaar ongeveer 76.000 kilo hasj in beslag genomen, dan wel overboord gezet, met een straatwaarde van (naar schatting) 380 miljoen gulden.

Casus 26

Activiteiten: Handel in hasj, XTC, precursoren, amfetamine en valse merkkleding.

Werkwijze: De handel geschiedde op twee wijzen. Ten eerste door het gebruik van reguliere ladingen en het daarin verstoppert van verdovende middelen. De dekladingen gingen naar Engeland, maar kwamen ook weer terug. De tweede wijze betrof het zelf transporteren door middel van een koerier/chauffeur. De organisatie maakte daarbij gebruik van een speciaal geprepareerde vrachtauto. De merkvervalsing geschiedde via de lijn Turkije - Nederland - Spanje. Betrokken hierbij waren de bedrijven van een aantal verdachten. Via een bedrijf in Spanje werd de kleding verkocht.

Groep: De groep had een hiërarchische structuur met een duidelijke leiding en een aantal kernleden (totaal 40 personen, waarvan er 15 tot de kernleden behoorden). De overige verdachten die niet tot de kern behoorden, vormden een netwerk, waaruit van bepaalde diensten gebruik gemaakt kon worden.

Schade en/of wv: Onder andere verstoring van legale markten door het afzetten van dekladingen tegen dumprijzen en het leveren van valse merkkleding; wv onbekend.

Casus 27

Activiteiten: Grootschalige invoer van hasj, marihuana en cocaïne.

Werkwijze: Een tweetal methoden werd gehanteerd: containers met een reguliere lading, bestemd voor bonafide bedrijven, werden gebruikt om sporttassen/koffers met cocaïne Nederland binnen te brengen. De tweede methode was dat containers met – op papier – een reguliere lading, werden gebruikt om partijen met marihuana/hasj Nederland binnen te brengen. Hierbij werd gebruik gemaakt van niet bestaande bedrijven, welke gevestigd waren in voormalige Oostbloklanden. De verdovende middelen waren bestemd voor onder andere Nederland en Polen en kwamen vrijwel altijd uit Colombia.

Groep: Groep met een tweekoppige leiding, die in totaal uit ongeveer 25 verdachten bestond die in wisselende samenstellingen werkten. Het merendeel bestond uit Nederlanders; daarnaast een Pakistaan, een Duitser en twee Belgen.

Schade en/of wvv: Door het doen van onjuiste belastingaangiften werd de Nederlandse Staat voor ten minste 2,5 miljoen gulden benadeeld.

Casus 28

Activiteiten: Invoer hasj; handel in XTC en amfetamine; (poging tot) invoer precursoren.

Werkwijze: Chauffeurs/koeriers brachten campers naar een camping in Marokko, waar contact werd gelegd met een bepaalde persoon die voor verdere instructies zorgde voor het laden van de hasj elders. Marokkaanse hasj werd ook gesmokkeld door middel van een touringcar van een speciaal voor dat doel opgericht bedrijf in België. Via een tweetal bedrijven werden grondstoffen besteld en geleverd aan 2 leden van de organisatie, die het op hun beurt weer doorleverden aan amfetamine/XTC-producenten. Ook via Tsjechië en Frankrijk werden grondstoffen Nederland binnengebracht. Door middel van een speciaal geprepareerde auto werd amfetamine naar Engeland gebracht. Tevens was de auto bedoeld om daarin drugsgelden op te halen en naar Nederland te vervoeren.

Groep: De top van de organisatie bestond uit 5 personen. Direct onder hen regelden 4 personen de uitvoering van verschillende projecten. In totaal bijna 50 verdachten.

Schade en/of wvv: Een wvv van ruim 7 miljoen gulden. De nettowinst wordt geschat op 18 miljoen per jaar.

Casus 29

Activiteiten: Fraude: ontduiking EU-heffingen (melkpoeder).

Werkwijze: Heffingen ontduiken door goederen onder de normale prijs op de (EU)markt te brengen. Melkpoeder uit het Oostblok werd over de Pools-Duitse grens gebracht, met als zogenaamde bestemming onder andere Spanje en Nigeria, maar werd in Nederland afgezet. De T1-documenten werden niet bij de douane aangeboden of de schijn werd gewekt dat aanzuivering had plaatsgevonden. Het 'groene strookje' werd van een (valse) stempel voorzien en weer teruggestuurd naar de douane-expediteur. Valse aankoopfacturen verhulden waar de melkpoeder vandaan kwam.

Groep: Het ging om een totaal van 39 verdachten, waarvan 14 hoofdverdachten.

Schade en/of wvv: Wvv wordt geschat op minimaal 9 miljoen gulden. De ontdoken heffingen bedroegen minimaal 27 miljoen.

Casus 30

Activiteiten: Invoer van cocaïne en witwassen.

Werkwijze: Invoer van cocaïne geschiedde vanuit Zuid-Amerika in containers per schip naar Nederland. In Nederland werd de cocaïne door middel van een transportbedrijf vervoerd naar een loods. In een garnalenverwerkingsbedrijf in Zuid-Amerika werd de waar verpakt in dozen garnalen met een dubbele bodem. Voor de import, het afhalen van de containers en het vervoer naar de loods, werden via een groepslid externe bedrijven ingehuurd.

Witwassen: de organisatie heeft bedrijven tot haar beschikking die gevestigd zijn in Nederland, Zwitserland en de Nederlandse Antillen; in totaal ruim 45 bedrijven. Als verantwoording voor het contant gestorte geld bij deze bedrijven wordt gebruik gemaakt van valse facturen voor uitgevoerde diensten.

Groep: De hoofdverdachte was de baas met internationale contacten. De groep bestond uit ongeveer 20 verdachten. Naast de 'hoofdpersoon' zag men een adviseur, een 'regelseef' in Nederland en twee leden die zorgden voor bescherming en discipline bij de anderen.

Schade en/of wv: In een aangetroffen grootboek wordt meer dan 20 miljoen gulden aan inkomsten vermeld, over een periode van nog geen jaar.

Casus 31

Activiteiten: Geld wisselen; ondergronds bankieren.

Werkwijze: Mensen die geld gewisseld wilden hebben (drugs- en textielhandelaren), konden hierover telefonisch afspraken maken of naar de woning of winkel van de hoofdverdachten gaan en aldaar hun geld afleveren. De wisselaars bekeken eerst of zij te wisselen geld direct aan anderen kwijt konden. De rest werd in België gewisseld. De wisselaars maakten steeds gebruik van hetzelfde wisselkantoor. De wisselaars zouden zich ook bezig hebben gehouden met ondergronds bankieren, hoewel niet duidelijk is hoe vaak.

Groep: Het betrof 3 Pakistaanse hoofdverdachten, waarvan er 1 de baas was. Twee waren broers en een was een jeugdvriend. Daarnaast waren er 6 andere verdachten, waarvan het merendeel eveneens uit Pakistan afkomstig was.

Schade en/of wv: In totaal werd meer dan 100 miljoen gulden gewisseld (over een periode van ruim een jaar). De brutowinst over dat jaar werd berekend op ruim 3 miljoen gulden.

Casus 32

Activiteiten: Heroïnehandel; productie/handel in XTC, precursoren en amfetamine.

Werkwijze: De heroïne werd vanuit Zuidoost-Azië in pakketten kleding naar woonadressen of bedrijven gestuurd op naam van een onbekende adressant. Ook werd vanuit Zuidoost-Azië de heroïne in een aantal kisten met porselein naar een Duits restaurant gezonden. De pakketten en kisten werden door helpers afgehaald. De doorvoer naar Frankrijk ging door middel van koeriers per auto of trein. Door een van de verdachten werd waarschijnlijk een kleine hoeveelheid grondstoffen gemaakt in het laboratorium van een bedrijf, waar hij werkzaam was; ook maakte hij waarschijnlijk XTC en amfetamine. Verschillende verdachten hadden basismaterialen voor het mengen en slaan van pillen in huis.

Groep: Negentien verdachten (allen in China geboren; sommigen van hen met de Nederlandse nationaliteit), waaronder 3 leiders/organisatoren. Verder was er een aantal verdachten dat bij verschillende klussen van alles regelde en een diffuus netwerk van mensen, die hand- en spandiensten verrichtten.

Schade en/of wv: Onbekend.

Casus 33

Activiteiten: (Nigeriaanse) vrouwenhandel.

Werkwijze: Op eigen initiatief of op bestelling werden de vrouwen in Nigeria door een van de hoofdverdachten geronseld, of door mannen met wie deze hoofdverdachte contact had. Deze hoofdverdachte reisde daarvoor af naar Nigeria en nam zijn intrek in een hotel, waar de vrouwen werden verzameld en enkele dagen tot weken werden ondergebracht. Tegen betaling van een bepaald bedrag werd de vrouwen goedgebetaald werk beloofd. Ondertussen bracht de hoofdverdachte de paspoorten en andere reisdocumenten in orde. Voor de paspoorten werd gebruik gemaakt van een documentenvervalser. Per vliegtuig reisde men af naar Nederland of Duitsland. De vrouwen werden in Nederland, Duitsland en België tewerkgesteld in een bordeel of in de raamprostitutie.

Groep: Twee verdachten van Nigeriaanse afkomst.

Schade en/of wv: Onbekend.

Casus 34

Activiteiten: Smokkel van kinderen.

Werkwijze: Per jaar zou het gegaan zijn om 100 tot 250 kinderen. Vanuit India werden jongens, veelal van 8 tot 15 jaar, met 'nepouders' naar Europa gesmokkeld, waarvoor de echte ouders ongeveer 25.000 gulden per kind moesten betalen. De reis werd georganiseerd door iemand met een reisbureau in India. De nepouders brachten de kinderen naar Europa, op het eigen paspoort waarop hun eigen kinderen stonden bijgeschreven. De reis liep via Duitsland, Frankrijk of Zwitserland en dan per trein verder naar Nederland, alwaar de kinderen op tijdelijke adressen verbleven. Een volgend 'nepouderpaar' bracht hen vervolgens naar de VS.

Groep: Het ging om 2 groepen, bestaande uit respectievelijk 30 en 6 (belangrijkste) verdachten.

Schade en/of wv: Geschatte jaaromzet: 2,5 miljoen gulden.

Casus 35

Activiteiten: Mensensmokkel.

Werkwijze: Het betreft smokkel van Turkse mensen. Het traject Turkije-Nederland geschiedde veelal op Russische en Poolse schepen, of in containers op vrachtwagens via België, Frankrijk en Duitsland, of rechtstreeks via luchtverkeer. Het overzetten van de mensen naar Engeland gebeurde eerst via Frankrijk in vrachtauto's op de boot. Aangezien in Engeland veelvuldig controles plaatsvonden, is de organisatie overgestapt op het (als verstekeling) aan boord zetten van illegalen in Nederlandse en Belgische havens. Dit gebeurde met behulp van bemanningsleden, al dan niet met medeweten van de kapitein, en de bemiddeling van een illegale medeverdachte. Visa werden eventueel via Duitsland aangevraagd. In Engeland werden de personen van boord gehaald door de Engelse tak van de organisatie en zo nodig aan een baan/inkomen geholpen.

Groep: De organisatie was in handen van een groep Turken met veelal Nederlandse paspoorten. Het totaal aantal personen bedroeg 11, waarbij 3 personen de leiding hadden.

Schade en/of wvv: De mensensmokkel leverde de groep ongeveer 3 miljoen gulden per jaar op. Ook profiteerde de groep van het laten werken van illegalen in een koffiehuis en een pizzeria. Per jaar leverde dit een winst op van 15.000 gulden per persoon.

Casus 36

Activiteiten: Handel in heroïne en XTC; belastingfraude.

Werkwijze: De heroïne werd vanuit Pakistan naar Turkije getransporteerd; vandaar zou de handelswaar onder bescherming van de politie naar de Bulgaarse grens gebracht worden. De heroïne werd vanuit Turkije met (in Nederland geprepareerde) auto's naar Nederland gebracht. De XTC-pillen werden afgenomen van een onbekend gebleven leverancier. Belastingfraude: colporteurs van het bedrijf van de hoofdverdachte organiseerden bijeenkomsten in restaurants, waar zij producten probeerden te slijten. Zowel verkopers als kopers waren voornamelijk Turken. De kopers tekenden een contract. De belastingfraude bestond uit verkeerde opgave van het aantal contracten. Grote geldbedragen werden via een bank overgemaakt naar Turkije. Deze bedragen werden in kleine porties door ruim 40 verschillende personen gestort.

Groep: Een groep van 15 verdachten, waarvan het merendeel afkomstig was uit Turkije (sommigen met de Turkse en Nederlandse nationaliteit).

Schade en/of wvv: Wvv van meer dan 10 miljoen gulden.

Casus 37

Activiteiten: Productie van precursoren en XTC.

Werkwijze: De groep maakte gebruik van een drietal laboratoria voor de productie van XTC. Door bepaalde verdachten werden grondstoffen geleverd; een andere regelde betalingen, personenvervoer van en naar de laboratoria, contacten met opdrachtgevers, et cetera. Men was ook doende om zelf grondstoffen voor de productie van XTC te maken. Ook trachtte men zelf XTC direct uit een bepaalde chemische stof te maken, waardoor een bepaalde schaarse grondstof niet meer nodig zou zijn.

Groep: Een groep van 18 verdachten met een viertal hoofdverdachten. Het merendeel had de Nederlandse nationaliteit.

Schade en/of wvv: De geschatte winst bedraagt ongeveer 2 miljoen gulden.

Casus 38

Activiteiten: Grootschalige hasjhandel.

Werkwijze: De hasj werd vooral in Pakistan aangekocht en daarna in containers (met dek-ladingen) per schip vervoerd naar België in transit naar Polen of Frankrijk. De aankoop vond plaats via ontmoetingen in onder andere Turkije. Soms werd gebruik gemaakt van een moederschip waarin hasj voor langere tijd werd opgeslagen. Met kleine schepen

werden vervolgens partijen vanaf het opslagschip gehaald. De waar werd doorverkocht naan de Verenigde Staten of Canada, of werd Nederland binnengebracht, opgeslagen in loodsen, omgepakt en vervolgens doorverkocht.

Groep: Er zijn 50 personen als betrokken verdachten in beeld gekomen, inclusief afnemers en leveranciers. De kern bestond uit een hecht samenwerkingsverband tussen 5 á 6 personen, die leiding gaven aan een uitvoeringsnetwerk van personen en groepen met speciale taken: witwassen, geweld, transport, aankoop en distributie.

Schade en/of wvv: De fiscus heeft de hoofdverdachte aangeslagen voor enkele tientallen miljoenen guldens.

Casus 39

Activiteiten: Verwerving van olieproducten door middel van verduistering, heling en valsheid in geschrifte.

Werkwijze: De olieproducten werden door gebruik te maken van allerlei trucs, door een aantal schippers achtergehouden en afgeleverd bij een bedrijf, dat de producten op zijn beurt weer zwart doorverkocht aan een volgend bedrijf. Uiteindelijk kwam alles bij een onderneming terecht die ervoor zorgde dat de producten weer 'witgewassen' in het officiële milieu verhandeld werden. Dit witwassen geschiedde door middel van valse facturen die door verschillende verdachten werden aangeleverd.

Groep: Een netwerk van 32 personen en 5 bedrijven waarbinnen, hoewel niet hiërarchisch gestructureerd, elke persoon een bepaalde functie vervulde.

Schade en/of wvv: Concurrentievervalsing; het wvv wordt geschat op ruim 6 miljoen gulden.

Casus 40

Activiteiten: Samenstelling, verveelvoudiging en distributie van illegale cd's en cd-roms; flessentrekkerij.

Werkwijze: Met behulp van 'plof-BV's' liet de groep cd's en cd-roms masteren en persen, om deze vervolgens in het grijze en zwarte circuit te verhandelen. Het masteren en persen gebeurde veelal in het buitenland bij legale bedrijven. Via koeriers werden deze bedrijven betaald en werden de illegale cd's afgehaald. Via de plof-BV's werden grote hoeveelheden goederen besteld bij allerlei bedrijven die echter nooit betaald kregen. Als bestuurders van de BV's werden katvangers gebruikt.

Groep: De 2 hoofdverdachten kenden elkaar al vanuit de merkvervalsing (textielhandel). Daarnaast waren er 2 'wizzkids' die voor het samenstellen van de cd's zorgden. De rest van de groep (totaal ruim 25 leden) bestond uit katvangers, koeriers, chauffeurs en inpakkers. Een 'BV-makelaar' zorgde voor de plof-BV's.

Schade en/of wvv: Benadeling van auteurs, softwareproducenten en verschillende ondernemers in verband met de flessentrekkerij. Jaaromzet geschat op meer dan 7 miljoen gulden.

Sinds 1993 verschenen rapporten in de reeks

Onderzoek en beleid

1993

- 122 Veel voorkomende criminaliteit op de Nederlandse Antillen
J.M. Nelen, J.J.A. Essers
- 123 Politie en openbaar ministerie tegen rassendiscriminatie, ver de naleving van richtlijnen
M.W. Bol, B.J.W. Docter-Schamhardt
- 124 Prestige, professie en wanhoop; een onderzoek onder gedetineerde overvallers
G.J. Kroese, R.H.J.M. Staring
- 125 Motieven voor naturalisatie; waarom vreemdelingen uit diverse minderheidsgroepen wel of niet kiezen voor naturalisatie
R.F.A. van den Bedem
- 126 Prestatieverschillen tussen arrondissementsparketten
W. Polder, G. Paulides
- 127 De tbs met aanwijzing; de toepassing van en professionele oordelen over een strafrechtelijke maatregel
Ed. Leuw
- 128 Alternatieven voor de vrijheidsstraf; lessen uit het buitenland
J. Junger-Tas

1994

- 129 Heenzendingen
M.M. Kommer
- 130 Appels en peren; een onderzoek naar de recidive van dienstverleners en kortgestraften
E.C. Spaans

- 131 Delinquentie, sociale controle en 'life events'; eerste resultaten van een longitudinaal onderzoek
C.J.C. Rutenfrans, G.J. Terlouw
- 132 Rechtsverzorging en wetenschap; een plaatsbepaling van het WODC bij het afscheid van J. Junger-Tas
M.M.J. Aalberts, J.C.J. Boutellier, H.G. van de Bunt (red.)
- 133 Het openbaar ministerie en grote fraudezaken
J.M. Nelen, M. Boone, M.D. van Goudoever-Herbschleb
- 134 De civiele procedure bij de kantonrechter; evaluatie van een vernieuwing
A. Klijn, C. Cozijn, G. Paulides
- 135 Toelating en opvang van ama's
R.F.A. van den Bedem, H.A.G. de Valk, S.O. Tan
- 136 Een partner van verre: de cijfers
J.J. Schoorl, M. van de Klundert, R.F.A. van den Bedem, J.C. van den Brink
- 137 Stoppen of verplaatsen? Een literatuuronderzoek over gelegenheidsbeperkende preventie en verplaatsing van criminaliteit
R.B.P. Hesseling
- 138 Criminaliteit en strafrechtelijke reactie; ontwikkelingen en samenhangen
J.G.C. Kester, J. Junger-Tas

1995

- 139 Grenzen aan hereniging; de regels met betrekking tot het bestaansmiddelenvereiste per september 1993
R.F.A. van den Bedem, J.C. van den Brink, E.J. Verhagen

- 140 Gedragsbeïnvloeding door strafrechtelijk ingrijpen; een literatuurstudie
M.W. Bol
  - 141 Recidive na ontslag uit tbs
Ed. Leuw
  - 142 Inbraak in bedrijven; daders, aangiftes, en slachtoffers onderzocht
M. Kruissink, E.G. Wiersma
  - 143 Hoger beroep en de integratie; onderzoek naar strafzaken, civiele zaken en de unus in appel
C. van der Werff, m.m.v. B.J.W. Docter-Schamhardt
  - 144 Werken of zitten; de toepassing van werkstraffen en korte vrijheidsstraffen in 1992
E.C. Spaans
  - 145 Cashba; een intensief dagprogramma voor jeugdige en jongvolwassen delinquenten
A.A.M. Essers, P. van der Laan, P.N. van der Veer
  - 146 Een schot in de roos? Evaluatie van pilot-bureaus schietwapenondersteuning in twee politieregio's
M. Kruissink, L.W. Blees
  - 147 Autokraak verminderd of verplaatst? De effecten van een Rotterdams project tegen diefstal uit auto
R.B.P. Hesseling, U. Aron
  - 148 Toevlucht zoeken in Nederland
L. Doornhein, N. Dijkhoff
- 1996**
- 149 Gezinsvoogden aan het werk; de uitvoering van de ondertoezichtstelling in 1993
N.M. Mertens
  - 150 De deconcentratie van D&J; wijzigingen in de organisatie van het Nederlandse gevangeniswezen
B.S.J. Wartna, M. Brouwers
  - 151 De toegevoegde kwaliteit; een ex ante evaluatie van de werking van inschrijfvoorwaarden in de Wet op de rechtsbijstand
S. van Leeuwen, A. Klijn, G. Paulides
  - 152 Grote strafrechtelijke milieu-onderzoeken
E.A.I.M. van den Berg, R.J.J. Eshuis
  - 153 Dwangopname onder de Krankzinnigenwet
S.M. Hoekstra, Ed. Leuw
  - 154 Binnentredende gerechtsdeurwaarders; het machtigingsvereiste in de praktijk
E.M.Th. Beenackers, A.Y. Guérin
  - 155 Tappen in Nederland
Z. Reijne, R.F. Kouwenberg, M.P. Keizer
  - 156 Het vermogen te ontnemen; wetsevaluatie - fase 2
J.M. Nelen, V. Sabee, m.m.v. R.F. Kouwenberg, R. Aidala
  - 157 Taakstraffen voor minderjarigen; toepassing en uitvoering opnieuw belicht
L.W. Blees, M. Brouwers
  - 158 Twee jaar MOT; een evaluatie van de uitvoering van de Wet melding ongebruikelijke transacties
G.J. Terlouw, U. Aron
  - 159 Een veld in beeld; een beschrijving van het werk in de justitiële behandelinrichtingen
L. Boendermaker, C. Verwers
- 1997**
- 160 Racistisch geweld in Nederland; aard en omvang, strafrechtelijke afdoening, dadertypen
M.W. Bol, E.G. Wiersma
  - 161 De Jeugdwerkinrichting binnenstebuiten gekeerd; onderzoek naar de resultaten van de Jeugdwerkinrichting en het project Binnenste Buiten
E.C. Spaans
  - 162 Criminal Victimization in Eleven Industrialised Countries; key findings from the 1996 International Crime Victims Survey
Pat Mayhew, Jan J.M. van Dijk
  - 163 Duur en volume; ontwikkeling van de onvoorwaardelijke vrijheidsstraf tussen 1985 en 1995, feiten en verklaringen
M. Grapendaal, P.P. Groen, W. van der Heide

- 164 Elektronisch toezicht in Nederland;
uitkomsten van het experiment
E.C. Spaans, C. Verwers
- 165 Een netwerk als vangnet? Een
procesbeschrijving van preventie-
projecten gericht op een integrale
aanpak van jeugdcriminaliteit
W.M. Kleiman, N. Kuyvenhoven
- 166 Kiezen voor een kans; evaluatie van
harde-kernprojecten
W.M. Kleiman, G.J. Terlouw

1998

- 167 Eind goed, al goed? De leefsituatie van
jongeren een jaar na vertrek uit een
justitiële behandelinrichting
L. Boendermaker
- 168 Instroom en capaciteit in de tbs-sector;
geregistreerde gegevens en inzichten
van deskundigen
Ed. Leuw
- 169 Meisjescriminaliteit in Nederland
*N.M. Mertens, M. Grapendaal,
B.J.W. Docter-Schamhardt*
- 170 Het vermogen te ontnemen; evaluatie van
de ontnemingswetgeving – eindrapport
J.M. Nelen, V. Sabee
- 171 Een kwestie van tijd; onderzoek naar de
doorlooptijd in handelszaken
R.J.J. Eshuis
- 172 De positie van vrouwen in de asiel-
procedure
J.W. van Wetten, N. Dijkhoff, F. Heide
- 173 Georganiseerde criminaliteit in Nederland;
rapportage op basis van de WODC-
monitor
*E.R. Kleemans, E.A.I.M. van den Berg,
H.G. van de Bunt; m.m.v. M. Brouwers,
R.F. Kouwenberg, G. Paulides*

Georganiseerde criminaliteit staat hoog op de politieke agenda. Als gevolg van de IRT-affaire en de voorstellen van de Parlementaire Enquêtecommissie Opsporingsmethoden worden wetsvoorstellen besproken om de georganiseerde criminaliteit beter te kunnen bestrijden. Het is voor de kwaliteit van het parlementaire debat van groot belang dat er een goed gefundeerd empirisch beeld bestaat van de aard van de georganiseerde criminaliteit in Nederland.

In dit rapport wordt onder meer op basis van uitgebreide bestudering van een groot aantal, recente opsporingsonderzoeken inzake georganiseerde criminaliteit een analyse gemaakt van de huidige stand van zaken. Nagegaan wordt hoe leden van criminele samenwerkingsverbanden met elkaar samenwerken en hoe de interacties verlopen tussen georganiseerde criminaliteit en de omgeving. Bestaat georganiseerde criminaliteit ondanks of dankzij de sociale omgeving?